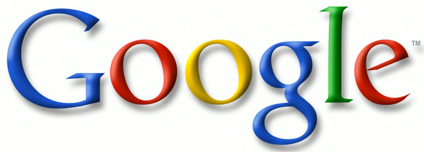

BIJDRAGEN TOT DE KENNIS

VAN HET

KERKELIJK LEVEN

ONDER DE

DOOPSGEZINDEN

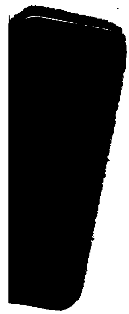
ontleend aan het archief der Doopsgezinde Gemeente

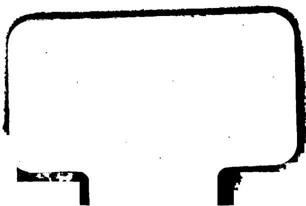
TE LEIDEN

DOOR

L. G. LE POOLE
Secretaris van den Kerkeraad

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN
E. J. BRILL
LEIDEN — 1905

BIJDRAGEN TOT DE KENNIS

VAN HET

KERKELIJK LEVEN ONDER DE DOOPSGEZINDEN

BIJDRAGEN TOT DE KENNIS

VAN HET

KERKELIJK LEVEN

ONDER DE

DOOPSGEZINDEN

ontleend aan het archief der Doopsgezinde Gemeente

TE LEIDEN

DOOR

L. G. LE POOLE

Secretaris van den Kerkeraad

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ

VOORHEEN

E. J. BRILL

LEIDEN — 1905

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL — LEIDEN.

INHOUD.

INLEIDING.

Het was in het jaar 1901 dat bij den schrijver dezes de wensch opkwam om Naamlijsten samen te stellen van de Predikanten, Ouderlingen en Diakenen die, sedert de vereeniging der Vlaamsche en Waterlandsche Gemeenten alhier in 1701, in de Vereenigde Gemeente hebben gediend of nog dienen. Tengevolge van een wenk hier en een samenloop van kleine omstandigheden daar, zijn echter bovengenoemde Naamlijsten met andere aanteekeningen vermeerderd en aangegroeid tot een geschrift, dat ik in de vergadering van den Kerkeraad op 29 October 1902 ter tafel mocht leggen. Toen Predikant en Kerkeraadsleden dit gelezen hadden, verklaarden zij het belangrijk genoeg te vinden om na omwerking en aanvulling eventueel in de Doopsgezinde Bijdragen te worden geplaatst.

Gaarne gaf ik aan dien wenk gehoor, maar hier moet ik doen opmerken dat mijne taak nu eene andere werd. Om *deze* reden: Had ik mij met de mededeeling van bijzonderheden in genoemd geschrift bij een bepaald soort gehouden, nu werd ik aangewezen tot bewerking van ons geheele archief en moest ik aan het inkleeden gaan, waarbij men dan, na bijna 33-jarigen dienst, voor eigene rekening ook al eens gaarne, zooals men 't noemt: „een duit in het zakje doet". Die goede meening over mijn werk was mij

echter aangenaam, vooral ook omdat ik daardoor in de gelegenheid werd gesteld ook iets te mogen bijdragen tot de kennis van het wezen der Doopsgezinden. Die kennis kan de liefde tot ons „Geestelijk Erfhuis" vermeerderen, want het is met haar als met de vaderlandsliefde, een liefhebben ook van eigene gebruiken, taal en zangen, die het wezen in stand helpen houden. Bovendien zal men, wanneer men met ziel en karakter eigen kent en waardeert, des te beter het eigene van anderen achten en eerbiedigen. Het volgende stukje Geschiedenis zal niet van uit de verte, maar uit het *eigene* tot *eigen* zijn.

Daareven sprak ik van een samenloop van kleine omstandigheden. Deze nu hadden den titel voor bovengenoemd geschrift: „Dienaren van de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Leiden" bepaald. In de inleiding die ik er voor plaatste heb ik uiteengezet hoe ik van stap tot stap tot de uitbreiding ben gekomen, waarvan ik ook hier een overzicht laat volgen.

Hoofdafdeeling I. Vóór de vereeniging. Afdeeling A. Uittreksels uit de twee laatste, nog bestaande, Resolutieboeken der Vlaamsche Doopsgezinde Gemeente te Leiden van de jaren 1661—90 en 1690—1701. — B. De Dienaarschap der Vlaamsche Gemeente. — C. Vergaderplaats of Kerk der Vlaamsche Gemeente. — D. Oorspronkelijke eigendomsbewijzen van en andere stukken betreffende de Vermaning, Vergaderplaats of Kerk der vroegere Waterlandsche Doopsgezinde Gemeente te Leiden. — E. Aanteekeningen betreffende de Kerk der vroegere Waterlandsche, daarop Vereenigde en nu nog tegenwoordige Doopsgezinde Gemeente te Leiden, van haar begin tot in het heden. — F. Dienaren der Waterlandsche Gemeente in het tijdperk van 1613 tot 1670. — G. Uittreksels uit het Resolutieboek der Waterlandsche Doopsgezinde Gemeente te Leiden van de jaren 1670—1701.

— H. De Dienaarschap der Waterlandsche Gemeente in het tijdperk van 1670 tot 1701.

Hoofdafdeeling II. De vereeniging der Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinde Gemeenten te Leiden.

Hoofdafdeeling III. De Vereenigde Gemeente. Afdeeling A. Overeenkomst tusschen de Broederen Waterlandsche Doopsgezinden ter eene, en de Broederen Vlaamsche Doopsgezinden ter andere zijde, en nog twee andere stukken, met welk drietal het Resolutieboek van de Vereenigde Doopsgezinden te Leiden, van de jaren 1701—65, werd geopend. — B. Verdere Resolutie- en Notulenboeken der Vereenigde Gemeente. — C. Uittreksels uit de hiervoor genoemde Resolutieboeken. — D. Uittreksels uit Reglementen van Orde. — E. Een en ander uit de Resolutie- en Notulenboeken omtrent de Dienende en de Groote Kerkeraden in de Vereenigde Gemeente. — F. Predikanten die gediend hebben in de Vereenigde Doopsgezinde Gemeene te Leiden, sedert de vereeniging op 13 Februari 1701. — G. Ouderlingen die bij de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Leiden in dienst waren, volgens haar Resolutieboek van de jaren 1701—65. — H. Diakenen die bij de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Leiden in dienst waren in de jaren 1701—1902, volgens hare Resolutieboeken van 1701—65 en 1766—83, de Resolutie- en Notulenboeken van haren Dienenden Kerkeraad van 1784—1845, en hare Roosters der Collecteerbeurten enz. van 1847 af.

In mijne inleiding deelde ik onder meer nog het volgende mede: dat ik uittreksels uit de Resolutieboeken der Vlaamsche en uit die der Waterlandsche en daarna der Vereenigde Gemeente gemaakt had, om op die wijze eenigermate het beeld dier Gemeenten weer te geven, dat der Vlaamsche Gemeente in haar familieachtig, en dat der beide andere in haar meer aartsvaderlijk en officieel karakter. — Wat het

woord „Dienaren" op den titel betreft, omvattende zoowel de Predikanten als de Ouderlingen (bij onze Gemeente slechts een tijdlang voorkomende) en de Diakenen, zoo deed ik opmerken dat dit woord oòk in een Reglement van 1683 voor allen te zamen werd gebruikt, terwijl reeds vroeger bij andere gelegenheden gesproken werd van de gezamenlijke Dienaren of Dienaarschap. — De vele benamingen die in dat geschrift voorkomen betreffende het Voorgangerschap der Gemeente, als : Oudste, Opziener of Bisschop, Dienaar in het Woord, Vermaner, Prediker, Bedienaar van het Predikambt, Leeraar en Predikant, zal men ook in dit boek terugvinden. — Bij de voorafgaande opmerkingen vermeldde ik ook nog, dat er reeds in het jaar 1537 Doopsgezinden te Leiden waren, en er hier vroeger 4 Doopsgezinde Gemeenten moeten geweest zijn. Dit eerste weten wij doordat de vader van Pieter Adriaansz. van der Werff, Adriaan Laurens Maartensz. Vermeer, zeemtouwer alhier, die in 1537 te Haarlem werd onthoofd, toen Vermaner bij de Leidsche Doopsgezinden was.

Uit en naast dit geschrift is dan ontstaan het uitgebreider werk dat thans door mij is voltooid, en waaraan, wat ik hier onder meer met grooten dank vermeld, de Kerkeraad gemeend heeft meerder bekendheid te mogen geven. En noem ik hier den Kerkeraad, dan moet ik uit zijn midden met dezelfde gevoelens in het bijzonder de namen vermelden van onze vrienden en broeders F. de Stoppelaar en Dr. G. J. Boekenoogen, die, door den Kerkeraad daartoe aangewezen, met mij eenige zaken hebben besproken die ongetwijfeld zoowel aan het uitwendige als het inwendige van mijn boek ten goede zullen komen.

Behalve deze inleiding zal dit geschrift uit vijf Hoofdafdeelingen bestaan, namelijk : 1° de Vlaamsche Doopsgezinde Gemeente te Leiden vóór 1701, 2° de Waterlandsche Doopsgezinde Gemeente te Leiden vóór 1701, 3° de vereeniging

der Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinde Gemeenten te Leiden op 13 Februari 1701, 4° de Vereenigde of tegenwoordige Doopsgezinde Gemeente te Leiden, en 5° de Leidsche Doopsgezinde Gemeente en de algemeene Doopsgezinde belangen. — Mijne mededeelingen over de eerstgenoemde Gemeente zullen korter zijn dan die over de Waterlandsche en de Vereenigde Gemeenten, omdat ik voor die van de eerste, behalve enkele losse stukken, slechts twee Resolutieboeken, van de jaren 1661—90 en 1690—1701, kon raadplegen, terwijl ik voor bijzonderheden over de beide andere Gemeenten een geheel archief te mijner beschikking vond.

Heb ik mij in mijne mededeelingen, met eenige uitzonderingen, bepaald tot wat ik in de Stukken en Boeken onzer Gemeente vond, ik behoef wel niet nader uiteen te zetten, dat wanneer ik zoo volledig mogelijk alles had wenschen te beschrijven wat voor de Doopsgezinden te Leiden van belang kon zijn, ik buiten ons archief nog veel daarvoor had kunnen vinden. Dit lag echter niet in mijne bedoeling; deze was eigen Doopsgezind kerkelijk leven te schetsen, en daarvoor bood ons archief mij, en voor mijne krachten, voldoende bouwstoffen aan.

DE VROEGERE VLAAMSCHE EN WATERLANDSCHE THANS DE VEREENIGDE DOOPSGEZINDE GEMEENTE TE LEIDEN.

De Vlaamsche Doopsgezinde Gemeente te Leiden vóór 1701.

De Kerk of Vergaderplaats dezer Gemeente.

Deze stond in de Boogaardsteeg, tusschen de Breestraat (de eerste steeg links, van de Hoogewoerd komende; nu afgesloten) en de Langebrug.

De Kerkeraad der Vereenigde Gemeente besloot op 17 December 1726 haar te verkoopen, aan welk besluit toen uitvoering werd gegeven.

Aan de Vlaamsche Gemeente behoorde ook het Hofje de Hoeksteen op het Levendaal, waarover ik in de volgende Hoofdafdeeling meerdere bijzonderheden mededeel.

De Dienaarschap.

Zooals ik reeds in de Inleiding mededeelde bezitten wij slechts de Resolutieboeken uit de laatste 40 jaren van het bestaan der Vlaamsche Gemeente. Deze deelen geen enkele bijzonderheid omtrent de Kerk mede, maar wij weten ten minste waar zij stond. Ik noodig u nu uit in gedachte op te gaan naar die plek en kennis te maken met hare Dienaren, waartoe ik hier de volgende namen met enkele bijzonderheden neerschrijf.

1661, 16 Augustus, bestond het College der Dienaren uit:
Jacques van de Gamerslagh,
Abraham Vortgens (er wordt ook gesproken van: Abraham Gerritsz. Vortgens of Vortjens),
Crijn Pietersz. Caluaart,
Hendrik Roelandsz. van der Does,
Anthonis Davidsz. Kops,
Abraham Isaacsz. van Limborgh,
Jan Woutersz. van Swieten,
Jan de Vogel.

DIENAREN IN HET WOORD OF DES WOORDS, ENZ.

1664, 27 April,	is Jacques van de Gamerslagh als Dienaar in het Woord tot de volle bediening bevestigd. Na 23 Juli 1680 komt zijn naam niet meer voor.
1666, 13 Mei,	wordt bij het regelen van Predikbeurten Samuel van Deyl voor 't eerst genoemd; 30 April 1671 „van Deyl van hier met der woon vertrekt naar Amsteldam, ende hier Sondagh sijn afscheyts Predicatie doen sal".
1672, 16 September,	vangt Dr. Petrus Teckop zijn Dienst aan, met eene Christelijke aanspraak en avondgebed; hij overleed tusschen 10 en 26 Juli 1685.
1673, 28 December,	van dien dag af komt de naam van Abraham Vortgens niet meer voor.
1675, 19 September,	wordt Johannes Schuyl gekozen tot Dienaar des Woords; hij treedt af 26 Dec. 1682.
1680, 22 September,	wordt Dr. Jacobus van Zanten geko-

zen tot Dienaar in het Woord, later wordt hij Leeraar genoemd; hij is op 6 Juli 1683 niet meer te Leiden woonachtig.

1683, 19 October, wordt Abraham van Dulken benoemd tot Dienaar in het Woord; na 28 December 1683 komt hij niet meer voor.

1686, 23 April, „De predickbeurt staat voor, en namiddagh te werden waargenomen by Vinçent Hardingh, onse nieuwe verkoorne Leeraar". Hij was later in dienst bij de Vereenigde Gemeente en overleed 24 Augustus 1731.

1689, 31 Mei, komt Juriën Dircks als Dienaar in het Woord voor het eerst in hun midden; op 27 Augustus 1691 is hij ziek, terwijl na dien dag zijn naam niet meer voorkomt.

Aanteekening. In een Raad-signaat van Arnhem, van 15 Maart 1632, wordt medegedeeld: „Synde den magistraet aengediend, dat twee Mennisten van Leyden hier gekommen waren..., synde eenen Jan Rose prediq. van de Mennisten Vlamingen gen(*acmt*) en Jan Gerrits, broeder van deselve secte". Zie Doopsgezinde Bijdragen van 1863, blz. 56.

AANGAANDE DE OVERIGE DIENAREN.

1664, 7 September, na dien dag komt de naam van Jan de Vogel niet meer voor.

1666, 21 October, scheen Hendrik Roelandsz. van der Does geen dienaar meer te zijn.

1669, 10 Juli, overleed Abraham Isaacsz. van Limborgh.

1670, 23 Januari, was Jan Woutersz. van Swieten overleden.

1670, 9 Februari, worden tot Dienaren in den Armendienst gekozen :
Joost Caluaart,
Daniël Geubels, wiens naam na 27 November van dat jaar niet meer voorkomt.

1676, 3 October, worden tot Diakenen gekozen :
Jan Bossu, wiens naam na 19 December 1679 niet meer voorkomt.
Isaac van Limborgh.

1678, 21 Juni. Na dien dag komt de naam van Anthonis Davidsz. Kops niet meer voor.

1679, 24 November, treedt als Diaken op: Jacob Le Leu, en op 28 November: Willem de Vogel, Pieter van de Walle en Gijsbert van Zanten.

DIAKENEN,

op 1 Januari van de hieronder staande jaren, na eene geregelde jaarlijksche aftreding en verkiezing en gelet op een tusschentijds aftreden.

NAMEN.	JAREN.	NAMEN.	JAREN.
Crijn Pietersz.		Anthony Clarisse	1681—83
Caluaart	1680—84	Hendrik Putman	1681—83
Joost Caluaart	1680—81		1686—88
Jacob Le Leu	1680		1693—94
	1683—85	Laurens Borreman	1682—84
Isaac van Limborgh	1680—81	Paschier Hennebo	1682—85
	1687—89		1688—90
	1692—94	Matthijs Francken	1684—86
Willem de Vogel	1680		1689—91
Pieter van de Walle	1680—81		1694—96
Gijsbert van Zanten	1680—83		1698—1701

NAMEN.	JAREN.	NAMEN.	JAREN.
Adriaan Hemerik	1684—87	Jan van Gogh	1689—91
	1690—92		1694—96
	1695—97		1699—1701
Pieter Hemerik	1685—86	Isaac Gregorius	1690—92
Paulus Kervel	1685—87		1696—98
	1691—93	Jacobus de Dopper	1691—93
	1695—98	Mathijsvan Heukelom	1692—94
Dirk Jansz.van Gogh	1686—88		1697—1701
Jan van de Gamer-		Jan Karsdorp	1695—97
slagh	1687—89	Claas de Graaf	1697—98
Pieter van Hullen	1688—90	Jacob de Dopper	1698
	1693—95	Pieter Vrijvelt	1699—1701

VERDERE BIJZONDERHEDEN BETREFFENDE DE DIENAARSCHAP.

1661, 9 Juni. „Is noch geresolveert, dat van nu voortaan, tegen de Hooghtijden, als Paaschen, Pinxter, en Kerstijt, de Dyacondienaren 3 weeken te vooren ieder van de Dienaren in 't woort, hare Beurten, om alsdan te Prediken, sullen opleggen".

1662, 2 Maart. „Op dato geresolveert om op Paasschen, of 8 dagen daar vooren, het H: Avontmaal te onderhouden, ende ten selven eynde Mees Jans[zn] te verzoekken, om ons, op een van de gestelde tijden, wanneer het hem best gelegen komt, te bedienen".

13 Juli. Een der dienaren „stelt voor, alsoo den Dienst der armen swaar ende de Dyacondienaren kleyn in getal sijn, of men niet behoort te arbeyden om eenige mannen, door de Broederen, tot den Dienst der Armen te laten verkiesen. dit is in bedenken genomen, om als de Dienaren compleet sijn nader te overleggen".

1664, 10· April. „Op dato geresolveert om de Broederen toekomende Sondagh op te houden, ende haar te waarschouwen, datmen van alsdan over 8 dagen na de namiddaghs Predicatie tot verkiesinge van een der Dienaren in 't woort, tot de volle bedieninge, meent te arbeyden. Dese saake is, op Sondagh den 13 dito, de Broederen aangeseyt".

20 April, Zondag. „Op dato, is naar de namiddaghse Predicatie, naar voorgaande Gebeden tot Godt, door eendrachtige stemmen der Broederen, tot den vollen Dienst verkooren, Jaques van de Gamerslagh, dewelke hem dat ook op der Broederen begeerte heeft onderworpen".

27 April, Zondagmiddag. „Op dato, na dat voor de middagh het H: Avontmaal onderhouden was, ende Thieleman van Braght, de namiddaghse Predicatie gedaan hadde, soo heeft Jaques van de Gamerslagh voor de Gantsche vergaderinge gedaan, Belijdenisse sijnes Geloofs, ende Leere, ende is doen door van Braght voornoemt, openbaarlijk met Handt Opległinge Inden vollen Dienst bevestight, ende aangenomen. De Heere sterke hem daar in ten eynde toe, met sijnen Geest. Amen".

Van Januari 1665 tot 13 Mei 1666 is het Resolutieboek niet bijgeschreven; wel zijn bladen voor het bijschrijven opengelaten.

1668, 14 Juni. „Vortjens stelt voor, alsoo het getal der Dienaren des woorts kleyn is ende by ongelegenheyt van siekte ende anders de Diensten al te swaar vallen, of men niet behoort te arbeyden om eenige Dienaren in 't woort te verkiesen. Ende alsoo wy alle wel sien de noodtsaakelijkheyt daar van, doch beswaarlijk gelegentheyt sien om daar toe te geraken, soo wort dit in overlegh genomen, ende yder gerecommandeert de saake ernstigh ende Godtvruchtigh te overwegen".

11 October. „Is Geresolveert dat het gelt van het Potje, als komende van de boetens die de Dienaren komen te verbeuren, door te laat komen, ofte achter te blijven, voortaan niet en sal worden gebruykt, gelijk tot noch toe veel is gedaan, om eenige extraordinaris Armen te geven, maar dat hetselve sal worden gehouden om de Dienaren des woorts haar Reysen die sy ten dienste van 't gemeen doen, daar uyt goet te maaken, als mede om het Briefloon goet te doen, voor de Brieven die de Dienaren ten laste van het gemeen komen te ontfangen. Midts dat alle de Brieven daar het Port van werd goet gedaan, hier op de Camer moeten worden aan het Lias aangeregen".

1670, 9 Februari. „naar voorgaande Gebeden tot Godt, by de Broederen der Gemeente, met groote eendraght, ende seer goede Ord're bestemminge gedaan tot Drie Dienaren inden Armen Dienst, ende een tot den Dienst in 't woort. Ende sijn door meerderheyt van Stemmen tot den Armen dienst verkooren onse Broederen Joost Caluaart, Willem de Vogel, ende Daniel Geubels, ende tot den Dienst des woorts, onsen Broeder, Petrus Teckop Medicinæ Doctor, het welke aan de Broederen doen is bekent gemaakt, ende van de selve (te weten de Broederen der Gemeente) met genoegen is aangenomen, ende naar voorgaande Danksegginge tot Godt is de Vergaderinge der Broederen gescheyden". (Doctor Petrus Teckop en Willem de Vogel nemen den hun opgelegden Dienst niet aan.)

2 October. „De Beurten van Prediken berusten tegens morgen sijnde den 3 October ende dankdagh over de Ontzettinge van Leyden op Gamerslagh".

1672, 15 Januari. „Gamerslagh vertoont dat Thomas Snep geschreven heeft dat Hy merkelijke ongelegentht heeft gekregen om ons toekomende Sondagh te bedienen".

16 September. „Op dato heeft Dr Petrus Teckop, hier in de vergaderplaatse voor de vergaderinge aangevangen sijnen Dienst, met een Christelijke Aanspraake, ende Avont Gebedt, soo wy in dese gelegentht ordinaar doen".

1677, 14 Januari. „geresolveert dat de dyakene op ordynare kamerdagh zullen vergare op de gewonelijcke tijt ten vier uyrre ende de Dienare int woort zulle gehoude zijn te comparere voor vijf uyrre alles op boette gelijck voorgaend".

1679, 14 November. „Volgens resolutien van den 17 October en den 2 November is het aenstaende Sondagh de tijt van onse voorgenomen verkiesinge van diakenen. Tot het welke is geresolveert dat Gamerslagh na de voormiddags predikatie de voorstellinge voor de Broederen sal doen, en dan na gedaen gebet tot Godt de Heere de stemmen der Broederen op de Dienaren kamer aenteykenen, en de hoogste stemmen bekent gemaekt hebbende, wederom een danksegginge doen en dan de Broederen doen scheyden".

28 November. „Uyt de verkorene tot den Diaken-dienst sijn op de kamer noch verschenen (op 24 November reeds Jacob Le Leu) Gijsbert van Zanten, Willem de Vogel en Pieter van de Walle, aen de welken Gamerslagh heeft voorgehouden de resolutie van den 2 November, namentlijk om de Gemeente te helpen bewaren by de Leere uyt Godts woort in onse algemeene Belijdenissen des Geloofs begrepen, onder de welke de Belijdenisse van Hans de Ries mede wort genoemt ende in 't stuk van ordre niet te veranderen als met gemeen goetvinden, 't welke deselve vrienden eenpariglijk hebben toegestemt, en sijn sy gevolglijk van Gamerslagh als Leden van ons Collegie verwellekomt uyt aller Naem".

1684, 21 November. „Is geresolveert om aanstaande Maandag naamiddag ten drie uuren vergaadering aan te leggen

en daar by te ontbieden de afgegaane Diakenen te weeten I. van Limburg, W. de Voogel en H. Putman, als ook P. Wildeman, om dat hy tot die dienst is verkooren geweest, tot uitvinding van iemand tot den Preedikdienst hier te verkrijgen."

28 November. „De beurten van preediken teegens aanstaande Zondag voormiddag en des aavonds de proefpredikatie zullen door Le Leu en Franken aan Abraham van Beuzekom verzocht worden".

„Op de resolutie van gisteren is vastgestelt dat Limburg en de Voogel neevens Teckop en Borreman hebben aangenoomen om op morgen naa Haarlem te reyzen om 't gezeide verzoek aan Doct^r^. van Zanten te doen".

Aanteekening: „'t gezeide verzoek", namelijk om Dr. van Zanten te verzoeken zich hier metterwoon te komen vestigen.

5 December. „Is geresolveert op de aanstaande tweede kersdag naa de predikatie verkiezinge te doen naa ouder gewoonte door bestemming van de Leedemaaten der Gemeente, en wel eerst tot Drie Dienaaren in 't woord en ten anderen drie in den armen-dienst".

19 December. „Voorleeden Zondag aavond zijn Teckop en Hennebo vergezelschapt met Limburg en de Voogel geweest by Doct^r^. van Zanten ten huize van zijn moeder, en het in ooverleg genoomen verzoek aan hem vernieuwt, op het welk hy geen toestemming heeft konnen geeven maar heeft aangenoomen ons in 't aanstaande jaar met zoo veel preedikbeurten by te staan als hy nieuwe predikatien tot Haarlem zal preediken, en is ook geneegen als hy zijn beurten tot Haarlem vastgestelt heeft, om teykening van beurten by ons te doen".

1685, 2 Januari. „Volgens resolutie van den 26 December voorleeden is op voorleeden Zondag door de meeste stemmen

der broederen goet gevonden dat de verkiezing naa ouder gewoonte zoude geschieden door bestemming van de broederen, en is daar op de verkiezing geschiet".

„Noch hebben zy ons toegestemt dat by en uit ons collegie moogen verzogt worden twee persoonen om altijd aan te blijven, op dat men eenige mochte hebben die kennis van voorleedene zaaken hebben".

13 Maart. „De beurten van preediken teegens aanstaande Zondag berusten op Teckop voordemiddag, en naademiddag op Christiaan van Nispen van Vlissingen".

25 December. „by broederlijcke bestemminge is gisteren geresolvt en geaprobeert voor mitst de best te sijn de verkiesinge van dienaren tot den diacondienst voortaen te verkiesen onder de diaconen of het Colegie inde kerkenkamer twelck bestemt is met 30 stemmen daer Contra is tot de broederlijcke verkiesinge is gestemt met 20 stemmen".

Men zal uit het voorgaande hebben opgemerkt, dat bij deze Vlaamsche Gemeente de beslissing in vele dingen bij de Broederen berustte. Hierin kwam 25 December 1685, zooals wij zagen, voor een deel verandering.

Nog deze opmerking : Bovengenoemde wijze van handelen om de beslissing in hoofdzaken aan de Broederen over te laten, bleek mij ook de heerschende te zijn geweest bij de Gemeente in de Zon te Amsterdam, terwijl in de meer „liberale" Gemeente bij het Lam en den Toren aldaar, evenals bij de Waterlandsche en later de Vereenigde Gemeente alhier, het zwaartepunt meer bij de Dienaarschap lag en nog ligt, gelijk later nader zal worden gezien.

De Godsdienstoefeningen en het verder Gemeenteleven.

Zijn wij nu de Kerk der Gemeente binnengetreden en hebben wij met hare Dienaarschap kennisgemaakt, dan zal men zeker ook wel iets naders betreffende het hier bovenstaande

wenschen te vernemen. Daaromtrent vond ik het volgende aangeteekend, waarbij ik mij wederom veroorloof eenige opmerkingen te voegen.

1672, 22 September. „By de Dienaren is overwogen, het versoek van de Broederen om by de Gemeene Predicatien, de Gebeden overluyt te doen. naar ernstige overweginge van de saake. is by alle de Dienaren eendraghtigh verstaan, het overluyt bidden het stightighlijkste te sijn, midts dat behouden werde het nederknielen onder het Gebedt, ende is het selve versoek goetgevonden, de Broederen voor te stellen, ende van de Dienaren wegen te arbeyden dat de Broederen dit gemoedelijk toestemmen, de tijt om voor te stellen, wort om reden noch in advijs gehouden".

10 November. „is op gisteren avont, den 9 deser dese saake weder voor de Broederen gestelt, ende naar overweginge is by alle de Broederen eendragtigh geresolveert, om voortaan by de ordinaris Predicatien de gebeden overluyt te doen, sijnde op die tijt al veel broederen bijeen".

Vroeger was het knielend en stil gebed bij vele Doopsgezinde Gemeenten in gebruik, terwijl de Dienaar in het Woord dan vooruit opgaf, waarover moest gebeden worden. Tegenwoordig is onder de Doopsgezinden, ten minste in ons land, wat het knielend bidden in het openbaar aangaat, alleen nog het knielen van Voorganger met aankomelingen bij de Doopsbediening, en dat van Bruidegom en Bruid bij eene Huwelijksplechtigheid in gebruik.

Wat hunne Lofzangen aangaat, die zullen de Psalmen van Petrus Datheen geweest zijn. En hoe zongen zij die? Niet, zooals nu, een of meerdere door den Voorganger uitgekozen en opgegeven verzen; maar men zong van Godsdienstoefening op Godsdienstoefening de Psalmen van het begin tot het einde door, terwijl het vanwaar en tot hoever door den

voorzanger bepaald zal zijn, ten minste ik maak dit op uit het volgend besluit:

1690, 26 September. „alsoo men de psalmen nu van begin sullen worden gesongen om den voorsinger bekent te maecken dat hy de Wraeck Psalmen dient te mijden ende overspringen of met een poos te verbeteren".

Dat „mijden ende overspringen of met een poos te verbeteren" zal wel willen zeggen dat hij de wraakpsalmen niet moest laten zingen, of anders alleen de verzen daaruit die nog in eene Vergadering van Christenen konden gezongen worden.

De aanwezigheid van een voorzanger hier, doet ook het voorlezen uit den Bijbel veronderstellen.

Aangaande den Dienst in het Woord kan ik niet meer meedeelen dan wat men daaromtrent zou kunnen opmaken uit de voorgaande aanteekeningen betreffende het karakter der Dienaarschap.

Omtrent de plechtigheden van Doop en Avondmaal en het aan de eerste plechtigheid voorafgaand onderwijs en het Belijdenis-doen der aankomelingen, teeken ik het volgende aan:

1683, 23 November. „Abraham van Dulken brengt in dat van zommigen hem is voorgekoomen datter behoort onderwijs in de Christelijke Godsdienst voor de Jeugt aangestelt te werden, waar op is gerezolveert extraordinare vergaadering aan te leggen om daar van te rezolveeren 't welk zal geschieden op aanstaande Zondag aavond naa gedaane predikatie".

1664, 26 April, Zaterdag. „Op dato, des Avonts ten 7 uyren,... het Doopsel.... bedient, door onsen L: Outsten Thieleman van Braght, van Dordrecht, het is geschiet, in onse gewoone vergaderplaats, ten overstaan, ende bywesen

van onse Dienaarschap." Bij eene latere gelegenheid wordt gezegd: „des namiddaghs in onze vergaderinge openbaarlijk Door Gamerslagh gedoopt".

1667, 31 Maart, Donderdag. „sijn op de kamer geweest Acht Persoonen dewelke versocht hebben om door het Doopsel by de Gemeente te komen te weten Claas Willemsz een Jonghman van de Saaghmolen, Dirk Adrijaansz, de Soon van de weduwe van Cornelis Jacobsz Kam, Adam Helwigh, een Jonghman van Dantzigh, Jan Blankaart, Martijntje Pieters, ende Hester Pieters, Dochters van Saliger Pieter Dirksz Hoogerts, Sara Matthijs, Dochter van Matthijs Lambertsz, ende Christijntje Pieters Steenmaar, Dochter van Betje Steenmaar, ende sijn dese Persoonen te samen de saake die sy versoekken in ernstigh overlegh gegeven, haar de Ordre van de Gemeente voorgehouden,... ende is haar voorgestelt, dat Sondagh namiddagh de Belijdenis Predicatie sal worden gedaan, ende met haar dan nader sal worden gesprooken, als mede datmen haar versoek de Broederen toekomende Sondagh sal voorstellen".

„Gamerslagh vertoont dat de Dienaren van Haarlem op hem hebben laten versoekken, dat Hy op den eersten Paaschdag aldaar het H: Avontmaal soude bedienen, midts dat Isaac Snep alsdan weder op den tweeden Paaschdagh de Gemeente alhier met het H: Avontmaal soude komen bedienen, waar op is geresolveert, dat men dit verzoek sal aannemen, ende de veranderinge van op den tweeden Paaschdag het Avontmaal te houden, de Broederen sal bekent maaken".

3 April, Zondag. „De Broederen opgehouden, ende haar vertoont het versoek vande bovengenoemde acht Persoonen, als mede noch van Grietje Pieters van der Steen, dewelke versoekken by de Gemeente te komen, ende is sulx van alle de Broederen eendraghtigh toegestaan, alsoo van alle goet

getuygenisse is voorgestelt.... ende is des namiddaghs alhier door Gamerslagh gedaan een Predicatie van de Articulen van 't Geloof, ende daar na sijn de bovengenoemde Persoonen alle daar over gevraaght, ende sijn alle bevonden in het geloove Heylsaam te staan, ende haar daar op aangeseyt datse dan met haar saaken mochten voortgaan".

6 April, Woensdag, zijnde Bededag, „sijn de bovenstaande negen Persoonen, door Jan Jansz. van Alkmaar, door den waterdoop in de Gemeente ingelijft".

1684, 21 Maart. „Dewijl wy teegens aanstaande Paaschen niemand tot de bediening van 't H. Aavondmaal hebben konnen krijgen, is het gestelt op Zondag naa Paasschen op welke tijd wy toestemming gekreegen hebben van Doct[r] Samuel Apostool, en zal als dan des daags te vooren op Zaaterdag aavond bediening van 't doopsel geschieden".

Uit deze laatste aanteekening, vergeleken met die van April 1664 (zie blz. 14) en 9 Februari 1670 (blz. 15), ziet men, dat ook in deze Gemeente onderscheid bestond tusschen den Dienaar in het Woord en den Dienaar die tot den vollen dienst bevestigd was, dat is tevens bevoegd zijnde de Sacramenten te bedienen, wat men, naar ik meen, tegenwoordig ook nog in sommige Duitsche Mennonieten Gemeenten vindt.

Van de Voetwassching, welke vroeger bij „de Oude Vlamingen" in gebruik was en ook hier en daar buiten ons Vaderland nog wordt verricht, heb ik bij onze Vlaamsche Gemeente niets gevonden.

Omtrent het sluiten van huwelijksverbintenissen las ik in de Resolutieboeken niets. Heb ik het wel, dan geschiedde in vroegere tijden de handeling van het sluiten van een Echt bij de Doopsgezinden in de stilte; wenschte men echter daarvan eene openbare kerkelijke handeling te maken, dan moest men zich daarvoor tot de Publieke Kerk wenden. Ik vond alleen aangeteekend dat op 19 Januari 1668 een jongman en jonge

dochter verzoeken, dat hunne Huwelijksgeboden in de vergadering mochten afgekondigd worden, wat hun werd toegestaan. Dat dit meer gebeurde blijkt uit de toevoeging: „ende sulx in het platte boek daar sulx gewoonlijk geteykent wort aangeschreven”.

Aangaande het gebruik dat tegenwoordig nog onder ons bestaat, om bij den eersten kerkgang van de moeder, na de geboorte van een kind, Ouders en kind in het Nagebed te gedenken, vond ik niets aangeteekend.

Op dit laatste teeken ik aan: dat in twee Gemeenten in Noordelijk Duitschland nog de inzegening van jonggeborenen bestaat. De Ouders noodigen daartoe den Predikant te hunnen huize te komen. Deze daar verschenen, vangt aan met eene dankzegging, waarop eene korte toespraak volgt. Hierop wordt na voorlezing van Marcus 10, vers 13—16, de Oud-Testamentische Zegen, iets uitgebreid, over het kind uitgesproken. Een gebed voor de Ouders en hunne kinderen, inzonderheid voor het jongstgeborene, besluit het geheel, dat een huiselijk, geen kerkelijk, karakter draagt. Dit gebruik, maar daar in de Gemeentelijke Godsdienstoefeningen, bestaat (en wellicht nog hier en daar elders) ook in eenige Gemeenten der Vereenigde Staten van Amerika, gelijk dat vroeger in vele Doopsgezinde Gemeenten in ons Vaderland moet bestaan hebben.

Omtrent de begrafenis van leden der Gemeente vond ik slecht één aanteekening. Op 11 October 1668 werd namelijk overeengekomen, dat, wanneer een lijk uit het Hofje (opgericht voor de oude Zusters der Gemeente) werd begraven, alle Dienaren gehouden zouden zijn op de Begrafenis te verschijnen, terwijl zij anders eene boete van 6 stuivers zouden verbeuren.

Of hier ook heeft bestaan het gebruik dat men nu nog (naar ik meen voornamelijk in onze Noordelijke Provinciën) aantreft, dat de Predikant bij de teraardebestelling van een lid der

Gemeente in huis en daarbuiten den „voorgang" heeft, daaromtrent vond ik niets vermeld.

Hier laat ik nu nog enkele trekjes volgen waaruit het streven spreekt om de Gemeente rein te houden, namelijk wat de Doopsgezinde gronden van den Godsdienst en het leven der leden betreft.

Bij het aannemen van nieuwe leden houdt men dezen steeds de hoofdstukken des Christelijken geloofs voor, waarop zij moeten verklaren daarvan niet te zullen afwijken. Daarbij worden zij in het bijzonder vermaand zich te wachten voor den Buitentrouw en voor het houden des Avondmaals bij andere Gemeenten. Dat men daarop stond, blijkt ook uit sommige der volgende aanteekeningen.

Op 8 September 1661 wordt een lid dat wederom verscheidene malen tot openbare dronkenschap is vervallen door de Dienaren op de Kamer ontboden. Daar hij weigert te komen, wordt besloten hem voor de Gemeente te noodigen. Zondag 25 September verschijnt hij daar, bekent schuld en hoopt dat het niet weer zal gebeuren, waarop hem voor de volle Broederschap door een der Dienaren wordt aangezegd, dat zoo het andermaal mocht geschieden „men Hem dan van de Gemeente sal afsonderen." — Op 12 Maart 1662 werd besloten eene zuster die buiten de Gemeente was gehuwd aan te zeggen, dat zij zich van het Avondmaal had te onthouden totdat zij de Gemeente voldoening had gegeven. — 7 Juli 1667 is ter Kamer ontboden en verschenen Walraaf Schuyl, die op Paschen bij de Rijnsburgers Avondmaal heeft gehouden, en daarover reeds door verscheidene Dienaren onder vier oogen is aangesproken. Hem wordt nu gevraagd, of hij om de rust en vrede in de Gemeente te helpen bewaren niet zou willen nalaten om bij de Rijnsburgers en anderen buiten onze Gemeente Avondmaal te houden, in welk geval

men hem geene schuldbekentenis zou opleggen. Hij verklaart echter daartoe niet bereid te zijn maar in zijnen weg te zullen volharden, waarop hem na vele redenen door de Dienaren uit naam van de Gemeente wordt aangezegd, dat hij zich van het gebruik des Avondmaals bij deze Gemeente zal hebben te onthouden, totdat „hy hem verklaart met onse Gemeenschap te laten genoegen, ende hem by de Gemeente vreedtsaam te dragen". — 11 Juli 1669 wordt aan van de Gamerslagh en Vortgens opgedragen zich bij Hendrik Roelandsz. van der Does en Jan Simonsz. de Vink te vervoegen, die beiden eene buitentrouw hebben gedaan, om met hen in alle voorzichtigheid en bescheidenheid te spreken, en hun aan te toonen dat men hunne zaken, volgens Order der Gemeente, voor deze zal moeten brengen.

Dikwijls komt het voor dat iemand die van de Gemeente afgezonderd is eenige jaren later verzoekt weder als lid te worden aangenomen. Zulk een verzoek wordt dan aan de Gemeente voorgesteld en daarop meestal besloten den berouwvollen broeder of zuster tot de Gemeente toe te laten, indien blijkt dat deze zich sedert goed heeft gedragen. Een van die gevallen is voor ons van bijzonder belang, omdat wij daaruit iets kunnen leeren omtrent de vroegere geschiedenis der Gemeente.

1662, 9 November. „Heden verschijnt op de kamer, Seeker Oude Vrouw, Genaamt Susannetje Jans, vergeselschapt met Martijntje, de Weduwe van Christiaan Verhalle, ende vertoont, hoe dat sy sijnde een Lidtmaat der Gemeente, by de Duytsche Vrienden of Claas Wolters Volk, ongeveer over 27 Jaren buyten de Gemeente Getrout is, ende daar over haar Afscheyt van de Gemeente gekregen heeft, ende dat sy in haar Gemoet seer bekommert is, hoopende dat Godt het haar vergeven heeft. Versoekt dieshalven met de Gemeente weder te versoenen. Verhallens weduwe Getuycht haar langh

gekent te hebben, ende dat sy haar eerlijk Gedragen heeft, als mede, dat sy van haar man, Christiaan Verhalle Zal., dikwils gehoort hadde, dat Susannetje voorschreven by de Gemeente door het Doopsel opgenomen was. Hier over hebben de Dienaren, na Overlegginge Geresolveert, dese saake ten eersten te bevorderen, ende de Broederen voor te stellen, opdat, soo niemant yets tot belet heeft, Sy weder met de Gemeente versoent magh worden". Den volgenden Zondag wordt door de Broederen eendrachtig besloten haar weder voor een lidmaat der Gemeente aan te nemen. — Deze aanteekening bewijst dus dat er werkelijk te Leiden een Hoogduitsche Doopsgezinde Gemeente heeft bestaan, die omstreeks het midden der 17de eeuw met de Vlaamsche Gemeente is vereenigd, zoodat een vroeger lid dier gemeente zich op grond daarvan kon beschouwen als rechthebbende op het lidmaatschap der Vereenigde Gemeente.

Vermelding verdient ook het volgende: 1663, 22 November. „Wort vertoont, hoe Isaac Jacobsz. Sely, en sijn Huysvrouw Catelijntie Davids, als ook Jan Jansz. van Cadsandt, ende sijn Huysvrouwe Susanneken Heyndrikx, sijnde geweest, by de Doopsgesinde, diemen de Huyskoopers ofte Jan Roosens volk noemt, versoekken hare Gemeenschap met onse Gemeente op te rechten, het welke Geresolveert is om toekomende Sondagh de Broederen sulx voor te stellen". Het verzoek wordt op 25 November eendrachtig toegestaan en op 29 November „sijn de bovengenoemde Persoonen, op de Dienaarskamer geweest ende is haar kortelijk vertoont, hoe Onse Vredenpresentatie, aan de Doopsgesinde gegrondt is, op de Eendracht, in het Zalighmakende Geloove, ende haar elk in 't bysonder afgevraacht, of sy met ons in het Geloove ende belevinge der Ordonnantien der Gemeente, soodanigh als sy die in Onse gedrukte Belijdenissen, ende openbare Predicatien gehoort, ende in Onse Ommegangh gesien

hebben, Eendraghtigh sijn. Het welke sy yeder in't bysonder met Ja beantwoort hebben, waar op sy van Ons Geheele Collegie, uyt den naam van onse Gemeente, met handt, en mondt, als lieve Broederen en Susteren aangenomen sijn". — Gelijk men weet behoorden de Huiskoopers tot de Vlaamsche Doopsgezinden. Of hun bijnaam „Jan Roosens volk" ontleend is aan denzelfden Jan Rose die hierboven op blz. 11 vermeld wordt, blijkt niet.

Nog eenige aanteekeningen aangaande hulpverleening, het bestuur van het Hofje en het verleenen eener attestatie bij deze Vlaamsche Vrienden.

1668, 25 October. „Op dato geschreven een nieuwe Waakrolle, Voor de Dochters, Lidtmaten der Gemeente, om de Zieke Ledematen te bewaaken, ende aan de kosters Vrouwe behandight, met last om die t'elkens om te brengen, als er yemandt siek is, te weten als de Dienaren daar toe ord're geven. Op dato geresolveert, om toekomende Sondagh de Broederen... bekent te maaken, dat als er Lidtmaten van de Gemeente siek sijn, een rolle om gaan sal om te waaken, ende yeder dese saake als een liefde Plight, die yeder schuldigh is, te recommanderen". — 1669, 18 April, „Op de Kamer komen, twee Jonge Dochters Ledematen der Gemeente ... ende vertoonen dat alsoo een van onse Lidtmaten seer siek is, die noodigh diende bewaakt te worden, of de Dienaren gelieven de rolle te laten omgaan, om deselve te bewaaken. Hier op is na Overlegh geresolveert, datmen sal maaken een rolle ofte Lijste van alle de Jonge Dochters die in onse Gemeente sijn, datmen die selve rolle door de kosterin op Ordre sal laten ombrengen, ende soo yemant onwilligh is om te waaken, ofte om een schellingh te geven, ten eynde een ander in desselfs plaatse waake, dat alsdan de kosterin niemant daar in sal persuaderen,

maar datse yemant voor een schellingh in de plaatse daar toe sal versoekken, ende daaghs daar aan de rol weder brengen aan die daar op volght".

In de maand October van 1672 geven een diaken en een broeder te zamen een os en eene zuster eén tweeden os, om te worden geslacht en uitgereikt aan 25 behoeftige lidmaten, waarvan er 16 in het Hofje woonden, terwijl in dezelfde maand 535 ton turf werd geschonken, bestemd voor het genoemde 16-tal en voor de Kamer van het Hofje, alsmede voor 6 personen daarbuiten, waaronder de koster van de Kerk, die meteen voor de verwarming van de Kamer der Dienaren moest zorgen.

Op 12 Januari 1683 staat vermeld welke drie Diakenen op den 10den dier maand tot Regenten van het Hofje werden aangesteld. In de voor hen opgemaakte instructie, die uit vier artikelen bestaat, werd o. a. bepaald: dat Regenten eens per maand op de Kamer van het Hofje moeten vergaderen, dat lieden die eene woonplaats in het Hofje verzoeken zich tot Regenten moeten richten, „dewelke eevenwel alleenig de plaats niet sullen vergeeven, maar in 't volle Collegie inbrengen, alwaar dan by meerderheit van stemmen zal gerezolveert worden", en dat Regenten verplicht waren driemaandelijksche rekening en verantwoording van ontvangst en uitgaaf aan de Dienaren te doen.

Eene zuster der Gemeente die naar Rotterdam gaat vertrekken verzoekt een bewijs harer Zusterschap, waaromtrent wordt besloten dit verzoek op den aanstaanden Zondag voor te stellen, terwijl bij gelegenheid van het vertrekken van twee leden in hunne attestatiën werd betuigd: „dat zij met de Gemeente in vrede staan". Een andere attestatie (uit 1663) moge hier volgen: „Alsoo Menno Symonsz. van der Willigh, door schrijven versocht heeft, dat hem eenigh getuygenisse soude gesonden worden, Soo hebben de Dienaren hem verleent dit Getuygenisse dat Hy Menno Symonsz. ende sijn

Huysvrouw Jaquemijntie Jans alhier eenige Jaren hebben gewoont, in Onse Gemeente als Ledematen hebben omgegaan, ende haar in hare wandelinge, soo veele ons bekent is, Christelijk, Eerbaar, ende Stightighlijken gedragen, soo datse tot noch toe, als waarde Ledematen by ons sijn erkendt, ende wy tot haren laste niet en hebben".

De naar buiten werkende belangstelling der Gemeente.

1669, 17 Juni. „Is by de Dienaren overleyt, alsoo tegen den 24 deser de Gewoonlijke Jaarlijksche Vergaderinge te Dordrecht is uytgeschreven, wat men van onsent wegen aldaar heeft te vertoonen, ende is naar rijpe overlegginge, by alle de Dienaren eendraghtigh beslooten ende toegestaan, datmen aan de vergaderinge door onse Boden sal doen behandigen ende ingeven dezen na volgenden Brief".

„Onse seer lieve ende waarde Broederen in Christo. De Oudsten, Dienaren en Dyaconen, als voorstanders ende Opsienders vande Christelijke Vereenigde Vlaamsche Vriessche ende Hoogh-Duytsche Doopsgesinde Gemeentens uyt Hollandt ende het Stight van Utrecht, binnen Dordrecht vergadert wenschen wy den Geest der Wijsheyt, Liefde, Vrede ende Christelijke bescheydentheyt, van Godt den Vader, door Jesum Christum, ende den H: Geest, Gelooft ende gepresen in alle Eeuwigheyt Amen. Eerwaarde Mannen ende seer lieve Broeders in Christo. Wy Oudtsten ende Dienaren der Christelijke Vereenighde Vlaamsche Vriessche ende Hoogh-Duytsche Doopsgesinde Gemeente tot Leyden *enz.*"

Van dezen uitvoerigen brief is het volgende de korte inhoud: Den Bondgenooten die op de aanstaande vergadering bijeen zullen komen wordt op de meest broederlijke en eerbiedige wijze in bedenking gegeven zich te willen onthouden van het inbrengen van zaken, zooals dit op verscheidene tijden heeft plaats gehad, en het nemen van bindende besluiten

betreffende de Algemeene Belijdenis en de Ordre der Gemeenten in het Algemeen, daar ons Geloof mitsgaders het stuk van de Ordre en Huishouding onzer Gemeenten duidelijk en volkomen genoeg in onze algemeen aangenomene Belijdenis en in ons bekende Verbond van Eenigheid, uit de H. Schrift is verklaard. Indien in de vergadering zaken ter sprake komen die niet vooruit ter algemeene kennisse zijn gebracht, zouden de Afgevaardigden van de Gemeenten genoodzaakt zijn een besluit te nemen dat niet bindend kan wezen, daar zij niet vooruit met hun College van Dienaren hebben kunnen overleggen. Bovendien zouden dan wel op elke jaarlijksche vergadering veranderingen kunnen worden voorgesteld en er dus naast de Algemeene Belijdenis en de Ordre der Gemeenten een aantal besluiten komen te staan, waarvan men geene zekerheid heeft dat alle Gemeenten er voldoende mee bekend zullen zijn, met dit gevolg dat er dikwijls van afgeweken zal worden en men niet meer weten zal waaraan zich te houden. De Ordre der Gemeenten moet juist dienen tot bevordering van de stichting, den opbouw, den groei en bloei van elke afzonderlijke Gemeente, en bij de uitvoering moet dus op plaatselijke toestanden, tijden, zaken en personen gelet worden, terwijl als dit geschiedt veranderingen overbodig zijn.

Vergis ik mij niet, dan wordt bij dit laatste gedacht aan het: „Souverein in eigen kring"; het Algemeene kan immers niet alles weten van het worden, de geschiedenis, de overlevering, het eigene en innige van het Bijzondere, en daarvoor alles bepalen, en het komt toch ook aan op eigene liefde, belangstelling en ijver, en toewijding.

Op 20 Juni werden Vortgens, van Deyl, van Limborgh en Caluaart tot afgevaardigden naar die vergadering der Bondgenooten van het Verbond van Eenigheid benoemd, welke in eigene vergadering van 27 Juni verklaarden : „datse volgens

haren last op de Vergaderinge tot Dordrecht sijn geweest, ende dat daar alles in vreden is toegegaan, ende ook in vreden sijn van een gescheyden, dat ook bysonderlijk onsen brief van den 17 deser aldaar is ingegeven, ende met aandaght is gelesen, datse over den selve niet anders hebben konnen merken als een algemeen goet genoegen, dat den selven met genoegen is aangenomen, ende van niemant tegen gesprooken".

1670, 4 September. „Gamerslagh vertoont dat Hy door de Vrienden van Delf versocht is, om tegen toekomende Sondagh over 3 weeken, sijnde den 24 Deser aldaar het Doopsel te bedienen, 't welke van 't Collegie is toegestaan".

1672, 5 Februari, werd aangeteekend dat op den voorgaanden Zondag in de namiddag-vergadering *f* 862-5-4 voor de verdrevene Bernsche Broeders was ingezameld.

1672, 16 Juni. „Door de uytermaten droevige toestant van ons Landt, is by de bovenstaande Dienaren geresolveert, om alle de Ledematen der Gemeente te laten aanseggen, datmen voor eerst alle avonden ten seven uren, uytgenomen Saturdaghs, ende Sondaghs, hier inde vergaderplaatse sal byeenkomste houden, om Godt yverigh ende ernstigh te bidden, om sijn genade, ende om een goede uytkomste, als ook om het volk ernstigh tot boetveerdigheyt ende verbeteringe des levens van herten te vermanen, waartoe haar de twee Dienaren des woorts gewilligh hebben onderworpen, om haar beste te doen, ende malkanderen de Handt naar vermogen te bieden".

Deze laatste afdeeling was hier het best op hare plaats nu ik eerst deze Gemeente heb geschetst, om aanstonds iets van haar einde mede te deelen. Ik wensch hier echter eene opmerking en eene vraag te doen. Wij weten dat er vroeger onder de Doopsgezinden Oude en Nieuwe Vlamingen waren, hebben wel gehoord dat de Vlaamsche te zamen met de Water-

landsche geestesrichting het meest den echten Doopsgezinden geest moeten weergeven, en lazen ook veel over Doopsgezinde Martelaren in het land van de herkomst der Vlamingen, namelijk de Zuidelijke Nederlanden, maar ik herinner mij niet ooit iets gelezen te hebben over iets van Gemeenteleven aldaar. Dit zal wellicht komen omdat het eigenlijk vormen van Gemeenten, zooals wij die nu kennen, eerst op het einde der 16de eeuw is begonnen; maar zou ons toch niet eens meer of minder volledig de wijze geschetst kunnen worden waarop zij daar hun Geloof beleefden?

Mededeelingen uit stukken die van haar overgebleven zijn.

Vermelding verdient hier dat reeds in de jaren 1686 en 1689 de Dienaren dezer Gemeente zich noemden de Dienaarschap der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinde Gemeente binnen Leiden, hare Vergadering houdende in de Boogaardsteeg, terwijl eerst op 13 Februari 1701 de vereeniging tusschen de Vlaamsche en Waterlandsche Gemeente alhier plaats had, nadat daartoe reeds in het jaar 1671 eene vruchtelooze poging van Waterlandsche zijde was gedaan.

In ons archief wordt niets gevonden dat dit opheldert, maar wij vermoeden dat reeds vroeger een deel der Waterlanders zich bij de Vlamingen zal hebben aangesloten.

Niet geheel duidelijk is ook de inhoud der volgende stukken, waarvan de aanleiding schijnt te zijn een overgang van een deel der Vlaamsche Gemeente, misschien in verband met het verplaatsen der vergaderplaats der Gemeente naar de Boogaardsteeg.

Compromis tusschen Bedienaren dezer Kerk gepasseerd voor Notaris Frans van Chingelshouck op 22 Juli 1656. — In dit stuk zien wij tegenover elkander optreden, ter eene zijde Mr. Christiaan de Coningh, Gilles Willemsz. en Pieter Roijaart

te zamen mededienaren van de Doopsgezinde Gemeente die men de Vlamingen noemt binnen Leiden, zoo voor henzelven als voor Joost Casier, Willem Oortman en Frans Jansz. van Zanten hunne mededienaren, en zulks uit naam en als vertegenwoordigende genoemde geheele Gemeente, en ter andere Jan Woutersz. van Swieten en Jacques van de Gamerslagh, Leeraren van de Doopsgezinde Gemeente die men de Vlamingen noemt, in de Boomgaardsteeg alhier, benevens Anthonis Davidsz. Kops, Jan Cornelisz. Hoppenbrouck, Jan de Vogel, Roeland Hendriksz. van der Does, Crijn Pietersz. Caluaart en Abraham Isaacsz. van Limborgh, gezamenlijke Diaconen of arme-bedienaren, zoo voor henzelven als voor Crijn Cornelisz. van Hazerswoude medeleeraar dier Gemeente, allen vertegenwoordigende de geheele Gemeente, met protest tegen de qualiteit die de eerste comparanten zich toeschrijven. De eerstgenoemde comparanten ontkennen dat behalve genoemde van Swieten, Kops en Hoppenbrouck hier iemand de bevoegdheid heeft om op te treden, daar de andere genoemde personen nimmer in dienst of bediening zijn geweest, terwijl zij, onder protest tegen de qualiteit die van Swieten c. s. zich toeschrijven, verklaren dat hij c. s. gehouden zal zijn aan hen vergoeding te doen van de huizinge, erve enz., die tot de vergaderplaats van de Gemeente van hen comparanten voor dezen is gebruikt. Ten tweede zullen van Swieten c. s. verplicht zijn aan eerste comparanten over te geven alle andere roerende en onroerende goederen, geld, obligatiën en verdere stukken, die van Swieten c. s. van de Gemeente der Vlamingen binnen Leiden tot zich genomen en onder zich gehouden hebben. Hierop ontkennen van Swieten c. s. de beweerde „disqualificatie", houden hun goed recht staande en stellen als tegeneisch, dat de Coningh c.s. afstand zullen doen van alle goederen en papieren die zij van de genoemde Gemeente tot nog toe onder zich gehouden hebben, daar die uitsluitend

aan de Vlaamsche Gemeente in de Boogaardsteeg toekomen. Wordt onderling overeengekomen deze zaak aan scheidsrechters, wier namen worden genoemd, en verder aan den Hoogen Raad van Holland ter uitspraak en beslissing te onderwerpen. — Uit een hierbij behoorend stuk vernemen wij de uitspraak en beslissing van deze rechters en van genoemden Raad in het jaar 1658, terwijl daaraan is toegevoegd eene ten overstaan van Notaris Arent Joachimsz. Raven in dat zelfde jaar opgemaakte akte. Daarin bekennen Christiaan de Coningh c.s., gewezen mededienaren van de Doopsgezinde Gemeente die men Vlamingen noemt, voor henzelven, mitsgaders allen die met hen overgegaan zijn, ontvangen te hebben uit handen van Jan Woutersz. van Swieten c.s., Leeraren en Diaconen van de Doopsgezinde Gemeente die men de Vlamingen noemt, in de Boogaardsteeg alhier, eene som van Drie Duizend Gulden van XL grooten 't stuk hun volgens uitspraak van Heeren Scheidsrechters, naar voorgaand verblijf, toegevoegd, onder korting echter van Honderd Twintig Gulden, 14 st. en 8 penn., als zij eerste comparanten, bij voorzegde uitspraak, veroordeeld zijn aan van Swieten c.s. terug te geven. Bovendien was aan De Coningh c.s. opgelegd over te geven het Kerkeboek.

De in het eerstgenoemde stuk voorkomende namen van Christiaan de Coningh, Gilles Willemsz., Pieter Roijaart, Joost Casier, Willem Oortman, Frans Jansz. van Zanten, Jan Cornelisz. Hoppenbrouck en Crijn Cornelisz. van Hazerswoude, heb ik niet meer in de twee Resolutieboeken van het jaar 1661 en later bij de namen van de Dienaren der Vlaamsche Gemeente aangetroffen. Pieter Roijaart en Gilles Willemsz. (Haptoe) echter trof ik in 1670 aan bij de Dienaarschap der Waterlandsche Gemeente, terwijl de schoonzoon en ook verschillende afstammelingen van Willem Oortman — Jacob du Forest, Crijn Staalwerk en anderen — in latere jaren

dienaren in die Gemeente waren. Verder maak ik opmerkzaam dat hier Jan Woutersz. van Swieten Leeraar wordt genoemd, terwijl hij in het eerste Resolutieboek nimmer in die hoedanigheid optreedt; en wat Roeland Hendriksz. van der Does aangaat, in dit boek wordt een Hendrik Roelandsz. van der Does genoemd.

Verder vermeld ik hier nog de stukken van vijf erflatingen aan deze Gemeente, die zich in ons archief bevinden. De korte inhoud daarvan is deze:

Akte van 1635. Jan Oliviertsz. van Techele stelt de behoeftige Lidmaten van de Gemeente der Mennonieten (vermoedelijk Vlaamsche) te Leiden tot zijne erfgenamen. — Akte van 1643 (later wordt het jaar 1658 genoemd). Door Michiel Coopman Cruyer en huisvrouw wordt, onder zekere voorwaarden, uit den na te laten boedel ⅛ part vermaakt aan de Armen van de Mennoniete Gemeente binnen Leiden genaamd de Oude Vlamingen. — Akte van 1660. Jan de Graeff doet, in plaats van de ƒ 1000.— die door zijne huisvrouw aan de Armen der Vlaamsche Mennoniete Gemeente in de Boogaardsteeg zijn vermaakt, eene donatie van vier huisjes in eene poort op de Middelste Gracht. — Akte van 1669. Gilles Willemsz. Haptoe vermaakt, na aftrekking van erflatingen aan zijne vrouw en verdere betrekkingen, zijn verder vermogen aan de Vlaamsche Mennoniete Gemeente in de Boogaardsteeg voor de stichting van een Arm Weeshuis, waarvan „by gebreecke van adsumtie", de directie dan zou komen aan de Diakenen der Waterlandsche Gemeente alhier. Per „codicille" van 4 October 1671 wordt het hiervoor genoemde Weeshuis voor de Waterlandsche Mennoniete Gemeente bestemd. — Akte van 1679. Anna Morang stelt tot hare erfgenamen de conventualen van het Hofje de Hoeksteen.

Het einde der Vlaamsche Gemeente.

10 Februari 1701, dat is drie dagen vóór dat de Vlaamsche en Waterlandsche Vrienden voor het eerst als één Gemeente naar het Waterlandsche Huis ter plechtige viering der vereeniging zullen opgaan, kwamen alle Dienaren nog eens in buitengewone vergadering bijeen, vermoedelijk om nog enkele zaken af te doen en een en ander voor goed weg te doen brengen van daar waar alles voor hen ook wel zijne geschiedenis had. Bezieling heeft nu voor een gevoel van verlatenheid plaats gemaakt. Bovendien, al blijkt dat de Waterlandsche vrienden de gevoelens der Vlaamsche ontzagen, zij gingen toch eigen verlaten, om, wat „luister" aangaat, zich met de meerdere te vereenigen, wat wel eens een opgaan of verdampen van het een in het andere is. — Het eigenlijk afscheidswoord was echter reeds in de laatste gewone vergadering gesproken, en hoe goedgezind en teekenachtig staat dit als volgt beschreven:

„en nu is ons voorneemen onder den seegen des heeren aenstaende sondagh over te gaen in het waaterlanse huys en als vereenighde Christenen met elckander te leeven bidde en wensche dat Godt ons wil geleyden en met sijnen geest ondersteunen op dat wy gesaamenlick in Christelicke liefde en vreede met malkanderen mochten leven en ons onwerdige over te voeren in dat heemelse huys hier boven door Jezus Christus onsen heere Amen".

De Waterlandsche Doopsgezinde Gemeente te Leiden vóór 1701.

Wat ik hierboven over de Vlaamsche Gemeente heb medegedeeld liep in hoofdzaak slechts over de laatste veertig jaren van haar bestaan, terwijl de nu volgende mededeelingen over de Waterlandsche en daarna die over de Vereenigde Gemeente van 1701 tot in het heden, over bijna drie eeuwen zullen loopen. Die over de jaren 1613—70 zullen echter minder in aantal zijn dan de mededeelingen na 1670, omdat het archief in hoofdzaak eerst met laatstgenoemd jaar begint. Ik heb eerstbedoelde aanteekeningen zoo goed als alle geput uit eene verzameling stukken, te zamen een dertiental, die ik hier en daar uit onze papieren in eene portefeuille heb bijeengebracht met het opschrift: „Oorspronkelijke Eigendomsbewijzen van en andere stukken betreffende de Vermaning, Vergaderplaats of Kerk der vroegere Waterlandsche, daarop Vereenigde en nu nog tegenwoordige Doopsgezinde Gemeente te Leiden". Deze stukken heb ik in het geschrift, waarvan ik in de Inleiding sprak, geheel afgeschreven voor hen onder ons, nu en later, die minder met dat oude schrift vertrouwd zijn, en ook omdat het goed is van belangrijke stukken afschriften te hebben.

Zal ik aanstonds een verkorten inhoud geven dezer stukken,

die in verband met andere daarbij gekomene aanteekeningen eene vrij volledige geschiedenis vormen van de Kerk der vroegere Waterlandsche en later der Vereenigde Gemeente, eerst moet ik er nog op wijzen dat genoemde Eigendomsbewijzen mij ook van dienst zijn geweest om de verschillende benamingen der Waterlandsche Gemeente en de namen harer Dienaren te leeren kennen, terwijl zij ook, te zamen met andere bijzonderheden betreffende de Dienaren der Waterlandsche Gemeente in het tijdvak 1613–70 (en daaronder niet het minst het op blz. 63 medegedeelde omtrent het oudste Ledenboek der tegenwoordige Gemeente) meer licht geven in eene *quaestie* die reeds in de Doopsgezinde Bijdragen van de jaren 1875 en '76 is behandeld, namelijk de vraag of er hier te stede vroeger eene Fransche Doopsgezinde Gemeente zou zijn geweest.

De Kerk der Waterlandsche Gemeente.

De inhoud van de hierboven genoemde stukken laat ik nu hier volgen.

No. 1 is een kopie van het jaar 1668 van een Schepenbrief van 1 Juli 1608, waarin Mr. Simon van Veen, Raadordinaris in den Hoogen Raad van Holland en West-Friesland, verklaart verkocht te hebben aan Albrecht Simonsz. Stam, timmerman, eene partij erfs gelegen aan de Noordzijde van het Pieterskerkhof onder het Bon „Over het Hof".

In No. 2, een Schepenbrief van 9 Maart 1612, wordt vanwege de erfgenamen van Mr. Simon van Veen aan Paulus Stock, Secretaris van de Weeskamer hier ter stede, verkocht eene huizing en erf, met een ledig erf voor aan straat, staande en gelegen aan de Westzijde van de Pieterskerkstraat.

Wie nu de inhoudsopgave dezer beide stukken leest, zal daaruit niets opmaken, wat betrekking heeft op de kerk waarvan de geschiedenis ons nu bezighoudt. Toch zijn zij

daarvoor van belang, want deze stukken doen ons de vroegere eigenaars van den grond waarop ons Kerkgebouw staat kennen, en het is de moeite waard de bezitters daarvan nog verderop na te gaan. De plek waarop in de eerste helft der 17de eeuw onze Kerk is gebouwd is namelijk historische grond. Wij zijn in het oudste gedeelte der stad Leiden en op deze zelfde plaats stond in de middeleeuwen het verblijf der Hollandsche Graven. Volgens de overlevering is daar Graaf Floris V geboren, die in de nabij gelegene Pieterskerk zou zijn gedoopt. Later woonden hier de Heeren van Lokhorst. Het omvatte het geheele terrein dat nu tusschen de Pieterskerkstraat, het Pieterskerkhof, de Korte School- of Muscadelsteeg en de Lokhorststraat besloten ligt, en was geheel van grachten omgeven. Vervolgens is het Huis Lokhorst gekomen aan den hiervoor genoemden Mr. Simon van Veen, wiens erfgenamen een deel van den grond overdeden aan Paulus Stock, uit wiens handen dit gekomen is aan de Waterlandsche Doopsgezinde Gemeente. Wij zullen zien dat later het bezit dier Gemeente met aangrenzende perceelen — waaronder ook het in het eerste stuk genoemde begrepen kan zijn — is uitgebreid.

Voor ik nu verder ga, moet ik nog op twee zaken opmerkzaam maken. Ten eerste op een open stuk grond dat men tegenwoordig nog achter ons Kerkgebouw vindt en dat ook wordt genoemd in den inventaris der onroerende en roerende goederen der Waterlandsche Gemeente, opgemaakt bij de vereeniging op 13 Februari 1701 (te vinden met een dergelijk stuk der Vlaamsche Gemeente in ons archief, Serie I: „Geschiedenis der Gemeente", portefeuille F, omslag I). Wanneer men nu weet dat het Huis Lokhorst niet maar één groot gebouw was, doch uit meerdere huizingen en erven bestond, gelijk ook uit oude plattegronden van Leiden blijkt, en ook zal blijken uit de stukken die wij nu behandelen, dan is het niet onaannemelijk dat genoemde plek vanuit het grijs verleden steeds open grond

is geweest. — De tweede opmerking is, dat men, in ons archief zoekende, soms in de meening zou kunnen gebracht worden (zooals ik dat jaren lang ben geweest) dat de Kerk een ingang in de tegenwoordige Lokhorststraat moet gehad hebben; bij voorbeeld in een oud boekje met gemarmerd omslag, in ons archief berustende, leest men: „Naeme Van de Predikante Ouderlings en Diakens Die In Dienst sijn Geweest Int jaar A° 1670 En Daar naa Bij de Doopsgezinde Gemeente Genaamt De Waterlanders Die Haar Vergaderplaas Hebben In de Lockhors straat Binne Leyden". Het geval is nu echter dat men hier eenvoudig met de naamsverwisseling van Lokhorst- en Pieterskerkstraat heeft te doen, zooals mij het duidelijkst bleek uit twee afschriften van een zelfde stuk in zake de vereeniging, in een van welk van: „hunne Vergaderinge houdende in de Lokhorststraat", en in het andere van: „in de Pieterskerkstraat" gesproken wordt.

Nu gaan wij verder met die „Oorspronkelijke Eigensdomsbewijzen *enz.*" en komen dan daarmede op *eigen terrein.*

No. 3 is een Schepenbrief van 29 Mei 1613, waarin Paulus Stock, Secretaris van de Weeskamer hier ter stede, verkoopt aan Egbert Jansz., timmerman, Christiaan van de Walle, Jan Mulier en Joost Casier (zooals aan de achterzijde van dit stuk op 30 Augustus 1615 notarieel bevestigd wordt: „voor de Vereenichde Gemeente, genaempt duytsche, vryessche, waterlandtsche, so wel walen, als andre," ten einde daar hare kerk te hebben), eene huizing en erf, met een ruim onbetimmerd voorerf, staande en gelegen aan de Westzijde van de Pieterskerkstraat, welke partij een gedeelte is van het Huis Lokhorst.

No. 4 handelt over denzelfden verkoop of koop als No. 3, terwijl op de achterzijde daarvan vermeld staat dat op 3

Juni 1613 werd afbetaald door Egbert Jansz. en Jan Adriaansz. Knotter *f* 350.—, en dat op 24 Mei 1620 de koopsom geheel is voldaan.

In No. 5, een Schepenbrief van 10 Mei 1634, verklaart Anthonette Steen, Wed. Jan du Boo, verkocht te hebben aan Nicolaas Transaert de helft van een huis en erf, staande en gelegen aan de Westzijde van zekere nieuwe gedolven gracht (t. w. de Pieterskerkstraat).

Het bovengenoemde huis in zijn geheel werd volgens No. 6, een Schepenbrief van 26 Juli 1635, door Cathalina Wilier, weduwe van genoemden Transaert, tegen eene jaarlijksche lijfrente van 20 gulden geschonken aan en ten behoeve van de Armen der Walsche Gemeente, genaamd de Waterlandsche, waarvan toen Leeraren waren Jan de Pla en Andries Marcusz. Favenne, pottenbakker.

No. 7 is een Schepenbrief van 2 Juli 1638, waarin Hendrik van der Stock verklaart verkocht te hebben aan Jacques Viane, ten behoeve van de Duitsche en Walsche Gemeente, die men noemt de Waterlanders, een stuk erfs gelegen achter de huizing van den verkooper, vanouds genaamd Lokhorst, en rechts nevens de huizing waar de genoemde Waterlandsche Gemeente tot malkanders stichting vergadering houdt.

Volgens No. 8, een Schepenbrief van 24 Mei 1646, heeft Hendrik Stock verkocht aan Hendrik de Prins en Salomon Gerritsz. van Hoogmade, Voorstanders en Bedienaars van de Armen der Waterlandsche Gemeente (aldus leest men op de achterzijde van dit stuk), en ten behoeve dier Gemeente, twee erven en woningen daarop staande, gelegen achter hare Kerk aan de Pieterskerkgracht (Pieterskerkstraat).

In No. 9 vinden wij eene verklaring van een deurwaarder, van 20 Maart 1648, dat hij wegens den Ontvanger van den 200sten penning over Leiden en Rijnland in arrest heeft ge-

nomen de kooppenningen die Salomon Gerritsz. van Hoogmade en Hendrik Prins hebben uitgeloofd voor zeker huis en erf staande en gelegen op het St. Pieterskerkhof, door hen gekocht van de erfgenamen van Hendrik Stock, om daarop te procedeeren tot betaling van den 200sten penning over 1644 en '46.

Bij deze „Oorspronkelijke Eigendomsbewijzen *enz.*" berust geen stuk waaruit het volgende (door den Leidschen geschiedschrijver Frans van Mieris medegedeeld) blijkt, namelijk dat de Dienaren der Waterlandsche Gemeente van de Erven van Hendrik Stock de voornaamste nog overgeblevene huizing van het Oude Lokhorst kochten, welke op 6 Mei 1648 aan Hendrik Prins en Salomon Gerritsz. van Hoogmade voor zeven duizend negen honderd en zestig gulden werd overgedragen met deze bewoordingen: „een groot wel betimmert aanzienlyk patrimonieel huis en erve, zynde het voorneemelickste en aensienlyckste gedeelte van de huyzinge Lochorst" (zie *Beschr. der Stad Leiden*, blz. 106).

No. 10 is eene „Quijtantie Innehoudende Indem-nité", waarin op 23 Mei 1648 verschillende personen bekennen ontvangen te hebben van Hendrik de Prins en Salomon Gerritsz. van Hoogmade, als koopers van de huizing en erf van Hendrik Stock zaliger, zijnde een gedeelte van het Huis te Lokhorst, staande en gelegen aan de Westzijde van de St. Pieterskerkstraat, eene som van twee duizend vijf honderd vier en veertig gulden enz., ter goeder rekening van de penningen door de genoemde koopers voor die huizing en erf uitgeloofd.

No. 11, een stuk van 1656, wijst niet heen naar nog meerdere aankoopen van onroerende goederen, maar heeft slechts betrekking op eene geldelijke schikking betreffende een voorgaanden koop.

In No. 12 en 13 bezitten wij een plattegrond van het voorgebouw (met het daarnaast gelegene gewezen Oude Fransche Koffiehuis, dat aan de Gemeente heeft behoord) en eene teekening van den voorgevel vóór de verbouwing van 1823.

Het in 1635 aan de Waterlandsche Gemeente geschonken huis in de Pieterskerkstraat medegerekend, hebben wij dus in de hiervoor genoemde stukken te doen met het bekomen van onroerend goed, op den grond van het vroegere Huis Lokhorst, voor vijf doeleinden, als: 1° het verkrijgen van eene plaats voor samenkomst aldaar, 2° en 3° de eigenlijke kerkstichting en de latere vergrooting der kerk, 4° en 5° het ontstaan van het voorgebouw, en het Fransche Koffiehuis. Met behulp van de gegevens die deze stukken ons verschaffen, aangevuld door andere aanteekeningen hier en daar in het archief gevonden, laat ik nu hier in eenige geschiedkundige lijnen de Geschiedenis van ons Kerkgebouw van het jaar 1613 af, en maar in eens door, tot in het heden volgen.

In het jaar 1613 dan kwam de Waterlandsche Gemeente op den tegenwoordigen grond. Van Mieris weet ons mede te deelen dat zij eerder hare Kerk of Vergaderplaats had op het Zand tusschen het Noordeinde en de Groenhazengracht, volgens anderen in het Noordeinde omtrent de Witte Poort.

Tot 1638 zal zij een lokaal ter samenkomst hebben gehad, maar nog geen eigenlijke kerk, want de eigenlijke kerkstichting had eerst plaats in dat jaar, wat wij weten uit het Resolutieboek der Waterlandsche Gemeente van 1670—1701, in welk boek voorin vermeld staat: „De stigting van deze Kerk is geschied in 't Jaar 1638 als blijkt uit de Notitje der Ledematen die daartoe hebben gecontribueerd". Voor dezen bouw zal nu de aankoop gediend hebben dien wij in het straks genoemde stuk No. 7 vermeld vinden.

Genoemde aanteekeningen van de bijdragen dier lidmaten berusten niet meer in het archief. Wel mag het bevreemding wekken dat nagenoeg alle stukken van vóór 1670 zijn verdwenen en men in hoofdzaak alles omtrent het jaar 1670 liet beginnen.

In 1648 had wederom een aanzienlijke aankoop plaats, die gestrekt heeft om de Kerk op hare tegenwoordige grootte te brengen, dat is uit te breiden met het gedeelte onder het lage dak. Vóór deze laatste vergrooting, toen dus alleen het gedeelte onder het hoogste dak bestond, moet de predikstoel aan de Zuidzijde gestaan hebben.

In de vergadering van den Dienenden Kerkeraad van 4 April 1775 kwam de zeer bouwvallige toestand van het vertrek achter de Kerk ter sprake. Werd besloten dit tot den grond af te breken, daarvoor een nieuw gebouw in de plaats te stellen en in overweging te nemen of men dit niet voor eene vergaderplaats van den gewonen Kerkeraad zou gaan gebruiken. Uit een post van vrij aanzienlijk bedrag in het Journaal van 1750—79 onder de benaming: „Herbouwing van het agter huys en z. v.", werd mij bevestigd dat bovengenoemde bouw werkelijk heeft plaats gehad. Op 7 November 1775 en 11 Maart 1776 kwam wel andermaal ter sprake om dit nieuwe vertrek achter de Kerk voor eene Kerkekamer in te richten, maar noch uit de boeken noch van hooren zeggen is mij gebleken dat het daartoe gekomen is. Ga ik een en ander na, dan zal dit vertrek gestaan hebben op de plaats van het tegenwoordige gebouwtje aan de Zuidzijde der Kerk, of wellicht is het met de verbouwing van 1859/60 als zoodanig verbouwd. Ik teeken dit eenvoudig aan om een ander, die later in het archief werkt en wiens oog op dezen bouw viel, de moeite te sparen dit zaakje nog eens na te gaan.

Het voorgebouw met gevel werd in het jaar 1823 ver-

bouwd en verkreeg toen zijne tegenwoordige gedaante. Hoe het er vóór dien tijd heeft uitgezien vertoont ons de teekening No. 13 bij de hiervoor genoemde stukken. Wanneer nu die voorlaatste gevel die gedaante gekregen heeft heb ik niet kunnen vinden, maar dit zal wel omtrent de jaren 1697—1701 geweest zijn, want in het Resolutieboek van 1670—1701 komt in 1697 voor eene „Memorie, wegens het Vergroote van de Kerken-kamer der Waterlandze Doopsgezinde Gemeente Binnen Leyden", terwijl in den reeds genoemden inventaris der Waterlandsche Gemeente van 1701 gesproken wordt van twee huizen aan de Pieterskerkstraat, „waar van het eene is ingetrocken tot vergrotinge van de kerken kamer", en nu vermoed ik dat bij die vergrooting de voorgevel ook werd verbouwd.

In het jaar 1856 werd de plaats achter de kosterswoning en het voorportaal overdekt.

Het inwendige der Kerk werd het laatst gewijzigd in de jaren 1859/60. Vóór dien tijd stond de predikstoel reeds op de tegenwoordige plaats, maar de diakenbanken liepen aan weerszijden daarvan langs den muur, terwijl zich (sedert den koop van 1648) onder het laagste dak eene galerij met klok bevond. Het orgel stond toen aan de Westzijde, tegenover de twee ingangen.

De Kerkekamer is verbouwd en verfraaid in het jaar 1869, verbouwd in dien zin dat de kleine aan de groote kamer werd verbonden; vóór dien tijd kwam men in de eerste vanuit het voorportaal.

Na 1869 heeft aan kerk noch voorgebouw verbouwing of wijziging meer plaats gehad.

Het inwendige wordt geacht eene nette Kerk te zijn. Aan deze eenvoudige opmerking veroorloof ik mij eene andere te verbinden, deze namelijk: Dat onder de Doopsgezinden in het algemeen nog wel niet het laatste woord is gesproken

over bouw en inrichting onzer Kerken, opdat zij zooveel mogelijk aan haar verheven Doel beantwoorden.

Het Orgel.

Omtrent dit instrument, een sieraad van onze Kerk, kan ik hier de volgende bijzonderheden mededeelen.

Op 8 Maart 1774 werd den Kerkeraad door Ds. Hesseling bericht dat een lid der Gemeente, die om redenen onbekend wenschte te blijven, wel genegen was de kosten van een orgel in onze Kerk op zich te nemen, slechts onder deze bepaling, dat daarbij alle overtollige weelde vermeden en het deftige in acht genomen zou worden. De Kerkeraad verzocht den Predikanten Hesseling en Hovens ook de Gemeente daarvan in kennis te stellen en dan tevens mede te deelen, dat eenige leden alreeds genegen waren door jaarlijksche giften het salaris van den organist en verdere onkosten van het orgel te helpen bijeenbrengen — men wilde namelijk met die uitgaven de kerkekas niet belasten —, terwijl men anderen opwekte dit voorbeeld te volgen.

Op 15 Maart deelden de beide Predikanten mede dat door de Gemeente gunstig over dit voorstel werd gedacht, ten bewijze waarvan zij tevens konden mededeelen, dat een 23-tal leden een bedrag van *f* 171.15 als jaarlijksche bijdrage hadden toegezegd. Ds. Hesseling werd daarop verzocht den onbekenden aanbieder, met betuiging van dankbaarheid, van de gunstige ontvangst van zijn aanbod kennis te geven. Hierop werd besloten den orgelmaker Johannes Mittereither en den beeldhouwer Johannes Schadé te verzoeken om volgens algemeene bepalingen een zooveel mogelijk nauwkeurig plan met begrooting van kosten op te maken en in te dienen.

Op 22 Maart vertoonden de laatstgenoemden aan het College het plan van een orgel en begrootten toen alle kosten op

f 3000.— Ds. Hesseling liet daarop nog namens den aanbieder eene door een ander vervaardigde teekening voor een orgel zien. Het gevoelen der meerderheid echter was aan J. Mittereither en J. Schadé het werk op te dragen, wat nog op denzelfden avond aan den aanbieder werd medegedeeld.

Op 23 Maart deelde Ds. Hesseling mede dat de aanbieder met genoegen zou zien dat het door de meerderheid aangenomen plan zou worden uitgevoerd en werd door eerstgenoemde namens den schenker „bij wijze van een pand der minne" 2000 Daalders in effecten ingebracht. Men ging daarop een voorloopig contract aan met den orgelmaker Johannes Mittereither alhier, dat door een formeel bestek met conditiën, gedagteekend 4 April 1774, werd gevolgd. In dit bestek wordt gesproken van 11 registers, één klavier, een aangehangen pedaal, 3 blaasbalgen enz., alles te zamen te leveren voor een bedrag van *f* 2932.10, waarvan *f* 1800.— zou komen voor het eigenlijk werk van den orgelmaker en *f* 466.— voor dat van den beeldhouwer.

Op 10 April was nog *f* 600.— van den schenker ingekomen, terwijl op 23 Mei *f* 2600.— van hem inkwam, waarop genoemde effecten werden teruggegeven.

Op 20 September bleek dat de bijkomende kosten van het orgel *f* 216.6 bedroegen, die ook nog door den schenker werden bijgepast.

Op Zondag 2 October, nadat het orgel voor het eerst was gebruikt, bij welke gelegenheid ook de Psalmberijming van 1773 in gebruik werd genomen, maakte Ds. Hesseling aan het College bekend, dat de Heer H. Otto van Outgaarden de tot heden toe onbekende gever was. Na deze mededeeling besloot men terstond bij genoemden Heer belet te doen vragen om hem, bij monde van Ds. Hovens, den eenparigen dank van het College te doen betuigen.

Op 30 Mei 1779 vroeg Ds. Hovens, in de vergadering van den

Dienenden Kerkeraad verschenen zijnde, uit naam van een lid der Gemeente of de Kerkeraad ook genegen was eene gift in ontvangst te nemen, om uit de jaarlijksche rente daarvan het orgel te onderhouden, te herstellen en te verbeteren, welk aanbod gaarne werd aangenomen. Daarop bracht dezelfde Predikant op 1 Juni een bedrag van *f* 2000.— in, dat bleek wederom van den Heer H. Otto van Outgaarden afkomstig te zijn, die echter verklaard had dat hij geene bijzondere commissie ter dankbetuiging wenschte te ontvangen. — Deze *f* 2000.— stonden onder de benaming: „Kapitaal van het Orgel" van 1779 tot en met het jaar 1865 afzonderlijk geboekt.

Op 13 November 1781 werd besloten allen die sedert den orgelbouw leden der Gemeente waren geworden, of nog zouden worden, uit te noodigen tot het fonds van het orgel bij te dragen en daartoe biljetten te laten drukken, inhoudende een uittreksel van dit besluit en een verzoek tot inschrijving.

In 1795 had men te doen met een organist die veel reden tot klachten gaf, zoo zelfs, dat de hulp zijns vaders moest worden ingeroepen om hem tot meer handelbaar gedrag te brengen. Op één Zondag van dat jaar maakte hij het in het bijzonder bont, daar hij in slaap was gevallen en de Gemeente het toen zonder orgelspel moest doen.

Op 30 April 1798 werd, bij het bedanken van den toenmaligen organist, besloten weer eene orgelproef voor sollicitanten te houden, die ook door alle leden der Gemeente zou kunnen worden bijgewoond.

In de vergadering van 25 Januari 1805 werd medegedeeld dat van de renten van het in 1779 voor het orgel ontvangen geschenk groot *f* 2000.— en van de bijdragen van eenige Gemeenteleden van 1774 tot 1804 een bedrag van *f* 2045.— over was; maar al had de orgelrekening deze som dus te vorderen, beschikbaar was zij echter niet. Aangezien men nu voornemens

was het orgel grondig onder handen te nemen, besloot de Groote Kerkeraad op 19 Mei 1805, eene commissie te benoemen om een financieel plan in dezen op te maken. Deze commissie deelde op 21 Juli 1805 mede dat zij eenige leden verzocht had voor 10 jaren zeker bedrag renteloos à deposito te willen geven, met dit gevolg dat haar reeds *f* 1700.— à *f* 1800.— was toegezegd, terwijl zij niet twijfelde den Dienenden Kerkeraad de benoodigde *f* 2200.— te zullen kunnen bezorgen. Hierop werd eene concept-obligatie (op zegel te stellen) voor deze tienjarige leening opgemaakt.

Het gevolg van alle onderhandelingen in dezen was, dat op 30 Juli 1805 met L. van Dam, orgelmaker te Leeuwarden, — wien te voren reeds het opzicht over dit instrument was opgedragen — eene overeenkomst werd aangegaan tot het herstellen, vergrooten en vernieuwen van het orgel. Daarbij werd hem onder anderen opgedragen : het aanbrengen van een bourdon 16 voet op het manuaal of onderklavier en het maken van een bovenklavier, een en ander voor een bedrag van *f* 1600.— Men scheen toen van meening te zijn dat het bovenklavier slechts voor vóór- en tusschenspelen gebruikt moest worden.

Tegen de overeenkomst in was deze vergrooting begin 1807 nog niet uitgevoerd, wat in zekeren zin goed trof, daar op 12 Januari 1807, door de bekende Ramp van Leiden, het orgel geheel onbruikbaar was geworden.

Op 1 December 1807 wordt gesproken van het vernieuwde orgel en was het werk dus voltooid.

Met deze vernieuwing heeft het orgel zijne nog tegenwoordige samenstelling verkregen, en hoewel er sedert nog andere verbeteringen zijn aangebracht, kan het voorgaande toch beschouwd worden als het voornaamste wat van dit instrument valt mede te deelen. Alleen voeg ik hieraan toe, dat bij de reeds genoemde herbouwing het orgel aan de

Zuidzijde der Kerk is geplaatst. Het heeft zich in die jaren goed gehouden, de klank er van mag geroemd worden en zijn uiterlijk, als ouderwetsch type van een orgel, is sierlijk.

Dit is slechts een stukje geschiedenis van een klein orgel in eene kleine kerk. Wanneer men echter eens voor een oogenblik indenkt en invoelt hoevele zangen het heeft begeleid, en hoe ontelbaar vele zieleklanken van allerlei aard deze zangen weer hielpen opwekken, dan valt hier eene nadere bepaling tusschen groot en klein weg.

Het Hofje Bethlehem.

Tot de onroerende eigendommen onzer Gemeente behoort ook het Hofje Bethlehem op het Levendaal alhier. Dit, zooals het sedert 1811 beheerd wordt, is ontstaan uit de samensmelting van twee Hofjes: 1° Het oude Hof Bethlehem, dat in 1630 is gesticht door Gerrit Frankensz. van Hoogmade en door hem geschonken werd aan de Waterlandsche Doopsgezinde Gemeente alhier; dit was gelegen aan de Noordzijde van de Langegracht, waar zich thans nog de Bethlehemspoort bevindt. 2° Het Hof de Hoeksteen, dat in 1660 door de Vlaamsche Doopsgezinde Gemeente alhier werd opgericht op het Levendaal, ten behoeve harer oude Zusters. — Na de vereeniging der beide Gemeenten in 1701 had de Vereenigde Gemeente dus twee Hofjes, totdat in het laatst der 18de eeuw de Kerkeraad, wegens het afnemen van het aantal leden der Gemeente, besloot het Hofje de Hoeksteen op te heffen en de daarin nog aanwezige conventualen over te doen aan Regenten van het Hofje Bethlehem op de Langegracht. Laatstgenoemde Regenten besloten echter later om *hun* Hof te verlaten voor het Hofje de Hoeksteen, en zijn, in overeenstemming met den Kerkeraad, overgegaan tot het vereenigen der beide Hofjes tot één Hof, onder den naam van „Bethlehem", welke vereeniging in het

jaar 1811 is tot stand gekomen. — Ten einde de verhouding tusschen de Doopsgezinde Gemeente alhier en het Hofje Bethlehem op het Levendaal opnieuw te regelen, is in het jaar 1871 tusschen haren Kerkeraad en Regenten van genoemd Hofje een contract gesloten, waaruit onder meer blijkt dat dit Hofje, hoewel het Beheer daarvan geheel berust bij Regenten, in vollen eigendom toebehoort aan genoemde Gemeente.

Het voorgaande nu is een kort en zakelijk overzicht van het ontstaan der beide Hofjes en hunne vereeniging tot één. Er bestaat daarvan een wel klein, maar goed geordend archief, dat, behalve om de stichtingsoorkonde en de stukken van het Beheer enz. die het bevat, ook van belang is om wat het ons leert aangaande pogingen tot vervreemding van het Hofje, tegen de oorspronkelijke bedoeling in. Daaromtrent zal ik hier een en ander mededeelen; de zaak betreft het vroegere Hofje Bethlehem op de Langegracht.

Tot recht verstand van zaken moet ik nu hier eerst eens herhalen en verder mededeelen, dat „Gerrit Franckensz. van Hogemade", koopman alhier, per giftbrief van 3 December 1630, dit Hofje „by gifte diemen noemt onder den levende" schenkt aan de Waterlandsche Gemeente, zooals hij verklaart: uit bijzondere liefde tot haar, en dat hij in dit stuk, en daarop komt het voor ons aan, bepaalde: „dat de regieringe ende opsichte vande selve (twaelf) huyskens bestaen sal in drie persoonen, waer toe hy comparant voor d'eerste by desen is stellende ende verkiesende Balthen ende Salomon Gerrits soonen van Hogemade, sijne Comp(*aran*)ts zoonen mitsgaders Claes Willemsz. [de] Munt mede lidmaet vande voorschreve gemeynte, mit ordre dat by toverlijden onbequaem werden ofte vertrec van een off meer vande voorschreve genomineerde regenten de verkiesinge van anderen in der selver

plaetsen wesen ende tallen tijden blijven sal aende vermaners vande voorschreve gemeynte, inder tijt, die hy comparant alleenlic is ordonnerende van tallen tijden een uyt sijn geslachte onder de regenten te moeten behouden, ten ware teeniger tijden manspersoonen van tselve mochten gebreecken, als wanneer ende alleen voor die tijt sulcx sal werden voorby gegaen". — Tengevolge van deze bepaling staat nu in de akte van overeenkomst van 1871: „Het bestuur en beheer over het gemelde Hofje Bethlehem en aanhorigheden blijft voortdurend opgedragen aan drie regenten, te benoemen door den Leeraar of Leeraars der Doopsgezinde Gemeente te Leiden, en wel twee uit de leden dezer Gemeente, en de derde zoo dat mogelijk is, uit de afstammelingen van den Stichter Gerrit Frankens van Hoogmade, overeenkomstig de voorschriften zijner stichtingsoorkonde, vervat in de bovengenoemde acte van schenking van zestien honderd dertig *enz.*" Verder luidt een der bepalingen van onzen beroepsbrief: „De Leeraar zal ter voldoening van de testamentaire dispositie van G. F. van Hogemade, bij eventueele vacature een Regent benoemen van het hof Bethlehem uit een voordracht door Regenten opgemaakt". — Daar het Hofje Bethlehem werd geschonken „by gifte diemen noemt onder den levende", zou men kunnen vragen, of de benaming van „testamentaire dispositie" in de laatste bepaling wel juist is, terwijl hier verder wordt opmerkzaam gemaakt, dat de eerste Regenten van dit Hofje allen leden der Waterlandsche Doopsgezinde Gemeente waren, en dat uit het hier aangehaalde uit de overeenkomst van 1871 blijkt, dat wat de benoeming van twee Regenten uit de leden dezer Gemeente aangaat, daarbij niet gesproken wordt van het lidmaatschap van den Kerkeraad.

En hier nu volgen de gevallen zelf.

In het jaar 1694 vraagt Dr. Jacobus van Hoogmade aan die van den Gerechte van Leiden om zijn neef Balthazar van Hoogmade als mederegent te mogen verkiezen. Hij erkent wel dat de stichtingsakte anders luidt, doch beweert dat van den beginne af de Regenten bij „assumptie" zijn gekozen, terwijl nu de Vermaners der Waterlandsche Gemeente beweren dat de verkiezing hunne taak is. Het request van genoemden Doctor wordt door die van den Gerechte goedgekeurd. — In 1695 zenden de Vermaners dier Gemeente een protest in bij die van den Gerechte tegen de handelwijze van Dr. Jacobus van Hoogmade, die het Hofje heeft willen vervreemden, waarop de Stadsregeering beschikt in overeenstemming met de stichtingsakte. In hetzelfde jaar nog keuren die van den Gerechte de verkiezing van twee Regenten, door de beide Vermaners der Waterlandsche Gemeente gedaan, goed.

In het jaar 1693 wordt Dr. Jacobus van Hoogmade als Ouderling genoemd; daarna komt die familienaam niet meer onder die van de Dienaren der Gemeente voor. Het zou kunnen zijn dat ook hier het onder de Doopsgezinden niet ongewone verschijnsel heeft plaats gehad, dat men onze kudde wat te veel een kuddeke vond en het verliet.

In de jaren 1700—29 had er een geschil met de Familie van Hoogmade plaats over het vergeven van huisjes aan Gereformeerden, maar den Hoogen Raad gelukt het ten slotte partijen te vereenigen. Tengevolge daarvan wordt met Regenten eene overeenkomst gesloten, waarbij twee huisjes ter beschikking blijven van genoemde Familie, met recht ook anderen dan Doopsgezinden daarin te laten wonen. — In de jaren 1679—94 ontving het Hofje aan erflatingen van de Familie van Hoogmade een bedrag van *f* 16.375, waaronder van Gereformeerde zijde *f* 10.630.

In het Resolutieboek der Gemeente van de jaren 1766—83 vond ik wederom, als het ware geheel bijeen, eene heele geschiedenis over het recht dat de Vereenigde Gemeente was ontschoten, om door de Predikanten eene hand in de benoeming van Regenten van genoemd Hofje te hebben. Deze zaak, waarin de Kerkeraad het zwijgen had bewaard, werd in 1778 op touw gezet door Ds. F. A. van der Kemp, en droeg zich als volgt toe:

In de vergadering van 6 Januari 1778 kwam van dien Predikant het schriftelijk verzoek in om ter inzage te mogen ontvangen eene kopie van het origineele document van 1774, waarin de Predikanten W. Hesseling en D. Hovens afstand hadden gedaan van hun recht om, volgens den giftbrief van den Stichter, in geval van vacature de vacante plaats van Regent te vervullen, en bovendien zoo er andere stukken betreffende deze zaak onder berusting van den Kerkeraad waren, die bijeen te brengen. 10 Januari werd hem genoemd stuk, tegen bewijs van ontvangst, voor 14 dagen in bezit gegeven. ——— Vergadering van den Grooten Kerkeraad op 2 Februari. Deze was belegd op verzoek van Ds. van der Kemp om te overwegen in hoever het de zaak des Kerkeraads was zorg te dragen, dat ingevolge den stichtingsbrief de verkiezing van een nieuwen Regent altijd zal geschieden door de Leeraren der Gemeente, en tevens zijne vraag, of men er zich mede zou kunnen vereenigen dat recht eventueel gerechtelijk te handhaven. Daarop werden voorgelezen: 1° een brief van Ds. van der Kemp, op 27 Januari 1778 den Dienenden Kerkeraad toegezonden, waarin hij verklaart in zijn gevoelen bevestigd te zijn door de stukken hem door dien Kerkeraad ter inzage gegeven, terwijl hij daaruit tevens gezien had dat de Kerkeraad in het jaar 1694 hetzelfde gevoelen ten opzichte der verkiezing van Regenten heeft staande gehouden; hij twijfelt niet of de Kerkeraad

zou, volkomen de gevolgen beseffende die uit het vervreemden van zulk een voorrecht zouden voortvloeien, in zijn geval verkeerend, het recht van verkiezing verdedigen tot welzijn der Kerk. — 2° een protest van hem tegen het contract gesloten tusschen de Predikanten Hesseling en Hovens ter eene en de Heeren Mr. J. van Royen Dz., Pensionaris van Leiden, en P. Vreede, Regenten van het Hofje Bethlehem ter andere zijde. Daarin zegt hij, dat hem ter oore was gekomen, dat er een zeker contract bestond, dat ten nadeele der Kerk strekte, en waardoor hij buiten de mogelijkheid werd geplaatst om aan eene verplichting te kunnen voldoen, waartoe hij uit kracht van het testament van Gerrit Frankensz. van Hoogmade gehouden was. In het gegrond vermoeden zijnde, dat zulk een contract onwettig zou zijn, verzocht hij inzage van de stukken op deze zaak betrekking hebbende. De inzage daarvan heeft hem in zijn gevoelen bevestigd, terwijl hij er uit opmaakt, dat dit contract buiten den Kerkeraad om was gesloten. Een en ander verplicht hem daartegen te protesteeren, alles aan zich houdende wat hij verder goed zou vinden te doen om zijn wettig gevoelen te handhaven, terwijl hij verzoekt om een authentiek extract van alles wat in dezen besloten is of zal worden. Werd besloten deze beide stukken in de Resolutiën in te voegen. — Na afloop der verschillende besprekingen werd Ds. van der Kemp toegestaan eene memorie te dezer zake dienende voor te lezen, die ook in deze Resolutiën zou opgenomen worden, waarna met algemeene stemmen werd goedgevonden het in deze vergadering behandelde tot besluit te verheffen. — In zijne Memorie wijst genoemde Predikant er op dat het contract tusschen beide Predikanten en de beide genoemde Regenten gesloten door die van den Gerechte der Stad Leiden is bekrachtigd, terwijl hem nergens is gebleken dat dit op last en met goedkeuring dezer vergadering is geschied, niettegenstaande in het

testament van G. Fz. van Hoogmade is bepaald dat de verkiezing van Regenten steeds aan de Vermaners dezer Gemeente zal blijven. Van het opwerpen van een nietig bezwaar kan hier niet gesproken worden, wanneer men bedenkt dat na verloop van jaren, wanneer geen der Regenten meer tot de Gemeente mocht behooren, het Hofje geheel daarvan zou kunnen worden vervreemd. Hoe het zij, wij hebben met den wensch van den Stichter te doen, die dit pand aan onze zorgen heeft toevertrouwd. — De vergadering achtte het in dit geval niet noodig de Broederen der Gemeente te raadplegen, daar het hier gold de verdediging van wettige rechten en gestaafde privileges. Om deze zaak te behandelen werden aangewezen Ds. van der Kemp en de Heer J. de Kruyff, terwijl besloten werd de akte van qualificatie notarieel te laten bekrachtigen. De gequalificeerden verzochten, wat hun werd toegestaan, in dezen den Heer E. Luzac als Advocaat te mogen raadplegen. ———— In de vergadering van den Grooten Kerkeraad op 7 Februari kwam een brief in van den Regent Pieter Vreede, medelid van dit College, waarin hij vraagt om eene authentieke kopie van de in de vergadering van 2 Februari genomen resolutie en van alle daarop betrekking hebbende stukken. Ook verzocht en vorderde hij, dat in de Notulen van heden worde vermeld, dat hij voorloopig tegen de genomen resolutie heeft geproponeerd „gelijk ik proponeère bij deeze *Exeptie van non prejuditie ten mijnen aanzien in alle opzigten!*" Ook hiervan verlangt hij kopie, verder aan zich houdende het recht tot het doen van meerdere protesten, en alles wat hij nader geraden mocht vinden. — Een en ander werd voor een deel toegestaan, doch besloten over het eerste verzoek den Advocaat Luzac te raadplegen, wien tevens gevraagd zou worden of genoemde Heer en de Predikanten Hesseling en Hovens in de vergaderingen, waarin deze zaak behandeld werd, moesten

worden toegelaten. — De gequalificeerden deelen hierop mede, dat Mr. Luzac had geadviseerd dat het contract der Predikanten van nul en geender waarde was; hij gaf echter den raad, dat zoo men deze zaak wenschte door te zetten, het 't veiligst zou zijn een mandaat ten Hove aan te vragen, om in het bezit gehandhaafd te worden. — Op voorstel van Ds. van der Kemp wordt goedgevonden te trachten in eene schikking te treden, zonder dat daardoor de belangen der Gemeente zouden worden geschaad, noch tegen den wil van G. Fz. van Hoogmade gehandeld. Hem werd verzocht, uit hoofde van zijn Ambt, van deze laatste zaak werk te willen maken. — De Regent Pieter Vreede kwam in Februari 1778 te overlijden.——— Op 19 Februari, wederom in eene vergadering van den Grooten Kerkeraad, werd door Ds. van der Kemp een voorstel voorgelezen over de beste wijze waarop met de Regenten van het Hofje Bethlehem eene schikking zou kunnen worden gemaakt; dit werd met algemeene stemmen aangenomen. Daarin wordt in de eerste plaats opgemerkt dat men, door het overlijden van den Heer Vreede, nu in de gelegenheid gekomen is om in de hangende zaak eene beslissing te nemen, en dat het verkiezen van Regenten door de Leeraren moet geschieden, zonder goedkeuring te verzoeken van die van den Gerechte, daar hier alleen volstaan kan worden met eene kennisgeving der benoeming. Wat nu de minnelijke schikking betreft, stelt hij voor (daar het voor de overblijvende Regenten niet onverschillig is wie tot hun Mederegent wordt verkozen, en de welvaart en bloei van het Hofje grootelijks van de eensgezindheid onder Regenten afhangt), dat Regenten bij vacature nu en altijd het recht wordt toegestaan om twee personen uit de Gemeente, of, bij het afsterven van den Regent uit het Geslacht des Stichters, twee personen uit die Familie, aan te wijzen, waaruit de Leeraren dan naar welgevallen eene keuze kunnen doen. ———

In de vergadering van den Kerkeraad op 9 Maart las Ds. van der Kemp de door hem opgestelde overeenkomst, volgens het plan van bemiddeling, voor, die door de vergadering volkomen werd goedgekeurd, terwijl hij en de Heer de Kruyff tot de teekening daarvan werden gemachtigd. ———
Ten slotte, wederom in eene dergelijke vergadering op 3 April 1778, deelde genoemde Predikant mede dat de overeenkomst door beide partijen, alsmede door de gequalificeerden des Kerkeraads was geteekend en daarop aan die van den Gerechte voorgedragen en door dezen goedgekeurd was. — Hierop volgen in het Resolutieboek afschriften van bovengenoemde overeenkomst en het verzoekschrift gezonden „Aan de Edele Groot Agtbaare Heeren, die van den Geregte der Stad Leyden" om bovengenoemde schikking goed te keuren, welke goedkeuring ter zijde daarvan staat aangeteekend. Daarna volgt het afschrift eener nominatie van twee personen voor de benoeming van een Regent uit de Gemeente, opgemaakt volgens die overeenkomst. — Al deze stukken voorgelezen zijnde, berichtte Ds. van der Kemp, dat hij uit die nominatie den Heer G. C. van der Meulen (die in de vergadering tegenwoordig was) tot Regent heeft gekozen. Daar deze de benoeming aannam, werd hij „door de Leden der vergadering in het algemeen, als door den Heer van der Kemp in het bijzonder plegtig begroet". — Vervolgens vroeg Ds. van der Kemp of de Predikanten Hesseling en Hovens, die ontslagen waren van de verkiezing van een Regent, door den Kerkeraad in dit ontslag werden bevestigd. De vergadering scheen het nu genoeg te vinden, want zij besloot daaromtrent niets te bepalen en alles te laten „in statu quo".

Wat het Hofje „de Hoeksteen" betreft, dat bij de vereeniging in 1701 met de overige bezittingen der Vlaamsche aan de Vereenigde Gemeente overging, hier was de verhouding

geheel anders, daar dit Hofje, ook wat het Bestuur daarover aanging, een deel van het geheel werd. Dit laatste blijkt uit het bij die vereeniging „Aangaande de Regeringe Over 't Hofie den Hoeksteen" bepaalde, namelijk: Het Hofje zal te allen tijde door drie personen als gecommitteerden uit de Dienaarschap, onder den naam van Regenten, moeten worden bestuurd. De verkiezing van een nieuwen Regent zal te allen tijde en „ten Eeuwigen dagen" zonder verandering moeten geschieden door de geheele Dienaarschap, met dien verstande dat daartoe niemand verkiesbaar zal zijn als de Ouderlingen en Diaconen, die op dien tijd in kerkedienst zijn. De Regenten zijn gehouden jaarlijks aan de geheele Dienaarschap, of aan een door haar daartoe gemachtigde, behoorlijke rekening en verantwoording van ontvang en uitgaaf en bewind te doen, als ook eene zoodanige opening van zaken te geven, als noodig mocht worden geoordeeld. De Regenten mogen de huisjes alleen vergeven aan oude, behoeftige of gebrekkige leden der Leidsche Gemeente en aan niemand anders. — Had hier al eens verschil van inzicht plaats, bij voorbeeld betreffende de Financiën, dan bleef het toch beperkt tot wat des Kerkeraads en der Regenten was. In 1778 echter ontstond uit een verschil een bepaald geschil, en dat over het vergeven van huisjes. Ten slotte werd overeengekomen dat leden der Gemeente bij het vergeven den voorrang zouden hebben, waartoe de beschikking 14 dagen aan den Kerkeraad zou blijven. Verder werd toen bepaald, dat steeds een huisje voor onvoorziene omstandigheden moest openblijven, en dat Regenten geen huisje aan niet-leden zullen geven tenzij deze den leeftijd van 50 jaar hebben bereikt, terwijl zij dan eene inkoopsom van ƒ 500.— kunnen vragen; voor leden der Gemeente hing het vaststellen van die som van Regenten af.

Uit de overeenkomst van 14 December 1810 blijkt nog, dat het Hofje Bethlehem toen in staat van verval verkeerde en alleen door aanzienlijke uitgaven in orde gebracht kon worden, wat de Financiën der Gemeente niet toelieten. Men ging er dus toe over Bethlehem te verkoopen — dit geschiedde op 30 Juli 1811, terwijl de verkoopsom groot ƒ 1300.— op 27 Augustus in de kas der Gemeente werd gestort — en den Hoeksteen met fondsen en inkomsten over te nemen. Verder werd onder meer besloten, dat de Kerkeraad afstand zou doen van alle Beheer en Bestuur over den Hoeksteen, en dat het Hofje onder den naam van „Bethlehem" bestuurd zou worden als het vroegere Hofje van dien naam. Een en ander geschiedde met goedvinden van den Regent uit de Familie van den Stichter, omdat daarmede toch aan de oorspronkelijke bedoeling werd voldaan. — De steen van „Bethlehem" zou boven de poort van „de Hoeksteen" geplaatst worden.

De voorgaande mededeelingen zijn vrij uitvoerig geworden, maar zij werden mij als het ware in de pen gegeven; bovendien kunnen zij wellicht dienen als eene kleine bescheidene bijdrage tot de groote geschiedenis van rechten, verplichtingen en overleveringen, die geheel het leven beheerschen, en waarmede daarin rekening dient te worden gehouden.

De Dienaarschap.

Nu ik het een en ander van het Kerkgebouw der Waterlandsche Gemeente en hare verdere bezittingen heb medegedeeld, volgen hier thans de namen harer Dienaren over twee tijdperken verdeeld, namelijk over de jaren 1613—1670, en 1670—1701. Daar het archief, zooals reeds is opgemerkt, in hoofdzaak eerst met het jaar 1670 begint, konden de namen van het eerstgenoemde tijdperk slechts opgemaakt worden uit eenige aanstonds te noemen stukken; voor die in het tweede

raadpleegde ik het Resolutieboek van de laatstgenoemde jaren. Alzoo:

DIENAREN IN DE JAREN 1613—1670.

Uit No. 3 der „Oorspronkelijke Eigendomsbewijzen *enz.*", Schepenbrief van 29 Mei 1613, blijkt dat toen leden der Waterlandsche Gemeente waren:

Egbert Jansz., Christiaan van de Walle, Jan Mulier en Joost Casier.

Volgens No. 4 komt daar nog bij: Jan Adriaansz. Knotter.

De vier bovengenoemde namen en nog meerdere vindt men ook in een brief van de Vereenigde Friesche, Hoogduitsche en Waterlandsche Gemeenten, dato 16 Maart 1614, aan die in Duitschland, Zwitserland enz. ter vereeniging van alle partijen en voornamelijk ter opgave van punten waarover met elkaar gesproken zou kunnen worden; zie: No. 544 van het Eerste Stuk van den Inventaris der archiefstukken berustende bij de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam.

De handteekeningen van dezen, door een Notaris gelegaliseerden, in het Duitsch vertaalden brief vullen drie bladzijden. Daaronder komen voor uit Leiden:

„Willem Johansz, unwürdiger Lehrer der Gemeinen zu Leiden, Delft, und SuhtHollandt".

„Gijsebrecht Johansz Knotte, Diehner im wordte des Herren der Gemeine Gottes zu Leiden".

„Egbert Johansz, unwürdiger Diaken zu Leyden".

„Christian van der Welle, unwürdiger Diaken, Diehner zu Leiden".

„Par moy Jan de Mortier, Euesque de leglise des Vallons demeurant a Leyden".

„Par moy Jan des Mullier, Seruiteur de leglise Vallons de Laiden".

„Par moy Joost Cesaer, diaque des Valon a Leiden”.

Aanteekening: Waarschijnlijk zal bij de overschrijving verkeerdelijk Cesaer voor Casier geschreven zijn. In een der Poorterboeken van Leiden staat A° 1607: Jan Casier „saeytrapier”, poorter volgens de getuigenis van Jan de Mortier en Louis de Bonnet, op burgerbelofte.

Uit den giftbrief van het Hofje Bethlehem, gedagteekend 3 December 1630, blijkt dat op dien tijd:

Jan de Pla de Jonge Pieter Reyniersz. Pieter Willemsz. Knotter	het Vermanersambt bij de Duitsche of Nederlandsche Gemeente, genaamd de Waterlandsche, binnen Leiden, bekleedden,

en

Balten Gerritsz. van Hoogmade Salomon Gerritsz. van Hoogmade Claas Willemsz. de Munt	de eerste 3 Regenten van dat Hofje, leden van bovengenoemde Gemeente waren.

Volgens No. 6, Schepenbrief van 26 Juli 1635, waren Jan de Pla en Andries Marcusz. Favenne toen Leeraren bij die Gemeente, terwijl uit No. 7 blijkt dat op 2 Juli 1638 Jacques Viane een harer Dienaren was.

Verder worden nog in No. 8—11 genoemd:

Salomon Gerritsz. van Hoogmade en Hendrik Prins, die in No. 8, Schepenbrief van 24 Mei 1646, Voorstanders en Bedienaars van de Armen dier Gemeente worden genoemd.

In de vergadering der Waterlandsche Gemeenten gehouden te Amsterdam op 26 September 1647 worden als vertegenwoordigers van Leiden genoemd: Jean le Pla, Andries Marcusz. Favenne en Huibert Jansz. Verveer. Laatstgenoemde was nog in 1670 Predikant bij de Waterlandsche Gemeente; of hij dat reeds in 1647 was, kon ik niet nagaan.

In het oudste ledenboek dezer Gemeente, dat naamlijsten (van Leden, Gehuwden enz.) bevat geheel zonder jaartallen, maar

waarin wellicht nog namen van leden uit de 16de eeuw voorkomen, vindt men alle bovengenoemde familienamen terug. Bovendien worden daarin eenige der vermelde personen zelf genoemd, namelijk: Jan Mulier, Joost Casier, Jan de Pla, Andries Marcusz. Favenne, Jacques Viane, Salomon Gerritsz. van Hoogmade, Hendrik Prins en Huibert Jansz. Verveer. Dit ledenboek draagt geen opschrift en is waarschijnlijk na 1630 begonnen.

Daarop volgt dan het „Naamboek der Ledematen" van 1672, daarna een van 1737 en eindelijk het nog in gebruik zijnde Lidmatenboek, dat op 1 Januari 1778 is aangelegd.

Alzoo waren in de Waterlandsche (ook genoemd Walsche) Gemeente, in de jaren:

1613—14	Willem Jansz., Oudste of Leeraar tot den vollen Dienst.	
	Gijsbrecht Jansz. Knotter, Dienaar in het Woord.	
	Jan de Mortier, Bisschop of Oudste.	
	Jan Mulier, gewoon Prediker.	
	Joost Casier Egbert Jansz. Christiaan van de Walle	Diakenen.
	Jan Adriaansz. Knotter, Dienaar.	
1630	Jan de Pla de Jonge Pieter Reyniersz. Pieter Willemsz. Knotter	Vermaners.
1635—47	Jan de Pla Andries Marcusz. Favenne	Leeraren.
1638	Jacques Viane, Dienaar.	
1646	Salomon Gerritsz. van Hoogmade Hendrik Prins	Voorstanders en Bedienaars der Armen.
1647	Huibert Jansz. Verveer, Leeraar of Diaken.	

PREDIKANTEN IN DE JAREN 1670—1701.

1670, 5 Mei,	Huibert Jansz. Verveer, toen Leeraar dezer Gemeente, is dat op 3 September 1674 niet meer; is Dr. Gijsbertus Sittart eveneens Leeraar dezer Gemeente; na 7 Augustus 1679 wordt zijn naam echter niet meer genoemd; wordt Mr. Jacob of Jacobus van der Meulen tot het bedienen van het Predikambt toegelaten; 22 October 1693 is Dr. Jacobus van der Meulen, ord. Leeraar, overleden.
1671, 31 Juli,	wordt Pieter de Jager verzocht deze Gemeente met het Predikambt te bedienen; 30 November wordt zijne attestatie (van?) aangenomen; 23 Februari 1679 treedt hij af, nadat hij in 1678 in staat van faillissement was gekomen.
1682, 25 Maart,	wordt besloten Matthijs Oosterwijk voor het jaar 1682 in den Predikdienst te „continueeren", terwijl hij 26 December als ordinaris Leeraar wordt aangesteld; 26 Juni 1694 wordt hij als gewoon en vast Predikant aangenomen.
1694, 15 Juni,	Dr. Fredrik Toger, van Amsterdam, voor den tijd van twee jaren tot ordinaris Leeraar benoemd, deed op 8 Augustus des morgens zijne intrede, en nam des namiddags zitting in de bank; 13 December 1695 werd hij als gewoon en vast Predikant aangenomen.

DE VERDERE DIENAREN.

De volgende opgaven moeten min of meer beschrijvend zijn, daar het benoemen en aftreden in het Resolutieboek van 1670—1701 niet altijd geregeld werd opgegeven.

1670, 26 April,	worden als Dienaren genoemd: P. Roijaart, François de Schregel en Cornelis van Hoek.
14 Mei,	zijn Diakenen : Gilles Willemsz. (Haptoe), Willem van Bilderbeeck, Pieter Bruystens, Dirk Vreede, Cornelis Corsz. (Centen), François de Schregel, Cornelis van Hoek en Dirk Velius.
26 December,	treedt Dirk Velius af en worden door de gezamenlijke Predikanten en Diakenen tot Diakenen gekozen : Dr. Hubertus Verveer en Dr. Jacobus van Hoogmade.
1671, 14 December,	daar de Ouderlingen Gilles Willemsz. en Pieter Bruystens overleden zijn, gaan Cornelis Corsz. Centen en François de Schregel naar de bovenste bank; worden op dezelfde wijze als boven tot Diakenen gekozen : Simon Pietersz. en Daniël van de Voorde.
1672, 19 December,	treden af als Diakenen : Cornelis van Hoek en Dr. Hubertus Verveer, en worden op dezelfde wijze als boven tot Diakenen gekozen: Thomas de Vogel en Thomas Kettenes.
1673, 11 December,	worden op dezelfde wijze als boven tot Diakenen gekozen: Pieter van Hoogmade en Arent de Ruyscher.

1674, 17 December,	worden op dezelfde wijze als boven tot Diakenen gekozen: Pieter Florisz. Wildeman en Thomas Kettenes de Oude.
1675, 16 December,	wordt gekozen tot Ouderling in plaats van Cornelis Corsz. (Centen): Thomas Kettenes, en in plaats van laatstgenoemde tot Diaken: Gijsbert van Zanten.
1676, 21 December,	worden gekozen in plaats van Thomas Kettenes de Jonge, die overleden is, tot Ouderling: Thomas Kettenes de Oude, en op dezelfde wijze als boven tot Diakenen: Jacobus van Hoogmade en Willem de Vogel; terwijl blijkt dat reeds vroeger afgetreden waren Daniël van de Voorde en Dirk Vreede.
1677, 8 December,	22 Mei 1680 en 22 December 1681, was Pieter van Hoogmade Diaken.
20 December,	worden tot Diakenen gekozen: Jacob Hennebo, Pieter van de Walle en Dirk Vreede.
1678, 19 December,	wordt in plaats van Gijsbert van Zanten tot Diaken gekozen Crijn Staalwerk.
1679, 2 Januari,	treden als Diakenen af: Jacob Hennebo, Willem de Vogel en Pieter van de Walle, en worden als zoodanig gekozen: Jan Fransz. Voegen, François de Schregel de Jonge en Jacobus du Forest.

23 Februari, teekenen zich als Dienaren: François de Schregel, Thomas Kettenes, Dirk Vreede, Jacobus van Hoogmade, Crijn Staalwerk, François de Schregel de Jonge, Jan Fransz. Voegen en Jacob du Forest.

1680, 23 December, worden tot Diakenen gekozen: Isaac de Schregel, Dirk Casier en Jacob van Limburgh.

1681, 22 December, treedt af als Diaken François de Schregel de Jonge, terwijl als zoodanig worden „gecontinueerd": Crijn Staalwerk en Jacob du Forest, en gekozen: Jacob Le Poole de Jonge en Hendrik Coster.

1682, 14 December, worden als Diakenen „gecontinueerd": Jacob du Forest en Crijn Staalwerk.

1683, 2 Augustus, zijn Dienaren: François de Schregel, Thomas Kettenes, Dr. Jacobus van Hoogmade, Dirk Vreede, Crijn Staalwerk, Jacob du Forest, Dirk Casier, Isaac de Schregel, Hendrik Coster, en Jacob Le Poole de Jonge.

20 December, treedt af als Ouderling Dirk Vreede en komt in zijne plaats Jacob du Forest, daar Crijn Staalwerk, die aan de beurt was, weigerde; worden tot Diakenen gekozen: Jan Hennebo en Gilles van der Meulen.

1684, 18 December, worden tot Diakenen gekozen: Isaac Lens (of: Leensz.) van Sleyden en Paulus Kervel de Jonge.

1685, 17 December,	worden gekozen tot Ouderlingen: Dirk Vreede en Dirk Casier, en Diakenen: Thomas Marvilje en Isaac de Schregel.
1686, 17 December,	is François de Schregel, in leven Ouderling, overleden; waren als Diakenen afgetreden: Jan Hennebo en Gilles van der Meulen, terwijl als zoodanig gekozen worden: Crijn Staalwerk en Michiel Baljouw.
1687, 9 December,	wordt Crijn Staalwerk Ouderling.
16 December,	worden tot Diakenen gekozen in plaats van Crijn Staalwerk en Isaac van Sleyden: Jacob Le Poole de Jonge en Pieter Vreede, terwijl Paulus Kervel, die moest aftreden, aanblijft.
1688, 21 December,	wordt tot Ouderling gekozen in plaats van den overleden Jacob du Forest: Dr. Jacobus van Hoogmade, terwijl Dirk Casier, die als zoodanig moest aftreden, aanblijft;
	worden tot Diakenen gekozen in plaats van Paulus Kervel en Isaac de Schregel: Hendrik Coster en Galenus de Schregel, terwijl Jacob Le Poole, die moest aftreden, nog aanblijft.
1689, 18 December,	worden tot Diakenen gekozen in plaats van Thomas Marvilje, Jacob Le Poole en Hendrik Coster: Jan Hennebo, Gilles van der Meulen en Pieter van Gleyn (of: van Geleyn).
20 December,	wordt in plaats van Dirk Casier tot

Ouderling gekozen: Laurens van Sleyden.

1690, 9 December, worden als Dienaren genoemd: J. van der Meulen, M. Oosterwijk, J. van Hoogmade, C. Staalwerk, M. Baljouw, P. Vreede, G. van der Meulen en P. van Gleyn.

17 December, worden gekozen tot Ouderling: Jacob Adriaansz. (van den Dop), en tot Diakenen: Hendrik Sittart en Dirk Hemerik.

1691, 16 December, is Crijn Staalwerk, Ouderling, overleden, treedt als zoodanig af Dr. Jacobus van Hoogmade, en wordt gekozen tot Ouderling: Paulus Kervel, en tot Diaken in plaats van den overleden Jan Hennebo: Jan van Springwijk.

1692, 12 December, treden af als Ouderlingen: Laurens van (der) Sleyden en Jacob Adriaansz., terwijl als zoodanig gekozen worden en aanblijven: Cornelis Pietersz. Glas en Jacob Adriaansz.;

treden als Diakenen af: Pieter Vreede en Gilles van der Meulen, en worden als zoodanig gekozen: Paulus Kervel de Jonge en Thomas Marvilje.

1693, 14 & 15 December, worden gekozen tot Ouderlingen, in plaats van Jacob Adriaansz. en tot vervulling van de opene plaats in de bovenbank: Cornelis Corsz. en Dr. Jacobus van Hoogmade, en tot Diakenen, in plaats van den aftredenden Pieter

van Gleyn en den overleden Dirk Hemerik: Servaas van den Boogaard en Pieter Brouwer.

1694, 8 December, worden gekozen tot Ouderling Jacob Le Poole, en tot Diaken Michiel Baljouw.

1695, 9 December, worden gekozen tot Ouderling in plaats van Cornelis Pietersz. Glas: François de Schregel, en tot Diakenen in plaats van Jan van Springwijk en Thomas Marvilje: Pieter Vreede en Abraham van Louw.

1696, December, treedt af als Ouderling: Cornelis Corsz., en worden tot Diakenen gekozen in plaats van Paulus Kervel en Michiel Baljouw: Pieter van Gleyn en Hendrik Sittart.

1697, 9 December, treedt af als Ouderling: Jacob Le Poole, en worden tot Diakenen gekozen in plaats van Servaas van den Boogaard en Pieter Brouwer: Isaac van (der) Sleyden en Isaac van den Boogaard.

1698, 16 December, blijven aan als Ouderling: François de Schregel, en als Diakenen: Pieter Vreede en Abraham van Louw.

1699, 15 December, worden tot Diakenen gekozen in plaats van den aftredenden Pieter Vreede en de overledenen Abraham van Louw en Pieter van Gleyn: Paulus Kervel, Thomas Marvilje en Jan van Springwijk, terwijl Hendrik Sittart als zoodanig aanblijft.

1700, 20 December, is François de Schregel Ouderling, en worden als zoodanig benoemd: Jacob Le Poole en Cornelis Pietersz. Glas, welke benoeming de laatste alleen aanneemt, terwijl Hendrik Sittart en Isaac van (der) Sleyden worden verzocht als Diakenen aan te blijven tot na de vereeniging, om dan het College met twee personen van de Vlaamsche zijde aan te vullen.

Verdere aanteekeningen betreffende de geschiedenis dezer Gemeente in de jaren 1670–1701, hare Predikanten, Ouderlingen, Diakenen en Diakonessen, en het Oefening- en Collegehouden in de Gemeente.

Thans laat ik hier de volgende uittreksels en mededeelingen uit het Resolutieboek van die jaren volgen.

1670, 14 Mei, werd Dr. Jacobus van der Meulen eene „recognitie" van twee honderd Carolus gulden in het jaar toegelegd, ingeval hij de derde beurt in het Prediken zal waarnemen.

16 September. „Alsoo Mr. Jakob van der Meulen Jegens sijn schriftelijke beloften ons door hem behandight In dato 17 Mey 1670 heeft opden 14 deser publijk tot Reynsborgh gepredickt, ende na dat hy sulx In onser aller presentie heeft bekent, soo is by ons gesamentlijke diacon dinaren geresolveert dat hy hem sal afhouden van de predickstoel ende tot der diaconen bank tot naarder ordre".

1671, 26 Januari, wordt aan Dr. Galenus Abrahamsz. en zijne Mededienaren te Amsterdam door het Collegie der Diaconen te Leiden verzocht, hen met het Woord der Predikatie te komen bedienen, „alsoo wy door swackht van onse predikers alhier, ons selven niet en connen bedienen".

1675, 16 December. „By resumptie van de rezolutie genomen 1670: 16 September is by het collegie, eenpariglijk gerezolveerd en toegestaan, dat men Mr Jacobus Vermeulen, zomtijds eens by zekere voorvallen van ongelegendh^t. zal mogen verzoeken om de cathechisatie der kinderen waar te nemen, en de Predikbeurten van G. Zittart of Pieter de Jager; zonder nogtans hem, ten zy by nader rezolutie, als ordinari predikant, tot de zittinge inde diaconbanken te verzoeken".

1676, 16 Juli. „Gerezolveerd by resumtie van de resolutie, genomen 1670: 16 September aangaande de perzoon van Mr Jacobus Vermeulen, en nader ampliatie van de resolutie genomen anno 1675: den 16 December en gerezolveerd om de perzoon van Mr Jacobus Vermeulen voornomd te verzoeken, om nevens de andere predicanten wederom zittinge in de bank te nemen".

1679, 24 Juli, wordt door Dr. Gijsbertus Sittart voorgesteld Mr Jacobus van der Meulen, die in deze Gemeente als gewoon Predikant dient, toe te laten om voortaan nevens hem tot stichting der Gemeente den H. Waterdoop en het H. Avondmaal te bedienen. Alle aan- en afwezigen keuren dit voorstel goed, en J. van der Meulen verklaart zich daartoe bereid.

1682, 25 Maart. „is By de Dienaren vande waterlantsche gemeente Binnen Leyden ten dien eynde extra ord^e vergadert geresolveert om Matthijs Oosterwijck Dit loopende Jaer 1862 te Continueeren mits dat hy belove om de 14 dagen Eens te sullen prediken voor welcke dienst hem Oosterwijck is toegestaen tot onderhoudt van Cost ende kledered de somma van twee hondert guldens segge ƒ 200: — ook is geresolveert Alzoo wy noodigh achten dat hy Inde Latijnse tale gevordert werdt hem met den eerste Een meester toe te voegen welcke meester boven de 200 gulden by onse dienaer-

schap sal moeten werden betaelt". — „In gevolge van de Resolutie van den 25 Maart 1682, nopende de zaak van Matthijs Oosterwijk, is by de Dienaren nader gedelibereert, of men hem Oosterwijk tegens dit aanstaande nieuwe jaar als ordinaris Leraar zal aanstellen, en is by eenparighe stemmen dit goedgevonden, gelijk ook om hem te verzoeken dat hy nevens andere Dienaren tegens den genoemden tijd sessie of zitplaats in de bank zal nemen, doch dat hy alvorens de Gemeente zal werden voorgestelt. — Op den 25 December is by de gesamentlijke Dienaren deze Resolutie aen Matthijs Oosterwijk bekend gemaakt ook is het zelve op den 26sten de Gemeente voorgedragen, en alzo niemand zig hier tegen geopposeert heeft, zo is Oosterwijk voornoemd als ordinaris Leraar aangesteld en heeft op den 1sten January 1683 Sessie in de bank genomen, gelijk dan ook op den 3 January 's avonds tot jnwijinge van zijn dienst een Predikatie gedaan is uyt 1 Timoth: 4 v. 11 en 12".

1688, 27 Januari, werd besloten dat den Buitenpredikanten, van welke plaatsen zij hier ook mochten komen prediken, ieder drie gulden of een zilveren ducaton voor reisgeld zal verstrekt worden, en dat zij bij de Ouderlingen en Diakenen, zooals zij elkander in rang opvolgen, volgens beurt zullen logeeren.

„Per Memorie. Anno 1693. Den 22e October is Dr. Jacobus van der Meulen getrouw Leeraar vande gemeente Jesu Christi Alhier, godzaliglijk in den Here ontslapen, na dat hy de gemeente Ruym achtien jaren als ordinaris Leraar bediend heeft".

Bij het aannemen van Matthijs Oosterwijk als gewoon en vast Predikant, op 26 Juni 1694, werd bepaald dat hij den halven Predikdienst zou hebben waar te nemen, bestaande in de gewone Zondagsche Predikatie, benevens die op Bid-

dagen en bij de Bedestonden, en in het bezoeken der Lidmaten en het oefenen der jeugd en jonge kinderen.

1670, 26 December, „voorts daar by gesamentlijk resolutie genomen alle Jaren, Jegens nieu Jaar agt dagen voor korsmis te verkiesen twee nieuwe diaconen, waar Jegens twee van de outste Jn dienst sijnde diaconen sullen af gaan, te weten vande ses diaconen tot de benedenste bank, doch de afgegane wederom versocht wordende hebben toegestaan den dienst niet te weygeren. — noch daar by geresolveert dat Gillis Willemsz., Pieter Roijaart, Willem van Bilderbeeck ende Pieter Bruystens sullen voor altijt gehouden sijn In dienst te blijven, ende een vande voornoemde vier stervende, soo sal de outste in dienst vande ses ondersittende diaconen gehouden sijn boven te gaan sitten, ende de verstorvene sijn plaatse te vervullen".

1671, 27 Januari, „voorgestelt alhier opt Collegie der diaconen door Huybert Jansz. Verveer ende Dt. Gijsbertus Sitterd om te doen presentatie aande vlaamse doopsgesinde vrunden alhier tot bevrediginge der beyde gemeyntens, is op het voorstel besloten by ons ondergeschr. t'selve seer nuttelijk ende goddelijk te sijn, ende sijn de Conditien te stellen bevolen aan Huybert Jansz. Verveer ende Dt. Sitterd op approbatie van het Collegie". Was geteekend door de verschillende Dienaren. — „volgen de Conditien, soo op de bovengeschr. resolutie sijn gemaakt ende voorgelesen vande predickstoel den 8 Februario 1671 ende aande vlaamse doopsgesinde Gemeente overgelevert". Daarop volgt het antwoord der Vlaamsche Gemeente, gedagteekend 22 Februari 1671, en ten slotte op 12 Maart 1671 een wederantwoord der Waterlandsche Gemeente, waaruit blijkt dat men niet tot overeenstemming was gekomen, zoodat de zaak toen daarbij bleef.

1674, 15 Januari. „verder sullen de ses verdere dyakonen gehouden sijn de bossen uittehalen ende den Arme te versorgen van haer weecgelde. — Op Heden nog gerezolveerd, alzo de nood, en getal der armen vermenigvuldigd, en integendeel de inkomsten zeer weinig wierden, om onder de predicatie met zakjes om te gaan, en alzo de aalmoszen te verzamelen".

1679, 1 Mei. „Is by de Gesamentlijke Dienaren (exempt Thomas Kettenes, Pieter van Hogemade en Jacob du Forest) in overweginge genoomen, of niet dienstig was, dat in onze Dienaars-kamer een Preses en Scriba wierde gesteld; om ordentelijk en kort alle voorvallende zaken af te doen, en in geschrift of te boek te doen stellen? Als meede, of niet noodig was, dat op verscheide zaken wat naauwer regard genoomen en Boeten gesteld wierden? Opdat alles tot de Kerk en Kamer behoorende, wel en behoorlijk zonder verzuim mogt werden verrigt? — Aangaande 't eerste: Is by Provisie en zoo lange tot dat anders zal werden gedisponeert, eenpaariglijk verstaan. — 1. Dat voortaan in onze Vergaderingen op de Kamer der Dienaren, een Preses en Scriba zal zijn. — 2. Dat het Preses en Scribaschap zal waar genoomen worden, by een van de zes Dienaren uit de Bovenbank, en een uit de zes Dienaren uit de Onderbank; by meerderheid van stemmen maandlijk te stellen. — 3. Dat uit de Bovenbank tot Preses of Scriba, een vande Dienaren mag gesteld worden, die 't de Dienaren goedvinden, dog niet meer als vier maal in een jaar; maar uit de Onderbank alleen een van die twee Diacondienaren, die 't hare beurt en maand is den Armen te bedienen". — Verder volgen hieromtrent nog vier en „nopende het Verbeuren van Boetens" twaalf artikelen.

In verband met de Diakenverkiezing van 17 December 1686 staat geschreven: „Ende onse voorz^de^ Resolutie de gemeente voorgestelt zijnde of Jemant Jegens de voorz^de^

persoonen die de Dienst aengenoomen hadden jets jn te brengen hadde 't zelve gelievden op dinxdagh ter Kerke Camer te openbaare — Ende naerdien niemant Jn opositie gecoomen is zoo zijn de gecoore Diaconen op de 1 Januarij versoght ... om haer plaets te Becleeden".

„Tot nader verklaring van de resoluytie genomen inden Jare 1670 den 26sten december ... is omgevraagt of men by den Outsten in dienst zijnde diacon te verstaan heeft den tegenwoordigen dienst alleen of dat men ook hier in betrecken moet den dienst van voorgaande Jaren in welke iemand zou moge geweest zijn. en is het laaste by de presente dienaren als billik en redelijk ingesien. Actum den 9 december 1687. — En is in gevolge van deze bovenstaande verklaring geresolveert iemand van de outste diaconen nam: Krijn Staalwerk of Isaac de Schregel te versoecken om in plaats van onsen overleden dienaar Dirk Vrede Sessie in de bovenbank te nemen. Om welk versoek te doen gecommitteerd zijn uit den naam van de presente dienaarschap Dr Jacobus van der Meulen en Dirk Casier. — En is het bovengemelde versoek van Krijn Staalwerk toegestaan, die aangenomen heeft, hetselve voor twee Jaren te bedienen".

In 1689 werd eene regeling betreffende de werkzaamheden van de Dienaarschap en de te betalen boeten vastgesteld.

1693, 13 Januari, werden tot Moeders over de Weeskinderen (Diakonessen) der Gemeente benoemd de huisvrouwen van Paulus Kervel en Pieter van Gleyn.

1695, 5 Februari, werd eene resolutie betreffende het alimenteeren genomen bestaande uit vier artikelen.

1696, 15 December, werd besloten dat voortaan de bediening van het Ouderlingschap slechts door twee Ouderlingen zou geschieden.

1697, 8 Januari, is nevens de huisvrouw van François de

Schregel tot Moeder der Behoeftigen (Diakones) dezer Gemeente aangesteld de huisvrouw van Jacob Le Poole.

De volgende „orders" werden vastgesteld op: 14 Augustus 1696 „voor den Diacon die moet omgaan", 26 Februari 1697 „voor den Prediker, Preses, en dienende Diacon om op een prediktijd voor 't quartier op dkamer te zijn", 2 April 1697 „op het sleutelje van dLeszenaar". — Die van 14 Augustus 1696 luidt: „Also 't gebeurlijk is, dat men predikende gene van de Diäconen in het gehoor soude konnen vinden, en evenwel behoorlijk en noodzaaklijk is, dat men volgens allouder gewoonte voor den Armen collecteert, so is voorsigtighijtzhalve om alle confusie als dan voortekomen op hede met de presente Dinaren geconcludeert, dat wanneer het bovengemelte quam voor te vallen, als dan, in plaatze van een Diäken, een Ouderlingh de collecte voor den Armen sal gelieve waar te nemen; maar bijaldien men noch Diäkonen noch Ouderlingen in het gehoor sal vinden, de koster of de voorzanger (gelijk hen ook belast is) sal gehouden sijn, de collecte op de gewone wijse onder de predicatje te doen, en als dan den Diäken welker beurt het sal sijn sulx te bedienen, tot dese sijne beurt nimand van sijne confraters versogt sal hebben, verbeuren sal 18 stuyv: boven de boete vermelt in het 2. Artikul van de provisionele ordre daar af gemaakt in den Jare 1679, den 8 Mey te zamen uytmakende 24 stuyv:".

1677, 8 December, kwamen de Diakenen der Gemeente met de Regenten van het Weeshuis der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam overeen, dat 4 weezen van hier in genoemd Weeshuis zouden opgevoed worden voor 75 gulden in het jaar voor ieder kind.

1683, 4 Januari, wordt met den koster tevens voorzanger overeengekomen, dat hij zijn dienst in dit jaar voor zeventig

gulden zal voortzetten, benevens eene vergoeding die aan de „discretie" van de Dienaren wordt overgelaten.

1684, 10 Januari, werd geregeld door welke Dienaren in het ingetreden jaar de zorg voor de arme kinderen zal worden waargenomen.

16 Mei, gaan de Dienaren en de broeder der weduwe van den overledenen koster en voorzanger eene verbindtenis aan, waarbij overeengekomen wordt, dat de eersten de twee oudste kinderen dier weduwe zullen verzorgen, waartoe die broeder nog iets ter verlichting zal bijdragen, terwijl hij de zorg voor de weduwe en het jongste kind op zich neemt. De beide oudste kinderen werden uitbesteed.

1685, 22 Januari, werd door de Dienaren goed gevonden een aan hunne zorgen toevertrouwd weeskind der Gemeente (als dienstbode) te verhuren.

Kennisgeving aan de Gemeente op Zondag 2 December 1685: „De Christelijke Vergadering gelieve te wete dat de Agtbare Heren Burger-meesteren deser stad Leyden eenige van onse dienaren hebben ontboden voor haar te compareren, en aldaar aan de selve bekend gemaakt dat by haar Ed: Achtbaarheden goet gevonden is, aanstaande Woensdag sullende zijn den 5 December voordemiddag in alle de Gereformeerde Kerken deser stad een Extraordinare Collecte te doen van Aalmoessen ten behoeve van de Franse Gereformeerde Vluchtelingen *enz.*" — Woensdag 5 December 's morgens 9 uur werd er eene Predikatie gehouden, waarbij uitsluitend voor bovengenoemd doel werd gecollecteerd; in de zakjes werd gevonden een bedrag groot *f* 2189.17, over welke „mildadige gift" Burgemeesteren een zeer groot genoegen toonen. — Op 21 Maart 1688 had andermaal eene collecte voor dit doel plaats, welke *f* 984.— opbracht.

1695, 26 Juli, werd (volgens besluit van 12 October 1694)

eene buitengewone inzameling ten behoeve van de Gemeente bij de vermogende Lidmaten gehouden, welke bij 25 leden *f* 4213.7 opbracht.

Nadat het College der Dienaren reeds had vastgesteld dat de uitreiking van brood en geld aan de hulpbehoevenden der Gemeente in de Kerkekamer moest geschieden, werd op 14 December 1695 bepaald, dat de Diacon die aan de beurt was dit te verrichten gehouden was te 3 uren in de Kamer en vóór 4 uur met de uitdeeling gereed te zijn.

1682, 31 Maart, zegt Mr. Jacob van der Meulen in de vergadering der Dienaren, dat hij bij ondervinding weet dat vele aankomende jongelieden weinig of niet in de gronden van den waren Christelijken Godsdienst onderlegd zijn, wat ook tengevolge heeft dat sommigen, in hun Godsdienst onvast zijnde, zoo gemakkelijk tot anderen overgaan. Hij stelt daarom voor, aankomelingen en lidmaten der Gemeente, daartoe genegen zijnde, eens per week in de Kerkekamer te onderwijzen, opdat zij niet alleen met meerder „fondament" bij de Gemeente komen, maar ook vaster en onbeweeglijker daarbij blijven. — De meeste Dienaren verklaarden zich daarvoor; twee echter teekenden er protest tegen aan, ook omdat zij „oordeelen dat de Kerck en ook de Camer niet tot het houden van Colegie is gestight". — Uit eene latere uitvoerige nadere uiteenzetting dezer zaak blijkt dat men, na eerst de Gemeente hiervan kennisgegeven te hebben, op Zondag 30 November 1682 besloot deze Oefening met de Lidmaten en hunne kinderen op Woensdagavond te 5 uren in de Kerkekamer te houden. Op Zondag 6 December werd de Gemeente van dit besluit in kennis gesteld. — Men oordeelde, dat met het houden dezer Oefeningen het goede voorbeeld van de meeste, zoo niet alle, Buitengemeenten werd gevolgd.

1690, 26 September, werd door de Collegianten eene memorie ingediend, waarvan de strekking was, dat zij tot bevordering van nadere vereeniging en onderlinge vriendschap hare bijeenkomst des Zondags in den namiddag in de Kerk der Waterlandsche Gemeente wenschten te houden. Daar dit stuk niet was geteekend, noch uur, noch voorwaarden daarin genoemd werden, werd besloten daarop niet te antwoorden. — 5 December kwam eene nadere memorie in, die behoorlijk was onderteekend. 9 December werd daarop geantwoord dat het beter geacht werd de zaak mondeling te behandelen. Aangezien men van de andere zijde daartoe genegen was, werden de voorwaarden vastgesteld waarop het verzoek van de Broeders Collegianten zou kunnen worden toegestaan. — 12 December kwamen zij, namelijk Jacob Le Poole de Oude, Hendrik van Hoogervorst, Pieter van Hoorn, Walraaf Schuyl en Rutgert Elsma ter Kamer, en werden hun de genoemde voorwaarden bekend gemaakt; daar men zich daarmede niet kon vereenigen (dezerzijds werden zij echter „seer moderaat" geacht), is men zonder uitslag van elkander gescheiden.

In eene buitengewone vergadering van het College der Dienaren op Zaterdag 10 November 1691 des avonds te 5 uren werd een besluit genomen, waarvan de Gemeente op 18 November op de volgende wijze werd in kennis gesteld: „De Christelijke vergadering word bekend gemaakt, dat onse gesamentlijke dienaren, om redenen haar moverende, naar dat zy alvorens daar over hadden gehoord het advijs van alle de Ouderlingen en Diaconen die van te voren in dienst waren geweest, met haar goetvinden, geresolveert en goet gevonden hebben, tot betoninge van onderlinge Liefde en Jnschickelijke verdraagsaamheit, geduurende de wintermaanden als de predicatie des avonds gedaan word, in de Kerk of Kerkenkamer des namiddags van half twee tot half vier uuren, een oeffening aan te stellen, op de selve wijsen en Conditien als

des Woensdags avonds is geschied, welke sommierlijk in dese navolgende Articulen begrepen zijn". Van deze vijf artikelen is de voornaamste inhoud: Dat men voornemens is, ter verkoming van wanorde, iemand uit de Dienaarschap over die handeling aan te stellen, om bij gebrek van een anderen broeder eene behoorlijke aanleiding te geven tot het Gebed om den zegen des Allerhoogsten, en tevens zorg te dragen dat steeds iemand de Vergadering met eene behoorlijke rede bedient. Dat men, ingeval eens eenig verschil of verscheidenheid van inzicht onder de Broederen over eenige zaak of plaats in de H. S. zich voordoet, op zedige en bescheidene wijze moet trachten te voorkomen dat zulks zou leiden tot verwijdering of verstrooiing der gemoederen, terwijl men met voordacht moet vermijden het behandelen van zoodanige zaken „(welke by de magistraat expres verboden zijn publijq te leren) waar door onse vryheyd(die we onder de bescheydene Regeringe van onse goede overheden genieten) mogt worden in gevaar gebragt". Ten slotte werd de Vergadering verzocht, zoo iemand bezwaar tegen dit voornemen had, dat Dingsdag daarop .de Dienaarschap te komen mededeelen, terwijl haar werd verzekerd dat in dezen alleen de stichting en opbouw der Christelijke Gemeente werd bedoeld. Daar niemand bezwaar kwam maken, werd met genoemde Oefeningen op 25 November een aanvang gemaakt. — Het vermijden van het behandelen van zekere onderwerpen, hierboven genoemd, zal wel zien op een verbod als dat waarvan blijkt uit het Gerechtsdagboek van Leiden van Juni 1675, waar vermeld wordt: „Ds. de Sitter, Pieter de Jager, Jacques Gamerslagh en Dr. Teckop, leeraren der Mennonisten hebben beloofd niet te zullen leeren in hun privaet noch op de stoel voorstellingen of eenige dogmatiek van Socinus".

Hoewel de volgende mededeelingen behooren tot den tijd nà de vereeniging in 1701, voeg ik die bij de voorgaande

om het gelijksoortige zooveel mogelijk bijeen te houden.

1701, 8 Maart, werd bepaald dat een der beide voorlezers en voorzangers ook op de Woensdagsche Oefening zou voorzingen.

1702, 10 Januari, vragen de vrienden Collegianten hunne Vergadering of College op Zondag des namiddags in de oude Predikplaats der Vlaamsche Gemeente, in de Boogaardsteeg, te mogen houden. Dit wordt niet toegestaan, wel echter op 27 Januari dat zij, gedurende de maanden October tot Maart des namiddags van 2 tot 4 en de overige maanden na 4 uur, College in de Kerk der Vereenigde Gemeente mogen houden.

1706, 14 Februari, werd bij meerderheid van stemmen goedgevonden, daar men had opgemerkt dat het houden der Zondagsche Oefening te half twee in de maanden Maart en October voor de tweede Predikatie merkelijk nadeelig was, dat men wederom als vroeger van den 1sten Maart tot den laatsten October des namiddags te half 2 uren Predikatie zal houden. Van dit besluit gaf eene commissie uit den Kerkeraad kennis aan de Vrienden Collegianten, die antwoordden dat zij wel wisten dat de Dienaarschap de bevoegdheid had om in dezen verandering te brengen, maar dat de Dienaren insgelijks moesten weten, dat zij Collegianten ook vrijheid hadden om het houden van het College al of niet voort te zetten.

Verscheidenheden.

DE WALSCHE GEMEENTE.

Vooreerst heb ik iets bij te brengen ter beantwoording van de vraag: Is vroeger in Leiden al of niet eene Fransche Doopsgezinde Gemeente geweest. Deze vraag houdt voor mij in: Was hier eertijds eene dusdanige zelfstandige Gemeente, met eene eigene wording, een eigen geschiedkundig verleden, eene eigene Gemeenteinrichting en eene eigene geestesrichting? Slechts het volgende kan ik in dezen mede-

deelen, dewijl er verder geen spoor van deze zaak meer in ons archief is te ontdekken. — Deze *quaestie* behandel ik eigenlijk alleen omdat die indertijd in de Doopsgezinde Bijdragen van de jaren 1875 en '76 is ter sprake gebracht, want voor mij ligt niet veel specifieks in wat ik daaromtrent vond. In de Bijdragen van het eerstgenoemde jaar dient voor ons alleen ter zake de brief van de Vereenigde Friesche, Hoogduitsche en Waterlandsche Gemeenten, gedagteekend 16 Maart 1614, dien ik reeds genoemd heb op blz. 61; de beide Schepenbrieven vermeld in de Bijdragen van het jaar 1876 — ik vestigde indertijd het eerst de aandacht daarop — zijn stukken die berusten in ons archief en komen daarom van zelf hier ter sprake. — Het eenige dat in bovengenoemden brief de aandacht trekt en iets te zeggen zou kunnen hebben, zijn de volgende onderteekeningen : „Par moy Jan de Mortier, Euesque de leglise des Vallons demeurant a Leyden", „Par moy Jan des Mullier, Seruiteur de leglise Vallons de Laiden", en „Par moy Joost Cesaer, diaque des Valon a Leiden". Daar ligt iets in, dat echter voor mij wegvalt, wanneer ik de eigene gegevens bezie die wij hieromtrent nog bezitten. Die eigene gegevens uit de „Oorspronkelijke Eigendomsbewijzen *enz.*", die ons reeds eerder voor andere doeleinden bezighielden, laat ik nu hier volgen :

In No. 3 dier stukken koopen in het jaar 1613 Egbert Jansz. en Christiaan van de Walle, te zamen met Jan Mulier en Joost Casier (of die van de Walsche zijde), eene huizing en erve voor de Vereenigde Gemeente, genaamd de Duitsche, Friesche en Waterlandsche, zoowel Walen als anderen. — Volgens No. 6 wordt in 1635 aan de Armen der Walsche Gemeente, genaamd de Waterlandsche, door de weduwe van Nicolaas Transaert (die vermoedelijk ook een Fransch-sprekend lid was) een huis geschonken, ten tijde toen Jan de Pla en Andries Marcusz. Favenne leeraren dier Gemeente waren. —Jacques Viane wordt,

volgens No. 7, in 1638 een stuk erfs verkocht ten behoeve van de Duitsche en Walsche Gemeente, genaamd de Waterlanders. — In den giftbrief van het Hofje Bethlehem van het jaar 1630, dus weer enkele jaren vroeger, wordt alleen gesproken van de Duitsche of Nederlandsche Gemeente, genaamd de Waterlandsche.

Neemt men nu in aanmerking dat bovengenoemde namen, te zamen met vele Fransche, maar ook met niet-Fransche Doopsgezinde namen in ons oudste Ledenboek voorkomen, dan meen ik dat hier sprake is van één Gemeente, gewoonlijk de Waterlandsche genaamd, die ook Fransch-sprekende leden uit de Zuidelijke Nederlanden en Fransch-Vlaanderen zal gehad hebben, en dat in de Waterlandsche Gemeente ook in de Fransche taal werd gepredikt. Dit laatste wordt ons medegedeeld door Van Mieris, die in de 16de eeuw ook een Doopsgezinde onder zijne voorvaderen had en van een en ander betreffende de Waterlandsche Gemeente in vroegere jaren goed op de hoogte bleek te zijn (wat nog best door mondelinge overlevering kan zijn gekomen). Dit zal wel eenvoudig de zaak geweest zijn, waaraan dan nog kan worden toegevoegd, dat er mede voor de Fransch-sprekende leden der Gemeente, Fransch-sprekende Dienaren zullen zijn geweest, waarvan een Oudste, een Dienaar in het Woord en een Diaken ons bekend zijn. — Maakte ik meer van deze zaak, dan zou dit voor mijn gevoel geschiedkundige grootspraak zijn.

DE COLLEGIANTEN.

Van de Leidsche Waterlandsche Doopsgezinde Gemeente te spreken en daarbij niet bepaaldelijk de Collegianten of Rijnsburgers te noemen, al stonden zij ook ook ieder afzonderlijk, zou mij onvolledig doen zijn. En dit, omdat blijkbaar in deze Gemeente velen met hen instemden.

Voornamelijk blijkt dit uit het feit dat vele leden, ook later bij de Vereenigde Gemeente, de Collegianten in hunnen geschiedkundigen Doop bij indompeling waren gevolgd. Ook in ons tegenwoordig Lidmatenboek staan nog 7 leden ingeschreven, die met den H. Onderdoop zijn bediend, waarvan, zoover staat aangeteekend, 6 door onze Leidsche Predikanten. Verder staat in genoemd boek van drie leden aangeteekend: (in 1770) lidmaat geworden dezer Gemeente zijnde te Rhijnsburg met den Onderdoop bediend, (in 1777) te Rhijnsburg gedoopt door Dnus D. Hovens, (in 1784) met attestatie van Rhijnsburg tot ons overgekomen. — Wat ik van de Collegianten in onze Resolutieboeken vond, ook in die der Vlaamsche Gemeente, en dat was niet altijd vriendschappelijk, heb ik overgenomen en is hier en daar in dit geschrift te vinden. Overigens ligt het niet op mijn weg hier meer omtrent hen bij te voegen. Maar zooals reeds gezegd is: de Collegianten moesten hier *gememoreerd* worden.

VLAMINGEN EN WATERLANDERS.

Daar tot hiertoe de woorden „Vlaamsch" en „Waterlandsch" schering en inslag in dit geschrift waren, acht ik 't niet onnoodig — om nu niet over de andere, vroegere onderscheidingen onder ons te spreken — hier eenige omschrijving van deze twee woorden te geven. Dat van Vlaamsch, afgeleid van den naam Vlamingen of Vlaamschen, ligt het meest voor de hand. De Vlamingen waren zij die om der wille van het Geloof uit de Zuidelijke naar de Noordelijke Nederlanden zijn getrokken ; zij waren bekend om hunne strenge richting. Later hier, kwam er onder hen ook verscheidenheid van richting, waarvan de strenge door de Oude Vlamingen werd vertegenwoordigd.

De naam Waterlandsch is afkomstig van de Gemeenten in Waterland in Noord-Holland, die onder de andere Men-

nonieten of Mennisten een haar eigenaardigen geest openbaarden. Vooral was dit in het midden der 16de eeuw het geval bij eene zaak die onder ons geruimen tijd harten en hoofden bezighield, namelijk die van den ban, en als gevolg daarvan de mijding, welke in allerlei gevallen werd toegepast om te pogen de Gemeente reïn te houden. De Waterlanders stonden daarin de gematigde gevoelens voor. Zij waren het ook, die den naam Doopsgezinden voor Mennonieten in gebruik brachten; eene juistere benaming, daar Menno Simonsz. wel zijn eigen woord: „daar is op aarde niets dat mijn hart alzoo bemint als de gemeente" in woord en daad waar heeft gemaakt en bij uitstek „onze Oudste" mag worden genoemd, maar overigens de Doopersche geestesrichting, in het buiten- en binnenland, reeds zeer lang vóór zijn verschijnen bestond.

En hiermede ben ik nu aan het einde mijner tweede Hoofdafdeeling, over de Waterlandsche Gemeente te Leiden, gekomen en genaderd tot den tijd dat de Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinden alhier zich broederlijk tot ééne Gemeente gaan vereenigen. De handelingen daartoe, de plechtige vereeniging der beide Gemeenten tot eene, en het onderling daarbij overeengekomene, ga ik nu in de volgende Hoofdafdeeling mededeelen.

De vereeniging der Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinde Gemeente te Leiden op 13 Februari 1701.

Wat dit onderwerp aangaat behoef ik, behoudens enkele kleine aanteekeningen, slechts het woord te geven aan de Resolutieboeken van de jaren 1670—1701 en 1701—65 omdat men alles, wat op de zaak der vereeniging betrekking heeft, daarin goed uiteengezet en in goed verstaanbaar Hollandsch geschreven bijeenvindt. Slechts enkele opmerkingen laat ik daaraan voorafgaan.

Alles aangaande de handelingen tot de zaak der vereeniging en de plechtige vereeniging zelve wordt gevonden in het Resolutieboek der Waterlandsche Gemeente van de jaren 1670—1701, terwijl het eerste Resolutieboek der Vereenigde Gemeente van de jaren 1701—65 begonnen werd met de Overeenkomst, Aanspraak voor de Tafel en het stuk beginnende met: „Wijders, werd vastgesteld (onder toelatinge Godes) *enz.*", welke stukken door de toenmalige Leeraren, Ouderlingen en Diakenen der Vereenigde Gemeente zijn onderteekend. Hoewel ik nu dit alles in ééne Hoofdafdeeling bijeenvoeg, moet men hier toch op letten; immers men begon met deze drie stukken, benevens nog andere Bestuurs- en Beheersregelingen, het eerste Resolutieboek der Vereenigde Gemeente, omdat zij als het ware de grondwet daarvan waren.

Wat de 9 artikelen der Overeenkomst betreft, daarmede moesten vroeger, tot op 3 April 1778, de Predikanten bij de aanvaarding van hun Ambt in deze Gemeente hunne instemming betuigen.

Zooals men zal opmerken, is bij het nederschrijven der 9 artikelen hier en daar nog het toen bestaande gebruik gevolgd om den vierden voor den eersten naamval te bezigen. Verder maak ik nog opmerkzaam op den zin in het hierachter op blz. 96 afgedrukte stuk betreffende de wijze van het gebruik van het Avondmaal, omdat daaruit blijkt hoe men in 1701 het gevoelen en inzicht van den enkele ontzag en eerbiedigde.

Hier dan geef ik nu het woord aan beide genoemde Resolutieboeken betreffende de vereeniging.

„Ao: 1700 Den 28 October is aan het Collegie Onser Kerken-Dienaren, extraordinaris vergaderd zijnde, door Isaak van den Boogaard en Jan van Springwijk verhaal gedaan, hoe dat haar lieden in 't particulier was te kennen gegeven door eenige particuliere Diaconen der Vlaamsze gemeente alhier, dat 'er bij vele onder haar gezinte groote genegentheid wierd bespeurd om hare Gemeente med de onse te zien vereenigd.

Over welk ingebragte aan ijder in ons Collegie sijn Consideratie en oordeel door de preses is afgevraagd; en heeft elk lid van het Collegie verklaard

Tot de gezegde vereeniging wel genegen te zijn, als dezelve op een gevoegelijke wijze kan geschieden. En is doe besloten dat eerst het advijs en oordeel van degene welke in onse gemeente te voren in dienst zijn geweest, dies aangaande zal worden ingenomen. Ook zijn om zulx bij elk in 't bijzonder te onderstaan, wegens het Collegie der Dienaren gecommitteerd de voorn: Isaak van den Boogaard en Jan van Springwijk, die deze Commissie t'zamen hebben aangenomen.

Op den 1 Novemb. hebben gecommitteerdens, aan het Collegie extraordinaris vergaderd zijnde verslag gedaan, Hoe zij de sentimenten van gewezene Dienaren hebben bevonden, dewelke ten principale op twederley meningen uitquamen.

d'*ene*, bestond hier in, dat men med de vlaamze gemeente een Vereeniging konde aangaan, als men maar bezorgde dat de Benodiging voor het Heylig avondmaal *in* of *med* die volcome ruymte gedaan wierd, gelijk ze tegenwoordig bij ons in gebruyk was.

d'*andere*, Dat men de gezegde Vereeniging wel konde toestaan, schoon in de benodiging voor de Tafel enige woorden, als *op sijn gelove gedoopt* ende *weerloos te zijn*, wierden ingevoegd: bij al dien men maar behield die ruymte dat elk vroom Christen vrijheid wierd gegeven, om die Heylige Cermonie med ons te vieren.

Waar op in ons Collegie Eenparig is besloten met de vlaamze vrinden in nader onderhandeling te treden, en zijn des wegen daar toe gecommitteerd de genoemde Isaak van den Boogaard en Jan van Springwijk; gelijk ook van de vlaamse zijde ten dien eynde gecommitteerd waren Matthijs Franken en Matthijs van Heukelum.

Na vele onderhandelingen tussen gecommitteerdens van beyde zijde is op den 14 Novemb. door d'onse ter kamer ingebragt zeker geschrift betreffende de Overeenkomste der geestelijke zaken als hier aan volgt op d'andre zijde".

Hierop volgen:

1° de Overeenkomst der Broederen Waterlandsche Doopsgezinden ter eene, en de Broederen Vlaamsche Doopsgezinden ter andere zijde.

2° de Aanspraak voor de Tafel.

Beide stukken deel ik zoo aanstonds in hun geheel mede, met nog andere daarbij behoorende bepalingen. Het Resolutieboek gaat daarop aldus voort:

„Welke voorz. Artijkelen bij gecommitteerdens wederzijds op den XI^en Decemb. 1700 in twee gelijk luydende Copije ondertekend en overgeleverd zijn. gelijk die ook van ons gantze Collegie der Dienaren op den 14 decem̄. zijn toe gestaan; en is besloten de Oude Dienaarschap daar van kennisse te geven, 'twelk onse gecommitteerdens hebben aangenomen te zullen doen".

„1701 Den 7 Januarij is aan het Collegie (extra vergaderd zijnde des morgens de Klocke tien uuren) door onse gecommitteerdens wegens de Verenigins handel overgegeven zeker geschrift in dato 5 Januarij 1701, betreffende de verdere omstandigheden van de Kerkelijke huyshouding en Regeering: Luydende aldus"

Waarop dan volgen:

de hiervoor genoemde nadere Bepalingen, waaronder staat: „Dit Bovenstaande gearresteerd en besloten Ten dagen en jare als boven en was getekend Matthijs van Heukelum Matthijs Franken Jan van Springwijk Isaak van den Boogaard".

Het Resolutieboek vervolgt dan:

„Welke acte of geschrift van alle de Leden onser Dienaarschap op den voornoemden 7 Januarij, med volle genoegen zijn toe gestemd en aangenomen. N. B. Paulus Kervel door ziekte afwezig zijnde, heeft sijn aprobatie door Jan van Springwijk doen inbrengen. En is med enen besloten hier van Kennisse te geven aan degene die voorhenen in dienst zijn geweest om te weten of zij nevens de tegenwoordige dienaren daar in konden genoegen nemen".

„Op den 8 Januarij, is aan het Collegie extraordinaris vergaderd zijnde, verhaal gedaan, wegens het volkome genoegen dat de oude dienaarschap in de bovengemelde acte heeft genomen. En is daar op bij het Collegie besloten, d'gantze overeenkomste med de Vlaamse Broederen en ons, zo als ze door de gecommitteerdens van wederzijde onder

Godes zegen is getroffen, de Gemeente op Zondag den negende dito, des morgens en 's avonds voor te lezen, gelijk dezelve in dezer voege is geschiedt.

Werd uit de Naam der Dienaarschap, de Vergadering bekend gemaakt, dat de zake der Vereeniging met de Vrinden Vlaamse Doops-gezinden alhier, door de hulpe van God almagtig, tot volle genoege der Wederzijdse Dienaarschap is getroffe in maniere als volgt".... (*volgen de overeenkomst en reglementen die ik hierachter op blz.* 92—97 *mededeel*) „welke aan malcanderen gevoegt de Gemeynte zijn voorgelesen; en agter aan gezegt:

In het welke we hopen en Vertrouwen, dat onse gantze Broederschap van gelijke volle genoegen zal vinde. Zo egter buyten Vermoede, iemand iet hier tegen mogte hebben; dezelve werd verzogt zig aanstaande dingsdag op ordinaire vergadertijd, aan de dienaarschap te openbaren: buyten 't welk anders het daar voor zullen houden, dat een ijgelijk beneffens de dienaarschap volkome genoege vind".

„En Nademaal niemand tegens het voorgelezene op onse Kerkenkamer iets heeft ingebragt, zo is op den 11 dito de gemelde overeenkomste, of acte der zelve van alle de Dienaren ondertekend; en aan de dienaren van de Vlaamse Gemeente, die ten zelven dage, tegen savonds op onse kerken-kamer verzogt waren, overgeleverd: gelijk Zij Lieden ook een van dezelve inhoud en van haar lieden ondertekend, aan ons in wisseling hebben overgegeven; En aldus is de Vereeniginge dezer gemeentens tussen de wederzijds Dienaren, met tekenen van Liefde en hartelijke toegenegentheid geslooten.

Ook is die vastgesteld, om tegen den dag op welke de openbare t'zamenkomst of Vergadering van de Vereenigde Gemeentens zou aangelegd worden, Een buyten leeraar tot de Vereenigings predikatie te verzoeken, en zijn voorgesteld Dr. Galenus Abrahams a Amsterdam, Pieter Noorddijk a

Utregt, Adriaan van A'cmaar a Rotterdam, en Abraham van Loon a Gouda

Maar alzo bij de meeste geoordeeld wierd dat et iemand uit een Verenigde gemeente behoorde te wezen. Zo is bij de Wederzijds Dienaren med eenparigheid van stemmen besloten, voor eerst te verzoeken Pieter Noorddijk en zijn om zulx te doen gestemd en verzogt Cornelis Pietersz Glas en Matthijs van Heukelum, die

op den 14 dito aan beyde de Collegien der dienaren, op onse Kerkenkamer extra vergaderd, hebben raport gedaan, hoe dat Pieter Noorddijk, om de gemelde predikatie te doen, zig niet had konnen laten bewegen ; En is die(s) goedgevonden Een bezending te doen aan Adriaan van Alcmaar, waartoe verzogt zijn Matthijs Franken en Izaak van den Boogaard, die

op den 18 dito aan beyde dienaarschappen (op onse Kerkenkamer ten vijf uuren vergaderd) hebben bekend gemaakt, dat gemelde Adriaan van Alcmaar op haar sterk aanhouden het verzoek om de vereenigings predicatie te doen heeft aangenomen tegen den 13^{en} van de naast komende maand Februarij als wanneer maar alleen des voormiddags predicatie zal gedaan worden gelijk doe door A. v. Alcmaar voor een zeer groot getal toehoorders geschiede. sijn Text was *Colossensen* III : 15. *Ende de Vrede Gods heersche in uwe herten tot welke gy ook geroepen zijt in een Lighaam.* Voor de predicatie wierd gezongen *Psalm CXXII* en Na *Psalm CXXXIII*".

„In den Name des Here, de God des Vredes, die ons Vrede heeft gegeven, in, en door Christus, de Vorst des Vredes; Ende agtervolgens Rezolutie en Verdrag, zoo volgt aan deze, d'overeenkomste der Broederen, toegedaan, den Doop der Bejaarden, plegtelijk verEnigd op den 13^{e} febr. 1701, in Leyden.

Overeenkomste, der Broederen Water Landse Doops-gezinden ter Eenre; Ende de Broederen Vlaamse Doops-gezinden ter ander zijden.

I. Dat God is, den Enigen Waaragtigen, Schepper van Hemel ende van Aarden; een beloner Van den genen die Hem zoeken. Johann: XVII. 3. Hebr. XI. 6.

II. dat Jezus, is de Christus, de Zone des Levendigen Gods; de Zaligmaker des Werelds. Matth: XVI. 16. I Timoth: I. vs. 15. Verder uytgebrijd in 't zo genaamd Simbolum der Apostelen, ofte de 12 artijkelen des algemeynen Christenlijken geloofs.

III. dat de Hijlige Schriftuur, is den Enigen Regel van ons geloof en Leven; begrepen in de Canonijke Boeken des Ouden, en inzonderhijd, des Nieuwen Testaments.

IV. dat het Hijlig Doopsel behoord tot de bejaarden; die het selve op haar gelove moeten ontfangen, volgens de instellinge van Christus de Here, en zijne Hijlige Apostelen, Marcus XVI. vs 15. 16. Handl: II. 38.

V. dat het sweren van Eden den Christenen is verboden, volgens de Lesse van de Zaligmaker Christus, en zijne gezanten: Matth: V. 33—38. Jacob: V. vs 12.

VI. dat wij naar het ampt der Wereldlijke Overhijd niet staan; maar alle magten over ons gesteld, volgens den Regel van Gods woord, onderdanig moeten zijn. I Petr: II. vs 13. 14. Rom: XIII. 1—4.

VII. dat wij de Wereloze voetstappen, van onzen gezegenden Hijland Jezus, moeten navolgen, agtervolgens zijn Hijlig Voorbeeld, en Lere. I Petri II. vs 21 en 23. Matth: V. vs 38—43.

VIII. dat dit bovenstaande, van ons werd aangemerkt, als zaken welke bij ons worden geoordeeld, met Gods woord, en will, over een te komen; maar, waar aan wij evenwel niemand verder verbinden, als, voor zo verre

hij 't selve, na zijn geweten met de Hijlige Schriftuur overeenkomstig vind.

IX. dat de Here Jezus, het Hijlig Avondmaal heeft ingesteld, tot dankbare geheugenisse van zijn bitter Lijden, en sterven, voor onze zonden. Coll: I. 14. dat Hij, gezegend, als de Here van die Hijlige Maaltijd, ook alleen het gebied daar over heeft. I Cor: XI. 23. 24. 25. en dat uyt kragte van dien, tot dezelve maaltijd behoren, alle de zodanigen die den Here Jezus belijden, inde kennisse der Waarhijd, die na de Godsalighijd is, en gevolglijk, des Heren zijn, ofschoon dezelve met ons in enige bevattingen verschilden, nogtans zijnde van een stigtelijk Leven, en een Hijligen Wandel; verdragende malkander in Liefde. Eph: IV. 2. Gelijk zulks in de aanspraak voor de tafel des Heren werd uytgedrukt. Welke onze Dienaren in 't woord ten dien Eynde zullen gebruyken, zo van woord te woord hier aan volgd.

Aanspraak voor de Tafel.

Waarde Broeders en Zusters in Christo.

Deze Tafel is des Heren Tafel, om dat dezelve door onze Here en Zaligmaker, Christus Jezus, tot zijner gedagtenisse, is ingestelt, voor, die den Here Jezus Belijden in de kennisse der waarhijd, die na de godzalighijd is, en, gevolglijk, des Heren zijn. Dierhalven oordeelen wij, tot deze Tafel te behoren alle weerloze Christenen, die op haar gelove gedoopt zijn, vrij zijnde van de werken des vlees, en een ergerlijk Leven, en die wegens hare swakheden, God dagelijks om vergevinge smeken.

Maar nademaal er ook Christenen gevonden worden, die van ons in sommige bevattingen verschillen, zo nogtans dezelve van een stigtelijk Leven en een hijligen wandel zijn,

en van Christus de Here, in zijn Hijlig woord, niet werden uyt gesloten, en met ons genegen mogten zijn, deze Hijlige Ceremonie te vieren:

Met de zoodanige betuygen wij, het Hijlige Avond-maal des Heren, te willen onderhouden, en kunnen zij derhalven die vrijhijd gebruyken, die ze verstaan zullen, in Christus Jezus, tot Stigtinge te behoren. en zegge sluytelijk met de woorden van den apostel I Cor: XI. 28. De mensche beproeve hem zelve. enz."

„Wijders, werd vastgesteld (onder toelatinge Godes) in gevolg van tijd, maar Ene vergaderplaats tot de gemene Stigting, en te zamenkomste te gebruyken: waartoe, als de bekwaamste, gestelt werd de vergaderplaats der Waterlandse gemeente.

En zal een yder toebrengen alle desselfs Effecten en Eygendommen, vrij en onbelast: omme uyt deszelfs vrugten, beneffens de dagelijks aankomende aalmoesen, te vinden, de onderstand der armen en nooddruftigen, beneffens de noodwendigheden voor den uyterlijken Gods-dienst; maar in cas van schijdinge (dat God verhoede) zal een ijder na zig trekken, alle zijne aangebragte Goederen Effecten en Eygendommen, zo als de zelve in die tijd zullen bevonden werden; ende daar beneffens tot hunne laste nemen de behoefte der armen en nooddruftigen zo verre van henne zijde aangebragt als dan zal betreffen: boven welke Effecten en Eygendommen, aan ijder zal aangerekend worden, en volgen, alle Erffenissen welke voor dato dezes ten voordele van den Ene ofte den Anderen mogte getesteert ofte gemaakt zijn, Reeds bekend ofte onbekend; zulx en in dezer voegen, dat de wille des testeurs daar inne zal werden in agt genomen, te weten, dat alle testatie aan ofte op de naam van de waterlandse-doopsgezinden gemeinte, als dan zal werden gerekend in voordeel van

die gene welke tot hede onder de naam van waterlandse-doops-gezinde zijn bekent hunne Vergaderinge houdende inde Pieterskerk-straat bij de Pieters kerk. Ende dat alle testatie ofte makingen, aan, ofte op de naam van de Vlaamse doopsgezinde gemeinte, als dan zal werden gerekend in voordeel van die gene welke tot hede onder de naam van Vlaamse doopsgezinde zijn bekent, hunne vergaderinge hebbende gehouden in de Bogertsteeg.

Dat wijders een ijder zal verbonden zijn aan alles wat tot de meeste Rust, Vrede, en opbouw van de vergadering kan dienen: en zal men in cas van verschillen alle zaken bij meerderhijd van stemmen onder de dienaarschap afdoen en besligten.

Nopende de aankomende Ledematen: zullen de Leeraren gehouden wezen de zelve zo tijdelijk als hen doenlijk is, aan de kerkendienaren bekent te maken, ten Eynde dat na desselfs toestand met bekwame tijd kan onderstaan werden. en zullen de aankomende Ledematen agt dagen voor dat de zelve bediend werden, de gemijnte worden voor gestelt, ten Eynde dat zo iemand op den Een ofte den ander iets had tot wettige behinderinge, hij zulx aan de dienaren in de kamer bekend make; Edog, zo iemand van de aankomende Leden niet konde bewogen werden om de gemijnte te werden voorgesteld, zo zal men in zulk geval, zig na voorval van zaken gedragen tot de meeste opbouw van de gemijnte dienstig.

Betreffende de Leeraren welke wederzijden in dienst zijn, word gene anderen aanmerkingen gemaakt, als, latende dezelve hunne pligt, en liefde, tot de gemeinte, gelijk ook de gemeinte hare pligt, en liefde, tot hen, aanbevolen.

De wijze van 't gebruyk van 's Heren Avond-maal, zal voort aan geschieden na de gewoonte zo bij de waterlandse vrinden tot hede gebruykelijk is; te weten, met aan Tafel komen. Edog zoo iemand wierd gevonden daartoe niet te

konnen bewogen worden: dezelve zal men, op zijn plaats blijvende, bedienen: wel verstaande op de zelve tijd.

Den Diakon-dienst zal met zes personen werden waargenomen: gelijk zulx bij ons in 't gebruyk is. waartoe dit Lopende Jaar, geoordeeld werden te moeten in dienst blijven, de vier mannen welke de zaak tot hier toe, onder Gods zegen, hebben bewerkt, en zullen ten dien Eynde van de zijde der Waterlandse vrinden vier; en van de zijde der vlaamse vrinden Twee, voor dit Lopende Jaar in dienst blijven: en ten tijde van de naast aanstaande verkiezin(g), zal van de zijde der vlaamse vrinden een derde persoon werden verkoren en verzogt".

„Dit bovenstaande, bekenne wij ondergeschr: Leeraren, Ouderlingen, en Diacondienaren dezer Verenigde Gemeenten, van Woord te Woord gelijkformig te wezen, de verdragschriften in welke wederzijds Broederschap, naar voorgaande kennisse, volkomen genoege heeft gevonden, en hunne toestemminge gegeven, als wijders blijkt, bij d' aantekeninge, in de Oude Rezolutieboeken, daar van zijnde. en tot bevestiging des selfs met ons Eygene handen ondertekend".

De Handteekeningen onder deze drie stukken zijn:

als Leeraren	Ouderlingen	Diaconen
Vincent Herdingh	François de Schregel	Izaak van den Bogaard
Matthijs Oosterwijk	Cornelis Prsz. Glas	Paulus Kervel
Fredrik Toger		Thomas Maervilie
		Jan van Springwijk
		Matthijs Francken
		Matthijs van Heukelom

De Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Leiden.

Wij zijn in onze verbeelding tegenwoordig geweest bij de vereenigingsplechtigheid, tenminste wij hebben de daarbij gezongene Psalmen en den gebruikten tekst afgeluisterd. Ik wil thans trachten het beeld van deze Gemeente in de haar eigene *substantie* te schetsen, waarvoor ik in de gelegenheid was een groot aantal aanteekeningen te verzamelen. Mocht men geneigd zijn aan te veel te denken, of alle niet belangrijk genoeg voor mededeeling achten, dan plaats ik daartegenover deze opmerking, dat vooral voor de leden der Leidsche Gemeente het mogelijk niet onaardig kan zijn, al betreft het soms ook kleinigheden, te vernemen hoe dit of dat vroeger wel was, of wat nog onveranderd is gebleven, en ook om het geheel van haar verleden in schrift voor zich te zien. Bovendien, niet zoo dadelijk zal ons archief weer zoo doorwerkt worden als nu en een en ander daaruit voor de Geschiedenis voor den dag gehaald worden; wat daarvan nu al of niet belangrijk is te noemen, valt zoo maar niet te bepalen. Hoe meer ik onzen tijd nader, des te minder werd het aantal mijner aanteekeningen, wat echter gemakkelijk is te verklaren, want veel uit het heden werd vroeger geregeld, terwijl wat vroeger heeft plaats gehad, zelfs al betreft het gewone zaken, alleen reeds omdat het in het verleden ligt, een geschiedkundig karakter krijgt.

De Predikanten.

NAMEN.	VAN:	TOT:
Vincent Herdingh Hij was eerst in dienst bij de Vlaamsche Gemeente.	1686	1731 overleden 24 Augustus
Matthijs Oosterwijk	1683	1729 overleden 8 December
Fredrik Toger Ds. Oosterwijk en Toger bedienden aanvankelijk de Waterlandsche Gemeente.	1694	1717 afgetreden 19 Augustus
Johannes Bremer	1720	1728
Bartholomeus de Groot	1729	1770
Daniël Scharff (als Proponent)	1730	
Daniël Scharff (als Predikant)	1732	1745
Martinus Arkenbout Jz.	1746	1757
Klaas van der Horst	1757	1761
Sibolt van Abbema	1761	1768
Wybo Hesseling	1768	1777
Daniël Hovens	1770	1789
François Adriaan van der Kemp	1777	1787
Jan Kops Jacobusz.	1788	1800
Jan van Geuns	1789	1814
Abraham de Vries	1801	1803
Matthijs Siegenbeek	1804	1829
Isaac Molenaar	1814	1818
Anthony Doyer Thz.	1818	1853
Christiaan Sepp	1854	1882
Aemilius Willem Wybrands	1882	1886
Salvus Kutsch Lojenga	1887	1904

UIT HET PREDIKANTENLEVEN.

Vele bijzonderheden werden door mij gevonden over de Predikanten die te Leiden hebben gestaan. Ik voeg deze hier

te zamen en wel zooveel mogelijk die van iederen Predikant bijeen. Tevens vermeld ik daarbij het een en ander van enkele Doopsgezinde Predikanten die zich hier van elders kwamen vestigen.

1717, 13 April, wordt de Dienaarschap bericht, door Gecommitteerden uit haar midden, dat de Predikant Dr. F. Toger, op meerdere vragen tot hem gericht, o. a. heeft geantwoord: „wat het kome in de kerkekamer aangaat dat hij dat quam na te late, omdat hij oordeelde dat buite zijn ampt te weese en dat hij daar nooyt gewoonte van heeft gemaakt". — Dr. Toger schonk een paar maal eene vrij aanzienlijke gift aan de Gemeente, en maakte haar ook een legaat. [1])

1720. „Op 6 Febr. is in het Colegie der dienaare voor gestelt om weder eens over het beroepe van een leeraar te spreeke, en is sulcks van het geheele Colegie voor nodig geagt en is besloote op toekomende Maandag zijnde 12 Febr. des namiddags ten drie uure een extra vergadering te belegge, en de oude dienaarschap daar ook toe te laate versoeke, om met makander daar over te raatplege en besluite". — „op 4 April de groote kerckenraat vergadert zijnde so is daar in een scriftlijck berigt voorgestelt, waar mede te kenne word gegeve dat ds. J. Breemer geresolveert was, als hij tot leeraar deser gemeente wierd aangenome sig op zijn geloof te sulle laate doope". — Deze Johannes Bremer was Proponent bij de Remonstranten. In dat jaar werd hij voor den halven Predikdienst beroepen op een traktement van ƒ 800.—, waarbij

1) Zie over het leven en de geschriften van Fredrik Toger: Schijn-Maatschoen, Geschiedenisse der Mennoniten, II, blz. 628—646, terwijl voor bijzonderheden omtrent de Leeraren Bremer, Scharff, van der Horst, Hovens, Kops, van Geuns, de Vries, Siegenbeek, Molenaar en Doyer verwezen worde naar het Biographisch Woordenboek door van der Aa. Verder wordt hier nog genoemd Blaupot ten Cate, Geschiedenis der Doopsgezinden in Holland, voor mededeelingen betreffende Ds. Bremer, Hovens en van Geuns. — Levensberichten van Ds. Kops, de Vries, Siegenbeek, Doyer, Sepp en Wybrands komen voor in de Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.

hem echter, met het oog op zekere gift, eene verhooging van *f* 200.— in het vooruitzicht werd gesteld. Bij zijne intrede op 2 Juni des morgens koos hij tot tekst: I Thessalonicensen III, vers 11—13. — In Juni 1727 werd hij te Amsterdam beroepen op een traktement van *f* 1500.—, waarvoor hij toen bedankte. In het volgend jaar echter ontving hij tegelijkertijd een beroep naar Haarlem en Amsterdam; het laatste nam hij toen aan. Op 26 December 1728 des avonds nam hij hier afscheid met de woorden te vinden in II Korinthe XIII, vers 11. — Bovengenoemde gift (of liever giften van 7 leden der Gemeente), bedragende *f* 8500.—, kwam in de jaren 1720–23 in en was ook bestemd om te dienen tot aankweeking van jongelieden voor den Predikdienst. Nogal eens blijkt het dat er toen leden achter zaten die wat voor de zaak overhadden.

In de vergadering van den Grooten Kerkeraad op 30 September 1729 werd geresolveerd: „met een verkiesing voort te gaan, en tot voorwerpe gestelt Ds. Wopkes, de Groot en Visser, ... is bevonde dat Ds. Wopkes en de Groot ijder even veel stemme hadde, waar op goet gevonde is over dese twee het lot te treke, wordende voor af God almagtig stemmelijck gebede dat het hem believe mogt om door sijn genadige seegen dit werck sodanig te bestiere als zijn wijshijt wist dat best tot der gemeente welweese en dienst en tot de grootmaaking van des heeren naam soud weese". — Ds. Bartholomeus de Groot, van Dordrecht, werd beroepen en trad op 27 November 1729 des namiddags als Leeraar op met de woorden van Efeze VI, vers 18 en 19. — In de vergadering van den Grooten Kerkeraad van 6 September 1770 kwam het verzoek in van Ds. de Groot om ontslag wegens toenemende zwakte. Met algemeene stemmen werd het hem, die zijn dienst gedurende 41 jaren naar zijn vermogen trouw had waargenomen, verleend en hem een jaargeld uit de

kerkekas van ƒ 800.— toegezegd, hetzelfde bedrag waarop hij indertijd het beroep had aangenomen, terwijl hij verder stemhebbend lid en secretaris van het kleine en groote College zou blijven. Op 15 Januari 1771 echter vroeg en verkreeg hij reeds ontslag als secretaris. Hij overleed op 22 Januari 1774.

1719, 14 Maart, wordt de Dienaarschap bericht dat de Wed. Hemerik—Wijnants heeft medegedeeld dat een onbekende honderd rijksdaalders wenscht te geven, wanneer de Dienaarschap kon goedvinden Daniël Scharff Latijn te laten leeren. Dit aanbod werd aanvaard en Daniël op de Latijnsche school geplaatst. Later, in November en December 1725, werden nog drie giften, te zamen ƒ 800.— bedragende, voor zijne studie ingebracht. — Hij en twee zusters waren bij genoemde weduwe, hunne tante, als gealimenteerden der Gemeente besteed. — 26 December 1729 deed Daniël Scharff, „opvoedeling der Gemeente", eene Predikatie „omdat de leede daar van ten opsigt der vordering sijner studie soude konne oordele"; hij koos daarbij tot tekst Romeinen I, vers 16. — 3 September 1730 hield hij, te Amsterdam zijne studiën geeindigd hebbende, zijne 1ste Predikatie als Proponent dezer Gemeente, en dat over Psalm XVIII, vers 3. Hij moest eens per maand prediken. — 1731 „op eerste Novemb. het Colegie op extra boete nevens de oude kerkendienst vergadert zijnde, zo is door de gecommitteerde, bekent gemaakt het antwoord dat op haar Commissie van Daniël Scharf hadde ontfange, zijnde een betuiging als dat menselijcker wijse gesprooke hij niet de alderminste swarighijt meende te sien om de halve predickdienst met het geen daar toe behoort op zig te neme, maar dat hij hoopte in staat te zijn om het onder des heeren seege te sulle konne uytvoere, waar op in omvraag is gebragt of als hem de halve dienst wiert opgedraage Daniel Scharf om sijn Jonghijt voor eerst niet verschoont soud, worde, om de bondsegele te bediene, maar is goetgevonde aan hem de

volle halve predickdienst der gemeente met het geen daar toe behoord aan hem soud opgedrage worde, en so hij sig tot het een of ander te swack mogt oordeele het dan aan hem soud staan om na hulp om te sien". — 13 Januari 1732 deed hij zijne intrede als gewoon Leeraar met de woorden van II Korinthe II, vers 16b, terwijl hij op 26 December 1745, naar Haarlem vertrekkende, sprak naar aanleiding van Prediker XII, vers 13 en 14.

1738. Op 28 Januari werd in de vergadering van den Dienenden Kerkeraad aan de Predikanten een besluit van den Grooten Kerkeraad medegedeeld — zij hadden de vergadering toen die zaak behandeld werd verlaten — waarbij hun boven hun gewoon traktement, tot einde 1749, eene buitengewone toelage van *f* 200.— werd toegekend, maar dan moesten zij zelf de reiskosten voldoen van die Buitenmannen welke zij verzocht hadden eene eigene beurt te komen vervullen. — 25 September 1749 werd besloten die buitengewone toelage wederom voor 12 jaren te verlengen, met deze bepaling, dat ingeval van ziekte van een der Predikanten de laatste zelf voor een plaatsvervanger moest zorgen; de onkosten daaraan verbonden zouden echter door den Kerkeraad worden voldaan.

1746, 9 Januari, ging Ds. Martinus Arkenbout Jz., van Zwolle, voor het eerst onder ons voor, bij welke gelegenheid hij sprak over I Thessalonicensen V, vers 12 en 13a. — 24 Februari 1751 kwam in eene vergadering van den Grooten Kerkeraad het bericht in, dat Ds. Arkenbout in de vergadering van den Kleinen Kerkeraad op den vorigen dag had kennisgegeven, dat hij door de Vrienden in de Peuzelaarsteeg te Haarlem, in plaats van den overledenen Ds. D. Scharff tot hun „ordinaer Leeraar" was gekozen. Werd besloten genoemden Predikant eene verhooging van traktement groot *f* 500.—,

buiten bezwaar van de kerkekas, en in den zomertijd tot verlichting van zijn dienst de vrijstelling van den Predikdienst gedurende 6 weken aan te bieden, terwijl de Kerkeraad dan in die beurten zou voorzien. Een viertal, afgevaardigd om dit aanbod over te brengen — bijna in iedere zaak, waar noodig, werden gecommitteerden afgezonden —, bracht op 4 Maart in, dat hij zijn dienst in deze Gemeente zou blijven waarnemen. — 5 Januari 1757 werd in den Grooten Kerkeraad besloten Ds. Arkenbout, die naar Haarlem was beroepen, een weduwepensioen van *f* 300.— in vooruitzicht te stellen; 24 April van dat jaar des namiddags nam hij echter afscheid van de Gemeente met de woorden van II Thessalonicensen XI, vers 15—17.

1757, 8 Augustus, werd in den Grooten Kerkeraad bij het beroepwerk besloten om het traktement der beide Leeraren op 1000 gulden vast te stellen, met deze bepaling echter, dat zij de reis- en verblijfkosten der Buitenleeraren, die door hen „t'hunner verlossinge" zouden worden uitgenoodigd, wanneer zij zelf in staat waren den dienst des Woords waar te nemen, voor hunne rekening moesten nemen, met uitzondering van ziekte of andere ongemakken, die hulp van buiten noodzakelijk maakten. Bij die gelegenheid stelde een lid der vergadering, die door lichaamszwakte niet tegenwoordig kon zijn, schriftelijk voor, om daar twee Predikanten gelijke kansen hadden het lot tusschen hen te laten beslissen; de meerderheid verklaarde zich echter voor eene vrije stemming. Hierop werd besloten dat ieder lid der vergadering op een gesloten briefje drie namen moest invullen, waardoor een zestal werd gevormd; daarvan werden zij die de meeste stemmen hadden verkregen op een drietal gebracht. Uit dit laatste moest toen ieder lid één persoon kiezen. — 4 October 1757 werd besloten op den daarop volgenden Zondag, vóór het zingen van den laatsten Psalm, het volgende te doen

voorlezen : „De Gemeente word bij deeze bekent gemaakt, dat door de Wel Eerw[e]. Grote Kerkenraad, ter vervullinge van de openstaande halve Predikdienst onder ons, tot gewoon Leeraar beroepen is, den WelEerwaarde D[o]. Klaas van der Horst, en dat zijnE deez opgedragene beroepinge in de vreeze des heeren op zig genoome heeft. Indien egter tegens alle verwagtinge imand onder de waarde broederen, zijn mogt, die op de Leere, of op het Leeven van deeze Leeraar zodanig iets wist in te brengen, welke hem deeze heilige bedieninge in deze Gemeente onwaardig zoude maaken, deez word verzogt daar van kennisse te geeven aan het College van den dienende kerkenraad aanstaande dingsdag 's namiddags voor half vijff Uuren". — Ds. van der Horst stond te Zwolle. 16 October 1757 sprak hij deze Gemeente voor het eerst als haar Predikant toe naar aanleiding van II Timotheus IV, vers 2[a], terwijl hij op 11 October 1761, bij zijn vertrek naar Haarlem, van haar afscheid nam met den tekst Filippensen IV, vers 8 en 9.

1761, 15 November, heeft Ds. Sibolt van Abbema, van Leeuwarden, zijne intrede gedaan met de woorden van Efeze IV, vers 3. — 14 Juni 1768 in de kamer gekomen zijnde, leest hij een brief voor waarin hij voorstelt, nu de hem voorloopig toegestane rusttijd voor herstel zijner gezondheid bijna verstreken is, zijn dienst met afstand van zijn traktement neer te leggen, op voorwaarde dat hij het karakter van Leeraar dezer Gemeente blijft behouden, alle vergaderingen zal kunnen bijwonen, en dat aan hem, bij de eerste vacature die weer mocht voorkomen, de keuze zal staan den Predikdienst te hervatten op de vroegere voorwaarden. In eene vergadering van den Grooten Kerkeraad van 16 Juni daaraanvolgende werd besloten geheel in het voorstel van Ds. van Abbema te treden. — Ds. van Abbema overleed 30 Mei 1770.

1767, 7 April, komt een schrijven in van Ds. J. Franken, vroeger Leeraar te Harlingen — die het niet gewenscht noch voegzaam geacht had aldaar bij zijn vertrek naar hier eene attestatie aan te vragen —, waarin hij zich beklaagt, dat bij het huisbezoek aan zijne zuster wel de groeten aan hem verzocht, maar niet naar hem gevraagd werd, hoewel hij tehuis was. Het gebruik scheen toen hier te bestaan, dat men alleen officieel huisbezoek bracht bij hen, die in het Lidmatenboek stonden ingeschreven, echter ook bij hen bij wie dit laatste niet het geval was, maar die zich voor zulk een bezoek hadden aanbevolen. De Kerkeraad antwoordde, met de noodige toelichting, dat zij hem voortaan volgaarne tot de laatsten zouden rekenen. Niettegenstaande hij dus wist hoe deze zaak hier werd behandeld, pleitte hij nog in een langen brief daarover na.

1768, 30 October, ging des namiddags Ds. Wybo Hesseling, van Bolsward, voor het eerst als onze Predikant de Gemeente voor, en sprak bij die gelegenheid over Prediker IV, vers 17 (tot en met „te geven").

1769, 20 Juni, wordt besloten Ds. van Engelen, laatst Predikant te Huizen, die hier ter stede is komen wonen, door eene commissie uit het Collegie te doen begroeten, en hem eene plaats in de bank der dienstdoende Leeraren aan te bieden.

1770, 6 September, werd in den Grooten Kerkeraad, besloten — de wijze van beroepwerk was niet altijd dezelfde — dadelijk tot het beroepen van een opvolger van Ds. de Groot over te gaan, en ten beste eene keuze te doen uit die Predikanten, die in de voorgaande vacature hier eene Predikbeurt hadden vervuld. Daarop werd Ds. Daniël Hovens, van West-Zaandam, beroepen op een traktement van 1000 gulden, met vrije beurten in de maanden Juni–Augustus

en 300 gulden weduwegeld. — 11 November daarop trad hij des namiddags in dienst, en sprak de Gemeente toe over I Korinthe X, vers 15. — In de vergadering van den Grooten Kerkeraad van 12 Augustus 1789 komt een brief in van Ds. Hovens, aan den Dienenden Kerkeraad gericht, waarin hij mededeelt, dat het hem om zeer gewichtige redenen niet mogelijk zal zijn in de eerstvolgende maanden zelf al zijne Predikbeurten waar te nemen, terwijl hij voor wat verder tot zijn Ambt behoort rekent op de gunstige toezegging van hulp van zijn Ambtgenoot. Verder deed hij eenige voorstellen om in zijne Predikbeurten te voorzien. Later blijkt dat een en ander berustte op de noodzakelijkheid, waarin hij zich door zijne tegenwoordige omstandigheden bevond, om 't grootste deel van zijn tijd te Rotterdam te moeten zijn. Na veel overlegging en briefwisseling werd hem per brief van 16 October 1789 ontslag verleend, met het behoud echter van den titel van Leeraar dezer Gemeente met de voorrechten daaraan verbonden, inzonderheid het lidmaatschap van den Grooten Kerkeraad, dit laatste echter slechts voor zoo lang hij hier blijft wonen. Verder werd hem het recht verleend om bij eene mogelijke vacature in de jaren 1790—93 het Ambt van gewoon Leeraar in deze Gemeente te mogen hervatten, onder de bepaling dat die hervatting zal worden aangemerkt als een nieuw beroep. Nog in hetzelfde jaar 1789 deed hij afstand van zijn recht om lid van den Grooten Kerkeraad te blijven, maar eerst op 10 November 1793 nam hij afscheid van de Gemeente.

1777, 22 Juli, deed Ds. Hovens namens Ds. Hesseling het voorstel om den laatste, wegens den staat zijner gezondheid, een ontslag van twee jaren te verleenen. In de vergadering van den Grooten Kerkeraad van 23 Juli werd besloten Ds. Hesseling te laten vragen of hij bedoelde eenig traktement te behouden, en hem in dat geval ontslag van den

dienst aan te bieden, met het recht dien bij de eerstvolgende gelegenheid weder te mogen hervatten en om lid van den Regeerenden Kerkeraad te blijven, benevens een jaargeld van 400 gulden, zoolang hij buiten dienst zijnde in leven blijft, of anders, behalve de eerstgenoemde rechten, 300 gulden 's jaars gedurende zijn leven buiten dienst, en bij zijn vooroverlijden aan zijne weduwe, zoolang zij ongehuwd blijft. — De afgevaardigden berichten dat deze laatste schikking door Ds. Hesseling dankbaar voor hem en zijne vrouw werd aanvaard; wat echter het bijwonen van den Regeerenden Kerkeraad betreft, hierover wenscht hij eerst nog met zijn Ambtgenoot te spreken. Tevens liet hij den Grooten Kerkeraad vragen, of hij ook kon goedvinden het traktement van Ds. Hovens met 200 gulden te verhoogen. Werd besloten betreffende deze laatste vraag de financiën der Gemeente nog eens nader te bezien, waartoe eene commissie van vijf leden werd benoemd. (Voor het verslag van laatstgenoemde commissie zie men wat verderop omtrent „de Financien der Gemeente" wordt medegedeeld.) — Ds. Hesseling, in 1777 rustend geworden, overleed alhier op 15 Augustus 1778. Later bleek mij dat de weduwe Hesseling eene winkelzaak moet hebben gehad, want op 5 April 1782 werd besloten Maria Leendertz, winkeldochter bij de Wed. W. Hesseling, een stoel in de Kerk te vergunnen.

1777, 12 Augustus. „De groote Kerkeraed, op aenschrijving van den Praeses vergaderd zijnde, ... zoo stelde de Praeses voor, om in de eerste plaets te overwegen, een verzoek der Predikanten Hesseling en Hovens, aen den regeerenden Kerkenraed gedaen, om ontslag van het deelgenootschap in den regeerenden Kerkenraed te erlangen; 't welk hun E: door dat Collegie was toegestaen, in geval de groote Kerkenraed kon goedvinden, voortaen alle de Predikanten alleen als leden van den grooten, maer niet van den regee-

renden Kerkenraed aen te merken; welk laetste met meerderheit van stemmen bij deze vergadering besloten, en daerop het bovengemelde verzoek der twee Predikanten ingewilligd is". — 26 Augustus. „De regeerende Kerkenraed (compleet, en daer bij ook nog *voor de laetste mael* de H[ren] Predikanten als Leden) vergaderd zijnde, *enz.*" Hierna woonden de Predikanten, als leden, nimmer meer de vergaderingen van den Dienenden Kerkeraad bij.

1777, 1 October, werd beroepen Ds. François Adriaan van der Kemp, van Huizen. Bij die gelegenheid werd aan de drie afwezige leden op hun verzoek toegestaan om mede te stemmen, waarom bij de inzameling ook drie verzegelde stembriefjes van de afwezigen in het zakje werden gedaan. Ook ditmaal werd eene commissie benoemd om den beroepene den beroepsbrief te gaan overhandigen, maar tegelijkertijd besloten daarvan voor het vervolg geen regel te maken. — 23 November 1777 des namiddags deed Ds. van der Kemp zijne intrede, waarbij zijn tekst was: Romeinen I, vers 16[a]. — In de vergadering van den Dienenden Kerkeraad van 18 April 1782 komt een schrijven van hem in, waarin hij kennis geeft dat hij voornemens is zich in den echtelijken staat te begeven met Jonkvrouwe R. E. J. Vos, dochter van wijlen den Burgemeester Jacob Vos, van Nijmegen. Bij dit schrijven was tevens een brief van gelijken inhoud aan den Grooten Kerkeraad ingesloten. Wordt besloten hem door eene commissie uit den Kerkeraad te doen gelukwenschen. ———
Ik geef geene levensbeschrijvingen onzer Leidsche Predikanten, maar hier moet ik toch iets doen dat daarop gelijkt om eenigszins tot verklaring te kunnen dienen voor het volgende. Ds. van der Kemp dan was in den strijd tusschen de partijen van de Oranjemannen of Oranjeklanten en de Patriotten of Keezen een vurig strijder voor de laatsten, waarvan voor hem gevangenschap het gevolg is geweest, en

daarop een verlaten van het Vaderland voor Amerika. Hij was een man met eene strijdlustige natuur, wat hem ook wel in botsing met den Kerkeraad bracht. Overigens heeft hij op goeden voet met de Gemeente en den Kerkeraad gestaan; wat ik uit het volgende opmaak. ——— In de vergadering van den Grooten Kerkeraad van 13 Augustus 1787 komt in het voorstel van Mejuffrouw van der Kemp, namens haren echtgenoot, om den dienst gedurende zijne afwezigheid voor zijne rekening door een Proponent te doen waarnemen, daar einde van die maand de vrije beurten komen te vervallen. Wordt besloten op de Zondagen in September maar eens te doen prediken, uitgezonderd op dien van het Avondmaal, wanneer er 's middags Dankzegging moet gehouden worden, en verder de beurten die openkomen in de volgende maanden door Proponenten te doen vervullen. ——— In zijne vergaderingen van 8 September en 30 October wordt, daar de schikking met de Proponenten niet is geslaagd, besloten slechts eens per week te doen prediken, en eene lijst ter invulling aan de naburige Predikanten te zenden om de openstaande beurten van 1 October 1787—31 Mei 1788 vervuld te krijgen. Verder werd bepaald dat Ds. van der Kemp gedurende zijne afwezigheid zijn traktement bleef genieten; de reiskosten dier Predikanten zouden echter driemaandelijks daarvan worden afgehouden. Deze laatste schikking werd door Ds. van der Kemp en echtgenoote dankbaar aanvaard. In laatstgenoemde vergadering werd de uitslag van het rondzenden van die lijst besproken en wat de overige beurten betreft vastgesteld, dat er in dien tijd eens op een Zondag gepredikt zal worden, terwijl bepaald werd dat op die Zondagen de Predikatie beurtelings des voormiddags en des namiddags zal plaats hebben. ——— In de vergadering van den Grooten Kerkeraad van 24 November 1787 kwam een brief in van Ds. van der Kemp, gedagteekend :

„Utrecht uit mijne Gevangenis den 17den November 1787", waarin hij schrijft, dat hij reeds sedert eenigen tijd, ook gedurende zijne gevangenschap te Amersfoort, het voornemen heeft gehad om het Ambt in deze Gemeente neder te leggen. Hij twijfelt wel niet of eerlang zal het gezegend tijdstip aanbreken van de in vrijheidstelling van hem en zijn vriend en medelotgenoot, ingevolge de bekende Publicatie van 9 Juli waarbij Hun Ed. Mog. ook hen onder de afgekondigde amnestie begrepen, maar het lange tijdsverloop, hunne volstrekte onkunde omtrent den waren toestand van zaken, en bovendien de menigvuldige als buitengewone diensten hem in betrekking tot zijne Ambtsbediening door ons bewezen, als ook de ontwijfelbare liefdebetooningen zoo van ons als van de geheele Gemeente, dulden geen langer uitstel. Het lot zijner bedrukte Echtgenoote evenals dat zijner beide kinderen, dat door het gemis van zijn traktement nog verzwaard zal worden, kan hem voor één oogenblik wel besluiteloos maken, maar het belang onzer Gemeente en het vertrouwen dat God zijne dierbare panden zal blijven behoeden nemen ten slotte alle bedenking weg. Hierop eindigt hij aldus : „Duldt dan Eerw. Heeren ! dat ik het gewichtig, door Uw Eerw: mij toevertrouwd ambt nederlegge, en ontslaat mij van de op mij genoome verplichtingen, bij deszelvs aanvaarding. Betuigt der Gemeente mijnen vuurigsten dank voor de betoonde liefde, duurende mijnen tienjaarigen dienst, vooral duurende mijne gevangenis, in mijnen naam. Zij vergeve mijne gebreken, gedenke mijner misslagen niet, en zij mijner en der mijnen gedachtig in hunne gebeden. U, Eerw. Heeren ! elk in het bijzonder, U mijnen Ambtgenoot, kan ik mijne levendige erkentenis de aandoeningen van mijn diep getroffen hart niet uitdrukken. De God en Vader van onzen Heere J. C. zal zulks niet onbeloond laaten ; Hij vergelde U, in uwe Persoonen, en uwe Huisgezinnen en Geslachten, na het geen

Gij aan mij gedaan hebt, weere allen onheil, zo verre zulks uw waarachtig heil gehenge, van dezelven af, en, blijve in alle omstandigheden des Levens, Uw God en Vader! Verleent mijne Broeders! aan mijne voor mij eerbiedenswaardige, bedrukte Vrouwe, voor Haar, voor mijne lieve Kinderen, een blijk van mijn eerlijk ontslag van mijn ambt, begunstigt Haar met uwen raad in haare nooden, en volhardt in uwe Vriendschap, jegens mij jegens dezelven *enz.*" Nadat deze brief was behandeld, werd met eenparige stemmen besloten Ds. Fr. Adr. van der Kemp, ingevolge zijn verzoek, te verleenen „een allesints honorabel, en ten onzen opzichte van alle fletrissure, hoe ook genaamd geheel zuiver ontslag van deszelvs Leeraarambt, sints tien jaaren onder ons bekleed, zo wel als van alle de verplichtingen, bij deszelvs aanvaarding door zijn Eerw: op zich genoomen, alles onder verschuldigde dank erkentenisse voor de loffelijke en gewichtige diensten, door zijn Eerw. der Gemeente in genoemde qualiteit gedaan". Van dit besluit zou hem door den Scriba per brief behoorlijk kennis worden gegeven, en hem en zijne vrouw, in voldoening aan zijn verzoek, tevens een authentiek extract uit deze Handelingen (voor zoover dit ontslag aangaat) ter hand gesteld worden. Verder werd bepaald laatstgenoemde, voorloopig en onafhankelijk van de uitkomst der zaken, toe te zeggen het genot van het volle traktement tot einde Maart 1788, en besloten eene commissie van vier leden te benoemen ten einde in dien tusschentijd en naar gelang van zaken een nader plan te beramen, om daarvan in laatstgenoemde maand aan deze vergadering verslag te doen.——

Op 21 Februari 1788 ontving de Groote Kerkeraad een brief van Ds. van der Kemp, gedagteekend : Antwerpen 6 Februari 1788, waarin hij den dank zijns harten uitstort voor onzen brief van 29 November 1787 met de daarin medegedeelde gunstige beschikking ten opzichte van hem en zijne vrouw,

en tevens zijne heilwenschen uitspreekt. ——— 11 April 1788 deelt bovengenoemde commissie mede dat hare taak spoedig was afgeloopen, wegens het ontslag van Ds. van der Kemp uit zijne gevangenis, gevolgd door zijn besluit om dit wereld-deel te verlaten, aan welk besluit dadelijk uitvoering werd gegeven. Zij had slechts te berichten dat Mejuffrouw van der Kemp, de haar toegezegde gelden ontvangende, verzocht had den Grooten Kerkeraad hare dankbaarheid te willen betuigen. 1)

In eene buitengewone vergadering van den Dienenden Kerkeraad van 31 Augustus 1781 werd voorgesteld de traktementen der beide Predikanten ieder met *f* 200.— te verhoogen, met het oog op de toen toenemende duurte der levensmiddelen, en ook omdat Gemeenten als die te Haarlem, Rotterdam en Utrecht meer dan *f* 1000.—, minstens *f* 1200.—, gaven. Het voor en tegen van dit voorstel wordt overwogen en besloten daarover den Grooten Kerkeraad te hooren. Deze besluit op 3 September tot die verhooging over te gaan, maar tevens om bij eene volgende gelegenheid den oudsten

1) Over François Adriaan van der Kemp (geb. te Kampen in 1752 uit Hervormden huize, doch in zijn studietijd tot de Doopsgezinden overgegaan, in 1788 uitgeweken naar de Vereenigde Staten van N. A.) zie men diens autobiographie in Mrs. Fairchild's „Francis Adrian van der Kemp" (New-York, 1903) en verder het artikel van Dr. J. Hartog getiteld: „Een vurig Patriot", in „de Gids" van December 1876. Uit dit laatste halen wij de volgende opmerking aan, naar aanleiding van de vraag daarin gedaan wat tot die ontwikkeling van v. d. Kemp heeft medegewerkt: „Van de Doopsgezinden is gezegd, dat zij natuurlijk zeer republikeinsch waren. Immers was hun eigen broederschap niet anders dan een gemeenebest, en bijzonder in overeenstemming met dien vorm van regering, dien men in ons land zoo lang had gezien. Tot op zekere hoogte is dit juist, indien men maar niet vergeet, dat deze broederschap vrij aristokratisch is gekleurd. Kerkeraden voor het leven gekozen, door zich zelve, en zonder eenige de minste verantwoording van hunne administratie, behooren tot de Doopsgezinde tradities. Maar het Doopsgezinde bloed kon bij van der Kemp in geen geval werken, en het komt mij voor, dat zijne demokratische rigting veel meer zamenhangt met zijn geboortegrond. Uit Overijssel kwam te dien dage het ware licht".

Predikant die *f* 200.— te laten, doch den nieuwen Predikant weer op *f* 1000.— te brengen.

Op 29 November 1787 werd in den Grooten Kerkeraad besloten den te beroepen Predikant een bedrag van *f* 1200.— toe te leggen en vier Predikanten op beroep te laten prediken, waaronder de Proponent Jan Kops Jacobuszoon, beroepen Predikant te Crefeld, die op 18 December 1787 tot Predikant dezer Gemeente werd gekozen, o. a. op deze voorwaarde, dat hij als men het wenscht verplicht zal zijn tot het waarnemen van wekelijksche Winteroefeningen ter uitlegging der H. Schriften. — Op 20 December werd in zake dit beroep nader vastgesteld dat te allen tijde, zoo spoedig zulks volgens het besluit van 23 Juli 1777 mogelijk is, den oudst beroepenen en in dienst zijnden Leeraar de successie in het recht op een opengekomen weduwetraktement zal worden verleend, met dien verstande: 1° dat deze voorkeur niet kan gegeven worden aan later beroepenen ten koste van den oudst beroepene, tenzij met vrijwilligen afstand van dezen, 2° dat dit recht van successie moet worden geacht in den man verloren te wezen en niet over te gaan op zijne weduwe, en 3° dat de nagelatene weduwe eene zuster der Gemeente moet zijn. — 12 Januari 1788 komt het bericht in, dat J. Kops Jz. door den Kerkeraad der Gemeente te Crefeld was ontslagen van al de verplichtingen, waartoe hij zich ten opzichte van die Gemeente had verbonden, en dat hij nu ons beroep aanneemt. — 17 Februari 1788 doet hij hier zijne intrede, bij welke gelegenheid hij sprak over zijne verplichting, vervat in Handelingen XX, vers 28. — Daar Ds. Kops was benoemd tot Commissaris van het Departement van Landbouw bij het Agentschap van Nationale Oeconomie, werd hem in de vergadering van 20 Juni 1800 op zijn verzoek ontslag als Predikant dezer Gemeente verleend en tevens besloten hem het recht aan te bieden om bij eene vacature, gedurende de eerst-

volgende vijf jaren te rekenen vanaf 1 Juli aanstaande, zijn Ambt in onze Gemeente te mogen hervatten.

1789, 26 October, werd hier tot Predikant beroepen Jan van Geuns, van Amsterdam. Hij nam het beroep aan, na daarvan aan den Kerkeraad der Amsterdamsche Doopsgezinde Gemeente te hebben kennis gegeven omdat hij bij dezen als Proponent bekend stond. Op 13 December 1789 deed hij zijne intrede, om tot 17 April 1814 aan deze Gemeente verbonden te blijven. Hij vertrok toen naar Amsterdam, waar hij beroepen was.

Vergadering van den Grooten Kerkeraad op 30 October 1789. „Wierd verders voorgesteld, om bij extract uit de successive resolutien ter dien aanzien genomen, eens voor al te formeeren een stelzel der voorwaarden, op welke de gewone beroeping eens Leeraar geschied, hetzelve afzonderlijk in het boek der Handelingen te plaetzen, den beroepenen daervan copie te geeven, en van zijne zijde door ondertekening te laten bekragtigen. — 't welk algemeen goedgekeurd wierd". Art. 6 dezer voorwaarden luidt : „Een gewoon Leeraar zal genieten eene Jaarwedde van twaalf hondert Guldens, en verkrijgt dadelijk met het doen zijner intrede, recht van zitting en stemme in den Groten Kerke-raad".

In de vergadering van 20 Juni 1800, waarin Ds. Kops ontslag werd verleend, werd uit een drietal beroepen Ds. Abraham de Vries, te Nijmegen. 8 Juli meldt hij dat beroep niet te kunnen aannemen, daar hij eerst onlangs te Nijmegen kwam. 17 November 1800 wordt hij andermaal beroepen, waarop hij per brief van 20 December gunstig antwoordt, echter onder voorwaarde van niet vóór Mei 1801 te komen. Hij deed zijne intrede op 31 Mei. 30 September 1803 komt het bericht in dat hij een beroep naar Haarlem ontving — hij had daarvan reeds voorloopig kennis gegeven — en dit

had aangenomen. Hij nam afscheid op 23 October 1803. — Men achtte zich toen verplicht Ds. Kops de opengekomene plaats aan te bieden.

1803, 8 October, komt in de vergadering van den Grooten Kerkeraad het bericht in, dat Ds. Kops die aanbieding niet kon aanvaarden. Er werd toen eene commissie van vier leden benoemd om van advies te dienen over hetgeen in de tegenwoordige omstandigheden voor de Gemeente ten aanzien der vacature 't meest dienstig werd geacht. ——— 22 October 1803 brengt deze commissie haar verslag uit, waarbij Ds. van Geuns niet tegenwoordig was, daar hij had medegedeeld dat hij kieschheidshalve deze en volgende vergaderingen, waarin over deze zaak zou gehandeld worden, meende niet te moeten bijwonen. Genoemd verslag handelt over de volgende vragen : 1° zal men ter vervulling van de bestaande vacature overgaan tot het beroepen van een anderen Predikant, of zal men 2° de plaats niet vervullen en den Predikdienst door één Predikant laten waarnemen, en 3° zal er getracht worden den dienst van den tweeden Predikant maar voor de helft vervuld te krijgen ? Ter beantwoording dezer vragen was men genoodzaakt geworden den financieelen toestand der Gemeente na te gaan, waartoe eene begrooting was opgemaakt, waaruit bleek dat de uitgaven de inkomsten jaarlijks met een *f* 600.— overtroffen. Bij deze berekening waren de traktementen van twee Predikanten opgenomen. — Na eene ernstige overweging der zaak, waarbij vooral ook gedacht werd aan het gevoelen en de behoefte der Gemeente in dezen, en aan de veranderde positie waarin de laatste zou komen indien hier slechts één Predikant kwam te staan, kon men met het oog daarop, en tevens gelet op den toestand der Financiën, slechts een toestemmend antwoord op de 3de vraag geven, hoewel de kerkekas daardoor niet afdoende geholpen zou worden. Het zou bezwaarlijk gaan

dien halven Predikdienst door iemand van buiten te laten vervullen, maar door de bijzondere omstandigheid dat zij thans Professor Siegenbeek, voorheen Predikant te Dokkum, tegenwoordig Hoogleeraar in de Welsprekendheid, in hun midden hadden, kon men nu beproeven tot een tijdelijken maatregel over te gaan, tijdelijk omdat toch altijd gelet moest worden op het verminderen of vermeerderen van het aantal Gemeenteleden en den stand der kerkekas. ——— In de vergadering van den Grooten Kerkeraad van 5 November werd deze zaak nader besproken en eene commissie benoemd om met de Heeren van Geuns en Siegenbeek te onderhandelen. 26 November bracht genoemde commissie haar verslag uit, en was het slot van het overwegen van alle besprekingen en bedenkingen dat besloten werd: 1° alle namiddagbeurten af te schaffen, uitgezonderd die van de Dankzegging na de viering des Avondmaals, aan Ds. van Geuns de waarneming van den geheelen Predikdienst met alle daaraan verbondene verplichtingen op te dragen, in het bijzonder die van het onderwijs der jeugd en het gewone huisbezoek, en zulks onder verhooging van zijn traktement tot *f* 1600.— 2° om aan professor Matthijs Siegenbeek, onder aanbieding van den titel van Leeraar dezer Gemeente, echter zonder verplichting tot eenige andere herderlijke diensten, op te dragen de vervulling van 12 Predikbeurten in het jaar, volgens eene door hem en Ds. van Geuns te maken regeling, en zulks tegen een jaarlijksch honorarium van *f* 400.— en de verkrijging van het recht van aanspraak ten behoeve zijner weduwe op een derde gedeelte van het gewone weduwetraktement. Dit laatste echter alleen overeenkomstig het daaromtrent beslotene op 23 Juli 1777. Verder werd goedgevonden Ds. van Geuns en Professor Siegenbeek van bovengenoemd verzoek per brief kennis te geven, waarop op 24 December schriftelijk gunstige antwoorden van hen inkwamen. — Op 1

Januari 1804 aanvaardde Professor M. Siegenbeek zijn Ambt, om dat op 5 Januari 1829 neder te leggen, nadat op 8 October 1828 in de vergadering van den Dienenden een aan den Grooten Kerkeraad gericht schrijven van hem was ingekomen, waarin hij van zijn voornemen daartoe kennis gaf. Hij overleed in November 1854.

In de vergadering van den Grooten Kerkeraad van 17 December 1803 werd medegedeeld dat door de Heeren van Geuns en Siegenbeek was te kennen gegeven, dat zij, uit aanmerking van het misnoegen hetwelk aan vele leden der Gemeente was gegeven doordat de Predikanten mantel en bef hadden afgelegd, in overweging hadden genomen of het niet geraden zou zijn opnieuw eene dergelijke wel betamelijke kleeding bij de openbare Godsdienstoefeningen aan te nemen, waartoe zij alsdan in plaats van den mantel eene toga of tabbaard zouden verkiezen. Wordt besloten hun mede te deelen dat de Groote Kerkeraad gaarne zou zien, dat opnieuw van mantel en bef werd gebruik gemaakt, doch dat men geen genoegen zou nemen met het gebruik eener toga.

1803, 24 December, werd vastgesteld eene uitvoerige concept-afkondiging aan de Gemeente betreffende de door den Grooten Kerkeraad genomen besluiten, die op den tweeden Kerstdag door den Oud-diaken J. de Kruyff, of anders door den Predikant van Geuns, zou worden voorgelezen. — Tegen de bovengenoemde besluiten, betreffende de niet-vervulling der laatste vacature en de daarbij genomene schikkingen, kwamen in de vergadering van den Dienenden Kerkeraad van 31 Januari 1804 protesten in van drie lidmaten, die den Grooten Kerkeraad waren toegezonden.

Op 13 April 1814 werd beroepen Ds. Isaac Molenaar, te West-Zaandam, de eenige der op het drietal geplaatste Predikanten bij wien in zake beroepswerk nog geene pogingen

waren aangewend, terwijl op 23 April zijn traktement op *f* 1400.— werd bepaald, welk bedrag, zoodra de omstandigheden dit toelieten, zou worden verhoogd. Onder meer was een der voorwaarden waarop hij wordt beroepen, dat hij niet dan nå toestemming van den Dienenden Kerkeraad zijne beurt zal mogen laten waarnemen door een Predikant die nog nimmer in deze Gemeente voorging, òf buiten ziekte driemaal achtereen zijne plaats doen vervullen. Bij zijne komst op 10 Juli 1814 moest hij deze voorwaarden teekenen. — Vooraf was reeds bepaald dat hij voor reiskosten enz. *f* 400.— zou ontvangen. Op 8 September 1818 vertrok Ds. Molenaar naar Crefeld.

In de vergadering van den Grooten Kerkeraad van 29 Juni 1818 werden met het oog op het aanstaand vertrek van Ds. Molenaar voorloopig de vragen besproken, of men eenige Predikanten of Proponenten zou verzoeken op beroep te komen prediken, en of ingeval een Proponent werd beroepen het traktement, met het oog op onzen financieelen toestand, niet lager gesteld kon worden. Verder of men in dit geval Professor Siegenbeek niet behoorde te verzoeken den jeugdigen Predikant in het bedienen van Doop en Avondmaal en bij het geven van onderwijs aan de meestgevorderden, ten minste vooreerst, te ondersteunen, en ook nog of het besluit van eene Gemeente als Leiden, om zich tot een Proponent te bepalen, niet hard zou zijn voor ervarene Predikanten, die een beroep naar hier wenschten, en wij ons daardoor aan onbillijkheid zouden schuldig maken.

Ter vergadering van den Grooten Kerkeraad van 17 en 28 Juli 1818 werd het traktement op *f* 1400.— vastgesteld, en besloten alvorens tot een nieuw beroep over te gaan eerst de Predikanten Doyer van Nijmegen en Pol van Hoorn te hooren, die op de volgende Zondagen zouden komen prediken.

Ook ditmaal werd besloten niet dadelijk tot eene keuze over te gaan, maar de gewone wijze van beroepen te volgen, als het maken van een gros om daaruit een zes- en drietal te vormen, en uit het laatste een beroep te doen. Toen het drietal gereed was, werd ieder der tegenwoordigen verzocht mede te deelen alles wat hun omtrent de Predikanten die daarop voorkwamen bekend was, opdat de keuze zooveel mogelijk tot welgevallen van een ieder zou mogen uitvallen. Daarop tot de stemming overgaande werd gekozen Ds. Anthony Doyer Thomasz. te Nijmegen, die ons als eigen Predikant voor 't eerst op 25 October 1818 voorging. Zijn traktement werd nader op *f* 1600.— gesteld. Ds. Doyer overleed alhier in October 1853. — Bij het daarop volgend beroep werd het traktement op *f* 1800.— vastgesteld; later is het tot *f* 2000.— verhoogd, met 4 vrijbeurten, terwijl het tegenwoordig *f* 2500.— bedraagt met 6 vrijbeurten, en 6 extra voor zoolang de stand der kas dit gedoogt.

1826, 6 December, wordt eene commissie benoemd om Ds. Govert Jan van Rijswijk (tot ons overgekomen van Texel, met attestatie gedagteekend 9 Mei 1824) wederom tot het op zich nemen van zes Predikbeurten uit te noodigen. 14 October 1828 wordt in de vergadering van den Grooten Kerkeraad bericht dat hij die beurten niet langer op zich kan nemen, waarop wordt besloten hem voor zijne liefdediensten dank te zeggen. Hem werd in 1832 eene attestatie, gedagteekend 25 Juli, naar Amsterdam verleend.

1853. Voor het beroepingswerk van dat jaar werd ook een Groote Kerkeraad, toen Breede Kerkeraad genaamd, benoemd, waartoe de gewone Kerkeraad zich met een Oud-leeraar en een Oud-diaken aanvulde. Daar van den beginne bleek dat Ds. Sepp de aangewezen persoon was, heeft toen niemand op beroep gepredikt. — Ds. C. Sepp kwam in 1854 van Zaan-

dam Oostzijde tot ons over. Op 14 Mei van dat jaar deed hij zijne intrede, bij welke gelegenheid hij tot tekst had gekozen Handelingen I, vers 6–8. — Bij de Kerkelijke herdenking zijner 25jarige bediening dezer Gemeente op 18 Mei 1879 sprak hij over Handelingen XXIV, vers 14[a]. — Toen hij zich met zijn gezin in 1882 te Amsterdam ging vestigen, nam hij afscheid van ons bij de Avondmaalsviering op Zondag 29 October. Bij die gelegenheid was de voorzang Evang. Gezang 209, vers 1 en 2, en de tekst: „ik heb grootelijks begeerd, dit Pascha met u te eten,” uit Lukas XXII, vers 15. Verder werden gezongen: vóór de bediening Ev. Gez. 198, vers 1, 2 en 4, bij de omdeeling des broods Ev. Gez. 220 (geheel), bij het rondgaan van den beker Ev. Gez. 201, vers 1—3, en bij het einde Psalm 72, vers 11. — Hij overleed te Wijk aan Zee op 10 Mei 1890.

Ook in de jaren 1882 en 1886 heeft de gewone Kerkeraad zich voor het beroepingswerk tot een Grooten Kerkeraad aangevuld. In dien van het eerste jaar hadden, behalve de gewone Kerkeraad, zitting de Predikant en vijf leden der Gemeente, in den laatsten vier leden der Gemeente; niet alle benoemden hadden echter het lidmaatschap aangenomen. Beide malen hebben toen verschillende Predikanten op beroep gepredikt. — Ook volgens de beide laatste Beroepsbrieven, die toen van den gewonen Kerkeraad uitgingen, verkrijgt de Predikant, zooals bij voorgaande gelegenheden werd bepaald, bij de aanvaarding van zijn Ambt het lidmaatschap van den Grooten Kerkeraad. — Ds. Aem. W. Wybrands, van Hoorn tot ons overgekomen, hield bij zijne intrede op 26 November 1882 eene Predikatie over I Johannes I, vers 5. — Toen hij in den zomer van het jaar 1886, gedurende het verloop zijner ziekte, voor het laatst voorging, sprak hij over het gezin van Bethanië, met name over Maria en Martha. Hij overleed alhier op 22 September van dat jaar.

Ds. S. Kutsch Lojenga, laatst Leeraar te Bolsward, predikte bij zijne intrede alhier op 15 Mei 1887 over Lukas XV, vers 20a. — Op Zondag 18 Mei 1890 herdacht hij onzen op 10 Mei van dat jaar overledenen, vroegeren Predikant Dr. C. Sepp, bij welke gelegenheid hij tot tekst had gekozen: Openbaring XIV, vers 13. — Bij de Kerkelijke herdenking zijner 25jarige Evangeliebediening op 22 November 1891 was zijn tekst Romeinen VIII, vers 38 en 39, terwijl hij op 6 November 1892 Menno Simons' 400jarigen geboortedag herdacht met de woorden uit I Korinthe III, vers 11. — Tijdens het ter perse zijn van dit geschrift overleed Ds. Kutsch Lojenga op 21 Juni 1904, na een zwaar maar moedig doorgestaan lijden.

Vroeger werden Predikanten van elders, die in deze Gemeente eene beurt kwamen vervullen, Buitenmannen en Buitenvrienden, ook wel Buitenleeraars of Buitenpredikanten genoemd.

Van die Buitenmannen — ik behoud nu maar dien titel, hoewel die nu niet altijd meer toepasselijk is — bezitten wij in een der boekjes van het archief eene lijst die vrij geregeld is bijgehouden van het jaar der vereeniging af tot heden, en die wat de latere jaren aangaat eene veelkleurige kaart vertoont. Ik sprak daar van vrij geregeld bijgehouden, want van volledigheid kan ik hier niet spreken, omdat o. a. die lijst een zeker aantal jaren niet was bijgeschreven. De bijschrijving is daarna geschied volgens de in het kasboek voorkomende uitbetaalde defroyementen, waaruit volgt dat zij die geen defroyement ontvingen niet werden ingeschreven. In de laatste jaren heeft de inschrijving echter per beurt plaats gehad. Ik laat hier enkele aanteekeningen betreffende die Buitenmannen volgen.

1743, 30 Juli, werd Ds. Scharff bij meerderheid van stemmen (*aanteekening:* dus niet met algemeene stemmen!) toege-

staan Ds. Johannes Stinstra uit Harlingen, die in Holland werd verwacht en door eenige vrienden in de Gemeente en eenige leden van den Kerkeraad gaarne gehoord zou worden, in eene zijner beurten te laten voorgaan.

1756, 15 November, werd besloten de reiskosten van de Buitenpredikanten, die bij ziekte van de Leeraren eene beurt komen vervullen, uit de boetekas te betalen.

1768, 14 Juni, besluit men om aan de Buitenleeraren die, ingeval van ziekte van een der Leeraren of bij eene vacature, tot het vervullen van den Predikdienst zouden verzocht worden voortaan de keuze te laten om uit de Predikbeurten, hetzij voor- of namiddags, zoodanige beurten voor hare rekening te nemen als hun het best aanstaan.

1832, 27 Juni, wordt mededeeling gedaan dat in Juli vier Predikbeurten door Proponenten zullen worden vervuld, met opgave ten huize van welke Diakenen zij zullen ontvangen worden. De Voorzitter van de maand neemt op zich de rondzegging dier Predikbeurten aan de Gemeente te bezorgen. In Juli 1833 vervulden twee candidaten eene Predikbeurt.

De vroegere Ouderlingen,

op 1 Januari van de hieronder vermelde jaren.

NAMEN.	JAREN.	NAMEN.	JAREN.
François de Schregel	1701- ?	Pieter Vreede	1711-13
Cornelis Pietersz.Glas	1701-05		1716-19
Servaas van den			1722-24
Boogaard	1702-05	Matthijs van	
Isaac van Sleyden	1706	Heukelom	1714-18
Matthijs Francken	1706-10	Johannes van	
	1712-15	Heukelom	1720-21
	1719-22	Walrave van Ixum	1722-24
Isaac van den		Jan van den Bosch	1723-25
Boogaard	1709-11		

NAMEN.	JAREN.	NAMEN.	JAREN.
Willem van Aken	1725-27	Jacob Le Poole	1739-41
	1730-32		1745-47
	1736-38	François Oosterwijk	1742-44
Hendrik Herdingh	1725-29		1748-50
	1733-35		1754-70
Pieter Francken	1728-30	Cornelis Isaac van	
	1734-36	den Boogaard	1746-48
	1740-42		1752-55
Matthijs Francken		Jan van Aken	1751-53
de Jonge	1731-33	Nikolaas Karsdorp	1756-62
	1737-39	Hendrik van Eems	1763
	1743-45		
	1749-51		

BIJZONDERHEDEN BETREFFENDE DE VROEGERE OUDERLINGEN.

Daar men in deze Gemeente geene uitstaande Belijdenis, zooals wij dat noemen, had, kan hier geen sprake zijn van eene handhaving daarvan. Wat was de taak dan eigenlijk van hen die dezen titel droegen? Ter beantwoording dezer vraag kan ik niet beter doen dan hier te herhalen wat van hen op 25 Maart 1732 werd aangeteekend, namelijk: „op dato, wierd ook, met eenparigheit van stemmen, bij het Collegie geresolveert en beslooten, dat de Predikanten en Ouderlingen, de gewonelijke huysbezoekinge, tegens het eerst komende Avondmaal, doen zouden", en verder: „Den 8° April, het Collegie op boeten Extra vergadert zijnde, deeden de Predikanten en Ouderlingen verslag van hun wedervaren, in de huys-bezoekinge". Voorts luidde de aanhef van een officieel schrijven in zake de Haagsche huizen op 6 September 1757: „De Ondergeschreven Heeren Ouderlingen als kerkmeesteren,

daartoe Speciaal gelast, door de Eerw[e] Kerkenraadt der doopsgezinde Gemeente binnen Leiden"; en in Reglementen van Orde, die ik later nog gedeeltelijk zal uitschrijven, wordt gezegd, in het reglement van 1701, art. 2: „De Ouderlingen zullen tot hunne Laste hebben, het Waren, en Bestier der kerken-goederen, als, Rente-brieven, Obligatien, en Custing-brieven, beneffens het bewind over de Kerk en Huyzen, de gemeenten toebehorende", en in een ander van 1758, art. 2: „den Ouderlingen zijn het bestier der kerken goederen aanbevoolen, dog in zaaken van eenig belang het Collegie te kennen, en deszelfs goedvinden te volgen". — Mijn indruk van een en ander is, dat vroeger hier de waardigste en meest vertrouwbare dienaren tot Ouderlingen werden benoemd en als uiterlijk teeken hunner verheffing tot die waardigheid naar de bovenste bank gingen; in werkelijkheid bestond hunne taak daarin, dat zij over de Gemeentelijke bezittingen waakten. Tegen eene aanstaande Avondmaalsviering deden zij met de Predikanten huisbezoek. Het is ook mogelijk dat zij de Predikanten als raadgevers terzijde stonden.

Het voorgaande moge nu hoofdzakelijk als eenvoudig het Beheer betreffende worden beschouwd, maar hier hadden die Bezittingen ook eene grootere beteekenis. Bij voorbeeld: het werd toen zoo beschouwd, dat men door den H. Waterdoop op Belijdenis des Geloofs wel als lid der Algemeene Kerk van Christus was ingelijfd, maar eerst door inschrijving in het Lidmatenboek der Gemeente — en men sprak in dezen wel van een verzoek en besluit daartoe — lid der plaatselijke Gemeente werd, om daardoor ook deel en recht te verkrijgen in en op het bezit der Kerkelijke goederen.

Diakenen,

op 1 Januari van de hieronder vermelde jaren, volgens periodieke benoemingen.

NAMEN.	JAREN.	NAMEN.	JAREN.
Isaac van den		Jacobus van der	
Boogaard	1701/2	Meulen Jz.	1710–12
	1707/8	Cornelis Hertig	
Paulus Kervel	1701	(of Hartig)	1710–12
	1713–15	Walrave van Ixum	1711–13
	1719–21		1717–19
Thomas Marvilie	1701/2	Hendrik Herdingh	1711–13
Jan van Springwijk	1701/3		1717–19
	1707–10	Christiaan van Pesch	1712–15
Matthijs Francken	1701/4		1719–21
Matthijs van		Jan van den	
Heukelom	1701/3	Boogaard	1713–16
	1708–10	Jan Karsdorp	1714–17
Jacob de Dopper	1702/5	Pieter Francken	1715–17
François de Schre-			1721–23
gel Iz.	1703/6	François de Schre-	
Dirk van den		gel Gz.	1716–18
Boogaard	1703/5		1722–24
	1709–11	Matthijs Francken	
Pieter Vreede	1704/7	de Jonge	1718–20
Pieter Samuelsz.	1704/6		1724–26
Hendrik Sittart	1705	Jacob van Louw	1720–23
Adriaan van den Dop	1706/9	Willem van Aken	1720–22
	1714–16	Jacob Le Poole	1721–23
Jacob Smith	1706/9		1727–30
Jan van den Bosch	1706/8		1734–36
	1712–14	François Oosterwijk	1722–24
	1718–20		1728–31
Jacob van der			1735–37
Meulen Gz.	1709–11		1741
	1716–18		

NAMEN.	JAREN.	NAMEN.	JAREN.
Cornelis Isaac van		Hendrik van	
den Boogaard	1723–25	Heukelom	1732–34
	1729–32		1738–40
	1738–40		1744–46
Jan van Aken	1724–27		1750–52
	1731–34		1756–58
Jan van Heukelom	1724–26		1763
	1740–42		1770–72
Nikolaas Karsdorp	1725–28	Jozua van Solingen	1733–35
	1732–34	Pieter Vreede Pz.	1733–35
	1738–40		1739–41
	1744–46		1745–47
Isaac van Louw	1725–27		1751–53
Pieter van Solingen	1726–28		1757–60
Hendrik van Eems	1727–30		1764–66
	1735–37	Vincent Herdingh	1736–38
	1741–43		1742–44
	1747–49		1748–50
	1753–56		1754–57
Hendrik van den			1761–63
Dop	1728–31		1767–73
	1735–37	Cornelis van Aken	1739–42
Daniël Vreede	1729–32		1746–48
	1736–38	David Staalwerk	1741–43
	1742–44		1747–50
	1748–50	Walrave Kloppen-	
	1754–56	burg	1743–46
Isaac de Schregel	1731–33		1750–52
	1737–39		1756–59
	1743–45	Govert Jaarmans	1763–65
	1751–53		1745–47
	1757–60		1751–54
	1764–69		1758–62

NAMEN.	JAREN.	NAMEN.	JAREN.
Anthony Karsdorp	1747-49	Gilles Christiaan	
	1753-55	van der Meulen	1771-74
	1759-62		1781-83
	1766-70	Rutgert van Putten	1771-74
	1775-77		1777-78
Jan de Kruyff	1749-51		1784-85
Jacob Le Poole	1752-55		1790-91
	1762-64	Abraham Seye	1774-77
	1771-74		1781-83
	1778-80		1788-89
	1784-86		1793-96
	1790-92	Jan Herdingh	1775-77
Matthijs van			1784-87
Heukelom	1755-58		1794-96
	1763-65		1803/5
Abraham Le Poole	1759-61	Pieter Vreede Jr.	1775-77
	1765-66	Leendert Herdingh	1778-80
	1773-76		1788-90
	1781-83		1797-99
	1787-89		1806/7
	1793-95		1810-11
Jan van Heukelom	1760-62	Jan Vermey	1778-81
	1774-77		1784-88
	1781-83	Jan de Kruyff	1778-80
Isaac van der Meulen	1761-64		1786-88
	1767-69		1792-94
Jacobus Francken	1765-66		1798-
Willem van Aken	1766		1800
François Kloppen-		Pieter Herdingh	1781-83
burg	1770-73		1791-93
	1778-80		1800/2
	1784-87		1808/9
	1790-92		1812-13

NAMEN.	JAREN.	NAMEN.	JAREN.
Roeland de Kruyff	1782–85	Abraham Seye Cz.	1799–
	1789–91		1801
	1795–97		1803
	1801/4		1805
	1807/8	Cornelis van Hoorn	1800/2
	1812/13		1805/6
Cornelis van Putten	1786–89	Rutgert van Put-	
	1792–94	ten Cz.	1807/8
	1798–		1811/12
	1800		1814/15
	1802/4		1819
	1806	Jan van Heukelom*	1809–10
	1809–10		1813–17
	1813		1820–21
Jan van Heukelom	1789–90	Michiel Isaac	
	1794–96	Swarts Bevel	1810–11
	1800/2		1814–16
	1806/7	Nikolaas Gotfried	
	1811–12	van Kampen*	1812–15
Nikolaas van			1818–19
Heukelom	1791–93		1821
	1797–99	VincentHerdingh Lz.*	1812–14
	1803/5		1818–19
	1808/9	Daniël de Haan	1814–16
Rutgert van Putten			1819–20
de Jonge	1795/97	Hendrik Her-	
	1801	dingh Lz.*	1815–17
Samuel Le Poole	1796–98		1820–21
Hendrik Matthijs		Willem van Putten*	1816–18
Hesseling	1797–99		1820
	1802/4	Jan de Haan Pz.	1817–18
			1821–22

De met een * geteekende namen komen ook voor op de lijst der „ad vitam" benoemde Diakenen.

Diakenen,

„ad vitam" benoemd volgens besluit van den Grooten Kerkeraad van 20 December 1821, met de jaren hunner aanstelling en aftreding of overlijden.

NAMEN.	JAREN.	NAMEN.	JAREN.
Jan van Heukelom	1822–41	Lodewijk Gerardus Le Poole	1871–
Hendrik Herdingh Lz.	1822–41	Klaas de Boer Hz.	1873–1900
Nikolaas Gotfried van Kampen	1822–29	Willem Doyer Hz.	1874–76
Willem van Putten	1822–46	Daniël Elisa Siegenbeek van Heukelom	1874–76 1886–1900
Vincent Herdingh Lz.	1822–28		
Samuel Jacob Le Poole	1823–44		
Willem de Haan	1828–44	Frans de Stoppelaar	1878–
Willem van Lee	1829–56	Jan Buys	1880–84
Daniël Tiboel Siegenbeek	1838–65	Pieter Zillesen	1880–1902
Abraham Stokhuyzen	1838–71	Herman Broese van Groenou	1885–93
Jan van Heukelom	1842–49 1855–86	Willem van der Vlugt	1885–
		Egbert de Vries	1890–
Samuel Tak	1842–66	Klaas Wieringa	1894–1901
Frederik Stokhuyzen	1846–80		
Samuel Ekama	1849–55	Gerrit Jacob Boekenoogen	1896–
Leendert Herdingh	1855–59		
Simon Vissering	1859–79	Samuel Jacob Le Poole Lz.	1900–
David Bierens de Haan	1866–95	Roeland de Wilde FGz.	1902–
Pieter Herdingh Hz.	1866–74		

BIJZONDERHEDEN BETREFFENDE DE DIAKENEN.

Zij waren voorheen, en zijn dat nog, in de Gemeente de uitvoerende macht; vandaar de benaming: Dienende Ker-

keraad. Door velen wordt het Diakenschap beschouwd als alleen te bestaan in de bediening der Armen; onder de Doopsgezinden echter dienen tegenwoordig de Diakenen, behalve in dat wat des Voorgangers is, de Gemeente in alles. — Ik wees nu slechts aan hoe het tegenwoordig onder ons is, en ik meen dat het huidige wezen van de geheele Dienaarschap in de Doopsgezinde Gemeenten, ten minste in ons Vaderland, op de volgende wijze omschreven zou kunnen worden: Wat vroeger het werk van den ongestudeerden en onbezoldigden Liefdeprediker of Vermaner, en dat van den Dienaar tot den vollen Dienst of Oudste, Opziener of Bisschop was, is nu vereenigd in de taak van den Predikant, terwijl de Diakenen in hun geheel de verdere zaken der Gemeente behandelen. Het bestaan van afzonderlijke colleges voor bepaalde doeleinden, de inrichting eens Grooten Kerkeraads, en het houden van Broedervertoevingen, zal wel weer in iedere plaatselijke Gemeente naar omstandigheden zijn geregeld.

In het algemeen gesproken: Wanneer men vraagt wat de beste wijze van Bestuur en Beheer is, tot het wezenlijk welzijn der Gemeente, dan geeft de Christenheid ons op die vraag, in opvatting en toepassing, een beeld van de grootste verscheidenheid ten antwoord.

Laat mij hier nog bijvoegen, dat wanneer tegenwoordig een lid van onze Gemeente tot Diaken is benoemd, deze daarop door eene commissie uit den Kerkeraad officieel daartoe wordt uitgenoodigd. Na installatie in de eerstvolgende vergadering van den Kerkeraad en bekendmaking zijner benoeming aan de Gemeente, neemt dan de nieuwe Diaken op den daarop volgenden Zondag, zooals het ook nu nog heet, voor 't eerst zitting in de bank.

Hier laat ik nu enkele bijzonderheden betreffende huishoudelijke zaken volgen, terwijl in verdere afdeelingen 't een en

ander van het eigenlijk doen en laten der Diakenen zal worden meegedeeld.

1737, 22 October, komt van de Dienaren der Doopsgezinde Gemeente te Gouda een schrijven in, waarin deze mededeelen dat zij, wanneer het Leidsche College daar niet tegen heeft, gaarne Ds. Joannes Oortman wenschen te beroepen. Later geven zij kennis dat deze het beroep heeft aangenomen en vragen zij of dit College voor diens dienst wil blijven bijdragen, evenals het dit deed tijdens den dienst van Ds. Jan van Beekhoven de Wind.

1788, 28 October, wordt besloten den Heer J. S. Valckenaer uit 's Hage tegen 9 December aanstaande te 5 uren uit te noodigen tot het doen van rekening en verantwoording zijner administratie der Kerkelijke goederen aldaar, en tevens om na afloop daarvan aan een vriendschappelijken avondmaalsdisch te willen deelnemen. De leden van den Grooten Kerkeraad zouden dan, ter bevordering van broederlijke eensgezindheid, tegen 6 uren verzocht worden, terwijl die disch „ten gemeene koste" zou plaats hebben. — Een ander maal had, volgens oude gewoonte, dat vriendenmaal met de leden van den Grooten Kerkeraad na afloop van de laatste vergadering des jaars plaats.

1794, 3 Januari, wordt door den Heer C. van Putten een nieuw plan voor het waarnemen der collectebeurten ter tafel gelegd, op deze wijze ingericht dat niet meer, zooals toen gebruikelijk was, de Diakenen die aan de kas waren gedurende eene geheele maand de collecte moesten waarnemen, maar zoo dat die voortaan bij eene geregelde afwisseling om de beurt zou worden waargenomen.

1841, 29 December, treden twee Diakenen na een veeljarigen dienst af, waarvan echter de een zich blijft belasten met de briefwisseling in zake de Financiën en de ander de verzorging der Armen zal blijven waarnemen.

Omstreeks het jaar 1843 blijkt dat, toen de gewone vergaderingen van den Grooten Kerkeraad niet meer werden gehouden, Oud-diakenen wel eens worden uitgenoodigd die van den gewonen Kerkeraad bij te wonen, terwijl de Predikant en de Oud-diakenen ook de eerste vergadering van het jaar bijwoonden.

In 1875/76 heeft de Heer D. E. Siegenbeek van Heukelom ons archief in orde gebracht en gecatalogiseerd, waarbij schrijver dezes de behulpzame hand bood.

25 September 1878 werd in den Kerkeraad besloten bij te dragen voor het Gedenkteeken voor Menno Simons, dat op 11 September 1879 is onthuld te Witmarsum in Friesland, waar hij in 1492 werd geboren en later naar luid der Overlevering tot zijne eerste volgers sprak.

De vroegere Diakonessen.

Vroeger dienden in de Waterlandsche en later in de Vereenigde Gemeente, tot in de 19de eeuw, ook Diakonessen, onder de volgende benamingen : Moeders van de Kerk, van de Gemeente, van de Behoeftigen, van de behoeftige Armen en Weezen, en Juffrouwen Moeders, Armmoeders of Armbezorgsters. Op volgende bladzijden zal men kunnen zien in welke belangen zij gekend werden.

Waarom dit Ambt, dat thans nog in eenige Doopsgezinde Gemeenten in ons land bestaat, hier is afgeschaft weet ik niet ; het kan zijn omdat er zich geene gevallen voordeden waar de hulp der Diakonessen noodig was en het dus in onbruik geraakte. Maar het zou ook kunnen zijn uit de vooral op Kerkelijk gebied bestaan hebbende zucht tot afschaffing, zooals het dan genoemd werd : ter vereenvoudiging. — Uit meerdere gevallen onder ons in de laatste jaren, en vooral bij twee in het heden, bleek en blijkt duidelijk dat dit Ambt in de Gemeente eene onmisbaarheid is. Niet dat zij het

liefdewerk behoeven te doen, dat tegenwoordig Wijkzusters of Ziekenverpleegsters verrichten, maar zij kunnen den Kerkeraad in zekere gevallen als bemiddelaarsters bijstaan.

Uit Reglementen van Orde, en een en ander omtrent de Dienende en Groote Kerkeraden in de Vereenigde Gemeente.

Onze Gemeente bezit geene geschrevene wetten, voor haar is het dus van practische waarde het volgende te vernemen uit vroegere Reglementen van Orde en de Resolutieboeken van den Kerkeraad. In deze mededeelingen, gevoegd bij de verdere bijzonderheden in dit geschrift, bezit zij dan eene bijdrage tot de kennis van hare geschiedenis en overleveringen van het jaar 1613 af.

1701

„Nopende d'Ordre der Kerkendienaren

is bij de gezamentlijke Dienaarschap, de naarvolgende Regulen ende Ordonnantien, goetgekeurt ende vastgesteld, ten Eynde dat alles ordentlijk ende bekwamelijk werde verrigt; ende zulx tot nader zal werden gerezolveert.

I. Dat de dienst der dienende, zo Ouderlingen als Diaconen, zal geduren den tijd van drie aan een volgende Jaren; ende zulx ten getale (zo 't mogelijk is) die der Ouderlingen, drie, ende der Diaconen zes personen; omme bij beurtwisselinge alle Jaren, op Nieuwjaars-dag, van de Ouderlingen, Een; en van de Diaconen Twee, personen af te gaan; ende desselfs plaatse door anderen (daar toe behoorlijker wijze verkozen, ende verzogt) te vervullen.

II. De Ouderlingen zullen tot hunne Laste hebben, het Waren, en Bestier der kerken-goederen, als, Rente-

brieven, Obligatien, en Custing-brieven, beneffens het bewind over de Kerk en Huyzen, de gemeenten toebehorende. Edog zal het uytzetten van Gelden, niet anders mogen geschieden als met kennisse en goetvinden van 't Collegie; en zullen geen gelden werden uytgezet, aan imand, buyten of binnen 't Collegie der dienaren, als onder zodanige borgte, ofte pand der minnen, waar in de vrinden alhier ter kamere volkomen genoege zullen vinden.

Van alle Extraordinare Reparatien, ofte veranderingen van kerk oft huyzen zal het Collegie moeten behoorlijke kennisse werden gegeven; en des niets zonder des selfs goetvinden mogen geschieden.

III. Uyt het Collegie der dienaren, zal, een tot Prezis, en een tot Schriba werden aangesteld. en zal het prezisampt onder de gezamentlijke dienaarschap, bij beurtwisselinge, den tijd van een maand, werden waargenomen. den Schriba alleen zal daar van verschoond zijn; beneffens zo imand uyt hoofde van nog Jonk in dienst te zijn, ofte andere redenen bij hem genoegsaam wigtig, begeerde van 't selve ampt ontslagen te zijn; die zal, met goetvinden van de dienaarschap, daar van kunnen werden ontheft ende verschoont".

Verder volgen nog 17 artikelen over: den plicht van den Praeses, Scriba en verdere Dienaren, het beleggen van buitengewone vergaderingen, het tijdig aanwezig zijn in de Kerkekamer op den gewonen Kamerdag (op Dingsdag te vier uren), het bewaren en medebrengen der sleutels, het kennisgeven van den Leeraar die een Buitenman in zijne plaats verwacht, en de boeten die op verschillende verzuimen vallen.

Op het voorgaande Reglement volgt een ander in 5 artikelen, waarvan de eerste artikelen luiden:

„I. Op een Predik-tijd, zal ijder lid, zo Leeraren, Ouderlingen, als Diaconen, moeten ter kerk, ende tot het gehoor komen, ofte zal bij nalatinge, verbeuren t'Elkens 6 St.

II. Die niet voor dat het quartier op welke de vergadering is aangelegd, (als daar is, des morgens voor quiartier na negenen, des namiddags voor quartier na half twee, ende des avonds, voor quaitier na vijf uuren) in kerken kamer, en gereed, is, om gezamentlijk met het quiartier op te gaan, zal verbeuren 2 St."

De overige 3 artikelen hebben betrekking op andere verzuimen in dezen met de daarop vallende boeten.

Aanteekening: Laatstgenoemd art. II zal wel bedoelen, dat de gezamenlijke Dienaarschap een kwartier voor dat de eigenlijke Godsdienstoefening aanving ter Kerkekamer moest zijn, om dan dadelijk te zamen op te gaan om mede met de Gemeente het lezen uit den Bijbel bij te wonen. Zoo kan ik mij de instelling van het gebruik om uit den Bijbel te laten lezen alleen verklaren, namelijk als inleiding van de eigenlijke Godsdienstoefening, want ik heb er mij vroeger steeds over verwonderd dat dit geschiedde op een tijd, dat er het meeste geschoffel, geschuif en soms gedring in de Kerk was.

1758, 19 December. „het Collegie extra vergadert zijnde, is volgens een besluit met meerderheid van stemmen, bij eene voorgaande Extra genoomen, de ordre der kerkendienaeren, op de naarvolgende wijze gereguleerd, goedgekeurt, en vastgesteld.

1. Den dienst der OuderLingen ad vitam gemaakt zijnde, blijft den dienst der Diacenen als van Ouds bepaald aen den tijd van drie agtereenvolgende Jaaren.

2 Den OuderLingen zijn het bestier der kerken goederen aanbevoolen, dog in zaaken van eenig belang het Collegie

te kennen, en deszelfs goedvinden te volgen". — Volgen nog 19 artikelen, en daarna „op Prediktijd" 3 artikelen, alle over het Presidium, tijd van komen, de boeten enz.

1770, 31 December. „Wierden bij een Extra Vergadering de naarvolgende Regelen (reeds voor eenige tijd ontworpen) vast gesteld, en zulke derzelve, welke reeds voorheen gebruikelijk waaren op nieuws bekragtigt. 1 de kerkenraat zal bestaan uit Predikanten en zes diaconen, welker Laast gemelde dienst als van ouds bepaalt blijft op 3 Jaaren. 2 de twee oudste diacenen in den dienst, is het bestuur der obligatien aanbevoolen, de twee daaraan volgende het bestuur der Huizen, dog zo, dat zij in zaaken van eenig belang het Coll. kennen, en deszelfs goedvinden volgen. 3 Het ampt van Preces, zal van de gezaamelijke dienaaren bij beurtwisseling, ider voor de tijd van een maand, werden waargenomen". Het geheel bestaat uit 19 artikelen.

1770, 4 December. „opdat niet de Voorwerpen tot diacenen verkiezbaar, met den tijd ontbraaken, had men reeds beslooten voortaan geen bijzonderen Ouderlingen, maar Liever ses diacenen aan te stellen,.... bij deze vergadering werd vastgesteld, dat voortaan het OuderLingschap onder de dienende diacenen verdeelt zou blijven, te weeten, dat het verzorgen der obligatien, op de twee Oudste in dienst zijnde ; het opzigt over de Huizen op de twee daaraan volgende zou rusten, mits evenwel het verder Coll. in zaaken van meer dan gemeen belang wierd gekent en geraadtpleegt".

1804 In eene vergadering van den Grooten Kerkeraad op 2 December werd ingevolge een ingekomen stuk van den Dienenden Kerkeraad besloten tot afschaffing van het gewoon getal van zes Diakenen, hun getal voorloopig te bepalen op vier, en om hun dienst als ook hun rusttijd te bepalen op twee in plaats van drie jaren. — In die van 17 November

1811 werd op voorstel van den Dienenden Kerkeraad besloten het getal Diakenen wederom op zes te brengen.

Vergadering van den Grooten Kerkeraad op:

1821, 20 December. De secretaris deelt namens den Dienenden Kerkeraad mede, dat door het verminderen van het aantal leden dezer Gemeente, en met name door het waarschijnlijk aanstaand vertrek hunner twee vrienden de Heeren de Haan, gevoegd bij nog andere bekende omstandigheden, het ondoenlijk is geworden om de tot nu gevolgde jaarlijksche verwisseling van leden van den Dienenden Kerkeraad te blijven volhouden, daar men thans niet meer dan vijf leden voor het vervolg kan aanwijzen. Hij stelt daarom voor: „1° om voortaan de Dienende Kerkeraad tot nader deswegen door de groote Kerkeraad te maken bepalingen, te brengen op zes leden, die dan zonder jaarlijksche verwisseling van dienst, dien dienst zouden blijven waarnemen. 2° om tot het uitvoerlijk maken dezer schikking op te heffen en weg te nemen, de tot nu toe bestaan hebbende voorschrift en regel, dat geen twee broeders te gelijker tijd in den dienenden Kerkenraad zouden zitting hebben. 3° van alsdan en bij het toetreden tot deze 2 voorgaande bepalingen, de leiding der zaken dezer Gemeente in het algemeen,.... op te dragen aan de Heeren Jan van Heukelom junior.

Ns. Gd. van Kampen.
Vincent Herdingh.
Hendrik Herdingh.
Willem van Putten.

en Sl. Jb. Le Poole indien zijn Ed. dezen post evenzeer aanneemt, als de tegenwoordige overige 5 Leden zich daartoe bereid verklaren". Deze drie punten worden algemeen goedgekeurd en gearresteerd.

Aanteekening: Deze zaak was reeds behandeld in de ver-

gaderingen van den Dienenden Kerkeraad van 30 October, 7 November en 15 December 1821.

De Heeren van Lee en Tiboel Siegenbeek komen niet voor op den rooster der Collecteerbeurten enz. van het jaar 1855, en de Heer A. Stokhuyzen niet op dien van 1856, daar, zooals in de Notulen der vergadering van 6 December 1854 wordt vermeld, een maatregel was genomen dat jaarlijks twee der Diakenen, onder vrijlating om de vergaderingen bij te wonen, rust zullen nemen. Daar ik geen andere dan deze drie gevallen vond, schijnt deze maatregel niet verder te zijn toegepast.

1719, 16 April. „beslote.... de oude dienaarschap tegen de 25 deses in de kerckekamer te versoeke"; 25 April. „het Colegie der dienare op extra boete vergadert zijnde nevens de oude dienaare, so is *enz.*"

1727 „op 23 Junij is de volle kerckraat, bestaande uyt de dienende en de niet dienende tege half drie uure bij een vergadert".

1729. „op 23 August het Colegie der dienaarschap op extra boete vergadert zijnde zo is in overleg genome *enz.*" „op 30 August het bovenstaande weder in overleg genome zijnde so is besloote hier over de groote kerckraat bij malkander te versoeke".

1731, „op 30 Octob. het Colegie op extra boete vergadert zijnde so zijn des versogt zijnde de oude kerkedienaare mede verscheene, en so een groote kerckraat geformeert".

1732, 20 October, wordt gesproken „van de Leeden des Ouden kerke-raads".

1744, 20 Augustus. „de Groote Kerkenraat, s' morgens ten elf uuren, op het gedaane versoek van het dienende Colleg: in de kerkenkamer vergadert geweest".

1757, 23 Maart, wordt gesproken van de Vrienden en Leden van den Ouden dienst.

In 1757 ging de koster de leden van den Grooten Kerkeraad voor eene vergadering uitnoodigen. Van later bezitten wij nog oningevulde gedrukte brieven, in deftigen vorm, waarmede de leden van den Grooten Kerkeraad met opgave der te behandelen zaken ter vergadering werden uitgenoodigd, welke uitnoodigingen dan zeker gecacheteerd werden toegezonden.

1768, 23 Augustus, wordt van den Grooten Kerkeraad gesproken als van de Groote Vergadering.

1781, 5 September, is sprake van „de kleene of dienende Kerkenraad".

Voor eene vergadering van den Grooten Kerkeraad op 6 December 1783 werden uitgenoodigd de rustende Dienaarschap en de dienende Diaconen. — Voor dien tijd was bij Beroepen de behandeling dezer zaak hoofdzakelijk bij den Grooten Kerkeraad.

1783, 20 December. „Hier na Proponeerde de Ew. Hovens, of de vergadering niet zoude kunnen goedvinden te besluyten, voor eerst dat er een appart resolutieboek aangelegt wierd van de groote kerkenraad te welker tekening de gezaamentlijke leeden zig door onderteekening zoude verbinden en ten tweeden dat zaamenstel van wetten wierd gemaakt voor de groote kerkenraad". „Bijde deze voorstellinge wierden na eeniege ophelderinge goedgekeurd".

„Vrijdag den 14 Januarij (1785) des nademiddags ten 3 uur groote Kerkenraad ... om te delibereeren over het ingeleeverde plan van Wetten, volgens eene resolutie van den grooten Kerkenraad 20 Dec. 1783 door eene daartoe aangestelde Commissie opgesteld.....wierden de volgende Artikelen vastgesteld". Van deze artikelen, die over 4 afdeelingen verdeeld

zijn, laat ik er eenige volgen: „Tot den grooten Kerkenraad behooren alle de in dienst zijnde Leeraren en Diaconen, benevens de zodanigen, die voorheen Diaconen geweest zijn. Zij evenwel, die den dienst buyten tijds verlaaten, of die, na den gewoonen rusttijd verkozen zijnde, weigeren den dienst aan te neemen, zijn vervallen van het regt, om tot de Vergaderingen des grooten Kerkenraads beschreeven, of als deszelfs Leden aangemerkt te worden, uitgezondert dan, wanneer zij bij hunne weigering reeds den ouderdom van vijf en zestig jaaren bereikt hebben, of wanneer zij volgens verklaaring van eenen Genees- of Heelkundigen door ongesteldheid tot den dienst onbekwaam zijn, in beide welke gevallen zij in weerwil hunner weigeringe, Leden van den grooten Kerkenraad blijven". „De goedgekeurde en ondertekende aantekeningen moeten door den Scriba voor de eerstvolgende Vergadering overgebracht worden in het resolutieboek des grooten Kerkenraads, welk boek den dienenden Kerkenraad ter bewaaring zal gegeven worden, terwijl intusschen ieder Lid van den grooten Kerkenraad vrijheid heeft om ter bekwaamen tijde in tegenwoordigheid van één der Diaconen van de gehoudene notulen visie te neemen". „Wie de geheimen der Vergadering aan anderen openbaart, welke daarvan wettig onkundig moesten blijven, 't zij Leden of geene Leden des Grooten Kerkenraads, verbeurt de bepaalde boete, die echter niet meer dan *f* 25.— beloopen mag".

In de vergadering van den Grooten Kerkeraad van 18 December 1787 werden ook de wetten aangevuld en veranderd, wat betreft den tijd van het uitschrijven van de vergaderingen van den Kerkeraad en het betalen der boeten bij afwezigheid.

Van 20 December 1821 tot 21 December 1826 hebben geene bijeenkomsten van den Grooten Kerkeraad meer plaats gehad. Ik vond verder klad-notulen (op losse vellen) van

vergaderingen op 14 en ... October 1828. Van verdere bijeenkomsten wordt geen melding gemaakt vóór 30 November 1853; daarna heeft de Groote Kerkeraad alleen nog vergaderd in 1882 en '86. In 1853 en in de beide laatstgenoemde jaren kwam die Kerkeraad alleen bijeen voor Beroepwerk.

De openbare Eeredienst en daarbij behoorende zaken.

1718, 15 Juli, werd bij de benoeming van een koster bepaald, dat hij zal genieten vrij huishuur, vuur en licht, en jaarlijks honderd vijftig gulden, behalve het verval van stoelen en stoven.

1774, 14 Juni, bepaalde men bij de aanstelling van een koster en kosterin dat hun traktement zou zijn *f* 180.— per jaar, benevens vrije woning, vuur en licht. Zij schenen toen ook nogal een aardig bedrag voor hun deel uit de Nieuwjaarsgiften te krijgen. Uit hunne voorschriften waren de woorden gelicht: „nevens het verval van stoel en stovengeld".

1745, 2 November, werd besloten op 14 November de Gemeente van den predikstoel bekend te maken dat de Woensdagavond-oefeningen, om redenen, voor eenigen tijd niet zullen worden gehouden.

1768, 18 October, werd bepaald om voortaan, het geheele jaar door, des voor- en namiddags en niet meer des avonds Godsdienstoefeningen te houden. — 1770, 4 December, kwam echter daarin weder verandering, omdat vele leden over deze laatste schikking hunne verwondering te kennen hadden gegeven. De Doopsbediening en de Dankpredikatie zouden nu weer 's avonds plaats hebben.

1785, 2 November, besloot men dat op den aanstaanden Dank-, Vast- en Bededag, naar oude gewoonte, wederom des namiddags eene Predikatie zou gehouden worden in plaats

van des avonds. Den Predikanten zou hiervan kennis worden gegeven om zich daarnaar te regelen bij het opmaken van de beurtcedel.

1737, 18 Juni. Daar er door overlijden eene opene plaats was gekomen in den Lees- en Zangdienst op Zondag en bij de Woensdagsche Oefeningen, werd in overweging genomen of men voortaan niet aan één voorzanger genoeg zou hebben. Werd besloten het bij twee te houden en ieder de volle helft van den dienst op te dragen.

1746, 4 Januari, werd besloten de beide voorzangers te doen aanzeggen, dat zij beiden op den aanstaanden Zondagavond op de aangewezene plaats moesten tegenwoordig zijn, om elkander in het voorzingen te steunen. Ds. Arkenbout deed toen zijne intrede.

1756, 12 October, wordt nader bepaald dat de jongeling, omtrent wien in het voorgaande jaar besloten was hem door den Schoolmeester van het Weeshuis in het zingen der Psalmen en der Liederen van Camphuysen te laten onderwijzen, ter opleiding voor den Lees- en Zangdienst, dit onderwijs voorloopig tot Nieuwjaar zal blijven ontvangen.

Bij de inwijding van ons orgel op Zondag 2 October 1774 zal ook de Psalmberijming van 1773, die nu nog in gebruik is, zijn ingevoerd, want op 6 September 1774 werd door den Kerkeraad in overweging genomen: „of het niet wel veelen der Gemeente aengenaem en gevoeglijk zou wezen, om de Psalmberijming, onlangs bij de Heerschende Kerk dezer landen algemeen aengenomen, ook onder ons ten gebruike in te voeren", en daartoe bij meerderheid van stemmen besloten. — Vóór de Psalmberijming van 1773 waren in gebruik, de Psalmen en nog eenige andere Lofzangen, die in 1566 door Petrus Datheen,

uit de Fransche in Nederlandsche dichtmaat werden overgezet, en waarvan de zangwijzen bij eerstgenoemde berijming bleven behouden. Een exemplaar dezer Psalmen, uitgave van 1684 met 9 Lofzangen achter een Bijbeldruk van dat jaar, berust nog in onze bescheidene boekenverzameling. — Dat genoemde Psalmen in gebruik waren, blijkt uit de notulen van 22 Februari 1747: „De Groote kerkenraat in de kamer vergadert zijnde, werd in overweging genoomen, of men de Psalmen door Petrus Dathenus berijmt, tot hier toe in de kerk gebruykt, nog in gebruyk houden, dan of men van Psalmen veranderen zoude, en werd met algemeenen stemmen geresolveert tot veranderinge te koomen". Van deze verandering zelve, men zou de Psalmen door Joachim Oudaan Fransz. berijmd gaan gebruiken, is echter geen spoor te ontdekken.

In enkele Doopsgezinde Gemeenten zijn in gebruik de Psalmen in het jaar 1759 door het Kunstgenootschap „Laus Deo, Salus Populo" in dichtmaat gebracht. Deze berijming verder te bespreken ligt niet op mijn weg, alleen veroorloof ik mij hier de doxologie of berijming van het 19de vers van den 72sten Psalm van dat Kunstgenootschap ter vergelijking naast het alombekende: „Zijn naam moet' eeuwig' eer ontvangen! *enz.*" uit de berijming van 1773 te plaatsen. Naar het mij voorkomt behoeft de eerste in breedte van toon niet voor de laatste onder te doen. Zij luidt:

Zoo word' zijn naam, door blijde psalmen,
In eeuwigheid verbreid!
Zoo moog' het gansch heelal weergalmen
Van zijne heerlijkheid!

De „Uitgezochte Liederen", voor de helft een Leidsch Gezangboek, in dien zin dat twee van de vier verzamelaars dezer gezangen Voorgangers der Leidsche Gemeente waren,

zijn thans ook onder ons niet meer in gebruik. Ook elders maakt deze Bundel meer en meer voor andere Gezangboeken plaats, maar hoe het zij, voor velen waren deze Liederen toch de vertolking van levensgevoelens en levensgedachten. — In de vergadering van den Dienenden Kerkeraad op 26 Mei 1807 werd door den Heer J. van Heukelom verslag uitgebracht over een door hem met den Predikant van Geuns en Prof. Siegenbeek gehouden gesprek over het invoeren van liederen en de mogelijkheid van het al of niet bijeenbrengen van een uitgezochten bundel met medewerking van den Kerkeraad van West-Zaandam (het Nieuwe Huis). Daarop besloot de vergadering om beide Heeren te verzoeken hierover met genoemden Kerkeraad in briefwisseling te treden ter nadere overweging dezer zaak, en daarin eene voordracht te doen. — Op 27 April 1808 komt eene circulaire in van den boekverkooper Hendrik van Aken te West-Zaandam van 15 April 1808, ter aanbeveling van den bundel „Uitgezochte Liederen", waarop de Kerkeraad den 28sten April antwoordt dat hij gaarne 2 à 3 exemplaren daarvan ter beoordeeling wenscht te ontvangen. — Blijkens eene afkondiging aan de Gemeente op Zondag 24 Maart 1811 (waarbij tevens werd medegedeeld dat zij op 26 Maart des namiddags in de Kerkekamer kon komen kenbaar maken zoo men iets van gewicht tegen de invoering daarvan had) werden de „Uitgezochte Liederen" op Zondag 7 April 1811, bij gelegenheid van de voorbereiding voor het Avondmaal, door Ds. J. van Geuns ingevoerd. — Achter de eerste uitgave dezer Liederen van het jaar 1809, zonder noten, waarvan wij van den uitgever een presentexemplaar ontvingen, staat eene inhoudslijst van de voornaamste Psalmen en Psalmverzen uit de berijming van 1773 naar orde van het A. B. C.

In den brief van den Dienenden Kerkeraad aan den uitgever, van 28 April 1808, zegt hij ook nog dat in deze Ge-

meente tot nog toe geen gebruik werd gemaakt van een bundel liederen of gezangen, hoewel men heden nog in onze Kerk achter in de Bijbels met Psalmen een 19-tal gezangen met rhythmische wijzen vindt, genaamd: Opwekkende Liederen. Dit waren gelegenheidsliederen, die in deze Gemeente nog tot in 1809, saamgebonden met Nieuwe Testament en Psalmen, als kinderprijzen werden uitgereikt. Wat de Kerkeraad in 1808 bedoelde zal wel dit geweest zijn, dat men bij de gewone Godsdienstoefeningen geen gebruik maakte bij voorbeeld van den Kleinen en den Grooten Bundel. — Het opschrift van het 1ste dier Liederen luidt: „Een eigen geschrift van David, uit den Griekschen Bijbel in het Nederduitsch berijmd", en van het laatste: „Zielzucht tot God en het Eeuwige Leven". Ik merkte op, dat in sommige wijzen daarvan eene lettergreep op negen noten moest worden aangehouden.

De „Vervolgbundel op de Evangelische Gezangen" van het jaar 1866 werd in onze Gemeente ingevoerd op 19 Mei 1878; daarin mogen wij onder meer schoone verzen bezitten in de gezangen op de Jaargetijden, maar bovenal het Zondagslied, Gezang 209, met de welbekende wijze van het Evang. Gezang 96: „Herr und Aelster deiner Creutz-Gemeine!"

De „Gezangen ten gebruike in Doopsgezinde Gemeenten", Leiden Boekhandel en Drukkerij voorheen E. J. Brill 1897, werden in onze Gemeente op 6 Maart 1898 voor het eerst gebruikt. Dank zij de leiding van onzen bekwamen organist mocht de Gemeente, zonder eenige afzonderlijke oefening daarin, spoedig met de rhythmische wijzen dezer Gezangen geheel vertrouwd geraken; dat wij reeds geoefend waren in het rhythmisch zingen der Psalmen — hier is het nieuwe het oude — zal echter daartoe wel medegewerkt hebben.

Maar gaat er wel iets boven de Psalmen, wat loflied en kracht, verhevenheid en inhoud betreft en kunnen zij ook niet, ten minste als men liever verzamelt dan verdeelt, op nationaal Godsdienstig gebied voor een deel van ons Volk nog een punt van vereeniging zijn?

1732. „Den 2de Decembr het Collegie op Extra boeten vergadert zijnde, wierd door Do: de Groot voorgestelt, ses personen die zig, bij hem, hadden aangegeven, om den 14de dezes met den H: waterdoop te worden bediend. T: w: vijf met den Doop der Besprenginge, en een met Dompeldoop, en wierd daar op, in omvrage gebragt, of hem, die de Onderdompeling versogt, beneffens de andren, op de gewoonelijke tijd, de gemeente zou bekend maken? Dan of men zulx niet zou doen? gemerkt nu dien Dopeling sijn zaak Kerkelijk gemaakt, en Do: de Groot dit ook indiervoegen aan 't Collegie hadde voorgestelt, zoo wierd (bij meerderheit van stemmen) beslooten: Hij, beneffens de andere, op de gewonelijke tijd, de gemeente zou worden voorgestelt".

„Den 9de Decembr het Collegie op Extra boeten vergadert zijnde, verwagten of er tegens de aangegevene Doopelingen, eenige Opposanten mogten opkomen; Dog heeft niemant vernoomen. En wierden toen de vijf volgende persoonen, bij meerderheit van stemmen, benoemt, op per ordere van 't Collegie, den Dompel doop, die den 15de dezes aan Jan van der Meer staat verrigt te worden, bij te woonen. Do: B: de Groot, Do: Dan: Scharff, Willem van Aken, Matth: Franken, Cornelis Isz: v. den Boogaart". — 16 December. „Op huyden, wierd ook door Do: D: Scharff ingebragt, dat hij (sijn amptgenoot, op wien de beurt anders rusten, door ziekte daartoe buyten staat geraakt zijnde) den Dompeldoop aan Jan van der Meer, op gisteren, den 15de dezes had bediend".

In 1735, '36, '53, '60 (2 maal) en '68 (2 maal) werden vol-

gens het tegenwoordig Lidmatenboek aankomelingen, dus een zevental, in de Kerkekamer gedoopt.

1736, 22 November, komt het verzoek eener jonge vrouw bij de Dienaren in, om bij de eerstvolgende gelegenheid met den H. Doop te worden bediend, en daarvoor de daarbij behoorende zwarte kleeding te mogen ontvangen. Wordt toegestaan en de Moeders verzocht voor het laatste te zorgen.

1737, 19 November, kwam een jongman in de Kamer en verzocht bij de eerstkomende gelegenheid met „het H. Doopzel" te mogen worden bediend, waartoe hij ook een pak zwarte kleederen verzocht. Wordt met algemeene stemmen toegestaan, terwijl een Ouderling en Diaken op zich namen dit aan de Moeders bekend te maken.

1739, 24 November. Het herhaald verzoek van een Lidmaat der Gereformeerde Kerk om door toediening van den H. Waterdoop bij deze Gemeente te worden ingelijfd wordt toegestaan. Daar hij, als hebbende reeds eene openbare Belijdenis van het Christelijk Geloof gedaan, bij die plechtigheid niet op de gewone wijze kan worden toegesproken, wordt besloten die bediening niet op den gewonen tijd, maar op den aanstaanden Zondagavond te verrichten. Op 7 November 1741 wordt hij echter, na „Ernstige toestemminge" van twee vragen in de Kamer tot hem gericht, op zijn verzoek weer als lid afgeschreven.

1761, 1 December, werd aan eene jonge dochter toegestaan eene zwarte japon, een zijden kaper, en voorts wat de Moeders voor haar noodig oordeelden, om bij de Gemeente te komen.

1777, 29 Juni. „Het Collegie voor Kerktijd des morgens extra vergaderd zijnde (bij absentie van de Heeren Hesseling en Vreede) werd door Ds. Hovens voorgesteld, dat Jan de Kruyff, Cornelis van Putten en Jan van Heukelom Junior begeerig waren, om voor het op handen zijnde Avondmael

gedoopt en vervolgens als Leden dezer Huishouding aengemerkt te worden ; en wel de eerste en laetste in onze Kerk, volgens onze in 't gemeen geoefende wijze van overstorting, doch Cornelis van Putten elders bij wijze van indompeling". — 13 Juli.,,Het Collegie voor Kerktijd extra vergaderd zijnde (en uitgezonderd de Heer P. Vreede Junior voltallig zijnde) werd door Ds. Hovens bekend gemaekt, dat het voornemen was, om den Jongeling Cornelis van Putten, dien namiddag, te Rhijnsburg met den waterdoop bij wijze van indompeling te bedienen ; wordende de Kerkenraed verzogt, om bij deze plegtigheid tegenwoordig te zijn".

1809. In de vergadering des Kerkeraads van 28 Februari berichten twee leden den goeden afloop van de Doopplechtigheid van een jongeling te zijnen huize op Zondag 26 Februari.

Einde 1887 werd besloten de Doopsbediening niet meer op Goeden Vrijdag, maar op Palmzondag te houden.

In de vergadering van den Kerkeraad van 25 Maart 1896 besloot men voortaan aan de nieuwe leden uit te reiken : Boek der Gedachtenis aan Doopsbediening en eersten Avondmaalsgang. Bladen der herinnering Doopsgezinden Christenen aangeboden door Ds. J. Sepp. — De uitreiking daarvan heeft plaats na de Doopplechtigheid in de Kerkekamer, waarheen de nieuwe leden dan weer, gelijk daarvoor naar hunne zitplaatsen in de Kerk, door een Diaken worden geleid, terwijl hunne Ouders en verdere betrekkingen en de Predikant met den Kerkeraad daar dan ook komen.

Zagen wij uit de voorgaande aanteekeningen dat in de 18de eeuw de aankomelingen bij de Doopsbediening in onze Gemeente eene bepaalde, dat is eene zwarte kleeding droegen, en de vrouwelijke daarbij zijden kapers ophadden, zoo mer-

ken wij op dat dit nu nog het geval is, behalve dat een wit mutsje in plaats van eene kaper wordt gedragen.

1785, 29 November, besloot men de viering van het H. Avondmaal in den zomer (Augustus) te verplaatsen op den 1[sten] Zondag van September. — Uit het aangeteekende van de vergadering van 28 December blijkt, dat toen de overblijvende Avondmaalswijn door Diakenen aan de gealimenteerden werd uitgereikt.

Vergadering van den Grooten Kerkeraad op:

1789, 30 October. „De Praeses stelt voor het voorstel van de Heer Seye in de laast voorgaande Vergadering gedaan, te weten: Of men niet ten gevalle van zo veele Leden, als successivelijk van elders tot ons zijn overgekomen, zoude kunnen goedvinden, om bij één der drie Avondmaalbeurten, éénmaal de uitdeeling des broods en des wijns te laaten geschieden aan de plaatzen der tegenwoordig·zijnde Ledematen, en tweemaal als volgens gewoonte aan Tafel. Alvorens dit voorstel bestemd wierd, stelde de Heer Seye nog voor, door de Heeren Predikanten bij de Ledematen eens hun gevoelen over dit voorstel te verneemen, en daarna hier van rapport te doen, eer het vorige voorstel finaal beslist wierd. Het voorstel dus geamplieerd werd bij de meerderheid goedgekeurd". — 7 Juni 1790. „De Eerw: Heer Kops rapporteert, dat zijn Eerw: in gevolg de commissie van de groote K: Raed in dato 30 Oct: 1789, bij de Leden van de Gemeente zig geinformeert had over haare gevoelens ontrent eene verandering bij de bediening van het H: Avondmaal.... De Consideratien over de inhoud van het rapport gehoord·zijnde, wierden de 3 navolgende pointen ter decisie bij stemming voorgesteld". Daarvan werd aangenomen: „zal men alvorens tot het een of ander finaal te besluyten, eene proeve neemen van de voorgestelde verandering op het Paasch-Feest 1791,

met verzoek aan de Heeren Predicanten, om bij gelegenheid van de huysbezoeking aan de gezamentlijke Leden van dit voornemen kennis te geeven, en bepaaldelijk met aandrang zulken te noodigen, welke zig het minst gunstig op het voorstel verklaard hebben, ten einde aan deezen bijzonderlijk gelegenheid te geven tot eene wel beradene keuze, welke naderhand aan allen de Leden zal afgevraagt worden". „De Heeren Predicanten wierden verzogt een plan te maaken op wat wijze deeze viering dient ingerigt te worden". — 17 November 1790 werd door de Predikanten ingediend een „Concept-plan omtrent de wijze, hoe op de gevoegelijkste wijze het Avondmael onder het volk te houden, in de Gemeente der Doopsgezinden te Leyden". — 27 Mei 1791. „De Heeren Predicanten doen rapport van de gevoelens der Ledematen over de manier van de viering van het Avondmaal". Werd „beslooten tot de navolgende orde: in den jaare 1791. Paasschen onder 't volk. September aan tafel. Kersmis onder 't volk. 1792. Paasschen onder het volk. September onder 't volk. Kersmis aan tafel. 1793. Paasschen aan tafel. September onder 't volk. Kersmis onder 't volk. en dus alle volgende 3 jaaren in 't vervolg in die zelfde orde, 't welk ook jaarlijks op de beurtcedullen zal gedrukt worden. Verders wierd besloten van deeze Resolutie aanstaande Zondag van de Predikstoel de Gemeente kennis te geeven".

Vergadering van den Grooten Kerkeraad op:

1803, 21 December. Daarin werd besloten door eene afkondiging aan de Gemeente onder meer kennis te geven: „dat voortaan het H: Avondmaal binnen deeze Gemeente slegts 2 maal in 't jaar zal gehouden worden, te weeten op Paaschtijd, en op den laatsten Zondag in de maand October, met verdere bepaling, dat de viering telken jaare zal geschieden, eens bij omdeeling en eens aan Tafel, edoch bij afwisseling,

zo dat binnen alle twee jaaren op iedere avondmaaltijd de verschillende viering éénmaal plaats hebbe".

1854, 3 Augustus, besloot men het Avondmaal in October bij omdeeling te houden, en daarbij de eerste rij der stoelen als plaats voor de nieuwe leden te bestemmen.

1876. In de vergadering van den Kerkeraad van 29 November wordt de vraag gesteld of het wenschelijk zou zijn ook op Paaschtijd de bediening van het Avondmaal bij omdeeling te laten geschieden. Wordt aangehouden om hierover den Predikant te raadplegen en zoo mogelijk de Gemeente te hooren. — In de vergadering van 31 Januari 1877, waarbij de Predikant tegenwoordig was, wordt deze vraag andermaal aan de orde gesteld en neemt laatstgenoemde op zich daarover nader de gevoelens der Gemeenteleden in te winnen. — 28 Maart bericht de Voorzitter dat de Predikant hem in dezen heeft medegedeeld dat wel is waar verscheidene leden aan het aanzitten aan tafel de voorkeur geven, doch niet zóó zeer dat zij zich aan de viering des Avondmaals bij omdeeling zouden onttrekken; de meerderheid echter heeft zich stellig voor omdeeling verklaart. Hierop wordt eenstemmig goedgevonden de viering van het Avondmaal op het aanstaande Paaschfeest bij omdeeling te doen geschieden. In het archief (zie Serie V: „Dienaren der Gemeente", port. G, omsl. IV) vindt men de door den Predikant overgelegde opgave der namen van hen die zich toen voor het aan tafel gaan verklaarden.

In 1895 werd besloten alleen op Goeden Vrijdag, en dan des avonds, het Avondmaal te doen plaats hebben. Reeds einde 1887 was het Avondmaal van den 1sten Paaschdag op Goeden Vrijdag gebracht.

Het eenige zilver dat wij voor de bediening van Doop en Avondmaal bezitten zijn vier eenvoudige bekers, waar-

van bij de Avondmaalsviering twee door den Predikant aan het eene gedeelte der Leden worden uitgereikt, terwijl de beide Diakenen de andere aan de overige leden uitreiken.

Verwondering geeft het dat in eene Gemeente die voorheen waarlijk eene groote offervaardigheid betoonde niet deze of gene eens het verder benoodigde zilver gaf, maar wellicht dacht men bovenal aan het Bijbelwoord: „Ik wil barmhartigheid, en niet offerande". Maar toch: wie weet wat in dezen later een belangstellend en ijverig lid nog eens zal doen, of waartoe de Leden de Dienaarschap in staat zullen stellen.

Schrijver dezes heeft den tijd nog gekend dat van de mannelijke leden der Gemeente de een deze plechtigheid niet dan in zijne deftigste kleeding zou bijwonen, terwijl een ander bij de omdeeling van het Avondmaalsbrood volgens oud gebruik dat staande in een opgevouwen witten doek aannam, om dat voor zich te leggen tot het oogenblik dat de Gemeente, wat nu nog onder ons in gebruik is, te zamen eet.

1701, 3 November, werd door het Collegie der Dienaren, op voorstel van Regenten van het Hofje de Hoeksteen, daar zij zelf geen onderstand konden geven, besloten op Zondag 13 November voor de Conventualen eene collecte te houden. Op den daaraanvolgenden Zondag werd aan de Gemeente bekendgemaakt dat de collecte op dien dag zoowel des morgens als des avonds zou strekken voor „preuves", zoo van vleesch (volgens bestaand gebruik werd voor hen in dit jaargetijde eene koe geslacht) als anderszins, aan de oude, gebrekkige en behoeftige bewoners van genoemd Hofje. Deze collecte bracht ƒ 521.5 op.

1702. Eene in deze Gemeente in de maand September gehoudene collecte voor Krommenie, waar een vreeselijke brand had gewoed, bracht ƒ 1137.8 op.

1712, 10 April, werd op verzoek van Burgemeesteren in deze Gemeente eene buitengewone collecte voor de algemeene Armen der stad gehouden, die ƒ 1435.4.14 opbracht.

1748, 17 December, besloot men om het omgaan der Diakenen voor het collecteeren, dat tot hiertoe onder den Dienst geschiedde, met het einde des jaars te doen ophouden, en voortaan de Liefdegiften na het uitspreken van den Zegen aan de deur te doen inzamelen, gelijk dat op Woensdagavond bij de Bedestonden reeds geschiedde.

1756, 12 October, werd besloten twee offerbussen van geel koper te laten maken.

Aanteekening: Een van deze bussen gebruiken wij waarschijnlijk nog, namelijk in den Doop- en Avondmaalstijd, wanneer eene of meerdere Zustergemeenten onze geldelijke hulp hebben ingeroepen.

1775, 17 Januari, kwam men overeen aan de leden der Gemeente die een eigen stoel hadden te vragen of zij dien wenschten te behouden, daar men anders daarover met Februari wenschte te mogen beschikken, en aan hen die een nieuwen stoel verlangden te verzoeken hunne wekelijksche gave bij het verlaten der Kerk te vergrooten. Elk lid des Kerkeraads nam op zich hierover een zeker getal leden te spreken. — Vrijwillige bijdragen en plaatsgelden bestonden toen in deze Gemeente niet, behalve de contributiën voor het orgel.

1777, 25 Februari, moesten de kerkramen vernieuwd worden, wat een ƒ 700.— zou kosten. Men wenschte daarmede niet de Kerkekas te belasten, maar hoopte in dezen op de offervaardigheid van enkele leden der Gemeente. In eene volgende vergadering stelden de beide Predikanten, die verzocht waren hierin te handelen, het Collegie voor dit doel ƒ 552.3 ter hand.

1790, 29 Juni, kwam een brief in van de Diakenen der Friesche Doopsgezinde Gemeente te Barsingerhorn en Kolhorn, inhoudende het verzoek om geldelijke hulp voor den opbouw hunner Kerk, consistorie en pastorie, die verwoest waren bij den zwaren brand die op 15 September 1788 te Kolhorn had gewoed. De reeds door anderen verleende hulp was gebleken niet voldoende te zijn geweest. Wordt besloten voor dit doel *f* 100.— uit de Kerkekas af te zonderen.

1811. In de vergadering van 25 Juni kwam een brief in van de Doopsgezinde Gemeente te Zwartsluis, waarin werd medegedeeld dat een schipper en zijne vrouw eene groote ramp trof doordat hun schip met turf op zee was vergaan, waarbij zij hun jongste kind en verder al hun geld en goed hadden verloren. Op de bede om hulp wordt het in de tegenwoordige omstandigheden 't best geacht, om na afkondiging op de twee daaraanvolgende Zondagen, de bussen in de beide ingangen der Kerk te plaatsen ter inzameling van giften voor hen.

Bij de telling der Collecte op 6 December 1854 werd eene gift gevonden groot *f* 1002.50. Werd besloten dit bedrag te kapitaliseeren. Evenzoo einde April 1872 *f* 600.— met aanwijzing ter kapitalisatie.

De gewone collecte geschiedt thans in onze Gemeente door twee Diakenen bij het uitgaan aan de deuren.

1736. „Den 13de Maart, het Collegie Extra vergadert, is geresolveert, om bij de bekentmakinge van het Avondmaal, in de huysbezoekinge, de gezamelijke zusterschap onzer gemeente kennisze te geven, hoe eenige der zusters in voornemen zijn, om voortaan, bij het uitspreken van den zegen, na het zingen van den Lofzang, op te zullen staan ; en dat de Kerkeraat besloten had, de Eerw. zusters die vrijheit te

Laten gebruyken, welke haar E. E. oordeelen in Christus geoorlooft te zijn".

De Huwelijken, de Geboorte van Kinderen en de Teraardebestellingen van Leden der Gemeente.

Zou het zijn omdat, zooals ik vroeger vragenderwijs deed opmerken, in vroegere tijden Gemeentelijke Huwelijksverbindtenissen onder de Doopsgezinden in stilte geschiedden, dat ik zoo niets daarover in de Resolutieboeken vond? Ik weet het niet, maar wel dit, dat noch van vroeger, noch voor het heden Trouwboeken in onze Gemeente bestaan, en dat zelfs in het tegenwoordige de Kerkeraad zich meer of minder buiten schikkingen voor Huwelijksplechtigheden houdt. Ik vond alleen uit latere jaren, namelijk op 27 Februari 1810, aangeteekend dat Ds. van Geuns heeft medegedeeld dat een broeder en zuster der Gemeente op Zondag 4 Maart na het eindigen van den openbaren Godsdienst een plechtige inzegening van hun huwelijk verlangden, waarvoor de Dienende Kerkeraad met den koster de noodige schikkingen zou maken. Met dat al kan gezegd worden dat het Kerkelijk Huwelijk onder ons bestaat, terwijl ook als regel twee Diakenen daarbij tegenwoordig zijn.

1736, werd op 11 December besloten tot het aanleggen van een boek voor het inschrijven van de Kinderen der Gemeente. — Het werd aangelegd in het jaar 1737; daarop volgt er een van 1781, dat echter voor een deel een afschrift is, daar het oorspronkelijke aan de Stadsregeering moest worden afgestaan, en dan het tegenwoordige kinderboek, dat in 1885 is begonnen, nadat dat van 1781 niet geheel was bijgehouden.

Wat den eisch der Stadsregeering in zake de aangiften van geboorte van Kinderen der Gemeente en de afgifte van een Geboorte-register betreft, daaromtrent doe ik de volgende

mededeelingen. — In de vergadering van den Dienenden Kerkeraad van 29 Januari 1793 wordt ter tafel gelegd de kopie eener resolutie van Burgemeesteren, luidende: „Extract uit het Notulboek gehouden ter Kamer van de Ed: Gr: Achtb: H. H. Burgemeesteren en Regeerders der Stad Leyden. In dato XXXj December 1792. De Heeren Burgemeesteren en Regeerders der Stad Leyden bij resumtie nader gedelebereerd hebbende over den inhoud en executie van de aanschrijving van hunEd: Gr: Mog: van den 15 Juny laatstleeden met bijgevoegde resolutie van denzelven dato op de remonstrantie van de beyde Synodes bij Hoogstdezelve genoomen en wel speciaal betrekkelijk het 2[de] point, behelzende........., hebben ter voldoening daaraan goedvonden en geresolveerd dat met opzigt tot de Trouwboeken etc. dat met opzigt tot de doopboeken etc. dat ook laatstelijk op de eerste woensdag van iedere maand des morgens ten 10 uuren ter Secretarije deezer Stad zal werden gevaceerd ter overneeming van zodanige lijsten als vanweegens den kerkenraad van de Doopsgezinde Gemeente binnen deeze Stad van de geboorene in die gemeente geduurende die afgeloope maand conform t register aldaar werdende gehouden zullen werden overgebragt en tot meerder authenticiteyt door een der leeden van den kerkenraad behoorlijk onderteekend ten eynde almeede op t raadhuis te werden bewaard *enz.*" — Uit het genotuleerde van de volgende vergadering blijkt dat reeds zulk eene aangifte van een kind der Gemeente, op formulier volgens model, is gedaan.

In de Notulen van de vergadering van 31 December 1811 wordt het extract vermeld uit het verbaal van het behandelde bij den Maire der stad Leiden op Zaterdag 28 December 1811, waarin hij zegt dat hij, daar ingevolge de Fransche wetten geene extracten uit de bestaande Doop- of Geboorteregisters kunnen gegeven worden dan door de Ambtenaren van den

Burgerlijken stand, en 't daarom noodzakelijk is dat al deze registers van de verschillende kerken binnen deze Stad gehouden ten Raadhuize worden gedeponeerd, het volgende heeft goedgevonden. Namelijk : de Kerkeraden en Leeraren der verschillende Gezindheden binnen deze Stad aan te schrijven, om met het einde van dit jaar, al hunne Doop- of Geboorteregisters te sluiten, en die welke op den 2den Januari 1812 voorhanden zijn over te brengen op het bureau van den Maire. Overigens wordt aan de Kerkeraden en Leeraars vrijheid gelaten om van de kinderen, die in hunne kerken worden gedoopt, of van wier geboorte aangifte wordt gedaan, op een register zoodanige aanteekeningen te houden als zij mochten goedvinden ; van zulk een register zal echter nimmer eenig gebruik in den Burgerlijken Stand kunnen worden gemaakt. — Op 28 Januari 1812 brengt de Voorzitter ter vergadering het Kinderboek, onder zijn toezicht afgeschreven en door een Notaris geconfronteerd en geverifieerd, zijnde het origineel op hoog bevel aan de Regeering dezer Stad overhandigd. Hiervan werd het volgende bewijs gegeven : „De Maire, Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Stad Leiden, verklaart bij dezen, ingevolge zijne Aanschrijving, van den Eerwaarden Kerkeraad der Doopsgezinde Gemeente te hebben ontvangen het Geboorte Register van dezelve Gemeente, zijnde een groot folio Register, begonnen met 1737, en eindigende met het jaar 1812 ; welk Register op het Bureau van de Civiele Staat is gedeponeerd geworden.

Leiden, den 15 februarij 1812.
Heldewier".

Op dit laatstvoorgaande moet ik nu deze aanteekening maken : Dat het Geboorteregister of Kinderboek van 1737 (bestaande uit 2 boeken, een van de Ouders en kinderen, en een ander van de Kinderen) nog in ons archief berust,

terwijl in dat van 1781 voorin een stuk ligt waaruit blijkt dat dit boek niet het oorspronkelijke is, en hierin juist een Notaris de opgaven der eerste jaren heeft „geparafeerd". Na vergelijking van vele inschrijvingen bleek mij echter, dat die uit het boek van 1737 in het laatstgenoemde waren overgebracht, o. a. de oudste inschrijving, namelijk van het jaar 1712.

Omtrent de Teraardebestellingen van leden der Gemeente vond ik slechts het volgende:

1704, 20 Mei, werd bepaald dat het Collegie der Dienaren alle leden der Gemeente die in de beide Hofjes woonden, als ook die ondersteuning genoten, bij hun overlijden moesten helpen teraardebestellen. Op nalatigheid in dezen was eene boete gesteld.

1748, 5 Augustus, kwam de weduwe van een lid in de Kamer mededeelen dat haar man was overleden, en dat zij niet in staat was de kosten der Begrafenis te voldoen, waarop besloten werd hem op kosten van het College te doen teraardebestellen.

Hoewel de Predikant meermalen tot de bijwoning van de Teraardebestellingen van leden der Gemeente wordt uitgenoodigd, is hier toch niet gebruik wat genoemd wordt het „den voorgang hebben" van den Predikant.

Regel echter onder ons is, dat bij het overlijden van een der Diakenen, bij zijne teraardebestelling de Predikant en de geheele Kerkeraad tegenwoordig zijn.

De Leden.

De beide voorgaande afdeelingen hebben het een en ander van het uiterlijk beeld onzer Gemeente weergegeven, in de volgende aanteekeningen zal nu sprake zijn van de Leden zelf.

1730, 14 Maart, wordt eenparig goedgevonden een vrou-

welijk lid der Gemeente „niet alleen voor dit maal des Heren tafel te ontsegge, maar haar ook ernstig te bestraffe wegens haar onbetamelijck gedrag en ergerlijcken wandel".

1733, 10 Maart. Den Predikant en Ouderling die tegen Paschen het gewone huisbezoek moesten doen werd opgedragen, dat als zij zeker lid der Gemeente, met wien het College iets had uit te staan, bij hun omgang mochten komen te ontmoeten, zij hem „op eene zagte wyze zouden hebbe aan te zeggen: zij geen Kamerlijke ordre hadden, zig met hem in eenige onderhandelingen te begeven".

1738, 10 Juni, komt een verzoek in van Abraham van den Boogaard Isz., die het voornemen heeft zich voor eenigen tijd naar Smyrna metterwoon te begeven, om een bewijs zijner broederschap van het College te mogen ontvangen, ter indiening bij de aldaar bestaande Protestantsche Gemeente. Dit verzoek wordt met algemeene stemmen toegestaan.

1742, 11 December, werd eene Zuster die in 1740 „onder de Censure gedaen is", op eene hartelijke betuiging van berouw en leedwezen aan een der Predikanten, wederom tot een lidmaat der Gemeente aangenomen en tot des Heeren Tafel toegelaten.

1746, 22 Februari, staat van een mannelijk lid aangeteekend: „hem door de twee Leeraaren aen te doen zeggen in de naam des Kerkenraads, zig van des Heeren H: Avondmaal te onthouden, tot zolange tot dat hij blijken van beterschap gegeven zou hebben, en de Leeden des Kerkenraats, hem des waardig zoude keuren".

In 1749 had tusschen het College hier en de Dienaren der Vereenigde Gemeente te Rotterdam eene briefwisseling (26 Augustus en 10 September) plaats, over eene attestatie op 1 Juli l.l. op gewone wijze aan eene zuster verleend die twee jaren geleden daarheen was vertrokken. Uit Rotterdam werd

gemeld dat zij bij haar vertrek uit Leiden reeds op weg was tot armoede te vervallen, en zich wellicht nu uit armoede komt aanmelden. Wordt garantie voor haar gevraagd. Leiden treedt daar niet in, omdat zij bij het verleenen en ontvangen van attestatiën die noch geeft noch vraagt. Daar haar man Gereformeerd is zou dit gezin, was het hier gebleven, volgens de grondregelen dezer Stad ten laste van de Gereformeerde Kerk zijn gekomen.

1762, 14 Februari, wenscht een Doopsgezinde uit Schoonhoven, hier komende wonen, lid dezer Gemeente te worden met eene attestatie hem voor drie jaren door de Gemeente te Uithoorn naar Gouda verleend, welk bewijs hij daar echter niet had ingeleverd. Dit wordt hem met het oog op den vorm dier attestatie en het tijdsverloop niet toegestaan. Hem wordt echter de vrijheid gelaten om onder ons als gast, doch niet als broeder, op zijn eigen proef des Heeren Avondmaal te mogen onderhouden.

1781, 27 Maart. Op ontvangst van een schrijven van Ds. Hovens betreffende den Doop van twee aankomelingen wordt de volgende kennisgeving aan de Gemeente, volgens concept van dien Predikant, vastgesteld: „Cornelis de Vries en Nicolaas van Heukelom hebben zig aangediend, als begeerig om bij den Christelijken Waterdoop belijdenis te doen van het Euangelie en zig dus te laten inlijven in de Christelijken Kerk. Zo iemand der broederen iets wettigs teegen dit verzoek mogt hebben in te brengen, deeze gelieve zig dan aanstaande dingsdag ten dien einde bij den Kerkenraad te vervoegen daar andersints het voorneemen is, heeden over agt daagen des voormiddags aan bovengemelde begeerte deezer Jongelingen te voldoen". — Beide jongelingen verzochten en verkregen na die plechtigheid een getuigschrift daaromtrent; de eerste zou naar Haarlem vertrekken, de ander bleef hier wonen.

Ook omtrent destijds ingekomen attestatiën werd de Gemeente gevraagd, zoo iemand iets wettigs tegen het aannemen daarvan mocht hebben in te brengen, dat op een daartoe gestelden dag ter Kerkekamer te komen voordragen. De Gemeente werd toen ook van eene af te geven attestatie kennisgegeven.

1784, 8 December, werd besloten de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Haarlem, met wie verschil was ontstaan over het wederzijdsch aannemen van attestatiën, voor te stellen in dezen eene overeenkomst te sluiten in denzelfden geest als de Kerkeraad te Amsterdam dat met de overige Gemeenten onzer Sociëteit had gedaan. Dit voorstel werd door Haarlem aangenomen.

1786, 26 September, kwamen twee attestatiën in van de Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinde Gemeente in de Zon te Amsterdam. Den Kerkeraad dier Gemeente werd gemeld dat wij met hem eene dergelijke overeenkomst wenschten aan te gaan als met dien van de Gemeente bij het Lam en den Toren, namelijk dat wederzijds voor een lid dat met attestatie overkwam voor tien jaren werd ingestaan, zoodat hij of zij binnen dien tijd behoeftig wordende geheel verzorgd zou worden door de Gemeente vanwaar het lid was overgekomen. Genoemde Kerkeraad ging tot deze overeenkomst over.

1788, 26 Februari, wordt bericht dat twee personen die door het ontvangen van den H. Waterdoop in onze Gemeente bij de Christelijke Kerk zijn ingelijfd, thans op hun verzoek als Lidmaten dezer Gemeente kunnen worden aangenomen, waarop wordt overgegaan hen in het boek der Lidmaten in te schrijven.

1788, 28 April, bracht de commissie, benoemd tot het beramen van een plan betreffende de aanneming van attes-

tatiën en vreemde lidmaten, haar rapport in den Grooten Kerkeraad uit. Na behandeling daarvan werd tot het volgende besloten: dat zij die begeeren van andere Doopsgezinde Gemeenten tot ons over te komen in den regel wel op gewone attestatie zullen worden aangenomen, onder deze voorwaarde echter, dàt, zoo zij binnen de eerstvolgende tien jaren tot armoede vervallen, zij benevens hunne huisgezinnen zullen worden aangemerkt als nog te behooren tot die Gemeente die de attestatie afgaf, terwijl wij wederkeerig die zelfde voorwaarde zullen in acht nemen ten aanzien van hen die met gewone attestatie van hier vertrekken. Verder: dat de Dienende Kerkeraad voortaan bij het ontvangen eener attestatie van eene Gemeente waarmede deze overeënkomst nog niet is aangegaan verplicht zal zijn dit stuk aan belanghebbende terug te geven en de Gemeente vanwaar hij afkomstig is van bovengenoemd besluit in kennis te stellen. Mocht zulk eene Gemeente niet bereid zijn tot die overeenkomst toe te treden, dan zal de houder dier attestatie worden gerekend te behooren tot den staat van „vreemden", hierna te noemen. — Ten aanzien van de aanneming van *vreemden* werd besloten: de Leeraar bij wien een *vreemde* (te weten *iemand die niet geboortig is van Ouders die beiden of één van beiden Leden zijn of waren onzer Gemeente*) zich als aankomeling komt aanmelden, hetzij om op de gewone wijze lid of om àlleen in deze Vergaderplaats gedoopt te worden, zal ten spoedigste daarvan kennisgeven aan den Dienenden Kerkeraad; deze zal dan, na de noodige inlichtingen omtrent dien persoon te hebben ingewonnen, dadelijk verplicht zijn den Grooten Kerkeraad bijeen te roepen om met hem te overwegen en door het werpen van boonen te beslissen of er genoegzaam reden is tot het vorderen van een borgtocht, en wel voor den tijd van de tien eerste jaren van het lidmaatschap of zoovele jaren als zal worden goedgevonden. Tenzij

hieraan voldaan wordt, zal men niet tot lid der Gemeente worden aangenomen. Verder zal hij die geen lid wordt, maar alleen in deze Vergaderplaats gedoopt wenscht te worden, alvorens de vrijheid daartoe te bekomen, eerst per handschrift afstand moeten doen van alle aanspraak op de rechten der Leden, te gronden op de bediening dier plechtigheid, terwijl hem na het ondergaan van den Doop hiervan eene attestatie in blanco zal worden gegeven. — Werd vastgesteld deze besluiten, voor zoover zij de Leeraren betreffen, bij de wetten van den Grooten Kerkeraad te voegen.

1802. Op 1 April kwam bij den Grooten Kerkeraad het schriftelijk voorstel in van de Predikanten J. van Geuns en A. de Vries, om tot het afnemen der Belijdenissen, met en benevens hen, nog twee leden dezer vergadering af te vaardigen, „en deeze meerdere plechtigheid tot versterking van den noodigen indruk ook in het vervolg bij dergelijke gelegenheden gebruikelijk te maken, gelijk dit op de meeste plaatsen geschiedt". Dit voorstel werd aangenomen en vastgesteld dat voortaan bij het afleggen der Belijdenissen eene commissie van twee leden uit den Dienenden Kerkeraad tegenwoordig zal zijn. Uit een volgend schrijven bleek, dat deze plechtigheid ten huize van een der Predikanten plaats had.

Dit een en ander heeft tegenwoordig nog plaats; ik vind echter niet vermeld of eertijds daarbij, zooals nu gaarne gezien wordt, de Ouders tegenwoordig waren. Verder is hier ook gebruikelijk dat op den Zondag vóór de Doopsbediening de namen der aankomelingen aan de Gemeente worden voorgedragen, terwijl die eerst in het Lidmatenboek worden ingeschreven, nadat zij in de eerstvolgende vergadering van den Kerkeraad zijn voorgelezen.

1809. Buitengewone vergadering van den Dienenden

Kerkeraad op 3 Maart des morgens te half twaalf uren. De Voorzitter deelt mede van Ds. J. van Geuns vernomen te hebben dat Onne Mennes uit Akkrum in Friesland genoemden Predikant, mede namens zijn broeder Ruurd Mennes, die gevaarlijk ziek lag in de herberg „Wissenburg" onder Rijswijk bij den Haag, was komen verzoeken om laatstgenoemde zoo spoedig mogelijk met den H. Doop te komen bedienen, daar hij, hoewel ongeveer 30 jaren oud en zich rekenende tot de Doopsgezinde Gemeente in zijne woonplaats te behooren, nog niet was gedoopt. Wordt besloten voor dit geval op den volgenden dag eene vergadering van den Grooten Kerkeraad te beleggen, daar men betwijfelde of deze zaak wel tot het gebied van den Dienenden Kerkeraad behoorde. —— Vergadering van den Grooten Kerkeraad op Zaterdag 4 Maart 1809 te vier uren. De Heeren van Geuns en Siegenbeek deelen mede, dat zij nog geene gelegenheid hadden om aan de hun gedane opdracht van 5 Februari l.l. te voldoen, namelijk om een rapport wegens het afgeven der attestatiën in te leveren, terwijl zij nog ter voorlichting om eene kopie van het besluit van 28 April 1788 verzoeken. — Verder komt in behandeling het tot Ds. van Geuns gerichte verzoek. Deze deelt daarop mede, dat op Donderdag 2 Maart Onne Mennes van Akkrum zich bij hem vervoegd had om hem bovengenoemd verlangen kenbaar te maken, waarin hij echter geene beslissing had willen nemen zonder daarover den Kerkeraad te hebben gehoord. De vergadering verklaart, dat het Ds. van Geuns vrijstaat, wanneer hij daarvoor als Christen-leeraar termen vindt, Ruurd Mennes te doopen en aan te nemen als lid der Christelijke Kerk in het Algemeen, maar dat zij in het aannemen van hem als lid dezer Gemeente niet kan treden, eensdeels om den tienjarigen borgtocht, anderdeels omdat Ruurd Mennes, gedoopt zijnde, zal moeten geacht worden lid te zijn der Gemeente te Akkrum; zij verzocht daar-

om dien Predikant, het overige aan hem overlatende, hierover te schrijven aan Ds. Jurren Sakes Feenstra te Akkrum, wiens plaats hij bij dezen Doop zou bekleeden. — Wat het stellen van een borgtocht aangaat was in de vergadering van 5 Februari verklaard dat dit niet geschiedde om het toetreden tot de Gemeente te bemoeilijken, maar om misbruiken tegen te gaan van hen, die hoofdzakelijk of alleen voor alimentatie lid wenschen te worden. ——— Op 4 Juli 1809 verklaart Ds. J. van Geuns, dat de plechtigheid van de bediening van Ruurd Mennes met den H. Waterdoop op Zondag 5 Maart l.l. heeft plaats gehad, en dat hij in dezen op zijn schrijven aan Ds. Feenstra te Akkrum een zeer voldoend antwoord heeft ontvangen, terwijl hij aan genoemden Ruurd Mennes eene attestatie had afgegeven, waarin duidelijk uitgedrukt staat dat deze Doopsbediening door hem is verricht onafhankelijk van zijne betrekking tot deze Gemeente. — Verder levert genoemde Predikant, uit naam van Prof. Siegenbeek en voor zichzelven, het concept-plan wegens de attestatiën in, welk stuk bij de leden zal worden rondgezonden. ——— In de vergadering van den Grooten Kerkeraad van 3 December 1809 wordt dit concept-plan aan de orde gesteld en in zijn geheel aangenomen. Wordt besloten het in de Notulen dezer vergadering in te voegen. De aanhef er van luidt: „De groote Kerkenraad der Doopsgezinde Gemeente te Leyden nodig geoordeeld hebbende aan haar Besluit van 28 April 1788 eenige meerdere duidelijkheid en uitgebreidheid te geven, ten einde in alle voorkomende gevallen, van Godsdienstig onderwijs, Doop of attestatie tot een richtsnoer om na te handelen te kunnen dienen, heeft na rijp beraad goedgevonden vast te stellen gelijk zij doet mits dezen, volgende Artikelen of Puncten". Deze artikelen bestaan uit een 22-tal. Na dit stuk volgt in de Notulen eene kopie van het getuigschrift (op een zegel van 10 st.) aan Ruurd Mennes ge-

geven, gedagteekend Wissenburg onder Rijswijk bij den Haag 5 Maart 1809, en geteekend door Ds. J. van Geuns. Het geval zelf wordt in dit getuigschrift weergegeven, terwijl het ook in een van de artikelen van het aangenomen plan wordt aangehaald. — Is het voorgaande volgens het verhandelde in verschillende vergaderingen weergegeven, ook onder de Stukken (zie Serie V: „Dienaren der Gemeente", port. G, omsl. I) vindt men 't een en ander daaromtrent.

1820, 26 April, wordt besloten het Lidmatenboek, waarin de namen der Leden naar hunne voornamen alphabetisch waren ingeschreven, te laten veranderen in een met de geslachtsnamen zoodanig geplaatst.

In 1828 komen brieven in van eenige Kerkeraden van Doopsgezinde Gemeenten, waarin wordt medegedeeld dat men voortaan bij het afgeven of aannemen van attestatiën geen borgtochten meer zal verleenen noch vorderen, aangezien is gebleken dat dit meer na- dan voordeeligen invloed op de Kerkelijke administratie heeft gehad, terwijl de Kerkeraad hier in 1831 termen vindt aan de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam nog eenige ondersteuning toe te staan voor een in 1829 van hier daarheen vertrokken lid, ook omdat „er geen algemeene overeenkomst omtrent de overname van gealimenteerden meer bestaat".

In eene vergadering van den Kerkeraad op 26 Januari 1881 in tegenwoordigheid van den Predikant wordt, naar aanleiding van het inkomen eener attestatie waarvan de vorm ons niet bevredigde, de vraag besproken hoe wij verder zullen handelen met attestatiën van die Gemeenten, die den Doop facultatief stellen. De meening der vergadering was, dat hoewel wij den Doop als eisch stellen voor hen die lid dezer Gemeente wenschen te worden, wij als eerbiedigende de Souvereiniteit van iedere Gemeente ook de door die Ge-

meenten afgegeven attestatiën vooralsnog zonder meer zullen eerbiedigen. Een lid van den Kerkeraad verklaarde echter hierbij dat hij de zienswijze van anderen eerbiedigt, maar zou wenschen dat andere Gemeenten ook onze zienswijze eerbiedigden; hij heeft respect voor de Souvereiniteit van iedere Gemeente, maar wanneer zij dingen doen die tegen onzen geest zijn dan moeten wij daartegen opkomen, aangezien hij vreest dat de gevoelens van vele Gemeenten omtrent den Doop onze Gemeenten ondermijnen.

Per brief van 1 December 1888 verzocht een lid, mede namens vele andere leden der Gemeente, den Kerkeraad dat evenals in het voorgaand jaar — vroeger was dit geen gebruik — wederom eene Godsdienstoefening op den aanstaanden Oudejaarsavond mocht plaats hebben. Op dien avond vond de Gemeente de deuren harer Kerk ontsloten.

1891, 26 Augustus, werd besloten dat bij het inkomen eener attestatie deze allereerst in handen gesteld zal worden van den Predikant om een onderzoek naar den betrokken persoon in te stellen. Wanneer in de eerstvolgende vergadering het advies van den Predikant inkomt wordt dan tot het al of niet aannemen, en tengevolge daarvan het al of niet inschrijven in het Lidmatenboek en het bekendmaken aan de Gemeente van het inkomen dezer attestatie, overgegaan, terwijl de betrokken Gemeente bij aanneming daarvan bericht krijgt.

Als treffend bewijs van gehechtheid aan vroegere, eigene Gemeente — waarom er ook wel zijn die bij vertrek naar elders hunne attestatie niet opvragen — deel ik het volgende mede: In 1893 ontvingen wij een schrijven van den echtgenoot van eene vroegere zuster onzer Gemeente, waarin hij mededeelt dat hij eene opdracht zijner overleden vrouw, die zeer aan „hare Kerk" gehecht was, heeft te vervullen.

Haar wensch was namelijk dat na haar overlijden haar Bijbel (met platen van Doré) eene plaats zou vinden in onze Kerkekamer. De vraag of wij bereid waren dien Bijbel in ontvangst te nemen werd door ons in overeenstemming met dien wensch beantwoord.

Omtrent onze Lidmatenboeken heb ik reeds 't een en ander medegedeeld in de 2de Hoofdafdeeling: de Waterlandsche Doopsgezinde Gemeente te Leiden vóór 1701. — Het getal leden der Vereenigde Gemeente bedroeg op het einde van het jaar 1737: 201, bij het begin van 1799: 105, en op 1 Augustus 1902: 314 binnen Leiden, 141 in Buitengemeenten of elders woonachtig en 37 waarvan het verblijf onbekend is of die wellicht reeds overleden zijn. — Behalve twee vergaderingen met de Broeders in het jaar 1810 en eene vergadering met de leden in 1882, hebben in deze Gemeente nooit eigenlijke Broedervertoevingen plaats gehad; hier en daar zal men echter hebben kunnen zien op welke wijze zij in een en ander werd gekend. Zij bezit nog steeds het „recht van verzoek", waarvan zij meermalen gebruik heeft gemaakt.

Wanneer de verslagen der Algemeene Doopsgezinde Sociëteit, de Doopsgezinde Bijdragen enz. in de vergadering van den Kerkeraad inkomen, worden die toegezonden aan den Predikant voor den leeskring, dat is ter rondzending onder de Leden der Gemeente, opdat deze van de algemeene Doopsgezinde belangen op de hoogte kunnen komen en blijven.

De Alimentatie.

De volgende aanteekeningen laten ons zien dat de Vereenigde Gemeente ook de nooden harer hulpbehoevende Broeders en Zusters gedachtig was.

1702, 25 Juli, werd bepaald dat de behoeftige lidmaten niet op naam van de Gemeente bij doctor of apotheker zullen mogen gaan, zonder behoorlijk consent der Diacon-dienaren.

1710, 18 Maart, werden een mannelijk en een vrouwelijk lid der Gemeente, de een in het St. Catharina- en de andere in het St. Caecilia-Gasthuis besteed voor 42 stuivers per hoofd en per week. De Moeders der Gemeente werden verzocht hen verder te verzorgen.

1715, 8 Januari, wordt een der Dienaren aangesteld om aan de behoeftige lidmaten zoo noodig consent te geven tot het verkrijgen van geneeskundige hulp bij Dr. Toger (tevens Predikant der Gemeente). Later werd besloten dat Dr. Toger de geneesmiddelen niet meer zou leveren, maar eene recognitie van *f* 25.— ontvangen, terwijl genoemde middelen uit de Stads-apotheek zouden worden verschaft. In 1717 werd een andere Doctor in zijne plaats benoemd. In dat jaar trad hij ook als Predikant af.

In 1721 werd er over gedacht een eigen gesticht voor heele en halve Weezen op te richten.

1728. In September wordt een jeugdig gealimenteerde bij eene firma geplaatst om den boekhandel te leeren.

1733, werd op 31 Maart besloten een jongeling bij David Koster, plaatsnijder in den Haag, de teeken- en plaatsnijkunst te laten leeren, welke jongeling reeds teekenlessen vanwege de Gemeente had ontvangen. 18 Juni 1737 teekende hij eene obligatie waarin hij zich verbond de verstrekte gelden terug te geven. — Ook andere jongelingen werden met hulp van den Kerkeraad voor verschillende ambachten opgeleid terwijl nu en dan voor hen een geheel uitzet kleedingstukken werd gereed gemaakt.

1733, 26 Mei, wordt een andere heelkundige der Gemeente benoemd, daar de vorige „deser wereld is komen te overlijden".

1733. Het Hofje Bethlehem had eene eigene bakkerij. Op 30 November werden aan haar die de bakkerij waarnam slaaplakens en sloopen geschonken.

1734, 2 November, werd eene Zuster der Gemeente toegestaan eene wekelijksche ondersteuning in stilte bij den Predikant — om haar eergevoel te sparen, want zij had haar nood niet willen kenbaar maken — te komen halen.

1735, 8 November, werd een jongeling der Gemeente, die reeds in October van dat jaar zijn wensch had te kennen gegeven om, op kosten van 't College, zijne proeven als glazenmaker en kladschilder te mogen doen en met Nieuwjaar vanwege de Kamer stond ontslagen te worden, het volgende uitzet gegeven: een hoed, een rokbroek en kamizool van zwart laken, dito van serge, 6 hemden, 6 dassen, een paar kousen en een paar schoenen.

1736, 10 Januari, kwam men overeen dat voortaan het brood voor de behoeftigen niet meer in de bakkerij van het Hofje Bethlehem, maar door een lid der Gemeente gebakken en aan de Kamer geleverd zou worden.

1736, 8 Februari, wordt tot Paschen aan een behoeftig gezin met 6 kinderen 13 brooden, in plaats van 7, per week toegestaan. terwijl de Moeders werd opgedragen voor de kleederen der kinderen te zorgen. In October daarop werd deze ondersteuning opnieuw vastgesteld en een gulden per week daaraan toegevoegd.

1736. Op 28 Februari verleent de Dienaarschap aan een naar elders vertrokken vroeger lid der Gemeente eene akte van borgtocht. Leeraren en Opzieners der Doopsgezinde Gemeente te Leiden verklaren daarin aan de Wel Ed. Groot Achtb. die van den Gerechte binnen wier Stad of Jurisdictie hij met zijn gezin mocht komen te wonen, dat zij bij het overlijden van hem of zijne echtgenoote (alleen in dat geval) hunne vier kinderen, voor zoo lang zij minderjarig zijn en geene kostwinning hebben, zullen opvoeden.

1738, 2 December, werd een nieuwe schoenmaker voor de behoeftige leden en kinderen der Gemeente aangesteld.

1751, 5 December, komt een lid der Gemeente in de Kamer, die verklaarde niet genegen te zijn de Armkinderen die bij hem inbesteed waren langer bij zich te houden.

1753, 5 November, vertrok van hier een Armkind der Gemeente naar het Weeshuis van de Doopsgezinde Gemeente op het Klein Heiligland te Haarlem aan wie, blijkens het lijstje in de Notulen, een vrij aanzienlijk uitzet in linnen- en wollengoed werd medegegeven.

1755, 29 Juli, werd besloten een vrouwelijk lid der Gemeente, woonachtig in het Hofje Bethlehem, als gewoon commensaal in het Dolhuis te besteden; aan Regenten zou echter verzocht worden haar huisje nog eenigen tijd voor haar open te houden. Met Regenten der Caecilia- en Catharina-gasthuizen werd in dezen een contract opgemaakt. De inbesteding zou 42 st. per week kosten, terwijl de Kamer ook voor bed- en lijfgoed moest zorgen.

1763, Juli, komen Regenten van het Hofje Bethlehem in de Kamer om met den Kerkeraad te spreken over een lid der Gemeente, en diens vrouw en dochter, allen in genoemd Hofje woonachtig, die zich zoodanig aan sterken drank te buiten gingen dat zij niet meer daarin konden blijven wonen. Men kwam te zamen overeen bij die van den Gerechte der Stad Leiden twee requesten in te dienen, in het eerste waarvan verzocht zou worden genoemde echtelieden „Prodigus te verklaaren", onder der Stede Voogdij te stellen en den Kerkeraad te benoemen tot curators over hen en tot administrateurs over hunne goederen, en in het andere den Kerkeraad vrijheid te geven de dochter in het Caecilia-gasthuis te plaatsen ten einde haar voor verder verval te behoeden. Op beide requesten ontving men een gunstig antwoord.

1768, 12 Januari. Juffrouwen Moeders van de Kerk zal kennisgegeven worden dat een lid der Gemeente, weduwnaar en inwoner van het Hofje de Hoeksteen, overleden is, nalatende vier minderjarige dochtertjes, waarvan twee boven en twee onder de twaalf jaren oud, terwijl haar zal worden gevraagd wat zij het beste achten, òf deze kinderen in het Weeshuis van de Doopsgezinde Gemeente op het Klein Heiligland te Haarlem te plaatsen, òf hen ten laste der Kerk bij leden der Gemeente ter woon en opvoeding te besteden. Nadat de Moeders de voorkeur aan het eerste voorstel hadden gegeven, sloot het College zich daarbij aan en werd goedgevonden Regenten van genoemd Weeshuis te vragen, of zij gelegenheid hadden deze kinderen op te nemen en welke voorwaarden zij daaraan zouden verbinden. Nadat bericht was ontvangen dat die voorwaarden voor de beide oudste 30 st. en de beide jongste kinderen 40 st. per week zouden zijn, benevens een geheel uitzet voor ieder, werden zij op 9 Februari daaraanvolgende naar Haarlem gebracht.

1777. In Januari trad men over een gezin, waarvan de vrouw Doopsgezind was, in onderhandeling met de Armverzorgers der Gereformeerde Kerk. De man kreeg van de laatste en de vrouw van onze zijde reeds eenige ondersteuning, maar door de medewerking van den Armverzorger der wijk waarin zij woonden verkregen de onzen dat de ondersteuning van den man werd verhoogd.

1777, 21 Januari, werd een vrouwelijk lid in de Kamer ontboden, dewijl zij verzuimde hare kinderen naar school te zenden. Zij gaf voor dit wegens bekrompene omstandigheden niet voor Mei te kunnen doen. Werd goedgevonden deze kinderen voor rekening der Kamer door de kosterin ter school te bestellen en laatstgenoemde te verzoeken op dat schoolgaan wekelijks toezicht te houden. Ingeval de

moeder mocht tegenwerken zou zij wekelijks een brood minder krijgen.

1790, werd in de vergadering van 22 October besloten een vrouwelijk lid der Gemeente, die van haar echtgenoot was gescheiden, niet te behandelen als eene gewone gealimenteerde door haar wekelijks brood en geld te bezorgen, maar haren geheelen inboedel — het deel van den man daarin had men reeds afgekocht — te aanvaarden, het toezicht over hare kinderen te houden en hunne opvoeding te bezorgen, in één woord moeder en kinderen aan te merken als kinderen der Gemeente; de vader was Gereformeerd en één der kinderen was in een Gesticht te Amsterdam besteed. Zij ontving een huisje in het Hofje de Hoeksteen, terwijl haar de noodige eetwaren werden verschaft. In een en ander stemde zij geheel toe, terwijl zij ook hare toestemming gaf, dat, wanneer de gelegenheid zich daartoe aanbood, een of meer harer kinderen in een Weeshuis zou worden geplaatst.

1805, 5 Februari. De vergadering ontvangt het bericht dat de orgeltrapper der Gemeente met een zijner zoontjes door het ijs was gezakt en verdronken, nalatende eene weduwe met nog 6 kinderen van den leeftijd van anderhalf tot dertien jaar. Daar hij een gealimenteerde was, werden zij voor rekening der Gemeente begraven. De vrouw was geen lid. Een oudere zoon werd reeds sedert jaren door een broeder van den overledene, elders woonachtig, opgevoed. — Daar men een goed plan wenschte te maken om deze zes kinderen, drie jongens en drie meisjes, eene goede opvoeding te geven, maar de kas der Gemeente dit echter niet zou toelaten, werd 5 Maart besloten daarvoor de hulp in te roepen van de Bestuurders van de algemeene kas der Collegianten te Amsterdam en de Directeuren van de nalatenschap van wijlen P. Teyler van der Hulst te Haarlem; van beiden werd echter tot antwoord ontvangen dat zij tot het

verleenen van eene dergelijke ondersteuning geene machtiging hadden. — Op een brief aan Regenten van het Collegianten-Weeshuis „de Oranje Appel" te Amsterdam, gedagteekend 20 Maart 1805, waarin werd verzocht (onder uiteenzetting van den treurigen financieelen toestand dezerzijds) deze zes kinderen voor *f* 50.— per hoofd en per jaar in genoemd Gesticht op te nemen, antwoordden Regenten op 25 Maart als volgt: Dat, hoewel zij ook een ongunstig tafereel van den toestand hunner financiën zouden kunnen schetsen, het er echter op aan komt elkander onderling te helpen en zij dus bereid zijn de vijf oudste dier kinderen voor genoemde toelagen te verplegen. In een volgend schrijven meldden zij genegen te zijn ook het jongste kind, wanneer het den leeftijd van 4 à 5 jaar zou hebben bereikt, in hun Gesticht op te nemen. — Voor genoemde opname werd op 4 April door beide partijen een contract geteekend. Familie van den overledene nam op zich in deze verplegingskosten te voorzien. De moeder ging met goedvinden des Kerkeraads te Haarlem wonen, omdat zij daar werk kon vinden, maar bleef eene wekelijksche toelage voor haar jongste kind van hier ontvangen.

1805. In de vergadering op 1 September bijeengekomen wordt kennis gegeven dat eene weduwe, zuster der Gemeente, is overleden, nalatende twee kinderen. De Voorzitter deelt mede, dat hij als naar gewoonte met lijken van behoeftigen) reeds eenige schikkingen met den aanspreker heeft gemaakt. De beide kinderen werden voorloopig besteed bij een inwoner van een der beide Hofjes. Aangezien bleek dat het zoontje in de Hervormde Kerk hier ter stede is gedoopt, wordt het opgenomen in het Heilige Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis. Voor het dochtertje wordt een contract gesloten met de Regenten van het Collegianten-Weeshuis te Amsterdam voor hare opname daarin tegen eene vergoeding van *f* 100.— per jaar; op 3 October vertrok zij daarheen.

1825. Wordt op 28 December besloten eene zestienjarige dochter eener overledene weduwe en zuster der Gemeente bij den koster en zijne vrouw te besteden voor *f* 3.— per week, waartoe een familielid jaarlijks zou bijdragen.

Uit het verhandelde in de vergadering van 30 Januari 1833 blijkt, dat van de 22 gealimenteerden der Gemeente 2 voor meer en 20 voor minder dan de helft van hun onderhoud ondersteuning ontvingen.

In 1838 werden 3 halve weezen, in 1840 een kind der Gemeente, in 1855 eene dochter van een lid dat zeevarende was, in 1876 2 kinderen en in 1884 een jongman, voor een klein deel op eigene kosten, vanwege de Gemeente in het Heilige Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis alhier geplaatst.

1841. In de vergadering van 27 October wordt gesproken over het voldoen van de kosten der begrafenis van een behoeftig lid vanwege de Gemeente.

1842. De Notulen van de vergadering van 29 December vermelden, dat gedurende de wintermaanden, of in 16 weken, 3 gealimenteerden ieder zouden bekomen: 6½ mud aardappelen, 3 roggebrooden per week en 7 ton turf per maand. Familieleden schenen daartoe bij te dragen.

1851. Op 30 Juli had de benoeming van een apotheker plaats voor de levering van geneesmiddelen aan 16 gealimenteerden der Gemeente.

Wel dacht ik bij het nederschrijven van het geheel dezer laatste aanteekeningen aan een gedeelte der Bergrede, maar deze mededeelingen kon ik toch bij de beschrijving eener Gemeentelijke huishouding niet achterwege laten, zonder daarin eene leemte te veroorzaken. — Ook kan ik niet nalaten dat geval van het jaar 1734 nog even te onderlijnen, want daaruit spreekt gevoel; die Zuster zal wel het woord „waardeering" verstaan hebben.

Het Catechetisch Onderwijs.

Spraken wij in de laatste afdeelingen over de Leden dezer Gemeente, in de volgende, echter niet talrijke, aanteekeningen komt nu het onderwijs hunner jeugd aan de orde.

1703, 30 Januari. „Bevonden sijnde enige nalatigheid, op de resolutie van 1702 den 11 Julij geresolveerd en besloten; wegens 't vaceren der Ouderlingen en Diaconen bij beurtwisseling ter maand, in de Woensdaagse Cathechisatie der Jeugd; is goedgevonden, deselve resolutie hier mede weder te vernieuwen *enz.*".

1707. Werd op 1 Februari besloten voortaan de Kindercatechisatie, in plaats van des Woensdags, op Zondag na de Predikatie te houden.

1778, 7 April, werd het verzoek der Leeraren toegestaan om volgens gewoonte aan de leerlingen op den aanstaanden tweeden Paaschdag prijzen uit te deelen.

1783. Op 1 April werd een brief van Ds. Hovens en Ds. van der Kemp voorgelezen, inhoudende eene opgave betreffende de op Paschen uit te reiken kinderprijzen. Tevens stelden zij voor, om bij het opzeggen op Zondagmorgen na kerktijd steeds door een der Diakenen bijgestaan te mogen worden. Dit laatste voorstel werd in deliberatie gehouden. — Omtrent deze prijsuitdeelingen vond ik voor het laatst 't een en ander aangeteekend in de Notulen van de jaren 1807, '8, '9, '11 en '12, maar voor goed afgeschaft waren zij daarom toch niet. In genoemde jaren kwam telkens in Maart een schrijven in van Ds. J. van Geuns, waarin hij verschillende prijzen ter uitreiking aan „de opzeggende jeugd" op het Paaschfeest aanvroeg; in 1812 vond ik geene titels vermeld. Hij vroeg niet alleen kerkboeken, maar ook andere werkjes aan. Daar deze en gene het wellicht niet onbelangrijk zal vinden om te vernemen wat er bij voorbeeld toen aan de jeugd werd

aangeboden, laat ik hier de titels van het in die jaren aangevraagde volgen: Nieuw Testament met Psalmen en Oude liederen, Nieuw Testament met de Psalmen, de Uitgezochte Liederen, Gellert's fabelen, Campe's zedeleer, Purgold, Resultaat van mijn vijftigjarig nadenken enz. en Hess, Geschiedverhalen des O. en N. Verbonds.

Aanteekening: Deze uitreiking van prijzen in onze Gemeente, ten minste het daarbij uitgereikte, herinnert schrijver dezes zich nog. Zij bestonden toen uit degelijk gebondene Psalmboeken of bundels „Uitgezochte Liederen", of beide te zamen. Herinner ik mij wel, dan had die uitreiking plaats op een der Feestdagen na kerktijd; de boeken lagen dan op eene daarvoor in de Kerk geplaatste tafel, terwijl dan door Catechisanten Psalmen of Gezangen werden opgezegd.

In de vergadering van den Dienenden Kerkeraad van 29 October 1811 werd besloten om met den koster overeen te komen dat hij voor 22 st. per avond, te betalen door den Kerkeraad, vuur, licht en stoven aan de Catechisanten zou verschaffen. De eerstbeginnenden zouden 1 st. en de meestgevorderden 2 st. per avond daarvoor aan den Kerkeraad voldoen, terwijl de minvermogenden daarvan konden vrijgesteld worden. In het archief vindt men nog een boekje met aanteekeningen in dezen van de jaren 1811—12 tot 1846—47, waarbij eene gedrukte quitantie in blanco berust ter inning van de kosten voor het bijwonen van het onderwijs in den Godsdienst in het winterseizoen. In het kasboek zag ik nog verscheidene jaren later deze Catechisatiegelden vermeld.

Onder onze Beroepsvoorwaarden komen betreffende het Catechetisch onderwijs verschillende bepalingen voor; o. a. in 1814: dat de Leeraar elken Zondag, na den Predikdienst, de gezamenlijke kinderen die zich daartoe aanbieden door het opzeggen van vragen als anderszins volgens gewoonte

in den Godsdienst zal onderwijzen, en van het begin van October af tot aan Paschen ingesloten de leerlingen van iedere sekse afzonderlijk eenmaal 's weeks Godsdienstig onderwijs zal geven, — in 1853: hij zal elken Zondag na den Predikdienst gelegenheid geven aan de kinderen der Lidmaten om door het opzeggen van vragen enz. Godsdienstig onderwijs te ontvangen, wordende overigens de regeling der Catechisatiën aan hem overgelaten, — en laatstelijk in 1887: de Leeraar zal godsdienstonderwijs geven aan allen, door of voor wien dat wordt gewenscht, die later door den Doop op de belijdenis des geloofs zullen toetreden tot de Gemeente.

De Financiën.

In welken geest de financieele belangen der Gemeente werden behandeld, daartoe spreke hetgeen hier volgt voor zichzelf.

1723, komt op 12 October eene zuster eene gift groot ƒ 600.— aanbieden, op voorwaarde jaarlijks daarvoor ƒ 48.— te zullen ontvangen; eene lijfrente dus. Dit aanbod werd aangenomen. Zij kwam in 1729 te overlijden.

1748. Op 24 September werd in de vergadering medegedeeld, dat een lid der Gemeente en zijne huisvrouw genegen waren der Gemeente Duizend Caroli-gulden tot veertig grooten het stuk op lijfrente te geven. 1 October werd besloten dat bedrag als eene vrijwillige gift te aanvaarden en daarvoor, tot aan het overlijden van den langstlevende, 50 gulden per jaar te geven, waarvoor eene onderhandsche akte werd opgemaakt. — Wat vroeger werd bij eene dergelijke gelegenheid eene notarieele akte opgemaakt; er werd toen 60 gulden per jaar bedongen en niet gesproken van eene vrijwillige gift, terwijl de belanghebbenden geene lidmaten waren.

In het journaal van 1750—79 vond ik op 14 November 1752 een post geboekt voor een voordeel van ƒ 6492.13 aan deze Gemeente gekomen door de ontvangst van achter-

stallige rente van Obligatiën en Losrenten die haar voor jaren hadden toebehoord en waarop aan Godshuizen indertijd een vrijdom van belasting was toegestaan. Na verzuim van invordering was in dezen met gunstig gevolg bij de E. M. Heeren Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en West-Friesland een requešt ingezonden. — Onder dezen post stond de volgende aanteekening: „Tot het gelukkig doen slaagen van het bovengemelde verzoek zijn door de Kerkeraad benoemd geweest de Heeren Martinus Arkenbout Jansz., Jacob Le Poole en Cornelis van den Boogaard; zijnde naderhand de Hr. Hendrik van Heukelom, in plaatze van den overleden Heer Jacob Le Poole, mede daartoe gekoozen. Alle welke Heeren de aan hun opgedraagen Commissie met onvermoeiden vlijt, vaardige bereidwilligheid, taai geduld, en naauwkeurige oplettenheid, ten uiterste gelukkig en roemwaardig, ten einde gebragt, en dus de Kerk geen gering voordeel bezorgt hebben; waarom er te Hunner eere alleen, van zulk' eenen aanmerklijken dienst, bij het boeken van deeze zonderlinge post gewag wordt gemaakt, schoon andersins buiten gewoonte en orde".

1762, 9 November. Daar op 4 November Dr. C. Verbrugge was overleden, werd in zijne plaats Willem van Eems tot vervulling van het Ambt van Kerkelijk boekhouder uitgenoodigd. Daar laatstgenoemde zeer hardhoorend was, zou hem, Ouderling noch Diaken zijnde, eene zitplaats, naar zijne keuze, in een der banken van den Kerkeraad worden aangeboden.

1768. Daar door het vertrek van Willem van Eems de bediening van het Kerkelijk boekhouderschap op 1 November is opengekomen, wordt besloten daarvoor uit te noodigen Jacob Le Poole, als oudste in dienst geweest zijnde Diaken, en zoo hij daartoe geene gelegenheid mocht hebben dan

Matthijs van Heukelom, en daarna Jan van Heukelom. De commissie voor de uitnoodiging bestond uit Ds. S. van Abbema en Ds. W. Hesseling. Jan van Heukelom verklaarde zich bereid dit Ambt voorloopig voor den tijd van 5 à 6 jaren te aanvaarden.

1776, 26 November. Daar de Heer Jan van Heukelom het boekhouderschap had neergelegd, namen de Heeren A. Seije en P. Vreede Jr. op zich dien dienst te zullen waarnemen gedurende den tijd dat zij als Diakenen dienden. — 17 Februari 1778 worden Jacob Le Poole en François Kloppenburg als Boekhouders aangesteld.

Aanteekening: Dit Kerkelijk boekhouderschap wordt tegenwoordig nog door één der Diakenen waargenomen, die in eene der eerste vergaderingen van het jaar den Kerkeraad de door hem opgemaakte Administratie ter inzage en beoordeeling voorlegt. Verder behandelt een ander Diaken de Vrijwillige bijdragen enz., en weer een ander de Effecten, terwijl ieder der tegenwoordige zeven Diakenen op zijne beurt penningmeester is, daar maandelijks twee van hen, volgens rooster, om beurten, aan de kas zijn. — De Grootboeken, om deze hier nu alleen te noemen, geheel in den vorm bijgehouden, zijn voltallig van het jaar 1674 áf tot heden.

1777, 12 Augustus, bracht de Heer P. Vreede Jr., namens de op 23 Juli benoemde commissie in zake de verhooging van het traktement van Ds. Hovens, haar schriftelijk verslag uit. Hij deelde mede dat het haar uit eene balans met memorie, in het jaar 1776 door den Heer J. van Heukelom ingeleverd, is gebleken dat de jaarlijksche uitgaven de inkomsten met *f* 700.— overtreffen. Komt hier nu nog bij de aan Ds. Hesseling toegestane *f* 300.— en eene mogelijke verhooging van het traktement van Ds. Hovens groot *f* 200.— dan zou, zonder verder alle mogelijke voordeelige of nadeelige

kansen in rekening te brengen, het jaarlijksch tekort ƒ 1200.— worden. Daar nu op eigene uitgaven niet meer valt te besnoeien, wordt 1° in bedenking gegeven de uitkeeringen aan Buitengemeenten ten bedrage van ƒ 120.— geheel of gedeeltelijk in te trekken. Ten 2de stelt zij voor om in navolging der Publieke Kerk de zitplaatsen te verkoopen, of bijdragen in te zamelen. Zij beseft wel, dat dit laatste voorstel veel tegenkanting bij de Leden zal ondervinden en de gewone collecte daaronder zou kunnen lijden, maar overigens heeft zij daarvan toch goede verwachting. Wanneer deze middelen aangewend werden zou dit nog niet afdoende helpen, daarom stelt de commissie ten 3de voor, om van het Kapitaal van de Kerk, tot een bedrag van ƒ 60.000, de 2½% Lands Obligatiën en Losrenten, die zij op eene lijst heeft gebracht, tot den hoogst mogelijken koers te verkoopen, en daarvoor in te koopen, volgens advies van deskundigen, de meest bekende 4 à 5 % buitenlandsche effecten. Zij acht zich echter verplicht hieraan toe te voegen dat zij in dezen het advies van een rechtsgeleerde had ingewonnen, die echter meende dat het voorzichtiger was dat het Kapitaal in Hollandsche effecten bleef belegd, omdat eene administratie als deze zich dan altijd kon verantwoorden. Daarentegen was ook hij van gedachte dat het den Grooten Kerkeraad, als de geheele Gemeente vertegenwoordigende, vrijstond in dezen naar bestweten te handelen. De commissie had er ook werk van gemaakt, echter vruchteloos, om eventueel deze vreemde effecten bij eene verzekeringmaatschappij voor kapitaal en rente verzekerd te krijgen. Daar ook dit mogelijk bezit van vreemde effecten een voortdurend toezicht zou eischen, en zij begrijpt dat deze taak niet op de schouders van den Regeerenden Kerkeraad mag gelegd worden, zouden zij daarvoor eene commissie van vijf leden uit dezen Kerkeraad „ad vitam” benoemd wenschen te zien, waartoe Gecommitteerden zich-

zelven aanbieden. Ten 4de wordt door de commissie, om ingeval van schade een equivalent te hebben, nog het volgende denkbeeld aan de hand gedaan, namelijk om eene negotiatie van *f* 30.000 bij wijze van tontine te doen: de Kerk zelve zou dan een deel aan haar behouden om met de twee langstlevenden mede te deelen. Bovendien zou men daarmede jaarlijks nog een *f* 450.— rente kunnen maken, wanneer men bovengenoemd bedrag in 4 à 5% rentegevende effecten belegde, terwijl slechts 3% behoefde uitgeloofd te worden; over dit laatste voorstel zou echter de meening van deskundigen moeten worden gehoord. — Na rijpe overweging wordt goedgevonden deze zaak, daar zij te gewichtig is om daarin terstond eene beslissing te nemen, andermaal in de volgende vergadering van den Grooten Kerkeraad te behandelen, en inmiddels de afwezige leden van een en ander op de hoogte te stellen. ——— In die volgende vergadering op 22 Augustus 1777 werd het voorstel om de Hollandsche tegen vreemde effecten te verruilen nader overwogen, en goedgevonden, om het groote bezwaar dat daaraan verbonden is, in dezen nog geen besluit te nemen. Den Heeren Jacob Le Poole en François Kloppenburg werd echter opgedragen bij een of meer rechtsgeleerden inlichting te vragen, of voor die verwisseling de toestemming van al de Broeders noodig zou zijn, zoo ja, dan hen daartoe op te roepen; werd een ongunstig advies ontvangen, dan zou deze zaak geen voortgang hebben. ——— Wegens het twijfelachtig advies der rechtsgeleerden werd dan ook op 25 Augustus besloten die zaak, benevens het doen eener negotiatie bij wijze van tontine, in te trekken. Verder deelde de op 22 Augustus benoemde commissie mede dat Ds. Hovens verzocht het voorstel om zijn traktement met *f* 200.— te verhoogen, zoo lang de middelen der Kerk in den tegenwoordigen bekrompen toestand verkeeren, niet in behandeling te willen nemen. Vervolgens

werd bepaald de jaarlijksche verzoeken der Buitengemeenten om de gewone subsidie voortaan af te slaan, terwijl het plan tot heffing van stoelen- en stovengeld of andere vrijwillige bijdragen ongeraden werd geacht; aan de Predikanten zou daarentegen verzocht worden: „het formulier, ter recommandatie aen den armen, bijzonderlijk aen te dringen, en bij welvoegelijke gelegenheden bescheidenlijk te kennen te geven, dat de Kerk meerder subsidie noodig heeft". Nog besloot men het Warmoesland, gelegen buiten de Morschpoort, op naam onzer Kerk gekocht uit den boedel van Anthony Karsdorp, aan te nemen, en eindelijk den Regeerenden Kerkeraad machtiging te verleenen om dergelijke koopen van warmoesland of andere landerijen, die meer dan 3½ pct geven, te aanvaarden, als ook erfpachten op tuingronden of landerijen te koopen waarvan men ten minste 3 pct rente zou maken.

1791. In de vergadering van 31 Mei werd het provenu van den verkoop der 31 huisjes op de Langegracht ingeleverd, benevens de memorie van verkoopkosten.

1797. De in zake de Financiën benoemde commissie deelt in de vergadering van den Grooten Kerkeraad van 31 October mede, dat jaarlijks een ƒ 700.— te kort komt, terwijl er belangrijke herstellingen moeten plaats hebben. Het slot harer beschouwingen is, dat zij voorstelt den Leden der Gemeente eene jaarlijksche bijdrage te vragen voor den tijd van 5 jaren, om daarna den staat der Financiën andermaal te onderzoeken. Dit voorstel wordt aangenomen, terwijl genoemde commissie wordt „gecontinueerd" om verslag uit te brengen over den uitslag der inteekeningen en naar gelang daarvan nadere voorstellen te doen. — Op 13 December wordt de aan de Leden verzondene circulaire voorgelezen, en door de commissie medegedeeld dat tot een bedrag van

f 480.17 werd ingeschreven, terwijl twee giften in eens inkwamen. Zij weet verder geen ander middel aan te raden om de geldmiddelen der Kerk te vermeerderen, wel wijst zij op het voor de Gemeente te kostbaar bezit van het Hofje de Hoeksteen en het wenschelijke om dat van de hand te doen. Wat deze zaak betreft, wordt eene commissie benoemd om die met Regenten van genoemd Hof te behandelen; zij werd ook werkelijk onder handen genomen, hoewel zij eerst, gelijk wij reeds zagen, in het jaar 1811 haar beslag kreeg.

1808. In de Notulen der vergadering van den Dienenden Kerkeraad van 30 Augustus komen eenige stukken voor betreffende het door verschillende corporatiën requestreeren aan Z. M. den Koning van Holland, in zake de wet van 30 Maart 1808, inhoudende eene bepaling dat voortaan de interessen half in papier zullen worden uitbetaald. Burgemeester en Wethouders van Leiden hadden dit requestreeren ontraden. Daar blijkt dat in deze zaak voorloopig niets meer viel te doen, werd besloten daarin te berusten.

1810, werd in de vergadering van 27 Maart besloten aan den Predikant en Prof. Siegenbeek te berichten: „Uit de rondgebrachte missive van den groten Kerkenraad zal UWelEerw. reeds gebleken zijn, de moeijlijke toestand waarin zich de dienende Kerkenraad bevind door het agterblijven van de aan denzelven verschuldigde Intressen, en het zal UWelEerw. dus ook niet bevreemden dat wij UWelEerw^e^. door deze onderrichten van de onmogelijkheid waarin wij ons bevinden om gelijk wij wenschte UWelEerw. deze maand de voor het verschenen quartaal verschuldigde Gelden te voldoen, terwijl wij hierbij de verzekering voegen dat wij ons zullen bevlijtigen dit uitstel zo veel mogelijk te bekorten". Op 24 April werd echter het verschuldigde kwartaal voldaan.

Uit het verhandelde in verschillende vergaderingen van den Grooten Kerkeraad gehouden in het jaar 1810, om middelen te beramen tot instandhouding onzer Geestelijke huishouding, stip ik aan:

1 November. Werd overgegaan tot het punt van beschrijving, namelijk het beramen van middelen ter instandhouding dezer Gemeente bij de wanbetaling der van 's Landswege verschuldigde rente, waarbij de Voorzitter den tegenwoordigen stand onzer financiën openlegt. Daaruit blijkt dat, zoo de inkomsten niet vermeerderen en de uitgaven verminderen, het geheele Kerkelijk fonds te niet zal gaan. Werd besloten voor deze zaak eene commissie te benoemen bestaande uit één lid van den Grooten en één van den Dienenden Kerkeraad, die bijgestaan zou worden door den Secretaris van den laatste en twee leden uit de Broederschap der Gemeente, ten einde een concept-plan te vervaardigen en dat ter beoordeeling aan deze vergadering en vervolgens aan de Broeders voor te leggen. Voorts den laatsten met briefjes te verzoeken op Zondag 11 November na de Godsdienstoefening in de Kerk tegenwoordig te zijn, om de belangen dezer Gemeente te overwegen en uit de dan tegenwoordigen twee leden voor genoemde commissie te benoemen. Tot Gecommitteerden werden benoemd: Uit den Grooten Kerkeraad Professor M. Siegenbeek en uit den Dienenden de Heer L. Herdingh, aan wie werd toegevoegd de Secretaris J. van Heukelom. ———

30 November. In de vergadering op dezen dag, waarbij ook de Heeren S. Le Poole en P. de Haan Pz. als medeleden der financieele commissie tegenwoordig waren, werd besloten van alles wat sedert 1 November is geschied en ingevolge het toen beslotene is verricht in deze Notulen een nauwkeurig verslag te plaatsen. De inhoud daarvan is in hoofdzaak: Ingevolge het besluit van 1 November heeft de Dienende Kerkeraad de Broeders der Gemeente opgeroepen in de

Kerkekamer te verschijnen op Zondag 11 November na kerktijd, met dit gevolg dat toen 26 personen tegenwoordig, en 6 afwezig waren. In die bijeenkomst werd eene toespraak door den Heer Siegenbeek voorgelezen, waarin hij den treurigen toestand schetste waarin de Groote Kerkeraad de Financiën der Gemeente had bevonden. Hoe wanhopend die ook moge schijnen, had de Groote Kerkeraad echter de hoop niet opgegeven om, daarin ondersteund door den ijver en de welwillendheid van de leden der Gemeente, een plan tot stand te brengen waardoor het bestaan onzer Gemeente en de geregelde voortzetting onzer Godsdienstoefeningen zouden worden verzekerd. Hij meende echter in dezen niets te mogen doen zonder de hulp en medewerking van de geheele Broederschap der Gemeente te hebben ingeroepen. Overtuigd echter dat eene groote vergadering weinig geschikt is om met vrucht een geschikt plan te bedenken en uit te voeren, heeft hij gemeend dat deze zaak het best aan eene commissie werd opgedragen. — Die commissie werd genoemd, terwijl de Broederschap daarop wordt uitgenoodigd daaraan nog twee leden toe te voegen. De namen dier twee leden waren voorloopig reeds genoemd en blijkbaar viel de algemeene keuze der verzamelde Broeders ook op hen, waarop zij, na benoeming en aanneming, spoedig met de overige leden der commissie aan het werk gingen. — De Voorzitter deelt verder mede dat deze vergadering op haar verzoek is belegd, waarop de secretaris het verslag harer verrichtingen voorleest. Daaruit blijkt : dat de eerste samenkomst der commissie op 14 November is gehouden, terwijl zij op 23 en 26 November andermaal bijeenkwam. De slotsom harer besprekingen was dat op dit oogenblik de jaarlijksche inkomsten der Gemeente slechts *f* 1435.— en daarentegen de uitgaven *f* 3500.— bedragen. De jaarlijksche opbrengst der collecte, die men op *f* 500.— stelde, zou voor de Behoeftigen en Weeskinde-

ren kunnen blijven dienen. De bezuinigingen die men zich voorstelde op de uitgaven te bewerkstelligen, ook op de traktementen der verschillende beambten, bedragen ƒ 461.12, zoodat er dan nog een tekort van ƒ 1603.8 overblijft. Dit tekort, echter met ƒ 500.— verminderd door de grootmoedige opoffering van de Leeraren der Gemeente van een vierde gedeelte van hun traktement, wordt nu zekerheidshalve op ƒ 1200.— gesteld. Om dat bedrag nu te kunnen dekken zou de commissie wenschen over te gaan tot het vragen van jaarlijksche bijdragen van de Leden, waartoe zij reeds een concept-inschrijvingsbiljet — waarbij de Leden in 10 klassen worden verdeeld — ter goedkeuring aanbiedt. — Na voorlezing van dit verslag vereenigt de vergadering zich met het voorstel der commissie om eerst de Broeders nog eens bijeen te roepen om hen met dit plan bekend te maken, waartoe Zondag 2 December wordt bepaald. Verder is de vergadering het met haar eens dat het beste middel om den tegenzin der Gemeente in dezen te overwinnen is, dat een ieder de zekere bewustheid verkrijge dat niemand buiten de commissie bekend wordt met het bedrag der Vrijwillige bijdrage waartoe men zich verbindt, in overeenstemming waarmede ook het bedrag waarover voor 1811 mocht worden ingeschreven aan den Dienenden Kerkeraad in zijn geheel, zonder verdere opgaven, zou worden ter hand gesteld. ——— 8 December wordt het verslag van de vergadering van Zondag 2 December, waarop 24 Broeders tegenwoordig waren, voorgelezen en goedgekeurd. Bij die gelegenheid had Professor Siegenbeek een stuk voorgedragen dat overeenstemde met het uitgebrachte verslag in de vergadering van 30 November, en waarin hij aldus eindigt: „Eensgezindheid, hartelijke welwillendheid, bereidvaardigheid om ook met verzaking van eigene voor beter gekeurde denkbeelden ijverig mede te werken ter tot standbrenging van 't geen door de meerderheid voor het beste zal gehou-

den worden, zie daar Mijne Broeders! wat alleen in staat is de zaken onzer Gemeente te redden en onze Godsdienstige huishouding voor eene geheele sloping te behoeden. Het verheerlijkt Opperhoofd der Kerke vervulle daartoe onzer aller gemoederen met den geest van Liefde, Zachtmoedigheid, Eendracht, Goedwilligheid en blakenden IJver voor de belangen van Zijnen Godsdienst en de openbare vereering van Zijnen naam. Hij geve, dat wij van het voorbeeld onzer vrome Voorvaderen niet ontaarden, noch de vruchten van hunne grootmoedige liefde, van hunnen edelen Godsdienstijver door onze laauwheid, onze strafbare onverschilligheid, voor ons en onze kinderen doen verloren gaan, en de God en Vader van onzen Heere Jesus Christus achtervolge genadiglijk met eenen rijken Zegen de loflijke pogingen en ruime opofferingen, welke tot instandhouding dezer Gemeente door ons zullen aangewend worden. Het zij zoo!!!" — Na deze voorlezing rondgevraagd zijnde of iemand daarop ook iets had aan te merken, werd die vraag, met uitzondering van een lid die nog eene opheldering wenschte te vragen, eenstemmig met *neen* beantwoord, waarop de Broeders uiteengingen. ——— Op 26 December deelt Prof. Siegenbeek als lid en uit naam der financieele commissie den gunstigen afloop van de ingestelde inschrijving mede, die, hoewel nog niet geheel gesloten, reeds eene som van ƒ 1200.— opbracht; waarop de vergadering haar wensch uitspreekt dat genoemde commissie zich ook met het ontvangen der gelden mocht willen belasten.

1812. In de vergadering van den Grooten Kerkeraad op 1 Maart geeft de Voorzitter een kort overzicht van den staat der kas, waaruit blijkt dat in het afgeloopen jaar verschillende achterstallige zoowel als de gewone renten der kapitalen, tot 22 September 1811, zijn ingekomen, en bovendien een bedrag van nagenoeg ƒ 1200.— aan Vrijwillige bijdragen. Door die inkomsten werd de Dienende Kerkeraad in staat

gesteld niet alleen de onvermijdelijke uitgaven, volgens het geraamde plan van bezuiniging, maar eveneens de achterstallige rekeningen van het jaar 1810 enz. te betalen, echter met dit gevolg, dat op 31 December 1811 slechts *f* 30.— in kas bleef. Verder wordt medegedeeld dat de Dienende Kerkeraad berekend heeft, dat in dit jaar de uitgaven de ontvangsten wederom met *f* 1200.— zullen overschrijden. Hierop geeft de Voorzitter, volgens besluit van den Dienenden Kerkeraad, in bedenking, de commissie voor de Vrijwillige bijdragen te verzoeken om opnieuw werk van deze zaak te willen maken en te trachten dit tekort wederom door bijdragen van de Leden der Gemeente gedekt te krijgen. Algemeen vereenigde men zich daarmede; alleen vroeg Prof. Siegenbeek dat genoemde commissie op de eene of andere wijze een bewijs van den stand van zaken mocht ter hand gesteld worden, waarop besloten werd haar per brief van een en ander mededeeling te doen.

1814. De commissie die benoemd is om inlichtingen in te winnen betreffende het legaat van wijlen den Heer H. Otto van Outgaarden, aan onze Gemeente komende door het overlijden van Mevrouw Paauw, bericht in de vergadering van den Grooten Kerkeraad op Dingsdag 22 Maart dat zij ter Weeskamer vernam, dat de inkomsten van dit kapitaal 's jaars nog een *f* 300.— zouden bedragen. Met het oog op de te maken voorwaarden voor het beroep van een nieuwen Predikant wordt daarop in rondvraag gebracht, of wij de inkomsten van dit kapitaal zouden doen strekken tot stijving der kas, of wel tot verhooging van de traktementen der Predikanten. De meerderheid is zeer voor dit laatste, met inachtneming echter van het verzoek der financieele commissie om eerst de Broeders en Zusters die Vrijwillige bijdragen gaven in dezen te hooren, om te voorkomen dat zij, de vermeerdering van inkomen vernemende, hunne bij-

dragen gingen verminderen. — 13 April kan worden medegedeeld dat de financieele commissie meent, na verschillende Leden der Gemeente gesproken te hebben, dat de vermeerdering der inkomsten zonder bezwaar tot verhooging van de traktementen der Predikanten zal kunnen worden gebezigd.

1814. De Heer van Heukelom deelt in de vergadering van den Grooten Kerkeraad op 20 Juli mede dat hij ter weeskamer de afrekening van het legaat van den Heer van Outgaarden heeft ontvangen bestaande in *f* 38.800 2½ % Obligatiën. Op zijn voorstel wordt besloten, daar die gelden wel niet op het Grootboek staan, maar toch door de Weeskamer, als voor een pieus gesticht werden geadministreerd, een request in te dienen om daarbij voor onze Gemeente die voordeelen te mogen genieten aan pieuse gestichten toegestaan. Genoemde Heer neemt op zich inlichting te vragen op welke wijze dit moet geschieden. — In de vergadering van den Kerkeraad op 26 Augustus wordt de vraag ter sprake gebracht, daar de wet van 28 Juli 1814 wegens de conversie van 's lands schuld vrijdom van fournissement verleent voor alle fondsen waarvan de bestemming Alimentatie is en die op het Grootboek zijn ingeschreven, 1° of wij wegens onze certificaten zullen requestreeren, en 2° hoe wij ons wat onze effecten in het algemeen aangaat zullen gedragen, daar wij voor den Eeredienst en de verzorging der Armen nimmer afzonderlijke administratiën hebben gehad. De Heer van Heukelom raadt hierop aan, ingevolge de door hem ingewonnen inlichtingen, wegens de certificaten niet te requestreeren, in de eerste plaats omdat wij er slechts weinige bezitten, en ten tweede omdat wij eigenlijk niets anders dan inschrijvingen zouden mogen hebben, en wat het geheele fonds aangaat, dat wij dienaangaande weinig zouden vermogen, daar

wij bij vroegere gelegenheden meermalen verklaarden dat deze Gemeente geene Armfondsen bezit, maar de Armen alleen uit de opbrengst der Collecte worden ondersteund. Tengevolge van dezen raad werd besloten, noch wegens de certificaten, noch wegens de geheele 's Lands schuld eenige poging te doen, te meer nog daar het weinig van belang zal zijn wat door den vrijdom zal worden uitgewonnen, omdat de conversie alsdan op eene minder voordeelige wijze moet geschieden. Het gevolg zal nu echter zijn dat voor de conversie zal moeten bijgepast worden; hoe daarvoor aan geld te komen werd verder besproken.

Omtrent de verdeeling van het Restant-fonds der Ramp van Leiden op 12 Januari 1807 tusschen de verschillende Godsdienstige Gezindheden alhier ten behoeve harer Armen, naar verhouding van ieders zielental, berusten meerdere stukken in ons archief. In één daarvan (zijnde een afschrift), met het opschrift „Recepis" en gedagteekend Februari 1838, verklaren Diakenen der Doopsgezinde Gemeente te Leiden, krachtens Koninklijk besluit van 18 September 1837 en Ministerieele beschikking van 29 Januari 1838, van Heeren Burgemeester en Wethouders van Leiden te hebben ontvangen: 1° Een bewijs van gedane overschrijving in dato 2 Februari 1838 in het Grootboek der Nationale Schuld groot ƒ 200.— rentende 2½%. 2° Een bewijs Nationale Uitgestelde Schuld. 3° Een onuitgeloot kansbiljet. 4° Eene som van ƒ 5.— wegens verschenen rente van het sub 1 vermelde. 5° Ter bijpassing eene som van ƒ 3,79. ——— Het bovengenoemde vertegenwoordigde eene werkelijke waarde van ƒ 119,11, terwijl in het geheel te verdeelen was geweest een bedrag van ƒ 28681,80. ——— Verder blijkt nog uit een afschrift eener Ministerieele beschikking van 6 Maart 1839, mede berustende bij bovengenoemde stukken, dat de Armen onzer Gemeente nog ƒ 2,39

bekwamen van ƒ 575,545, die na betaling der kosten ten slotte van bovengenoemd Fonds waren overgebleven.

1839. In de vergadering op 24 April werd tot regeling van de zaak van het stoelen- en bankgeld, ten einde te voorzien in het steeds minder wordend bedrag der subsidiën, eene commissie gekozen, bestaande uit de Heeren van Heukelom, Herdingh, Le Poole en de Haan, waaraan bij eene volgende gelegenheid nog de Heer Tiboel Siegenbeek wordt toegevoegd. — In eene buitengewone vergadering op 14 Augustus wordt de circulaire, welke die commissie had opgemaakt en tot verzending waarvan reeds vroeger was besloten, ter tafel gelegd. De Predikant had daarvan reeds inzage ontvangen, terwijl hem verzocht was in dezen te willen medewerken. Nog werd besloten dat voor de inzameling der in te schrijven gelden de Kerkeraadsleden zich bij de Leden der Gemeente zouden vervoegen. In bovengenoemde circulaire wordt gezegd, dat het wellicht niet aan de geheele Gemeente bekend is, dat van het jaar 1811 af eenige Leden zich bereid verklaarden om vrijwillig eene jaarlijksche bijdrage te geven. Bedroeg in het begin de geheele som dier bijdragen ƒ 1200.—, benevens eene toelage van ƒ 121.— voor orgelgeld, thans zijn die beide bedragen verminderd tot ƒ 317.— (van 16 leden) en ƒ 49.—, terwijl in die jaren de jaarlijksche opbrengst der Collecte van ongeveer ƒ 600.— tot ƒ 370.— is teruggeloopen, en dat niettegenstaande er 15 Gealimenteerden zijn en 2 kinderen in een der Godshuizen worden opgevoed. De commissie had over de invoering van plaatsengeld gedacht, doch kwam op dit denkbeeld terug en gaf de voorkeur aan het plan om van een 70-tal leden eene jaarlijksche bijdrage te verzoeken of eene verhooging te vragen aan hen die reeds bijdroegen. Daar tevens het voornemen bestond het orgelgeld te doen vervallen, zou worden verzocht het bedrag daarvan bij dat der Vrijwillige bijdrage te willen

voegen. — Op 27 November werden door Diakenen de door hen bij de Leden ingezamelde gelden ingebracht ten bedrage van *f* 818,50, terwijl de Predikant ter vergadering was genoodigd om hem dit gunstige bericht mede te deelen.

Aanteekening: Het geven van jaarlijksche Vrijwillige bijdragen voor Kerk en Behoeftigen bestaat thans nog onder ons, terwijl alsdan ieder lid, zonder verder plaatsgeld te betalen, voor hem of zijn gezin over een of meerdere plaatsen in de Kerk zijner Gemeente mag beschikken. Dit laatste sluit echter niet uit dat men ook een of meerdere plaatsen in onze Kerk kan huren.

1844. Op 30 December werden eenige algemeene regelen vastgesteld voor den aan te stellen vasten penningmeester. Dit vaste penningmeesterschap werd op 26 September 1849 weer afgeschaft.

1854. Op 16 Juli werd een reglement op de vaste plaatsen en plaatsgelden vastgesteld.

1882. In dit jaar wenschte de Kerkeraad de kapitalen der Gemeente op 's Rijks Grootboeken staande te verkoopen, om die op andere wijze te plaatsen. De Directie dier Boeken had echter dáartegen bezwaar, omdat er geen reglement bestond op het Beheer van de goederen dezer Gemeente, noch bepalingen omtrent de keuze van Diaconen. Om aan dit bezwaar tegemoet te komen werd op 23 September in de Kerk eene vergadering gehouden, waartoe alle leden der Gemeente per circulaire waren opgeroepen, en waarvan een notarieel proces-verbaal werd opgemaakt. Bij die gelegenheid werd met algemeene stemmen de volgende motie aangenomen: „De vergadering verklaart, dat bij de Doopsgezinde gemeente te Leiden geen reglement op het beheer der kerkelijke goederen bestaat en ook geen reglement of bepalingen

bestaan omtrent de keuze van Diaconen, die, bij het bestaan van vacaturen, door het Collegie zelf worden benoemd, dat aan Diaconen de volkomen vrije beschikking over alle bezittingen der gemeente toekomt, ook over de hiervóór bedoelde kapitalen op de Grootboeken, en dat het aan de vergadering bekend is dat de voorzitter en secretaris in dit speciaal geval door het Collegie van Diaconen zijn gemachtigd om het noodige tot overschrijving dier kapitalen te verrichten".

1893, 27 December, had de vaststelling plaats eener concept-circulaire ter toezending aan alle nieuwe leden, waarin van hen eene jaarlijksche vrijwillige bijdrage wordt gevraagd om de Gemeentelijke belangen te helpen steunen.

LIJST VAN DE LEGATEN GEMAAKT AAN DE WATERLANDSCHE EN LATER DE VEREENIGDE DOOPSGEZINDEN TE LEIDEN.

Bij legaten heeft men met drie jaartallen te doen: 1° met dat van het testament, 2° met het jaar van overlijden, en 3° met dat van de uitkeering. Dit laatste wordt hier in den regel genoemd.

Van de legaten met een * voorzien vindt men de stukken in de portefeuilles G, H en I van Serie II: „Financiën der Gemeente".

Er is eene leemte in de legaten tusschen de jaren 1633 en '88. Uit dien tusschentijd zijn geene stukken dienaangaande aanwezig, terwijl de Grootboeken eerst met het jaar 1674 beginnen, doch van 1674—88 geen legaat vermelden.

JAARTAL.	NAMEN VAN DE LEGATARISSEN.	BEDRAG.
1633 (Jaar van het testament)	Pietertje Cornelisd. de Vries * vermaakt aan de Doopsgezinde Armen hare goederen in geval van ontstentenis van nabestaanden.	
1688	Dirk Vreede	f 315.—
1690	Maria de Ruysscher	„ 300.—
1690	Elsje Wynants	„ 630.—
1693 en '95	J. Swippert	„ 19.4.2
1693	Sara Teunis	„ 450.—
1693	Jacob Le Poole	„ 300.—

Jaartal.	Namen van de Legatarissen.	Bedrag.
1694	Wed. Jacob Le Poole	f 300.—
1696	Daniël van de Voorde	„ 25.—
1696	Hester Prins, huisvrouw van Dirk Velius	„ 1300.—
1698	Cornelis Cornz. Centen	„ 2000.—
1700	Maria Abramsd. van Bredenbag	„ 824.7.— (en huizen.)
1702	Magdalena den Hengst, huisvrouw van Servaas van den Boogaard *	„ 4000.—
1703	Maria de Schregel, Wed. Frans Voegen	„ 123.—
1703	Paulus Kervel*	„ 4000.—
1703	Maria de Clercq, Wed. Paulus Kervel * voor de Armen der Vereenigde Gemeente.	„ 1000.—
1704	François de Schregel en huisvrouw *	„ 12000.— (en 31 huisjes gelegen in eene poort op de Langegracht.)
1710	Jan de Vogel Wz. * voor de Armen.	„ 1000.—
1712	Elisabeth van Hoogevorst, Wed. Jan Fransz. Voegen	„ 200.—
1713	Wed. Laurens van (der) Sleyden	„ 100.—
1713	Margaretha Weyns met voorwaarde van uitkeering.	„ 500.—
1715	Dochter van de Weduwe van der Steen	„ 100.—
1716	Jan van Springwijk	„ 200.—
1717	Daniël van der Haave	„ 300.—
1721	Geertrui van der Haave, Wed. Pieter de Haas	„ 500.—

JAARTAL.	NAMEN VAN DE LEGATARISSEN.	BEDRAG.
1721	Dr. Fredrik Toger	f 500.—
1722	Abraham van den Boogaard	„ 2000.—
1723	Jacques de Graaff *	„ 200.—
1724	Paulus Kervel	„ 1000.—
1728	Cornelia Voegen, huisvrouw van Pieter Francken	„ 1000.—
1751	Jacobus van Zanten, Med. Dr. *	„ 2000.— (benevens eene grafstede in de St. Pancraskerk.)
1753	Sophia Hemerik, Wed. Ds. D. Scharff met voorwaarde van uitkeering.	„ 2000.—
1754	Catharina van den Boogaard	„ 1000.—
1755	Trijntje Palensteijn, Wed. S. van Hokken 3/4 harer Nalatenschap.	„ 3145.12
1759	Dirk Vreede	„ 1000.—
1759	Cornelia Aartsen	„ 1000.—
1759	Sophia Klinkhamer, Wed. Roeland Borremans * onder zekere voorwaarden van uitkeering.	„ 1000.— (benevens eene grafstede in de St. Pancraskerk.)
1762	Cornelis Verbrugge, Med. Dr. *	„ 2000.—
1762	Sara van der Meulen, Wed. Jan van Aken	„ 250.—
1762	Catharina Marvilie	„ 7.7.-
1763	Agneta Edens	„ 3000.—
1763	Sophia en Prijna Scharff	„ 1000.—
1763 (Jaar van overlijden)	Frans van Mieris * in het jaar 1798 van de Weeskamer aan de Gemeente gekomen.	„ 1000.—
1774	Jan van Reyssen	„ 1000.—

JAARTAL.	NAMEN VAN DE LEGATARISSEN.	BEDRAG.
1779 (Jaar van overlijden)	Hendrik Otto van Outgaarden * in het jaar 1814 van de Weeskamer aan de Gemeente gekomen.	ƒ 38800.—
1784	Samuel Tak van den Boogaard *	„ 1000.—
1784	Eva Klare, Wed. Cornelis Besoet* onder voorwaarde van uitkeering eener lijfrente.	„ 1578.13
1787	Dirk van Hoorn en huisvrouw * onder voorwaarde van uitkeering eener lijfrente.	„ 1634.3.-
1791	Suzanna van Reesema, Wed. Jacobus van der Smak	„ 1000.— (in werkelijkheid ƒ711.17.)
1792 (Jaar van overlijden)	Geertruida Paauw * in 1802 ontvangen.	„ 1000.—
1797	Johanna Voegen, Wed. Dr. Jacob van Eems*	„ 1000.—
1798	Cornelia Agatha Reessen *	„ 1000.—
1799	Maria Suzanna Barnaart, Wed. Jan Markon Pz. *	„ 6000.—
1799	Catharina van Reeden *	„ 858.7.8
1800	Wilhelmina van Outgaarden, Wed. G. van der Smissen	„ 1000.—
1803	Jacob Le Poole	„ 300.—
1803	Levina Paauw *	„ 1000.—
1805	Jacoba Maleys, Wed. L. J. Delfgaauw *	„ 2.6
1806	Jan van Heukelom Jansz.	„ 400.— (en 2 Obl. in de 10 jarige leening dezer Gemeente.)
1807	Clara Le Poole, Wed. Dr. Abraham Tak * voor de Doopsgezinde Armen op de plaats van haar overlijden.	„ 150.—

JAARTAL.	NAMEN VAN DE LEGATARISSEN.	BEDRAG.
1829	Dr. Jan Aarnout Bennet, Hoogleeraar *	f 1000.— (in werkelijkheid f 874.—)
1829	Clara Le Poole *	„ 3000.—
1829	Wilhelmina Sophia Le Poole *	„ 600.—
1830	Judith van der Veer, Wed. Abraham Pardon *	„ 69.06
1853	Wed. van Geer	„ 200.—
1854	Matthijs Siegenbeek, Hoogleeraar	„ 400.—
1854	Douairière Lewe tot Aduard, geb. Tak *	„ 500.—
1858	Van eene Zuster der Gemeente die wenschte dat haar naam niet verder werd vermeld.	„ 1000.—
1858	P. Kolders *	„ 92.235
1866	Mr. Daniël Tiboel Siegenbeek *	„ 5000.—
1874	Elisabeth van Heukelom, Wed. Mr. D. Tiboel Siegenbeek *	„ 1000.—
1875	Pieter de Haan Jr. *	„ 1000.—
1876	Michaël de Bleyker * Hypothecaire Obligatie voor de Armen der Gemeente.	„ 5000.—
1876	Agatha van Geer *	„ 300.—
1877	Hendrik Adrianus de Swaan * als medebehoorende tot de erkende Armbesturen dezer stad.	„ 200.—
1884	Emilie Cornelie van Heukelom, Wed. Jan van Heukelom *	„ 500.—
1886	Jonkvrouwe M. M. Snouck van Loosen * aan de Armen dezer Gemeente.	„ 5000.—
1897	Adriana Johanna Jacoba van Geer, Wed. P. G. Houthuysen *	„ 200.—

Bovendien ontving de Gemeente nog een aantal kleine bedragen als haar aandeel in legaten aan de algemeene Armen van Leiden vermaakt. — Ook verschillende giften, en wellicht de gesloten lijfrenten, hebben het bezit vermeerderd. — Zooals uit de voorgaande lijst blijkt werd deze Gemeente mild bedacht, maar toch behoort zij niet tot de vermogende Doopsgezinde Gemeenten. Deze milde beschikkingen waren ook noodig, omdat wij, gelijk de Doopsgezinden in het algemeen, nimmer voor onze Gemeentelijke belangen den blik naar de staatskas hebben gericht. — Moge later uit eene voortgezette lijst blijken, dat men de goede gewoonte om ook zijne Gemeente bij uitersten wil te gedenken niet heeft verleerd en dat men deze Gemeente steeds mild is blijven gedenken!

„Geeft dan den Keizer dat des Keizers is".

Dit Bijbelwoord werd ook door de Leidsche Gemeente betracht, ten bewijze waarvan ik hier de volgende, naar inhoud niet onschilderachtige, beschrijving aanbied.

Het was op den 20sten Juni van het jaar 1747 dat het College besloot om eenige Gecommitteerden naar den Haag te zenden, ten einde Zijn Ed. Hoogheid en Zijne Gemalin te gaan begroeten; de afvaardiging zelve zou nader worden geregeld. Juist eene week daarna, toen het College in buitengewone vergadering daarvoor bijeenkwam, legde Ds. Arkenbout den volgenden aan hem gerichten brief ter tafel.

„Haarlem 25 Junij 1747

Eerw: Heer en Neeff.

Vernoomen hebbende, dat de societeits vergadering van t' noorder quartier, eene bezending na den Prins zoude doen, zo zoude wij dit na gedagten in Compie verrigten, en derhalve is van deze morgen in onze Kerkenkamer beslooten, en mij verzogt aan UE te schrijven, of de Leidse Kerkenraad geneegen waeren van de Partij te zijn, dit zelve voorstel zal aan

de doopsgezinde gemeentens alhier als mede te Utregt gedaen worden, waarop zeer geerne Woensdag s' avons voor Ses Uuren UE aangenaam Antwoord had, dewijl na de bedestonden, daar nader over gesprooken zal worden, en UE dan aenstaande donderdag, t' geen daerover beslooten is, nader Communiceeren etc.

Blijve met agting
Eerw:Heer en Neef
UEdwdr en Neef
Geerard Hugaert"

Dit aanbod viel blijkbaar in goede aarde, want men besloot met eenparigheid van stemmen het voorstel der Haarlemsche Vrienden goed te keuren, terwijl Ds. Arkenbout verzocht werd hiervan die Vrienden kennis te geven, wat in deze bewoordingen geschiedde:

„Mijn Heere. Waarde Neef

UE geEerde van Gistere quam wonderwel te Passen, namentlijk, men had in onse kerkenraat reets al in overleg genoomen, of men onze gelukwensingen by zynE Hoogheid, hier ter Stede, daar sijnEd Vorstel: doorlugtigheid, naastkomende donderdag, gelijk UE weet, verwagt word, zoude afleggen, en hier omtrent zoude men nader beslooten hebben, maar t' overvrindelijk voorstel bij UE welEerwe: Kerkenraad aan ons gedaan, vond sulk eene algemeene goedkeuringe, dat men mij versogt heeft, UEw: te versekeren, dat we ons gans geerne nevens UE gemeente met die van t' noorderquartier, in dit geval, vereenigen; wat 'er ondertusschen voorts gedaan moet worden, en wat schikkingen 'er te maaken zijn, om de uitvoering van dit ontwerp op de gevoeglijkste wijze te bevorderen, verLangen we nader te verneemen, waarmede ik na hartelijke Groete van onze Kerkenraad etc. Blijven

Leyden, 27 Junij 1747 M: Arkenbout Jansz"

Hierop werd uit Haarlem bericht, dat die in het Noorder-

kwartier eerst in Augustus aan hun voornemen gevolg dachten te geven, maar dat uit ieder der vier Gemeenten aldaar één Leeraar en één Diaken, op 2 Juli des namiddags te 1 uren, per afgehuurde schuit naar Leiden zouden vertrekken. Verder verzochten de Haarlemsche Vrienden aan de Leidsche op dien dag tegen half zes eene schuit naar den Haag te willen afhuren, terwijl zij daarheen zouden schrijven naar „de Herberg de Goude Leeuw, om voor tien Perzoonen Logement te hebben; in verwagting dat de Leidse vrinden daarmede geen Ondienst zullen doen, en haerE met haar geselschap vereeren". Deze schikking dezerzijds gaarne aanvaard en daarvan kennisgegeven zijnde, werden dan ook op den bestemden tijd de Afgevaardigden uit Haarlem door die van Leiden, namelijk Ds. B. de Groot en den Ouderling C. I. van den Boogaard, aan de afgehuurde schuit buiten de Witte poort ontvangen.

Veilig en wel mochten de Vrienden hun doel bereiken, want op den volgenden dag 's morgens te half elf uren had de audiëntie bij Z. D. H. den Prins van Oranje en Nassau plaats, om Z. D. H. bij Zijne verheffing te begroeten. Bij die gelegenheid voerde Ds. D. Scharff uit Haarlem het woord, waarop „door Sijn Ed Hoogheid, in zeer verpligtende, en beleefde Termen geantwoord" werd. Hierop „betoonde alle de gedeputeerde bij eene diepe buigingen des Lighaams, hunne verschuldigde Erkentenisse, en begaven zig in een stille vergenoeging uit de gehoor kamer van dien Vorst". — Maar ook de Kroonprinses wenschten de Afgevaardigden te begroeten, en hoewel er op dien dag geene publieke audiëntie was, werden zij toch des middags te 3 uren bij H. K. H. toegelaten. Ds. Scharff voerde toen wederom het woord, terwijl Ds. B. de Groot uit Leiden eene dankbetuiging voor de ontvangst uitsprak.

In de vergadering van het College waarin onze Afgevaar-

digden hunne bevinding van het hiervoor beschrevene mededeelden werd hun ook eene opgave der gemaakte kosten gevraagd, waarop zij antwoordden: „hunE Sulks altoos ten dienste van de gemeente overhadden en niets Eisten".

De Bezittingen der voormalige Haagsche Doopsgezinde Gemeente.

Wie zou een samenstel van geschiedkundige aanteekeninningen betreffende de Leidsche Gemeente maken en daarbij niet de bovengenoemde Bezittingen vermelden? De goede trouw van David Koster in dezen is bekend; moge het volgende getuigen van een 130-jarig trouw beheer dier Bezittingen door den Leidschen Kerkeraad, en van wat de laatste indertijd voor eenige behoeftige Haagsche Doopsgezinden deed. Verder zal ook uit het hier aangeteekende blijken, wat de toenmalige Predikant dezer Gemeente voor de wederoprichting der Doopsgezinde Gemeente te 's Gravenhage heeft gedaan.

1752, op 25 Januari werd door Ds. Arkenbout ingebracht dat David Koster in 's Hage is overleden. Daar deze de laatste der in leven zijnde Mennonieten aldaar is geweest, en benevens zijne huisvrouw en een zijner dochters in het Lidmatenboek der Leidsche Gemeente staat ingeschreven 1), zoo werd met algemeene stemmen goed gekeurd, drie vrienden uit het College naar den Haag af te vaardigen om namens den Kerkeraad inlichting te vragen, of er uit de overgeblevene goederen en effecten der gewezene Menniste Gemeente aldaar, door den laatstoverledene niet eenige aan deze Gemeente zijn vermaakt. — Op 30 Januari deelden Gecommitteerden mede dat de

1) Men leest in ons lidmatenboek van 1737: „David Koster, door Matthijs Oosterwijk, met het H: Doopzel bediend den 13n Decembr 1711 woond in 's Hage. overleden.... 1752". De namen van zijne huisvrouw en dochter heb ik daar, waar ik meende die te kunnen vinden, niet gevonden.

executeurs in dien boedel verklaarden vooralsnog niets te kunnen mededeelen.

Hier nu is de plaats om te vermelden dat in het Extract-testament van David Koster, koopman, wonende te 's Gravenhage, gedagteekend 5 September 1746, berustende in ons archief (zie Serie VII: „De voormalige Haagsche Gemeente en hare Bezittingen", port. B), te lezen staat: „Stellende hij Testateur .... wijders tot administrateurs van de meniste Kerk alhier, mitsgaders van seeker Huys en Erve, staande ende geleegen aan de Westzijde van de middelste Wagestraat alhier en aan de voorn: kerk behoorende, de Ouderlingen en Diaconen inder tijd behoorende tot de meniste Kerk binnen de stad Leiden".

27 Juni 1752 berichtte Ds. Arkenbout dat hij een der executeuren sprak, die gezegd had dat hij en zijn medevoogd in dien boedel besloten hadden de overgeblevene bezittingen van de Menniste Gemeente te 's Hage te zullen laten blijven zooals die zijn, waarop eerstgenoemde geantwoord had, dat zij in dezen alle voorzichtigheid moesten gebruiken, daar wij onze vordering zooveel mogelijk zouden handhaven.

7 November 1752 brengen Gecommitteerden in dat zij meermalen met de executeuren van het Testament van wijlen David Koster, d.d. 5 September 1746 en op 18 Januari 1752 met den dood bekrachtigd, in onderhandeling zijn geweest over het overnemen in beheer van de bezittingen der gewezene Menniste Gemeente te 's Gravenhage. Op 4 November l.l. zijn zij het eindelijk met genoemde executeuren ten opzichte van dit stuk geheel eens geworden, waarvan het passeeren van eene wederzijdsche notarieele akte het gevolg was. Gecommitteerden hadden de grosse dier akte, benevens alle papieren, documenten en gelden, door hen van executeuren ontvangen, bij het College ingebracht. Bij overgave en overname stelden executeuren als voorwaarde, dat zij

een dubbel authentiek extract uit het Resolutieboek dezer Gemeente zouden ontvangen, waaruit kon blijken dat hier niet alleen die akte is goedgekeurd en geratificeerd, maar ook aangenomen om in alle opzichten te voldoen aan alles wat daarin door de drie Gecommitteerden is beloofd. Aan die voorwaarde werd voldaan door te verleenen een „Extract uit het resolutieboek van de OuderLingen en Diakenen, en verdere Kerkenraad der doopsgezinde gemeente binnen Leiden".

In die akte van overdracht, gedagteekend Leiden 4 November 1752, (ook te vinden in de hiervoor genoemde portefeuille) verklaren de drie vertegenwoordigers van de Ouderlingen en Diaconen mitsgaders den Kerkeraad der Doopsgezinde Gemeente te Leiden dat zij van de executeuren van het Testament van David Koster (in zijn leven linnenkooper te 's Gravenhage) in administratie hebben overgenomen: „'t kerkenhuys der mennonite kerk in 's Gravenhage, van ouds bekent met de naam van de Roozenkrans, welk huys, (:behalven de kerk:) voor Een Hondert gulden, 's jaars, is verhuurt aan de Wedue Staak. Item in een Huys in de Wagenstraat, in 's Gravenhage, verhuurt aan Balthasar Bilderbeek voor twee hondert, vijff en dertig guldens, 's jaars. Item in een actie off Praetensie van vier duysent, vijff Hondert, een en veertig glds, aan geldt, gesproten en geaccresceert Uit de inkomsten van de voors: twee huysen .... Item nog in een Somma van Een Hondert, drie: en Seeventig Guldens, vijfftien Stvs, in Contante Penningen. En Laatstelijk in de Huurcedullen, Huysbrieven, oude Quitantiën en verdere papieren en Documenten, tot de bovengenoemde twee huysen behorende, of daar toe Specteerende; zijnde dezelve Verhuuringen gemaakt en gesloten door de voornoemde David Coster, als Repraesenterende de mennoniete Gemeente in 's Gravenhage". Daarentegen beloven en nemen zij aan: „dat zij Leidse Ouderlingen

en diaconen, de Doopsgesinde kerk in 's Gravenhage, door behoorlijke Reparatie in standt zullen houden, en bij verandering (:des gerequireert:) ook de handt zullen houden aan en tot de Predikdienst in dezelve Haagse Kerk, en dus in alle opsigten zullen tragten, om, zo veel mogelijk, te voldoen aan de oogmerken, waar toe de goederen aan dezelve Haagse kerk gemaakt zijn". En eindelijk: „dat zij Leidse Ouderlingen en Diaconen inmiddels ook behoorlijk zullen alimenteeren de armen van de Haagse Doopsgesinde Gemeente, zoo die 'er Reets zijn, als in 't Vervolg van tijd nogh zouden mogen koomen, en dat zij ten desen opsigte van alimentatie, ook altijd bijsondere Reflexie zullen neemen op zodanige armen van die Haagse Gemeente, dewelke zullen zijn afkomelingen van de voorige administrateurs, of opregters deezer kasse".

1752, 12 November, kwam, daartoe uitgenoodigd, Pieter Scheers, boekverkooper te 's Gravenhage, ter Kamer en werd door den Kerkeraad aangesteld om namens dezen opzicht te houden over en te administreeren het Kerkehuis van de Menniste Kerk in de Herderinnestraat te 's Gravenhage, van ouds genaamd „de Rosenkrans", en het huis en erf aan de Westzijde der middelste Wagenstraat, en tevens om ingevolge van tijd tot tijd ontvangen orders uitdeelingen aan Haagsche Doopsgezinde Armen te doen; hiervoor werd hem op 16 November eene notarieel opgemaakte volmacht verschaft. — Ingevolge deze aanstelling werd ter zelfder tijd een behoeftig lid der gewezene Haagsche Gemeente aangeschreven, dat zij hare gewone ondersteuning bij genoemden Pieter Scheers kon ontvangen. — Uit het verhandelde in de vergadering van 4 Februari 1766 blijkt, dat dezelfde Zuster toen sedert een paar jaar eene ondersteuning van 34 stuivers per week en jaarlijks tegen Allerheiligen 25 ton turf genoot. (Voor goede turf scheen toen 30 stuivers per ton te worden

betaald.) 3 Juli 1770 werd haar wegens ziektetoestand *f* 2.— en eene flesch wijn per week toegestaan.

1776, werd op 3 December besloten den raad van een Advocaat in te winnen over de vraag: hoever onze vrijheid ging om met de vaste goederen der Haagsche Gemeente te handelen. Het antwoord zelf werd niet genotuleerd.

1787, komt in de vergadering van 22 Juli een brief in van den Heer Jacobus de Wind te 's Gravenhage, ter begeleiding van eene „Pro memoria" van Dr. J. N. Reinar, in welken brief gezegd wordt dat genoemde Dr. Reinar „zijnde mijn contubernaal" vernomen heeft, dat door het uitsterven der Haagsche Gemeente hare bezittingen aan de Leidsche Gemeente zijn gekomen, onder voorwaarde van het moeten verleenen van onderstand aan behoeftige Doopsgezinden woonachtig te 's Gravenhage. — In die „Pro memoria" wordt dan het volgende vermeld. Johannes Nicolaus Reinar Jur. Utr. Doctr. A. L. en Philos. Magister, geboren te Dusseldorp, thans oud 75 jaar, was eertijds Roomsch Priester en Canonicus, doch had na rijp overleg dien Godsdienst verlaten. Hij begaf zich in 1759 naar Herborn in Nassau, waar hij gedurende twee jaren privaat onderwijs in de Philosophie heeft gegeven. Daar de Franschen toen in die plaats kwamen, vertrok hij van daar naar Harderwijk, waar hij Lector in de Philosophie werd en, later, op kosten van de Akademie van Gelderland, publiek in de Rechten promoveerde. Na een verblijf van zes jaar aldaar heeft hij zich te Utrecht gevestigd, zonder nog zijne Belijdenis te hebben gedaan. In laatstgenoemde stad maakte hij echter kennis met Ds. Cuperus, wien hij zijn voornemen bekend maakte om zich te laten doopen. Deze menschlievende man is hem daarin behulpzaam geweest, tengevolge waarvan hij in de Kerkekamer aldaar, in tegenwoordigheid van den geheelen „venerabelen" Kerkeraad, zijne belijdenis deed, waarop hij, om redenen, op den daaropvol-

genden Zondag te Huizen door Ds. van Engelen is gedoopt. Het gevolg van die handeling was dat hem door nijdige menschen zijne leerlingen werden ontnomen. Hij moest toen zijne kostwinning ergens anders gaan zoeken en vond die in den Haag, waar hij nu een twintig jaren heeft gewoond. Bij zijn vertrek uit Utrecht in het jaar 1768, ontving hij eene attestatie naar Leiden, waar dat stuk werd ingeleverd en aangenomen. Tot heden toe had hij in den Haag met onderwijs geven zijn levensonderhoud kunnen verdienen, terwijl hij daar met de eersten en voornaamsten geconverseerd heeft, uit welke kringen hij een 50-tal jongelieden, zonder dat zij de Akademie bezochten, tot de Promotie bracht. Door hoogen ouderdom, eene doodelijke kwaal aan den voet, en daarbij aan de oogen lijdende, is hij nu echter reeds anderhalf jaar bedlegerig en, hoewel nog eenige jongelieden onderwijs in de Latijnsche taal van hem ontvangen, is hij door de gemaakte kosten voor een en ander niet meer in staat alleen in eigen onderhoud te voorzien, om welke reden hij thans onze hulp inroept. — Den scriba wordt hierop verzocht in dezen te 's Gravenhage nadere inlichtingen in te winnen, waarop hij in de volgende vergadering onder meer mededeelt eene alleszins loffelijke getuigenis omtrent genoemden Doctor vernomen te hebben. Hierop wordt dezen eene jaarlijksche toelage toegestaan, waarvan hij schriftelijk kennis kreeg, terwijl den Heer J. S. Valckenaer, toen onze administrateur te 's Gravenhage, wordt opgedragen die uit te betalen. Spoedig daarop wordt Dr. Reinar nog een ander verzoek toegestaan, namelijk om hem wegens zijne ziekte dadelijk met zeker bedrag te helpen. — Op 1 Juli 1788 komt een brief van hem in, waarin hij bericht dat hij, door tusschenkomst zijner vrienden, eene plaats heeft gekregen in de Stichting voor Oude Mannen en Vrouwen van goede Burgerhuize aldaar. Op zijn verzoek hielp de Kerkeraad hem daarbij wat de in-

koopsom en het aanschaffen van nieuwe kleedingstukken betreft, terwijl hij zich bereid verklaarde hem later nog verder geldelijk te steunen. — En wat is nu het einde van deze geschiedenis? Dit: dat de Heer Valckenaer 9 December 1788 hier over zijnde mededeelt dat Dr. Reinar onverwachts, en zoover bekend is zonder eenige reden daartoe, genoemde Stichting verliet en zich naar elders begaf, zonder hem daarvan eenige kennis te geven.

Dit zijn dus nu eenige geschiedkundige aanteekeningen van ongeveer de eerste 35 jaren van ons beheer der Haagsche bezittingen en onze ondersteuning van een paar Doopsgezinden te 's Gravenhage. Voor de volgende eeuw vindt men in de Notulen onzer vergaderingen veel over onze bemoeiingen betreffende het onderhoud dier Huizen, en de huurders daarvan, en met onze administrateurs in den Haag. Bovendien vindt men in ons archief (zie: Serie VII: „De voormalige Haagsche Gemeente en hare Bezittingen", port. D) de afzonderlijke geschiedenissen van de zes door ons ondersteunde Haagsche Doopsgezinden. — Zoowel de Huizen als het Kapitaal der voormalige Haagsche Gemeente hadden steeds een afzonderlijk hoofd in onze Grootboeken.

Laat mij met het volgende de geschiedenis van dit Beheer en Bestuur eindigen.

Op 26 Januari 1880 deelde Ds. Sepp, met ons samenzijnde, mede, dat hij sinds 1 October 1879 te 's Gravenhage heeft gecatechiseerd, en dat hij daar 27 catechisanten had, waarvan er drie omtrent Paschen op hunne belijdenis gedoopt wenschten te worden. De Kerkeraad besloot eventueel deze drie personen in ons Lidmatenboek te zullen inschrijven, terwijl hij verklaarde bereid te zijn, twee zijner leden af te vaardigen om het afleggen der Geloofsbelijdenissen en de Doopplechtigheid bij te wonen; wat hij echter ook, als men

dit verlangde, aan de Haagsche Commissie, die zich uit de Doopsgezinden aldaar had gevormd, wilde overlaten. — 26 Januari 1881 vraagt genoemde Predikant wederom toestemming om in het aanstaande voorjaar eenige zijner Haagsche catechisanten als aankomelingen der Leidsche Gemeente te mogen doopen, en of ter gelegener tijd eene commissie uit dezen Kerkeraad bij de belijdenissen wilde assisteeren, welke beide vragen dezerzijds toestemmend werden beantwoord. — Hieraan voeg ik toe, dat Ds. Sepp te 's Gravenhage 3 Doopsbedieningen heeft verricht, de eerste op 14 Maart 1880, eene tweede op 27 Maart 1881 en eene laatste op 5 Maart 1882.

Verder deel ik hier uit onze stukken omtrent: *„De wederopgerichte Doopsgezinde Gemeente te 's Gravenhage in* 1881" mede dat eene commissie van vijf Doopsgezinden te 's Gravenhage, per circulaire van 28 Maart 1881, aan de Doopsgezinden aldaar in herinnering brengt, dat op 13 September 1879 aan hen werd bericht dat éénmaal per maand (later geschiedde dit om de 14 dagen) in de Remonstrantsche kerk aldaar de Godsdienstoefeningen zouden worden geleid door verschillende Doopsgezinde Leeraren, en dat Dr. C. Sepp, Doopsgezind Leeraar te Leiden, belangeloos op zich nam om éénmaal 's weeks aldaar Godsdienstonderwijs te komen geven aan hen die dit mochten verlangen. Nadat is medegedeeld dat het vertrouwen in de belangstelling der Doopsgezinden aldaar niet is beschaamd, wordt herinnerd dat tot nog toe de vergoeding der niet onaanzienlijke kosten der Prediking sedert 1879 van elders kwam, wat op den duur niet gevergd noch aangenomen kon worden. Daarom vraagt de commissie, waar het tot heden slechts persoonlijke belangstelling gold, of men nu bereid is door geldelijke bijdragen de tegenwoordige regeling te helpen bestendigen, of tot het nemen van zoodanige maatregelen te komen, waardoor de vestiging eener eigene Gemeente mogelijk zou kunnen worden. Met het oog op dit laatste geval wordt herinnerd aan de verblij-

dende omstandigheid dat de Leidsche Kerkeraad dan zeker bereid zal bevonden worden om de door hem beheerde fondsen der voormalige Haagsche Doopsgezinde Gemeente, weder ten behoeve der herleefde Gemeente beschikbaar te stellen. Bij deze circulaire was een inschrijvingsbiljet voor eene bijdrage gevoegd.

Op 1 Mei 1881 schreef de Kerkeraad alhier naar den Haag, dat hij door bemiddeling eener vriendenhand kennis had gekregen van den inhoud van bovengenoemde circulaire, terwijl hij van zijne gezindheid in dezen een blijk wenschte te geven door de aanbieding eener jaarlijksche bijdrage van *f* 250.—, tot tijd en wijle dat aan eene behoorlijk geconstitueerde Gemeente te 's Gravenhage de overdracht kon geschieden van de bezittingen der vroegere Gemeente aldaar, thans onder zijn beheer, of wel totdat blijken mocht dat de aangewende pogingen moesten worden opgegeven. — Nadat per brief van 15 Mei dit aanbod dankbaar was aanvaard, werd op 1 Juli een bedrag van *f* 125.—, als bijdrage over 6 maanden, vanwege de Leidsche Gemeente aan de Haagsche Doopsgezinden toegezonden.

Ook wij ontvingen van den Kerkeraad der Doopsgezinde Gemeente te 's Gravenhage zijne circulaire van 10 October 1881, inhoudende de kennisgeving dat in eene vergadering van Doopsgezinde Broeders en Zusters aldaar op 27 September 1881 werd besloten tot de wederoprichting dier Gemeente, die ongeveer 130 jaar geleden te niet ging, welke kennisgeving ons door dien Kerkeraad op 15 October schriftelijk werd bevestigd. — Hiervan was onder meer een gevolg, dat in een stuk, gedagteekend 3 Januari 1882, de Kerkeraad der wederopgerichte Gemeente kon verklaren van de Diakenen der Doopsgezinde Gemeente te Leiden op 1 Januari 1882 in beheer overgenomen te hebben het huis in de Wagenstraat en dat in de Herderstraat te 's Gravenhage, en op dien datum

van hen ontvangen te hebben een bedrag van vier duizend acht honderd negentig gulden en 20 cents, zijnde te zamen de bezittingen en fondsen der voormalige Haagsche Doopsgezinde Gemeente, tengevolge waarvan zij hen als beheerders van voorzegde bezittingen en fondsen geheel dechargeeren. Later ontving de Kerkeraad daarvan nog eene verklaring op zegel, gedagteekend 1 Mei 1882. — Bovengenoemde huizen werden in Januari 1882 voordeelig verkocht.

22 Augustus 1886 ontvingen wij een brief van den Haagschen Kerkeraad inhoudende het bericht, dat de nieuwe Kerk der Doopsgezinde Gemeente te 's Gravenhage in de Paleisstraat, op Zondag 5 September aanstaande zou worden ingewijd, waarop van onze zijde eene gelukwensching volgde.

Eindelijk: wanneer wij portefeuille A van Serie VII openslaan, vinden wij een brief, ingekomen in onze vergadering van 27 Juli 1892, waarin ons op officieuse wijze werd kenbaar gemaakt dat de Haagsche kerkeraad er prijs op zou stellen van ons te ontvangen wat bij ons nog van de voormalige Gemeente aldaar mocht berusten. Aan dezen wensch werd door ons gaarne gehoor gegeven en dien Kerkeraad, met een begeleidend schrijven van 31 October 1892, de volgende inhoud van bovengenoemde portefeuille toegezonden: 1° Koopbrieven der Haagsche huizen, 2° Quitanties der Haagsche Gemeente, vóór den overgang in 1752, 3° Kasboeken van 1724—1751, 4° Rekeningen en Verantwoordingen, vóór den overgang in 1752, 5° Diversen betreffende die Gemeente. Hier moest natuurlijk blijven berusten alles wat betrekking heeft op het Beheer der Haagsche huizen en de ondersteuning der behoeftige Doopsgezinden te 's Gravenhage nà 1752. Wij verklaarden ons echter gaarne bereid van laatstgenoemde stukken inzage te geven. Ook zonden wij afschriften van het Extract-testament van David Koster en de akte van overdracht.

De Leidsche Doopsgezinde Gemeente en de algemeene Doopsgezinde belangen.

Aan bovengenoemde belangen moet ook eene Hoofdafdeeling worden gewijd, want al heeft onze Gemeente, wat ledental en vermogen aangaat, nooit tot de grootste Gemeenten behoort, toch mocht zij vroeger bij de wording der belangrijkste zaken in onze Doopsgezinde huishouding, de oprichting der Kweekschool te Amsterdam in 1735 enz., daaraan een werkzaam aandeel nemen. Bovendien getuigen onze lijvige Folio-resolutieboeken en de latere Notulenboeken te zeer van een ijverig aanteekenen van wat hier omtrent die belangen werd behandeld — 't werd wel eens uitdrukkelijk bepaald, dat men, als bijdrage tot de geschiedenis van een opgericht fonds, dit of dat stuk in het Resolutieboek wenschte afgeschreven te hebben — dan dat in een geschrift als dit daarvan geene melding zou worden gemaakt. — Verder zal uit deze Hoofdafdeeling blijken wat de Leidsche Gemeente voor de Nooden der buitenlandsche Doopsgezinde broeders en zusters heeft gedaan.

De in het jaar 1647 tot stand gekomen Zuid-Hollandsche Sociëteit.

Tijdrekenkundig is bovengenoemde oprichting nu het eerst aan de beurt. In deze Sociëteit vormden Amsterdam, Haarlem en Rotterdam met Leiden de „bekende vier steden",

die de leiding en behandeling harer zaken in handen hadden. Gaf ik alles weer wat van het behandelde in haar vergaderingen in ons archief bewaard bleef, dan zou dit reeds op zichzelf een klein geschrift uitmaken; dit gaat dus niet aan. Ik zal daarom alleen een kort overzicht geven van het behandelde op de vergaderingen, voor zoover ik daarvan verslagen vond. Dat verhandelde betreft wel algemeene Doopsgezinde belangen, maar in dit geschrift moet toch het meest uitkomen datgene waarin Leiden meer bepaald betrokken is; daaraan dacht ik bij de mededeelingen die ik aanstonds laat volgen.

Een en ander omtrent deze Sociëteit te memoreeren nu is bepaald noodig, daar alles wat in hare vergaderingen voor den geest stond en gewenscht werd met betrekking tot de vorming van de Voorgangers der Gemeente, de latere zorg voor hen en hunne Weduwen en Weezen enz., hoe onuitgewerkt het er ook moge uitzien, later goed doordacht en wel geordend tot stand is gekomen, zooals de hier volgende bladzijden zullen kunnen getuigen. Bovendien kan daaruit blijken dat het Sociëteits-leven onder de Doopsgezinden zich reeds in de 16de eeuw is gaan ontwikkelen; belangrijk zou het zijn die ontwikkeling eens tot in de 19de eeuw volledig beschreven te zien. — Het geheel was ook weer eene wordingsgeschiedenis, waarbij woorden als geduld en lijdzaamheid ook geene vreemdelingen zullen zijn geweest.

De aanteekeningen die ik omtrent deze Sociëteit in ons archief vond — voor een klein deel op losse bladen en voor het grootste in het Resolutieboek van 1670—1701, terwijl van enkele vergaderingen een dubbeltal verslagen bestaan —, beginnen met die betreffende de volgende:

Kerkelijke handeling, gehouden binnen Amsterdam in de Predikplaats der Waterlandsche Gemeente op 26 September 1647. Tegenwoordig waren Leeraren en Diaconen uit Gemeenten in Noord- en Zuid-Holland, Friesland en Groningen.

Tot de Gemeenten uit Zuid-Holland werden ook gerekend Amsterdam en Haarlem, volgens het toen heerschende gebruik om onder Noord-Holland alleen Holland benoorden het IJ te verstaan. De Vertegenwoordigers van Leiden waren Jan le Pla, Andries Marcusz. Favenne en Huibert Jansz. Verveer; wij hebben hen reeds als Leeraren bij de Waterlandsche Gemeente alhier in de jaren 1613—1670 ontmoet. In deze vergadering werden een aantal bepalingen goedgekeurd en vastgesteld: „Aangaande yder gemeynte int besonder", „Aangaende de gemeynten int gemeyn", „Aengaende de dienaren int besonder", „Aangaande 't vereenigen met Andere gemeenten", terwijl daarbij werd verwezen naar hetgeen reeds in de jaren 1568, '81, 1618, '19 en '31 „geordineerd" was. Deze overeenkomst werd door alle afgevaardigden onderteekend.

Aanteekening: De genoemde jaartallen 1568 en '81 hebben betrekking op de volgende bijeenkomsten. In Januari 1568 had er een gesprek te Emden plaats over Leeraren tot den vollen dienst, Vermaners en Diakenen, het voorzien in de behoeften van Dienaren, enz. Op 4—7 Maart 1581 kwamen Afgevaardigden der Waterlandsche Gemeenten te Amsterdam bijeen om over vervulling van beurten, Doopsbediening, den ban en andere aangelegenheden te spreken.

Verslagen vond ik van de volgende vergaderingen: 1° van gecommitteerde Dienaren van de bekende vier steden: te Amsterdam op 4 September 1676 — uit dit verslag bleek mij dat er op 24 November 1675 te Haarlem eene vergadering van deze Gecommitteerden was gehouden, terwijl zij op 8 April 1676 ook waren samengekomen —, Haarlem op 17 Juli 1680, Amsterdam op 7 Augustus 1686; 2° van bovengenoemde Gecommitteerden met gecommitteerde Dienaren van de Gemeenten te Brielle, Bunschoten, Delft en 's Gravenhage, Gouda, Schiedam, Weesp (Muiden) en Overmeer: te Rotter-

dam op 12 Juni 1680, Haarlem op 30 Januari 1681, Amsterdam op 11 Juni 1681 en 3 Februari 1682, Haarlem op 27 Mei 1682, Leiden op 26 Mei 1683, Rotterdam op 31 Mei 1684, Leiden op 25 October 1684, Amsterdam op 6 Juni 1685, Haarlem op 26 Juni en 4 September 1686, Rotterdam op 7 Juli 1688, Leiden op 4 Juli 1691 en Haarlem op 15 September 1694; van de vergadering die in Juli 1689 te Amsterdam gehouden moet zijn vond ik geen verslag, doch alleen drie opengelaten bladzijden.

Van de in bovengenoemde vergaderingen behandelde zaken van algemeenen aard teeken ik nu het volgende aan, terwijl ik daarbij alleen de dagteekeningen herhaal.

1676, 4 September. Leiden en Rotterdam zijn ook van meening dat er buitengewone Onderwijzers in de bekende vier steden moeten worden aangesteld en zijn er voor om die te salarieeren uit het Gemeente-fonds voor de nooddruftige Leeraren, volgens het 2de en 3de artikel van het concept van 24 November 1675. Om aan de zienswijze van Amsterdam te gemoet te komen stemmen zij er echter in toe, dat dit laatste alleen zal geschieden in het geval dat die Onderwijzers behoeftig zijn en dan door het onvermogen van eigen Gemeente niet behoorlijk zouden kunnen worden geholpen.

1680, 12 Juni. De Leeraar van Schiedam verzoekt de buitengewone toelage die hij boven zijn traktement uit de algemeene kas ontving wederom te mogen ontvangen; hetgeen wordt toegestaan. Hem wordt aangeraden, daar hij des Zondags maar eens behoeft te prediken, eene algemeene oefening voor de jeugd en lidmaten der Gemeente aan te leggen. — Werd vastgesteld dat de kassier van de Algemeene Sociëteit op de plaats zal wonen waar de vergadering in het voorgaande jaar werd gehouden en dat de bijdrage, om te voorzien in de gemeene lasten voor het aanstaande jaar, als ge-

woonlijk 12 stuivers voor ieder lidmaat der Gemeente zal beloopen.

24 Juni 1680 vraagt een uit het College der Dienaren te Leiden als kassier aan de Diacon-dienaren der verschillende Gemeenten hem hunne bijdrage over te maken, om te kunnen voldoen aan het beslotene op de laatste vergadering te Rotterdam.

1682, 27 Mei. Werd besloten twee Weezen van de Gemeente te Weesp in het Weeshuis te Amsterdam op te voeden, en te Delft een Leeraar aan te stellen, om beurtelings die Gemeente en die te 's Gravenhage te bedienen. Verder werd de Weduwe van den overledenen Leeraar van Schiedam voor het loopende jaar 350 gulden toegestaan, terwijl zij later ook nog eene toelage voor de studie van haar zoontje ontving. — De vergadering in het volgend jaar zou te Leiden plaats hebben, terwijl de Dienaren daar voor de uitschrijving moesten zorgen.

1683, 26 Mei. Kwam in behandeling het aanstellen van een Leeraar te Weesp en Overmeer. De meeste Gecommitteerden waren daarvoor; Leiden echter verklaarde dat zij er niet tegen had dat Leeraren werden aangesteld waar het noodig was, maar dat zij zich er niet mede kon vereenigen dat dit geschiedde tot zoo groot bezwaar voor de bijdragende Kerken als tot nu toe is geschied, namelijk dat zoodanige mannen werden geplaatst die alleen uit den Predikdienst moesten bestaan.

1684, 31 Mei. De Vrienden van Rotterdam stellen voor te Amsterdam een Onderwijzer aan te stellen om de jeugd, in de Latijnsche taal onderwezen zijnde en uit andere steden daarheen gezonden, in den Godsdienst te onderwijzen. Dr. Galenus Abrahamsz. biedt zich daartoe, uit liefde voor het Gemeen, vrijwillig en kosteloos aan. Leiden, dat deze zaak

anders en breeder wenschte te zien opgevat, wordt verzocht bij gelegenheid hare meening in dezen nader schriftelijk uiteen te zetten.

Naar aanleiding van dit laatste verzoek had nu eene belangrijke briefwisseling tusschen Leiden, Amsterdam en Haarlem plaats, waarvan het afschrift een dertien folio-bladzijden beslaat, te veel dacht mij om alles hier op te nemen. Ik heb echter getracht in het volgende den hoofdzakelijken inhoud dier brieven, een drietal, weer te geven.

Eerste brief: Leiden aan Amsterdam,
gedagteekend 20 Juni 1684.

Ingevolge het behandelde op de laatste Sociëteits-vergadering hebben de Dienaren te Leiden de zaak van den Predikdienst nader overwogen en zijn niet ongenegen (ter bevordering van de Waarheid die naar de Godzaligheid is in het algemeen, en de goede zaak der Doopsgezinden in het bijzonder) Leeraren te helpen aanstellen ter plaatste waar zij noodig zijn, en om de kosten daaraan verbonden mede te helpen dragen. Hoewel zij reeds in genoemde vergadering daarover gesproken hebben, wenschen zij nu nog eens schriftelijk aan te toonen, dat niet alleen naar Leeraren, maar in het bijzonder naar bekwame en geoefende mannen moet worden uitgezien, zonder welke onze Gemeenten niet behoorlijk kunnen worden opgebouwd, al weten zij wel, dat men meer op de vroomheid dan op de kennis der Leeraren moet achtgeven, daar het zeker is, dat de kennis zonder ware Godsvrucht niets anders is dan eene schaduw zonder lichaam. Er moet echter gestreefd worden beide te doen samengaan, en voorwaar niets anders wordt hier geeischt dan wat de Apostel uitdrukkelijk te kennen geeft, namelijk, dat de Opziener nevens de onberispelijkheid en andere Christelijke deugden ook bekwaam zij te leeren, gelijk in I Timotheus III,

vers 2 en II Timotheus II, vers 24 wordt gezegd, tergelijkertijd volgens Titus I, vers 9, machtig beide om te vermanen door de gezonde leer en om de tegensprekers te weerleggen. ——— Ter verkrijging nu van zulke bekwame Leeraren dacht het Leiden, gelijk de Dienaarschap te Rotterdam, zeer dienstig om in het bijzonder voor jongelieden die zich aan den Predikdienst wenschen te wijden een Onderwijzer aan te stellen om hen in de kennis van den Christelijken Godsdienst te onderrichten, en dan niemand tot den Dienst te bevorderen dan die na voorafgaand onderzoek daartoe bekwaam wordt bevonden. De zaak zou aangevat kunnen worden door vier alumni aan te nemen, die door een Onderwijzer op kosten van de Sociëteit voor den Predikdienst bekwaam werden gemaakt, waarbij zich dan nog eenige anderen konden voegen, die genegen waren op eigene kosten te studeeren. Die dan na behoorlijk onderzoek tot den Predikdienst waren toegelaten zouden eerst als hulp bij ziekte of andere ongelegenheden van gewone Predikanten, of bij vacature, gebruikt kunnen worden. Men kon ook de alumni altijd beroepbaar stellen, zoodat de vermogende en groote Gemeenten door de bekwaamste mannen bediend zouden kunnen worden, terwijl men op de plaats vanwaar dezen kwamen terstond een ander kon aanstellen. Deze personen in hun dienst dan tevens een behoorlijk onderhoud vindende, en niet gelijk de meesten onder ons door andere bezigheden bezet zijnde, zouden dan op hunne beurt beter op hunne Gemeenten kunnen achtslaan, en het eigenlijk Ambt van Herder of Opziener over de kudde beter waarnemen, en verhoeden dat de schapen afdwalen. De kosten voor een en ander zouden kunnen gevonden worden door zoo noodig de bijdragen der Lidmaten van 10 tot 30 of 40 stuivers te verhoogen, welke zaak dan iedere Gemeente in eigen kring verder kon schikken. ——— Wat nu de tegenwoordig aan

te stellen. Leeraren betreft, oordeelt men het — daar die op de voorgestelde wijze niet terstond te verkrijgen zijn — ten minste noodig hen vóor zij beroepen worden in de vier bijdragende Kerken te laten prediken, en uit die vier Gemeenten eenige mannen aan te wijzen om naar hunne bekwaamheid bij wijze van examinatie of vriendelijk discours te onderzoeken, en dit alleen ter wille van de goede orde en niet om over het gemoed van een ander te heerschen, zoodat het geen ongeoorloofde meesterschap kan worden genoemd, maar daarentegen in overeenstemming zou zijn met de vermaning van den Apostel aan Timotheus, I Timotheus V, vers 22, dat hij niemand haastelijk de handen zou opleggen.

Tweede brief: Haarlem aan Leiden,
gedagteekend 14 Juli 1684.

Kennis genomen hebbende van het voorstel van Leiden tot herstel van het verval in den Predikdienst onder de Doopsgezinden, neemt de Dienaarschap te Haarlem de vrijheid, daarover eveneens hare gedachten te uiten. ——
Dat tot de noodige eigenschappen van de Leeraren vroomheid en goede wandel behooren, daarover kan geen verschil van meening bestaan ; doch al is men het eens over de waardigheid van het Predikambt, over wat daar verder toe behoort met betrekking tot de Gemeente, daarover valt nog wel een en ander op te merken. Men moet niet alleen bedacht zijn om te herstellen het verval van den Predikdienst, maar ook dat van de algemeene onkunde en lauwheid in den Godsdienst die men allerwege in de Gemeente bespeurt. Of dit nu door het voorstel van de Vrienden van Leiden verholpen zal worden staat te bezien, want de vraag is wat er vereischt wordt om bekwaam te zijn om te leeren en langs welken weg die eigenschappen verkregen worden, die tot

voorstand van stichting en van de Goddelijke waarheid van noode zijn. —— De bekwaamheid tot het Predikambt achten de Vrienden van Leiden te bestaan in de kennis van talen, bij voorbeeld van de Latijnsche, Grieksche en ook de Hebreeuwsche, en van de Wijsbegeerte, en mogelijk ook de Rechten, en onderwezen te zijn in de gronden onzer Godgeleerdheid. Heeft men dan daarnaar en naar de vroomheid een onderzoek ingesteld, dan volgt de bevordering tot den Dienst. En wat nu de kosten aan een en ander verbonden betreft, als het aanstellen van een „Institutor" of „Professor", de alumni, de bezoldiging der Predikers, en, wat onafscheidelijk daaraan is verbonden, later de verzorging hunner Weduwen en Weezen, dat alles zou volgens het voorstel geheel ten laste der Gemeenten komen, wat mogelijk zou zijn door de Lidmaten jaarlijks 30 tot 40 stuivers te laten betalen. —— Zij ontkennen dat wat in de Scholen wordt geleerd op zijn strikst genomen tot het wezen van zoodanigen Leeraar als nu besproken wordt van noode is, en in elk geval niet meer dan wat sieraad aanbrengt, want dit stellen zij vast, dat om de H. Schrift te verklaren tot zaligheid, of om de tegensprekers den mond te stoppen, geene kennis van talen of schoolsche geleerdheid noodig is, te meer daar het zelfs schadelijk is als men die er bij te pas brengt omdat het dispuut dan ontaardt en de sluwste doorgaans de overwinning behaalt. Bovendien moet de Leeraar niet redetwisten voor zich zelf alleen, maar voor de gansche Gemeente, daar zij moet kunnen proeven of hij wel gestreden heeft en de Waarheid staande gehouden, daar ieder zichzelf en zijne waarheid moet bewust zijn. En hoe zullen nu de eenvoudige menschen, die nooit van geleerde termen hebben gehoord, kunnen verstaan wanneer er gesproken wordt van een thesis of hypothesis, distinctie, terminatie, definitie, additie, subtractie, affirmatie, syllogismus, van een compo-

nendo, dividendo, relatie, major, minor en duizend zulke dingen meer, die men „in plat duyts" elkander even goed kan zeggen? Zoo hebben ook de Apostelen de Epicurische en Stoïsche wijsgeeren niet volgens hunne methode bestreden, maar met de eenvoudige waarheid, door kracht van „miraculen" bevestigd, die de eenvoudigste menschen, hunne vijf zinnen bij elkander hebbende, konden begrijpen; ja de Apostel Paulus zelf, die geleerde man, maakte geen gebruik van geleerde woorden noch sierlijkheid van spreken, wetende dat de Christelijke Godsdienst, die in kracht bestaat, die niet van noode heeft om de menschen te bekeeren, dën tegensprekers den mond te stoppen en om de opgeblazene en waanwijze Heidensche wijsgeeren, met al hun uiterlijk vertoon beschaamd te maken, zooals in de Handelingen der Apostelen, hoofdstuk XVII, en I Korinthe II, vers 3 zonneklaar gezien kan worden. ——— Verder achten zij het **onderwijzen van onze Doopsgezinde gronden** en daarnaar een **onderzoek** in te stellen eene schadelijke en **gevaarlijke zaak**, want al zal men meenen niet te dwalen, hier zou men het toch lichtelijk kunnen doen; daarom moet men de jeugd de eerste beginselen niet als stalen wetten inprenten, veel minder hen verwerpen — ook niet als Leeraren — wanneer zij daarmee niet in alle deelen instemmen. En al geschiedt het onderzoek nog zoo gematigd, hoe lichtelijk kan het toch daartoe leiden dat men over het geweten van een ander gaat heerschen. Bovendien zou het geheele beleid zich wenden naar de bevattingen van den „Professor of Institutor", daar men gewoonlijk ziet, dat de leerlingen den meester volgen en zijne begrippen inzuigen en zich eigen maken. ———
Maar zegt gij, wanneer de Predikers niet geleerd zijn, staan zij onvast in hunne schoenen, want geene genoegzame middelen tot handhaving der Waarheid bezittende, worden zij licht door anderen van hun stuk gebracht en komen in min-

achting; deze zaak is reeds ten deele beantwoord. Wij voegen er aan toe, dat geleerdheid geenszins tegen onvastigheid en onbestendigheid in den Godsdienst behoedt. En wat de minachting aangaat die uit de ongeleerdheid over de Predikers kan komen, deze is wettig of onwettig. Wettig wanneer zij door gebrek aan ijver en aan gaven ontstaat, maar in het tweede geval is het de schuld van hen die den Prediker, onbekwaam zijnde, tot den dienst hebben gevorderd, en niet van hemzelf. Onwettig is de minachting die de Predikers buiten hunne schuld van de Gemeente ondervinden, maar deze zou door het plan van de Vrienden zeer vermeerderd worden, want zij komt voort uit de grove onkunde van het volk, dat, niet op geleerdheid ziende, zich in het algemeen slechts aan ijdele sierlijkheid van woorden en gebaren vergaapt, terwijl hij daarentegen die met groote kennis maar tevens bescheiden en stemmig heeft gesproken bij het volk zal moeten onderdoen voor hem die veel uiterlijke „samblants" tentoonstelt. Wil men daarop werken, zoo zal men eene kerk vol waanchristenen kweeken, terwijl de goedmeenenden en vromen het met bekommernis moeten aanzien; want het is nu zoo ver gekomen dat men de wereld in zeilende, de Kerk naar de wereld wil buigen en dat vele Doopsgezinden, wereldsgezind zijnde, zich schamen dat hunne Predikanten, hoewel overigens vroom en wel geoefend in Goddelijke zaken, ongeleerde lieden zijn. In de Publieke Kerk worden de Predikanten uit Geestelijke goederen en domeinen betaald, bij ons echter onderhouden de Gemeenten zelf de Leeraren; daarom stellen wij aan onze Voorgangers zulke hooge eischen, en moeten zij dikwijls smadelijke zaken hooren. Nu die verhouding tot de Gemeente dus vermaning en bestraffing meebrengt voor hen die hun plicht verzuimen, is dit een prikkel om die na te komen en dus in het belang zoowel van de Gemeente als van hun eigen persoon. ——— Verder is

het te vreezen dat de alumni de vrijwilligers zullen doen verdwijnen, en dat de wispelturigheid onzer Gemeenten, waardoor men van het eene op het andere jaar niet zeker is van zijn traktement, zal maken dat de Leeraar die er van leven moet, in alle zaken de huik naar den wind zal hangen. ——— Wat betreft het nut van door geleerde Leeraren een middel te hebben om ons van onze eigene geschriften te bedienen, dit is mogelijk eene al te groote curieusheid, want het doet er niet toe waar de waarheid gezegd wordt; genoeg geleerden zijn er nu onder ons, als men maar verkoos de hand aan het werk te slaan, hoewel de noodzakelijkheid in deze rijke eeuw nu zoo groot niet is. ——— De alumni altijd beroepbaar te stellen zou eerst een goed middel zijn om onze vermogende Gemeenten te doen bloeien en de andere te laten kwijnen. Verval is er en er moet naar middelen van herstel gezocht worden, en de Haarlemsche Vrienden meenen dat die wellicht door het houden eener samenspreking het best zouden uitgevonden worden.

Derde brief: Leiden aan Haarlem.

Hoewel de Vrienden meenen dat de middelen tot herstel van den Predikdienst het best op eene conferentie kunnen worden uitgemaakt, acht Leiden het toch noodig eerst nog eenige beschouwingen tot opheldering of meerdere bevestiging mede te deelen. ——— Wat de kennis der Leeraren en de bekwaamheid om te leeren aanbelangt, zoo lag het volstrekt niet in de bedoeling onnoodige of onnutte kennis aan te bevelen, anders had men de uitdrukking „voor zoover die ter voorstand van stichting en van de Goddelijke waarheid van noode is” niet gebruikt. Ook hebben de Vrienden buiten hun oogmerk om, wat de vereischte kennis aangaat, die met Rechtsgeleerdheid vermeerderd, maar zij moeten in aanmerking nemen dat het wat anders is eene zaak als nuttig

en prijselijk voor te stellen, dan die precies noodig te achten; bovendien werd de beoefening van talen en letterkunde alleen aanbevolen voor zoover die tot het verkrijgen van grondige kennis van de Goddelijke zaken kunnen strekken. En wat schoolsche termen als thesis, hypothesis enz. aangaat, die achten wij van weinig nut op zichzelven, als slechts dienende om iemand die ze gebruikt te verstaan en te beantwoorden; op den Predikstoel behooren zij echter niet tehuis, daarom wordt het ook niet goedgekeurd dat sommige pedante Leeraren die tot uiterlijk vertoon van geleerdheid en tot verdriet van de toehoorders gebruiken. Dat echter de kennis van de talen waarin het Woord Gods is beschreven tot beter verstand daarvan kan medewerken, kan niemand ontkennen. ——— Wat de Wijsbegeerte aangaat, daaronder wordt geenszins verstaan eene opeenstapeling van termen of scholastieke Gordiaansche knoopen waarmede sommige hoogmoedigen en opgeblazenen zichzelven en anderen zonder nut bezwaren, meer tot schade dan tot voordeel van de Waarheid, maar eene zoodanige beschouwing der zaken, waardoor men leert onderscheiden wat waar en valsch is, terwijl zij bovendien eene wijsheid is die ons leert onze hartstochten te beteugelen en alzoo onszelven en anderen bestieren door het toonen van de gezonde Rede, wat alles bijzonder dienstig is om ons verstand op te scherpen en daardoor met te meer vrucht in Goddelijke zaken bezig te zijn en ze ook anderen in te prenten. Ook is de echte Rede niet in strijd met de Openbaring, want beide zijn uit God. En wie weet niet hoe zeer de Wijsbegeerte en kennis van taal en letteren dienstig zijn tot de ordelijke schikking eener rede, waardoor deze licht en kracht wordt bijgezet? De Apostelen hebben wel ijdel pronken met woorden vermeden, daar het natuurlijk schoon van de dingen die zij behandelden geene uiterlijke versiering noodig had, maar daarom waren hunne reden niet

minder deftig, zinrijk en goed ineengezet. ——— Zij hadden aangetoond dat bij gebrek aan behoorlijke oefening de Predikdienst in minachting en de Predikers zelf in verachting zouden komen; de Vrienden schijnen echter de oorzaak dezer verachting voornamelijk toe te schrijven aan de onwetendheid en wereldsgezindheid van het volk, toch schijnen zij echter toe te geven, dat die minachting de schuld van den Leeraar kan zijn, wanneer men door gebrek aan ijver onwetend is; 't een en 't ander dan kan hier plaats hebben. ——— Verder hadden zij de noodzakelijkheid van kennis bij de Leeraren aangeprezen om onze goede Belijdenis bij anderen voor te staan. ——— De Vrienden vreezen verder dat het onderwijzen en examineeren ongeoorloofde meesterschap ten gevolge zal hebben, en om die te vermijden zouden zij nu de goede en geschikte orde willen wegnemen, die ons nochtans wordt opgedragen in de Gemeente te handhaven, aangezien God een God van orde is en niet van verwarring. Men kan echter zeer wel eenige jongelieden in de gronden van den Godsdienst onderwijzen en na onderzoek tot den Dienst bevorderen, zonder zich eenigszins aan meesterschap of overheersching van eens anders gemoed schuldig te maken; wij schrijven onszelven noch onze leeringen onfeilbaarheid toe, maar stellen die voor ter toetsing aan Gods Heilig Woord, den eenigen regel van ons doen en laten. Indien deze tegenwerping der Vrienden gegrond ware, zou men nauwelijks eenige waarheden voor de Gemeente mogen bevestigen, of zelfs de kinderen oefenen. Den leerlingen zou ingeprent moeten worden, dat zij niet, gelijk de leerlingen van Pythagoras, zichzelf slaafsch aan de voorschriften van hun leermeester moesten houden, maar alles aan den onfeilbaren toetssteen van Gods Woord toetsen, en het goede behouden. Het oogmerk zou niet zijn om hem die aan een onderzoek onderworpen wordt de wet voor te schrijven hoe hij op alles

zal moeten antwoorden, zoodat hij in geen zaken van ons zou mogen verschillen, maar het zou voornamelijk dienen om te hooren of hij uit hoofde van zijne oefening, zijn bezadigd oordeel, vreedzame gemoedsstemming, benevens zijn goede en inschikkelijke opvattingen omtrent den Godsdienst, in onze Gemeente bekwamelijk tot het Leerambt zou kunnen bevorderd worden. ——— Dat door de alumni de vrijwilligers welhaast zouden verdwijnen is niet te verwachten, en de loontrekkende behoeft zich niet te schamen een eerlijk onderhoud voor zijn dienst te genieten. Wat de wispelturigheid onzer Gemeenten betreft, die zou mogelijk door eene goede regeering wel kunnen voorkomen en verbeterd worden. ——— En wat de kennis aangaat, de Apostel zegt wel in I Korinthe VIII dat die opgeblazen maakt, maar dit slaat op hen die haar kwalijk gebruiken, want beveelt hij ons niet tevens aan naar kennis te streven en geen kinderen te zijn in het verstand, integendeel daarin op te wassen, maar kinderen in de boosheid ? Het ware weten kan in zichzelf niet anders dan goed en prijzenswaardig zijn, terwijl de onwetendheid de moeder is van zonde en achteloosheid, zie Spreuken III, vers 13 en Lukas XI, vers 52.

Veel meeningsverschil tusschen Haarlem en Leiden niet waar ? maar de goede „menniste" toon bleef toch tot het laatst aan het woord, want Leiden eindigt dezen laatsten brief aldus : „waarmede afbrekende blijven na hertelijke groetenis en toe-wensching van des Heren segen U. E. seer genegene vrienden en broederen in Chr°. de Dienaren van de Waterlandsche Doopsgesinde Gemeente tot Leyden en uyt der selver naam geteikend Jacobus van der Meulen als schrijver".

Bij mijn pogen om den inhoud dezer brieven weer te geven viel het mij ook nu zoo op, dat waar twee hetzelfde

bedoelen, zij het toch dikwijls omtrent de middelen niet eens kunnen worden. En toen dacht ik aan dat in het midden liggen van de waarheid op den gulden middenweg, op dien weg door het Menschenleven met zijne millioenen dierbare Kinderzielen — men leze Mattheus XVIII, vers 1—10 —, zijne vele verschillende *elementen* en vele, vele nooden. Maar wat ligt die weg daar eenzaam en verlaten! En bespeuren wij terzijde daarvan niet iets van geestelijke overmacht, of hooren wij niet een klank als: niemand voor of naast mij, want ik alleen weet het? — Door mijne gedachten ging echter nog meer, en hier is iets in van het: „it must be felt to be believed". Het kwam mij voor, dat wat in dien tweeden brief bedoeld werd dieper lag dan zich wel liet uitdrukken, maar laat ook de taal bij het dieper liggende ons niet meer of minder in den steek? Bij dat in den steek laten past zoo de volgende gedachte van een geliefd Duitsch dichter en schrijver uit de tweede helft der 18de en het begin der 19de eeuw: Wat de taal aangaat zoo zouden wij, zoo wij van die Onzichtbare Wereld iets begrepen, om duidelijk en verstaanbaar van haar te kunnen spreken, eene geheele andere noodig hebben. Onze gewone taal, die in de wereld der stoffelijke dingen tehuis behoort, is, toegepast op die andere, slechts beeldspraak, die ieder volgens de overeenkomstigheid verklaart zooals hij wil en kan, om het daaraan beantwoordend begrip te vinden.

In de vergaderingen van 25 October 1684, 6 Juni '85 en 26 Juni '86 werden zaken behandeld die voor een deel bij elkander hooren. In aansluiting bij de zooeven besproken brieven vermeld ik vooreerst dat men in 1684 bepaalde dat het nuttig zou zijn, teneinde de Gemeenten van bekwame Leeraren te kunnen voorzien, in iedere Gemeente oefeningen te houden, waarin personen die gaven bezaten zich konden

oefenen; dezen zouden dan later, zoo zij onvermogend waren op kosten hunner Gemeente, voor hunne studie naar Amsterdam, Leiden of elders gezonden kunnen worden. Bovendien werd besloten vooreerst twee alumni ten laste van de Sociëteit aan te kweeken, welk besluit in 1685 werd aangevuld met de bepaling dat de kosten hunner studiën mettertijd zouden teruggegeven worden door de Gemeenten die hen als Prediker aannamen, doch alleen als dit vermogende Gemeenten waren. Uit de notulen van 1686 blijkt dat Haarlem zich tegen de alumni had verklaard, en dat Leiden oordeelde dat men meer alumni behoorde aan te stellen, daarbij zelfs verklarende dat in geval een lid der Sociëteit zich buiten deze zaak hield, men dan geen order had om in eenige andere zaken iets toe te staan. — Verder werd wat alimentatie betreft besloten dat wanneer behoeftige lidmaten, die reeds ondersteuning genoten, metterwoon van de eene plaats en Gemeente naar eene andere vertrekken zij naar ouder gewoonte zullen worden onderhouden voor rekening van de Gemeente waaruit zij vertrokken, echter onder voorwaarde dat elke uitkeering geschieden zal met voorkennis en onder goedkeuring van die Gemeente, en dat van het verstrekte jaarlijks rekening en verantwoording zal worden gedaan. Ook wijs ik op het besluit dat een zeer behoeftig gezin, dat uit den Haag te Amsterdam is komen wonen en bij geene andere Gemeente eenige ondersteuning heeft genoten, verzorgd zal worden door de Gemeente waar het aankwam, en niet uit de Sociëteits-kas.

1686, 7 Augustus. Wordt in behandeling genomen een reeds in eene voorgaande vergadering ingekomen concept van Amsterdam, waarin wordt voorgesteld de Gemeenten waar geene of slechts een of meer zwakke Leeraren zijn door Buitenleeraren te laten bedienen, mits de laatsten daarvoor telkens eene „liberaale reyspenning" zouden ontvangen. Op

deze wijze zouden ook de veraf gelegene Gemeenten, als Bunschoten en de Briel, kunnen worden verzorgd. Deze reispenning zou voor onvermogende Gemeenten uit de Sociëteits-kas kunnen worden betaald. Leiden is voor dezen maatregel en evenzoo voor het verder voorstel van Amsterdam om de reiskosten te betalen uit de kas dier Gemeente waar de Leeraar woont die eene andere ging bedienen, en het voorschot jaarlijks uit de Sociëteits-kas terug te geven. — In deze zelfde vergadering stelt Rotterdam voor, om onder de meervermogende leden der Gemeenten eene collecte te houden en de opbrengst daarvan te doen strekken tot de verbreiding van de eer van den Hoogen God en ter bevordering van de zaligheid onzer medemenschen. Zij twijfelden niet of er zou wel een kapitaal van *f* 200.000.— bijeen te brengen zijn, uit welks rente men dan de leeraarstraktementen van onvermogende Gemeenten zou kunnen bekostigen. Daarvoor zouden zij eene inschrijving wenschen te openen in 6 boekjes voor 6 klassen van inteekenaren, voor personen die van *f* 25.— tot 200 dukatons (of *f* 630.—) zullen geven, of eene andere voor hetzelfde bedrag over 7 klassen verdeeld. In deze en volgende vergaderingen verklaarde Leiden zich voor dit voorstel. Het werd echter niet aangenomen.

1686, 4 September. In deze vergadering werden verschillende middelen besproken om de onmachtige Gemeenten in den Predikdienst te helpen, waarbij Leiden in bedenking gaf dat de Gemeenten die geene Leeraren hebben het geld dat zij voor de Sociëteit opbrengen voor een Leeraar zullen afzonderen, die zoo mogelijk uit hare eigene broeders zal worden gekozen; doen zij dan wat zij vermogen dan zou, als er nog meer noodig was, het ontbrekende van de Sociëteit kunnen komen. — Amsterdam deelde mede dat het voornemens is in die stad eenige alumni aan te stellen om daaruit bekwame Predikers, buiten kosten van de Sociëteit en ten

behoeve harer Gemeente, aan te kweeken, en zoo eenige Gemeenten van die alumni wenschen te hebben, die men te Amsterdam zou kunnen missen, dat zij zich daarvoor zouden kunnen aanmelden. — Verder werden de beurten geregeld die in de verschillende Gemeenten zullen worden vervuld door Buitenmannen uit Amsterdam, Haarlem, Leiden, Rotterdam, Dordrecht en Utrecht, terwijl meteen het bedrag der vergoeding van reiskosten tusschen de verschillende plaatsen werd vastgesteld. De voorschietende Gemeenten zullen het daarvoor voorgeschoten bedrag, zonder opgave van namen, jaarlijks uit de Sociëteits-kas terugontvangen.

1688, 7 Juli. Kwamen de belangen ter sprake van de na te laten Weduwen der Predikers die in het toekomende ten laste van de Sociëteit mochten aangesteld worden ; waarbij Leiden aanraadt de Weduwen vanwege de Sociëteit de toelage van het ingetreden jaar te laten genieten, doch haar verder over te laten aan de zorgen van de Gemeenten waar hare echtgenooten Leeraren waren.

Het laatste verslag dat ik vond is van de te Haarlem gehoudene vergadering op 15 September 1694. Slaan wij echter het eerste Resolutieboek der Vereenigde Leidsche Gemeente open, dan vinden wij daar vermeld, en dit tot slot mijner aanteekeningen omtrent deze Sociëteit, dat in Juni 1709 de Opzieners en Diakenen van de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Rotterdam aan Leiden voorstellen, om ter opwekking van de Doopsgezinde Zaak en met het oog op het gebrek aan Leeraren eene Sociëteits-vergadering bijeen te roepen. Leiden antwoordt op dit voorstel en er kwam een antwoord terug van Rotterdam, maar verder vond ik niets meer daarover. Uit die briefwisseling blijkt dat de Sociëteit na 1694 niet meer had vergaderd.

De Zonsche Sociëteit.

In onze Notulenboeken vinden wij ook enkele aanteekeningen die betrekking hebben op onze verhouding tot de bovengenoemde Sociëteit, waaruit wij de stem vernemen van „het Behoud" (in den goeden zin, en niet te verwarren met conservatisme). Het is goed dat wij ook hier haar hooren, want „het Behoud" heeft ook onder ons het zijne te zeggen. Zooals aanstonds blijken zal komt het wederom aan het woord bij het oprichten van de Doopsgezinde Kweekschool te Amsterdam in 1735.

In 1702 werd door Ds. Vincent Herdingh, onzen voorganger van de Vlaamsche zijde, aan de Leidsche Dienaren een schrijven overhandigd, gedagteekend 10 April en geschreven op last van de Sociëteitsvergadering in de Zon te Amsterdam, waarin het Collegie werd uitgenoodigd Gecommitteerden te willen zenden naar de vergadering der Sociëteit, die aldaar op 17 Mei 1702 gehouden zou worden. Aan dit verzoek werd gevolg gegeven, doch toen onze Gecommitteerden daar verschenen werd hun gevraagd of „de vereniging tot leyden behoudens de artykelen van hare bekende grondsteen was geschied", en volgens zekere bijzondere verhandelingen met Vincent Herdingh in het voorgaand jaar gehouden. De bedoeling was toenadering, maar hier kwam niets van, daar Gecommitteerden verklaarden niet tot deze vergadering afgevaardigd te zijn om over genoemde zaak ondervraagd te worden.

1753, werd in de vergadering van 3 Juli een brief ontvangen van de Leeraren en Diakenen der Mennoniete Gemeente te Amsterdam, hare Vergadering houdende in de Kerken „de Zon" en „de Arke Noachs", gedagteekend 11 Juni 1753. Deze berichten daarin dat zij, met het oog op het toenemend gebrek aan Leeraren, waardoor eenige Gemeenten niet met het Evangelie der Waarheid kunnen worden bediend, hebben

besloten tot de oprichting eener Kweekschool voor jongelieden die zich door onderwijs in de Godgeleerde studiën en predikorde, en in de Latijnsche taal, voor de H. Evangeliebediening wenschen voor te bereiden, en dat zij daarom aan hun Leeraar Ds. P. Smidt het Hoogleeraarschap hebben opgedragen. Op de vergadering van de Sociëteit in de Zon op 16 Mei 1753 was aan de aanwezige Gecommitteerden medegedeeld, dat zoo eenige jongelingen uit hunne Gemeente van dit onderwijs gebruik wenschten te maken, zij zich tot den Kerkeraad konden wenden, terwijl toen tevens werd besloten deze kennisgeving aan eenige bijzondere Gemeenten te zenden. — Het College hier besloot met algemeene stemmen „dezelve door den Scriba op het vrindelijkste te beantwoorde" en hun 's Hemels zegen toe te wenschen met de stichting dezer Kweekschool.

De Zonsche Sociëteit trachtte de Belijdenis te handhaven en behartigde de algemeene belangen der Gemeenten die tot haar behoorden.

De oprichting der Doopsgezinde Kweekschool te Amsterdam in het jaar 1735.

1735. Op 19 Juli kwam een brief in van de Leeraren en Opzieners der Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam, vergaderende in de Kerken bij het Lam en den Toren, gedagteekend 18 Juli 1735, waarin zij mededeelen dat naar hun inzien er geen beter middel bestaat om onze Gemeenten in stand te houden, dan te zorgen dat zij steeds van bekwame Leeraren worden voorzien; daarom hebben zij ook naar hun vermogen getracht van tijd tot tijd, gelijk nu nog, op hunne kosten jongelingen op te kweeken, om onze Gemeenten met het Woord der Prediking te bedienen. Zij, en anderen met hen, hebben echter reeds sedert geruimen tijd het gebrek aan een eigen Onderwijzer gevoeld, om welke reden zij nu

tot het besluit gekomen zijn zoodanig iemand te kiezen die bekwaam is om onze studenten in de Godgeleerdheid en andere nuttige wetenschappen te onderwijzen, waartoe zij na lang en rijp beraad hebben verkozen Tjerk Nieuwenhuys, Doctor in de Wijsbegeerte, een man wel geoefend in de kennis der geleerde talen, Wijsbegeerte en Godgeleerdheid. Deze was in het voorgaande jaar als Proponent bij hen aangenomen, en had zich daarna tot voortzetting zijner studiën naar Engeland begeven, waar hij met de voornaamste Godgeleerden en andere beroemde mannen gemeenzaam heeft verkeerd. Daar bij dit alles komt, wat bovenal wordt vereischt, een godvruchtige en zedige wandel, schromen zij niet hem, hoewel nog jong, onze jeugd, doch onder behoorlijk toezicht, toe te vertrouwen. Aangezien echter in dezen het samengaan van verschillende Gemeenten niet weinig luister en gewicht aan dit werk zou bijzetten en zou kunnen leiden tot de door velen vroeger en nu nog gewenschte oprichting eener Algemeene Kweekschool der Doopsgezinden, zoo verzoeken zij haar in deze heilzame onderneming, waarmede zij om gewichtige redenen reeds een begin maakten, met hen samen te werken en over een en ander hare gedachten te laten gaan. Antwoord wordt verwacht vóór 25 Augustus, terwijl zij voornemens zijn dan eenige punten ter overweging toe te zenden, om daarover later gezamenlijk te beraadslagen.

Op 11 Augustus werd daarop dezerzijds geantwoord dat ook wij reeds lang in onze Doopsgezinde Sociëteit het gemis aan een eigen Onderwijzer in de Christelijke Doopsgezinde Godgeleerdheid hadden gevoeld, en daarom op bijzondere wijze zijn verblijd geworden door de benoeming van den Eerw. Tjerk Nieuwenhuys, die volgens het getuigenis der Vrienden deze hooge Bediening ten volle waardig kan worden geacht. Niets wordt ook hier liever gewenscht dan den waren

welstand van onzen dierbaren Christelijken Doopsgezinden Godsdienst, en daardoor den bloei onzer Gemeenten, onder leiding van bekwame en godvruchtige mannen te bevorderen. In geval dus de punten die voorgesteld zullen worden voor ons aannemelijk zijn, wenschen wij in dezen met andere Gemeenten geheel broederlijk met Amsterdam samen te werken, ook om daardoor eenmaal tot de oprichting eener Algemeene Kweekschool te komen.

In eene vergadering van den Grooten Kerkeraad op 18 October werden de door de Amsterdamsche Dienaren toegezonden artikelen betreffende de hangende zaak gelezen en daarop onze aanteekeningen gemaakt. Verder werden Ds. Daniël Scharff en de Ouderling Hendrik Herdingh tot Gecommitteerden naar de voorgenomene vergadering te Amsterdam benoemd, en hun opgedragen om zich daar op het allernauwkeurigst van een en ander op de hoogte te stellen, inzonderheid hoe het met den Eerw. Tjerk Nieuwenhuys staat in de stukken van den Godsdienst, den Doopsgezinden in onderscheid van alle andere Gezindheden eigen, en werd ook verder hunne opdracht nader geregeld.

In die van 1 November 1735 brachten onze Gecommitteerden hun verslag uit over het verhandelde en het hun wedervarene op de gehoudene vergadering bij den Toren op 25 October ter oprichting eener Kweekschool en Sociëteit onder Tjerk Nieuwenhuys. Eerst werden genoemd de Gecommitteerden der verschillende Gemeenten, namelijk van: Amsterdam, vanwege die bij het Lam en den Toren, en die in de Zon, Haarlem van die in de Peuzelaarsteeg en die op het Heilige Land, Leiden, Rotterdam en Oost-Zaandam. — Hierop wordt mededeeling gedaan van het verhandelde. Nadat de namen der Gecommitteerden waren opgenomen, deelden die van de Gemeente bij het Lam namens hunnen Kerkeraad mede dat deze bij het ondernemen van dit werk

niet bedoelde zich van eenigen last tot hiertoe door deze Gemeente gedragen, als het subsidieeren van onvermogende Gemeenten, te willen ontdoen, maar integendeel het zijne naar vermogen bij de oude lasten zeer gaarne wil opbrengen, zooals in het 8ste artikel van het Ontwerp nader kon worden gezien. Verder betuigen zij ernstig geene heerschappij op het oog te hebben, maar alleen den welstand van het Lichaam der Doopsgezinden in het algemeen. ——— Na deze betuigingen des Voorzitters werd aan de Gecommitteerden der andere Gemeenten verzocht of zij hunne aanmerkingen op het toegezondene Ontwerp vrijuit geliefden voor te stellen, en of zij Gecommitteerden van die bij het Lam behoorlijk tijd wilden toestaan om de bedenkingen die zouden worden ingebracht aan hunnen Kerkeraad mede te deelen, en om zich daarover te kunnen beraden. ——— Na de voorgaande inleiding deed de Voorzitter een ernstig Gebed tot God om Zijn Zegen over het voorgenomen werk. Hierop werden de Gecommitteerden andermaal verzocht achtereenvolgens hunne bedenkingen mede te deelen, waartoe het eerst aan die uit „de Zon" het woord werd gegeven, en wel aan Ds. Smidt, die mededeelde dat hij de opdracht had gekregen over deze vergadering den Goddelijken Zegen uit te spreken, wat door zijn Eerw. omstandig en met veel plechtigheid werd verricht. Voorts bestonden de opmerkingen van die zijde hoofdzakelijk hierin, dat, terwijl in het Ontwerp van de medewerkende Gemeenten werd gevorderd de keuze van den Professor goed te keuren, en men zulks niet blindelings kon doen, men vooraf 's mans gevoelens nader moest leeren kennen, waartoe huns inziens geen veiliger weg was dan zijn Eerw. aan deze of gene der uitstaande Doopsgezinde Belijdenissen in zoover te verbinden, dat die tot een grondslag voor zijne volgende leerwijze zou worden gelegd, en mocht zijn Eerw. daarvan afwijken, dat hij dan dit Hoog-

waardig Ambt niet langer zou kunnen bekleeden. Hij draagt voor dat doel de vergadering voor : de Belijdenis van Jacques Outerman, aan de Heeren Staten overgelegd op 8 October 1626, die lang voor de scheuring werd opgesteld, zoodat er geen grond zou zijn voor het vermoeden dat men een ander eigene belijdenis wilde opdringen. Hierop werd door die van het Lam geantwoord dat zij, die toch voor eene rechtzinnige Gemeente kon gehouden worden, kan verzekeren, dat zij zijn Eerw. eerst na een nauwkeurig onderzoek had aangesteld, waaromtrent zij bij iedere gelegenheid bereid is mondeling of schriftelijk rekenschap te geven, hetwelk andere Gemeenten in dezen genoeg behoorde te zijn. Wat de mogelijkheid van verandering van zienswijze aangaat, zou zijn Eerw. niet langer tot deze hoogstgewichtige bediening bevoegd worden geacht, zoo hij in het hoofdzakelijke mocht zijn afgeweken van de gevoelens volgens welke hij, na gedaan onderzoek, tot dit Ambt werd bevorderd. Overigens was zij niet genegen nevens Gods woord nog eenige andere banden te leggen. Hiertegen merkten de Eerw. Gecommitteerden uit „de Zon" op, dat al mochten zij en de verdere leden van hun Kerkeraad met het getuigenis der Vrienden tevreden zijn, zij volgens een algemeen gebruik in hunne Gemeente deze zaak eerst voor de Broeders moeten brengen, die zonder twijfel in dezen meer licht zouden vorderen. ——— Daarop merkte een der andere Gecommitteerden op, dat wel steeds in 't algemeen van het examen was gesproken, maar dat meer licht kon verschaft worden wanneer de Leeraren van de Gemeente bij het Lam de bijzondere zaken wilden noemen, waarover zijn Eerw. geëxamineerd en daarna aangenomen was. Hierop antwoordde de Voorzitter dat zij zijn Eerw. zeer omstandig over de voornaamste stukken der H. Godgeleerdheid hadden ondervraagd, te meer daar zij toen reeds plannen met hem hadden. In het bijzonder deed hij in

antwoord op de tot hem gerichte vraag opmerken, dat het onderzoek had geloopen over de volgende punten: „1. over God den Vader, Zoon en H. geest, of de H. Drie eenheit. 2. over de godheit des Zoons. 3. over de voldoening van Christus. 4. over den Doop der bejaarden. 5. over den Eed. 6. over de weereloosheit", omtrent welke stukken zijn Eerw. volkomen genoegen had gegeven. Dit antwoord scheen de vergadering te voldoen, alleen werd door een der Gecommitteerden, in tegenstelling met dat waarop de Vrienden uit „de Zon" hadden aangedrongen, opgemerkt dat men den Hoogleeraar behalve Gods Woord geene andere bepalingen behoorde op te leggen, en men de Doopsgezinden had aan te merken als van andere Christenen onderscheiden in het stuk van den Doop, de Weerloosheid, het Ambt der Overheid en den Eed, terwijl zij omtrent andere gevoelens, inzonderheid Gods wezen betreffende, een ieder zijne vrijheid lieten. Het besluit van alles betreffende dit punt was, dat de Eerwaarde Gecommitteerden van de Gemeente bij het Lam aannamen de bemerkingen daaromtrent hun Eerw. Kerkeraad te zullen voorleggen, om daarop nader antwoord te geven. ——— Hierop keerde de Voorzitter zich tot de Gecommitteerden van Haarlem en wel eerst tot die van de Peuzelaarsteeg. Deze vroegen inlichting over het uitbrengen van ééne of meerdere stemmen in verband met de gestelde jaarlijksche bijdrage, en verzochten dat de Professor, ten minste de nu verkozene, op kosten van de Gemeente bij het Lam mocht worden onderhouden. Die van het Heilige Land verklaarden geene andere opdracht te hebben dan de besluiten dezer vergadering aan te hooren en de gevoelens dienaangaande in te winnen, om zich over deze zoo gewichtige zaak nader te beraden. Ondertusschen dachten zij dat deze zaak eerder doorgang zou vinden, zoo aan het verzoek der Vrienden van de Gemeente in „de Zon" werd voldaan, terwijl zij overigens

met de Vrienden der andere Haarlemsche Gemeente meenen dat de jaarlijksche bijdrage niet verhoogd mag worden. ——— Leiden bracht volgens opdracht zijne bemerkingen in en verklaarde ten aanzien van het hoofdzakelijke het eens te zijn met de Vrienden uit „de Zon", maar met dit onderscheid dat men in het bijzonder eenige nadere inlichtingen wenschte over het gevoelen des Hoogleeraars betreffende den Eed en de Weerloosheid, waarmede het zwaard voeren en het Ambt der Overheid samenhangen. Hierop antwoordde de Voorzitter tot hunne voldoening; inzonderheid kan des Hoogleeraars rechtzinnigheid aangaande den Eed bewezen worden, niet alleen uit het gehouden examen, maar bovenal door twee voorvallen uit zijn leven. Wat de overige opmerkingen betreffende de Curatoren en Proponenten aangaat, deze werden toegestemd, terwijl die in zake de financiën en subsidiën in rijper beraad genomen werden. ——— Rotterdam deed nagenoeg hetzelfde als Leiden opmerken, maar gaf bovendien bij artikel III § 6 in bedenking, waarover ook in Leiden was gesproken, of men de Proponenten niet vrij zou laten om het traktement al of niet te aanvaarden, in welk laatste geval zij dan niet „onder de Curateele" zouden staan. Hierin besloot de vergadering dat de Sociëteit daarover later naar bevinding van zaken een besluit zal nemen. ——— De Gecommitteerden van Oost-Zaandam herinnerden dat zij, met de overige Gemeenten in Noord-Holland eene Sociëteit uitmakende, geen bijzondere verbintenissen ten nadeele dier Sociëteit konden aangaan, daarbij mededeelende dat de vermogende Gemeenten reeds zware lasten tegenover de onvermogende in dezen hadden, terwijl zij vragen of er geen middel te vinden zou zijn om ook de onvermogende Gemeenten in deze nieuwe Sociëteit op te nemen. De vergadering nam die laatste vraag in behandeling, waarbij een der Gecommitteerden in bedenking gaf dat die onvermogende

Gemeenten zich voor het uitbrengen eener stem tot eene Classis zouden vereenigen, welk denkbeeld in nadere overweging werd genomen. ——— Nadat nog enkele mededeelingen waren gedaan, werd ten slotte besloten dat men aan den Eerwaarden Kerkeraad der Gemeente bij het Lam en den Toren van een en ander verslag zou geven, en dat de verschillende Gemeenten tot eene nadere vergadering bijeengeroepen zouden worden, waarop de Voorzitter de Gecommitteerden voor hunne belangstelling en ijver bedankte, en met eene ernstige Dankzegging tot God en afbidding van Zijn verderen Zegen deze vergadering sloot. ——— Onze Gecommitteerden dit alles aan den Grooten Kerkeraad medegedeeld hebbende, werd na rijp overleg met eenparigheid van stemmen besloten, dat de Scriba namens het groot College aan de Vrienden bij het Lam een schrijven zal richten, om hun mede te deelen, dat men hier gaarne zou zien dat zij, alvorens eene andere algemeene vergadering uit te schrijven, zooveel mogelijk aan de redelijke wenschen van de Vrienden in „de Zon" zouden voldoen, namelijk om den Hoogleeraar op de gevoeglijkste wijze tot het aannemen eener allerschriftuurlijkste en daarom voor zijn Eerw. alleraannemelijkste uitstaande Doopsgezinde Belijdenis op te wekken. Genoemd schrijven, waarin het laatste uitvoerig werd toegelicht, was gedagteekend 4 November 1735.

In de vergadering van 6 December 1735 werd mededeeling gedaan van een brief van de Leeraren en Opzieners der Doopsgezinde Gemeente bij het Lam en den Toren, gedagteekend 2 December 1735, ons toegezonden ingevolge afspraak met hunne Gecommitteerden naar de vergadering van 25 October l.l. Zij deelen daarin mede dat zij van hunne zijde hunne groote genegenheid tot het vormen eener Sociëteit hebben getoond, en hoewel zij nog zeer genegen daartoe zijn, moeten zij echter een hoofdbezwaar kenbaar maken dat hen belet om ander-

maal eene vergadering voor dit gewichtig werk uit te schrijven. Het is hun namelijk vreemd voorgekomen dat, niettegenstaande zij aan zulk een groot aantal Gemeenten geschreven hadden, slechts zoo weinige op de vergadering van 25 October vertegenwoordigd waren, wat eene belangrijke wijziging in hunne plannen heeft gebracht, tengevolge waarvan zij na rijp beraad met eenparige stemmen besloten niet over te gaan tot het geven van een beslist antwoord, maar deze zaak liever nog aan den tijd over te laten, om te zien of zich later nog meer Gemeenten genegen mochten toonen de hand mede aan het werk te slaan, waartoe zij ook ons verzoeken ons best te willen doen. Naar aanleiding eener opmerking op de laatstgehoudene vergadering over eene begrooting van kosten voor het oprichten eener Sociëteit en Kweekschool, deelen zij thans de volgende cijfers mede: Traktement van den Professor ƒ 2000.—, voor zes Studenten ƒ 1500.—, voor vijf Proponenten ƒ 1500.—, subsidie aan Gemeenten voor den Predikdienst, mits hieronder gerekend wordt wat de bijzondere Gemeenten daarvoor reeds bijdragen, ƒ 6000.—. Zij verklaren zich bereid voor het vormen eener behoorlijke Sociëteit zelf een flink bedrag bij te dragen, en inmiddels, zoo er in onze Gemeente studenten mochten zijn of komen die op eigene kosten wenschen te studeeren, of door ons als alumni onderhouden worden, gaarne aan dezen de gelegenheid te willen verschaffen de colleges van hunnen Professor in de Godgeleerdheid of Wijsbegeerte of beide bij te wonen, evenals hunne eigene studenten. Zij ontvingen ons schrijven van 4 November, dat zij met aandacht lazen, terwijl zij den inhoud daarvan in gedachte zullen houden.

De Groote Kerkeraad, op 9 December samengekomen, vernam den inhoud van het schrijven van den Dienenden Kerkeraad van 4 November, en van het antwoord uit Amsterdam van 2 December.

In de vergadering van 3 December 1737 legde Ds. B. de Groot een aan hem gericht schrijven ter tafel van de Opzieners en Dienaren der Gemeente bij het Lam en den Toren, van dezelfde dagteekening, in zake de aanstelling van den Eerw. Tjerk Nieuwenhuys tot hun Professor, dienende aan de eene zijde „ter verdediginge van hun E. E. goeden naam gerigt tegens een gerugt hun E. E. ter ooren gekomen", en aan de andere tot eene gulle aanbieding om van hunne Kweekschool gebruik te maken voor jongelieden die, in de Latijnsche en Grieksche talen wel geoefend zijnde, de lessen van hun Professor wenschen te volgen. — Den Scriba wordt verzocht dien brief namens het College minzaam te beantwoorden.

En met het voorgaande is nu volgens onze boeken de oprichting dezer Kweekschool eene uitgemaakte zaak geworden; een zestigtal jaren later vernemen wij nog het volgende omtrent hare geschiedenis:

Vergadering van den Dienenden Kerkeraad op 23 Februari 1796. — Ontvangen een brief van Gecommitteerden voor de Kweekschool der Doopsgezinde Gemeente, hare vergadering houdende bij het Lam en den Toren, gedagteekend 8 Februari 1796. Zij herinneren daarin dat het doel van de oprichting hunner Kweekschool in den jare 1733 (aldus staat in de Notulen vermeld) is geweest, niet alleen om hunne, maar ook andere Gemeenten in de Doopsgezinde Sociëteit van bekwame Leeraren te voorzien. Het gevolg hunner pogingen was, dat het aantal Gemeenten, waarin de dienst door uit die Kweekschool voortgekomene Leeraren wordt verricht, dan ook aanmerklijk is toegenomen. De ondervinding der laatste jaren heeft echter geleerd dat het aantal jongelingen die zich tot dien dienst wenschen te bekwamen minder geworden is dan vroeger, waardoor reeds bij deze en gene Gemeente dit Ambt onvervuld is gebleven, hetgeen

eerlang bij meerdere Gemeenten het geval zal worden, waaruit noodzakelijk het verval onzer Doopsgezinde Sociëteit moet voortvloeien. Om dien toestand te voorkomen hebben zij sedert jaren het hunne gedaan door jongelingen, mits het getal van 8 niet te boven gaande, voor wie de kosten voor de opleiding tot het Predikambt te bezwarend mocht zijn, jaarlijks met ƒ 250.— tegemoet te komen, welk bedrag door de gunstige beschikking van Leonard Thomas de Vogel, in 1794 overleden, nog met ƒ 200.— is vermeerderd. Gemelde jongelingen genieten dus, van het tijdstip af dat zij als student worden aangenomen, een jaarlijkschen onderstand van ƒ 450.—, terwijl door diezelfde gunstige beschikking het jaarlijksch traktement van de Proponenten bij hunne Gemeente op ƒ 500.— werd bepaald. Zij zouden echter niet gaarne zien dat deze gunstige schikkingen er aanleiding toe gaven, dat jongelingen tot het Predikambt werden opgeleid die daartoe de geschiktheid en aanleg missen. Verder zijn zij bereid Ouders, die wenschen dat hunne zonen ter voorbereiding onderwijs in de Latijnsche en Grieksche talen zullen ontvangen, voor dat doel jaarlijks ƒ 50.— aan te bieden, mits zoo'n jongeling hun persoonlijk, of door voldoende getuigenis, bekend wordt. Zij verzoeken dat de leden onzer Gemeente jaarlijks aan den inhoud dezes herinnerd zullen worden.

In de volgende vergadering werd besloten om met de Predikanten over den gevoeglijksten tijd te spreken waarop jaarlijks die herinnering zal plaats hebben.

Eindelijk nog dit: Op 25 November 1835 wordt, naar aanleiding eener uit Amsterdam ontvangene circulaire en na overleg met den Predikant, besloten de Gemeente bekend te maken dat op 6 December het 100-jarig bestaan van de Kweekschool der Doopsgezinden zal worden gevierd.

De oprichting van het Fonds ter ondersteuning van Weduwen en Kinderen van Doopsgezinde Leeraren in de Provinciën Noord- en Zuid-Holland, op 8 April 1794.

Vergadering van den Grooten Kerkeraad op 16 October 1793.

De Voorzitter geeft kennis deze bijeenkomst te hebben belegd om te spreken over een Ontwerp tot het oprichten van een Fonds ter ondersteuning der Weduwen van Doopsgezinde Predikanten in Holland en West-Friesland, en deelt tot beter verstand van zaken namens den Dienenden Kerkeraad het volgende mede:

Reeds in het jaar 1790 werd in eene vergadering van Leeraren en Diakenen van eenige Waterlandsche Doopsgezinde Gemeenten in Noord-Holland, te Krommenie gehouden, door den Eerw. R. Bos, Leeraar te Noordeind van Graft, uit naam van zijn Kerkeraad, een voorstel gedaan tot oprichting van een Fonds voor Weduwen van Leeraren. Deze zaak werd in eene vergadering te Westzaan, in 1791 gehouden, nader in overweging genomen en toen eene commissie benoemd om een afgewerkt plan in dezen te maken, ten einde dat, na rondzending aan de verschillende Gemeenten, in eene vergadering te Monnikendam afdoende te behandelen. Daar werd het ontworpen plan echter onuitvoerlijk geacht en om deze reden terzijde gesteld. ——— Spoedig daarop beproefden de Eerw. Heeren Hartzoeker, Bruin, van Zaanen en Kalverboer deze zaak opnieuw. Zij vervaardigden een geheel nieuw plan en zonden dat rond aan de Gemeenten van Noord- en Zuid-Holland, met verzoek tot deelneming; maar de Kerkeraad dezer en die der meeste andere Gemeenten hadden daartegen zoovele bezwaren, dat men besloot zich van deelneming te onthouden. Genoemde vier Predikanten, daarin gesteund door eenige Gemeenten en Predikanten, besloten echter hun plan toch door te zetten en dadelijk met de oprichting van een Weduwen-fonds een aanvang te maken. ——— Door deze

beide pogingen was de aandacht meer en meer op deze gewichtige zaak gevestigd, met dit gevolg dat de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Westzaan een geheel nieuw plan ontwierp en de Gemeenten tot eene algemeene vergadering uitnoodigde om dat te behandelen. ——— De Leidsche Kerkeraad, die ook dat plan ontving en tot die vergadering werd uitgenoodigd, besloot twee zijner leden daarheen af te vaardigen, namelijk de Heeren J. de Kruyff en A. Seye, echter met geene verdere opdracht dan om te hooren, over te nemen en verslag te geven. ——— In die vergadering, op 9 Juli 1793 gehouden en bijgewoond door de Afgevaardigden van bijna alle Noord- en Zuid-Hollandsche Gemeenten, werd na de plechtige opening met eene toespraak van Ds. H. van Gelder, het rondgezonden plan uitvoerig behandeld en ten slotte besloten eene commissie van Afgevaardigden uit vier Gemeenten te benoemen, om in den geest van het besprokene een nieuw ontwerp te maken en dat weer ter beoordeeling aan de verschillende Gemeenten toe te zenden, ten einde in eene tweede algemeene vergadering deze zaak af te doen. De vier genoemde Gemeenten waren de beide Amsterdamsche (in de Zon en bij het Lam en den Toren), West-Zaandam (in het Nieuwe huis) en Koog en Zaandijk. Genoemde commissie heeft aan de haar gedane opdracht dadelijk voldaan door een nieuw plan te ontwerpen en dat aan alle Hollandsche Gemeenten ter beoordeeling toe te zenden. ——— Na deze mededeelingen van den Dienenden Kerkeraad werd nu dit plan, dat reeds bij de leden van den Grooten Kerkeraad ter lezing was rondgezonden, in behandeling genomen. De beide Predikanten verklaren voornemens te zijn voor zichzelven in het bedoelde Fonds deel te nemen; daarna verzochten zij van de bijwoning der verdere beraadslagingen omtrent deze zaak ontslagen te worden, welk verzoek werd ingewilligd. Werd nu besloten, met het oog op den staat der Kerkelijke financiën,

niet uit de kas der Gemeente in het Fonds deel te nemen, maar jaarlijks in de maand Februari de gezamenlijke Leden met een gedrukten brief — de eerste maal met bijvoeging van een afdruk der toespraak van Ds. van Gelder — uit te noodigen, bij eene der wekelijksche collecten in Maart door eene vrijwillige gift naar vermogen daarvoor bij te dragen. Ingeval dat onverhoopt noodig mocht zijn zou het ontbrekende door de leden van den Grooten Kerkeraad worden bijgepast, hoewel het geheel uit naam van de Gemeente zal worden overgemaakt. Verder werd besloten bij genoemde commissie enkele bedenkingen op artikel 9 van afdeeling I en op artikel 5 van afdeeling III van het laatste Ontwerp in te dienen.

Vergadering van den Grooten Kerkeraad op 14 April 1794.

De secretaris doet het volgende verslag van 't geen sedert de laatst gehoudene bijeenkomst in zake het Weduwen-fonds door den Dienenden Kerkeraad is verricht. Ingevolge het beslotene in den Grooten Kerkeraad van 16 October 1793, werd op 21 October aan de Commissie uit de vier Gemeenten een brief gezonden waarin werd medegedeeld dat de Kerkeraad zich tot de jaarlijksche toelage, vermeld in art. 2 van het Ontwerp, verbindt. Verder werden de bovengenoemde bedenkingen medegedeeld. Ten eerste betreffende art. 9 van afd. I, waarin wordt voorgesteld dat eene bijdragende Gemeente, wier Leeraar niet verlangt aan dit Fonds deel te nemen, nimmer op eenige ondersteuning voor zijne Weduwe zal kunnen aanspraak maken. Daar er nu redenen kunnen zijn die een Predikant van deelneming terughoudt, acht men het billijk eene bijdragende Gemeente ten minste aanspraak op $^2/_3$ van het Weduwe-traktement te geven, ten einde haar, op eene minder grievende wijze dan door alimentatie, den vereischten onderstand te kunnen toebrengen. Betreffende art. 5 van afd. III, waarbij wordt vastgesteld dat de Jaarrekening voor de belanghebbenden bij den boekhouder ter inzage zal liggen,

werd het volgende in overweging gegeven. Daar het voor de belanghebbenden van groot belang is van eene goede administratie verzekerd te zijn en het bezwaren inheeft jaarlijks de stukken te moeten komen nazien, acht men het beter dat hun een gedrukt exemplaar van die rekening wordt toegezonden, om die, nadat ieder gelegenheid heeft gehad zijne bedenkingen mede te deelen, eene maand daarna door eene commissie te laten verifiëeren, op welke wijze dan genoemde rekening alleen na algemeene goedkeuring wordt gesloten. ——— Hierop werd op 22 Maart 1794 door den Dienenden Kerkeraad eene circulaire van de meergenoemde Commissie ontvangen, aan de gezamenlijke Gemeenten en hare Predikanten gericht. Zij deelt daarin mede dat met enkele uitzonderingen de Gemeenten hare medewerking tot het oprichten van een Fonds hebben toegezegd, en dat zij nauwkeurig de tegen het plan ingebrachte bedenkingen heeft onderzocht, om daarvan het best mogelijke gebruik te maken. Dientengevolge oordeelt zij de volgende veranderingen in het Ontwerp ter nadere overweging te moeten geven. Afd. I art. 9 aldus te veranderen: al mochten de Leeraren niet aan het Fonds wenschen deel te nemen, tengevolge waarvan hunne Weduwen daaruit geen traktement kunnen eischen, zoo heeft de Gemeente, waarbij de Leeraar bij zijn overlijden stond, en die jaarlijks de vaste bijdrage van 2% had gecontribueerd, toch het recht om $^2/_3$ van het Weduwe-traktement ten voordeele dier Weduwe te vorderen, mits die gelden aan haar worden uitgekeerd. In afd. II art. 11 te bepalen, dat men na verloop van 10 jaren ter algemeene vergadering zal besluiten, of dit Fonds ook toereikend is om eenigen onderstand ten behoeve van nagelatene minderjarige kinderen te doen, of ook om de uitkeering te vermeerderen. Aan afd. III art. 5 toe te voegen: dat elke deelnemende Gemeente of Leeraar op hare kosten een afschrift van de Jaarrekening kan be-

komen. Ter geheele afdoening dezer zaak vond de commissie goed tegen Dingsdag 8 April 1794 te Amsterdam in de Kerk bij den Toren op de Heerengracht eene algemeene vergadering van Doopsgezinde Gemeenten in Holland en West-Friesland te beleggen, waarheen ook wij werden uitgenoodigd eene commissie te willen afvaardigen, of ingeval dit niet mogelijk mocht zijn ons schriftelijk te willen verklaren, zullende het stilzwijgen voor algemeene instemming en deelneming worden aangemerkt. ——— De Dienende Kerkeraad, uit deze circulaire dus vernomen hebbende dat de voorgestelde veranderingen aan de door ons gemaakte bedenkingen beantwoorden, oordeelde aan de algemeene vergadering te moeten deelnemen. ——— Deze vergadering vereenigde zich ten volle met het in dezen door den Dienenden Kerkeraad verrichtte, waarop onze Afgevaardigden, de Heeren de Kruyff en Seye mededeelden dat op genoemde algemeene vergadering van 26 Gemeenten Afgevaardigden tegenwoordig waren, terwijl van 16 andere brieven met betuiging van instemming waren ingekomen. Verder deelden zij mede: Dat het rondgezonden Ontwerp na enkele kleine veranderingen tot Reglement werd verheven. Dat ook het Fonds door de vroeger reeds genoemde vier Predikanten opgericht met dit zal worden vereenigd. Dat door Directeuren van Teyler's Stichting eene jaarlijksche bij drage van ƒ 250.— is toegezegd, en door eenige leden uit de beide Amsterdamsche Gemeenten bij inteekening een kapitaal is aangelegd, om uit de rente daarvan de jaarlijksche bijdragen zoo van onvermogende Gemeenten als Predikanten te betalen. Eindelijk, dat ter beheering van dit Fonds vier Gemeenten, namelijk die van het Lam en den Toren en de Zon te Amsterdam, die in het Nieuwe huis te West-Zaandam en die te Leiden, benoemd werden, om ieder uit haar midden een Predikant en een Diaken als Directeuren of Commissarissen daarover aan te stellen voor de tien eerstvolgende

jaren. ——— Hierop werd besloten reeds dadelijk tot de benoeming van twee Commissarissen over te gaan, waarop de Heeren Ds. J. Kops en J. de Kruyff als zoodanig werden benoemd. Ten slotte werd goedgevonden den Dienenden Kerkeraad te verzoeken de noodige schikkingen te beramen om nog vóór einde Mei, wanneer de bijdrage moet zijn betaald, de collecte voor dit Fonds te kunnen houden.

In de vergadering van den Grooten Kerkeraad op 16 October 1797 werd besloten, het op 8 April 1794 vastgestelde Reglement van het Fonds ter ondersteuning van Weduwen van Doopsgezinde Predikanten (onderteekend door Hendrik van Gelder en Pieter Beets, Predikanten te West-Zaandam in het Nieuwe huis, als Voorzitter en Secretaris), in de Notulen op te nemen als eene bijlage tot de geschiedenis van de oprichting van genoemd Fonds.

De in het jaar 1811 tot stand gekomen Algemeene Doopsgezinde Sociëteit te Amsterdam.

Vergadering van den Dienenden Kerkeraad op 12 Januari 1811.

In de Notulen dezer bijeenkomst vindt men eene circulaire opgenomen van de Dienaren en Opzieners der Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam, gedagteekend 8 October 1810. Daarin wordt herinnerd, dat de tijden die wij beleven een geweldigen invloed hebben, niet alleen op de inkomsten van bijzondere personen, maar vooral ook op het voortbestaan van alle godsdienstige en weldadige stichtingen, wat ook zij gevoelen in alles wat de bijzondere huishouding hunner Gemeente betreft. Eene commissie uit hun midden benoemd ter regeling hunner financiën vestigde in deze omstandigheden ook hunne aandacht op de in den jare 1737 opgerichte Kweekschool ter vorming van Leeraren. Zij herinneren er aan hoe die Kweekschool, sedert dat tijdstip, steeds alleen door hunne

Gemeente is bekostigd. Genoemde commissie verklaarde echter dat, bij alle bezuinigingen, de inkomsten hunner Gemeente niet meer toelieten verder iets tot instandhouding daarvan toe te brengen. Die verklaring had tengevolge dat eene vergadering met de Opzieners der Kweekschool werd belegd, waarin het tweeledig voorstel werd besproken om: hetzij van het voortdurend bestaan dier School geheel af te zien, òf den bijstand der Doopsgezinde Gemeenten daarvoor in te roepen. Dit laatste middel te beproeven vond bij allen de voorkeur, tengevolge waarvan het besluit werd genomen tot het doen van een voorstel om de bezorging en bekostiging van de Kweekschool voortaan te maken tot eene algemeene zaak van de gezamenlijke, of wel van de aanzienlijkste, Doopsgezinde Gemeenten. Zij zijn bereid buitengewone middelen aan te wenden tot het doen van toelagen en vertrouwen hierin ook op onze medewerking. Die dingen vereischen tijd en overleg; daar de tegenwoordige staat der Kweekschool echter van dien aard is dat er dadelijk hulp noodig is, om te voorzien in de dringendste behoefte van het jaar, eindigende met de aanstaande zomer-vacantie, *verzoeken zij ons dringend, om met hen het onze toe te brengen tot het verschaffen van ongeveer* 6000 *gulden*. De zaak, door Voorvaderen zoo loffelijk opgericht, staat haastig gesloopt te worden. Aangenaam zou het hun zijn binnen 4 of 6 weken ons antwoord te mogen ontvangen. ——— In het antwoord op deze circulaire, volgens concept-brief van Prof. Siegenbeek, tot de verzending waarvan in deze vergadering besloten wordt, betuigt de Kerkeraad zijn hartelijk leedwezen, in het bijzonder over den hooggeklommen nood waarin de Kweekschool is gekomen, en erkent van ganscher harte van hoeveel nut deze inrichting sedert jaren voor de gezamenlijke Doopsgezinde Gemeenten is geweest. Hoewel op 't levendigst wordt gevoeld wat de Gemeenten verplicht zijn tegenover haar te doen, belet

hen echter de kommerlijke toestand in eigene Gemeente, met nauwelijks 80 leden, die hare slooping zeer nabij was, ware die niet door bezuiniging, den vrijwilligen afstand onzer Leeraren van een gedeelte hunner traktementen, en het jaarlijks bijeenbrengen van *f* 1200.— door hare leden voorkomen, voor het oogenblik aan het ontvangene verzoek te voldoen. Om het belang der zaak is men intusschen op een maatregel bedacht geweest, waardoor men hoopt althans eenige bijdrage te kunnen geven, maar met het oog op eigene omstandigheden kan hier slechts langzaam te werk worden gegaan. Den uitslag hoopt men echter nader te kunnen mededeelen.

In de vergadering van 29 Januari 1811 deelt de Voorzitter mede, dat hij een brief ontvangen heeft van den Grooten Kerkeraad der Doopsgezinde Gemeente te Haarlem betreffende de Kweekschool. Wordt besloten den inhoud daarvan in eene vergadering van den Grooten Kerkeraad dezer Gemeente te behandelen, en inmiddels dat schrijven bij alle leden van genoemden Kerkeraad te laten rondgaan.

Op 26 Februari wordt de vergadering medegedeeld, dat volgens besluit op 17 Februari aan de Gemeente eene mededeeling is gedaan van den volgenden inhoud : In het voorgaande jaar werd eene circulaire van den Kerkeraad der Amsterdamsche Gemeente ontvangen, waarin hij kennis geeft van den deerniswaardigen toestand waarin onze Kweekschool door de tijdsomstandigheden verkeert, en dat die Gemeente niet in staat is het jaarlijksch tekort alleen te dekken. Daar deze circulaire werd ontvangen juist toen de toestand onzer eigen Gemeente op 't hachelijkst was, kon men het toen niet over zich verkrijgen haar daarvan kennis te geven. Overtuigd echter dat wij aan de instandhouding en verbetering der Kweekschool moeten medewerken, acht hij deze kennisgeving nu niet langer te mogen uitstellen en verzoekt de Gemeente iets voor deze heilzame inrichting te willen bijdragen. Hij

maakt daartoe aan de Gemeente bekend dat alles wat de Leden, gedurende deze en de volgende maand, bij de gewone inzameling der liefdegiften in een papier besloten met het opschrift „Voor de Kweekschool" mochten offeren, voor dat doel bestemd zal worden, mits een bepaald bedrag zal inkomen.

In de vergadering van den Grooten Kerkeraad op 3 Maart 1811 werd de bovengemelde brief van Haarlem behandeld. Daarin wordt op de gevolgen van het opheffen der Kweekschool voor de Doopsgezinde Gemeenten gewezen. Hebben niet, zoo wordt gevraagd, onze Vaderen uit eigene middelen al die Kerken, met wat daaraan verbonden is, gesticht en aanzienlijke sommen geofferd om de noodlijdenden onder ons te helpen, hebben niet de vermogendste Gemeenten met hartelijke dienstvaardigheid de minder vermogende gesteund, en zullen wij nu kunnen aanzien dat eene inrichting als de Kweekschool, waaraan de verdere bloei, ja zelfs het bestaan van ons Kerkgenootschap zoo nauw is verbonden, zal verdwijnen? Zou bij den nood der tijden ons ook nog dit moeten treffen dat wij, van de deugden der Vaderen verbasterd, onverschillig zouden worden omtrent onze hoogste, onze Eeuwige belangen? Allen die den naam van Doopsgezind dragen moeten nu toonen, dat de liefde onder ons niet is verkoeld. Tot onze redding is echter noodig dat er eene gelegenheid komt om de verschillende pogingen te vereenigen, er moet een algemeene band van vereeniging, eene algemeene kas voor onze algemeene belangen zijn, maar om daartoe te geraken moet ééne Gemeente den eersten stap doen. Zij, de Haarlemsche, nog gezegend boven vele anderen, acht zich daartoe niet onbevoegd; bovendien maakt de ligging dezer Stad, in het midden des Lands, haar geschikt als plaats van samenkomst. Om die redenen besloot zij tot het leggen van zulk een band van vereeniging, bepaaldelijk tot bevordering van den openbaren Eeredienst en het Godsdienstig onderwijs onder ons. Zij

roept daartoe alle Doopsgezinde Gemeenten in ons Vaderland en in de nabijheid daarvan op, om het bovenstaande te beproeven; waarom zij ook ons uitnoodigt een of twee onzer naar eene bijeenkomst te Haarlem in hunne gewone Vergaderplaats, op 27 Maart aanstaande, te willen afvaardigen. —— De vergadering besluit aan dit verzoek te voldoen en benoemt eene commissie om mede te helpen beraadslagen over een Ontwerp voor dergelijke vereeniging, inzonderheid tot instandhouding der Kweekschool, zonder dat zij zich tot iets stelligs zal mogen verbinden. — Nog deelt de Voorzitter mede, dat het den Dienenden Kerkeraad gewenscht was voorgekomen, onzen Afgevaardigden op te dragen op die bijeenkomst tevens de zaak van den Wapendienst ter sprake te brengen, en te zien of ook van deze algemeene vergadering eene poging zou kunnen uitgaan tot het behoud van het voorrecht der Doopsgezinden om, tegen verschaffing van de noodige gelden ten behoeve van plaatsvervangers, bevrijd te zijn van dien dienst, voornamelijk door het bijeenbrengen van een fonds voor dat doel, en verder tot de vrijstelling van het doen van den Eed. De vergadering vereenigt zich hiermede.

Uit de Notulen van de vergadering van den Dienenden Kerkeraad van 26 Maart blijkt dat op den 9den van die maand uit Haarlem het bericht inkwam, dat de voorgestelde bijeenkomst tot nader order werd uitgesteld.

Vergadering van den Grooten Kerkeraad op 18 April. Hierin werd ter tafel gelegd een brief van Afgevaardigden uit de Kerkeraden en Gemeenten der Doopsgezinden te Amsterdam, Haarlem, Zaandam-Westzijde (in het Oude huis) en Zaandam-Oostzijde, gedagteekend 24 Maart 1811, benevens een daarbij gezonden Ontwerp van vereeniging der Doopsgezinde Gemeenten in Holland. — In dezen brief wordt gezegd, dat bijna gelijktijdig met de afzending der Haarlem-

sche circulaire van 18 Januari 1811 te Amsterdam, op uitnoodiging van Gemachtigden van de Gemeente aldaar, voor hetzelfde doel eene „vriend-broederlijke" bijeenkomst met commissiën uit de Haarlemsche en Zaandamsche Gemeenten en bovengenoemde Gemachtigden werd gehouden, bij welke gelegenheid men een concept-plan voor een band van vereeniging, als door Haarlem bedoeld, overlegde en in overweging nam. Dit ontwerp vond reeds dadelijk zooveel bijval, dat het door de verschillende commissiën aan hare Kerkeraden werd medegedeeld, die het onderzochten, en met dit gevolg, dat het in eene tweede bijeenkomst in zoover werd vastgesteld, dat nu met voorkennis dier Kerkeraden een afdruk daarvan aan de Kerkeraden der verschillende Gemeenten kon worden toegezonden. — Daar met het daarstellen van dit concept-plan reeds gedeeltelijk is bereikt wat die van Haarlem zich hadden voorgesteld, werd na onderling overleg besloten de voorgestelde bijeenkomst aldaar niet te doen doorgaan. Men hoopt nu dat door de medewerking van een groot aantal Doopsgezinde Gemeenten het concept-plan tot stand kan worden gebracht op de wijze als wordt voorgesteld, daar de omstandigheden van de Kweekschool, evenals de zaak van de ondersteuning der hulpbehoevende Gemeenten, gebiedend allen mogelijken spoed vereischen, terwijl vertrouwd wordt dat de Kerkeraden, bezield door denzelfden geest die hunne bijeenkomsten heeft beheerscht, de hoofdbedoeling, het instandhouden van den Predikdienst onder de Doopsgezinden en van de Kweekschool, benevens het ondersteunen van hulpbehoevende Gemeenten, bij de beoordeeling van het Ontwerp in het oog zullen houden en over kleinigheden daarin gemakkelijk zullen heenstappen. In eene nadere bijeenkomst zullen de opmerkingen die inkomen in overweging worden genomen, om daarvan naar hun beste weten dankbaar gebruik te maken, opdat zooveel mogelijk alles

ten meesten genoegen en naar het algemeen gevoelen tot stand gebracht moge worden. Op aller toetreding wordt gehoopt, opdat deze Sociëteit de meest mogelijke uitgebreidheid krijge. Ware het niet dat de omstandigheden zoo uitermate dringend waren, dan zou men gaarne den meer tijdroovenden weg van het houden eener algemeene vergadering ter bekrachtiging van den algemeenen band van vereeniging hebben ingeslagen, maar de dreigende val der Kweekschool, die door de hulp van Broeders en Zusters uit verschillende Gemeenten nog voor dit jaar mocht worden vertraagd, maakte onmiddellijk krachtig handelen noodzakelijk. Daar de financieele regeling, zooals uit het Ontwerp blijkt, de grondslag van het gebouw is, wordt daarop hier in het bijzonder de aandacht gevestigd. Het traktement waarop de Hoogleeraar door den Amsterdamschen Kerkeraad is benoemd bedraagt *f* 2400.— 's jaars, met een Weduwe-traktement van *f* 700.—, terwijl hem tegen een honorarium van *f* 600.— het geven der Mathematische en Physische lessen werd opgedragen, waarbij nu nog, volgens testamentaire beschikking van den Heer L. T. de Vogel, jaarlijks *f* 300.— komt boven wat den Hoogleeraar van den Eerw. Kerkeraad der Amsterdamsche Gemeente zal komen. — Aan elken student die als alumnus is aangenomen wordt door dien Kerkeraad *f* 250.— toegestaan, mits het getal van alumni, wat zich echter niet wel laat bepalen, dat van 8 niet te boven ga. Volgens bovengenoemde testamentaire beschikking ontvangt verder iedere alumnus uit de inkomsten dier beschikking, ten nutte der Kweekschool gemaakt, *f* 200.— tot betere voortzetting zijner studiën en aankoop van boeken, terwijl de college-gelden bij de twee stedelijke Professoren in de Grieksche en Oostersche talen door genoemden Kerkeraad worden betaald en ongeveer *f* 200.— à *f* 300.— beloopen. — Een Proponent geniet een vol jaar, indien hij zoo lang in die hoedanigheid bij de Amsterdamsche Gemeente blijft, *f* 300.—,

waarbij dan nog komt ƒ 200.— uit het legaat de Vogel. — Verder hebben Bestuurders van het Fonds de Vogel nog goedgevonden om de Ouders van enkele jongelingen, die voor het aanleeren van de Latijnsche taal verplicht zijn buitengewone kosten te maken, door eenigen onderstand te gemoet te komen; de kosten daarvan worden berekend op ƒ 150.— à ƒ 200.— 's jaars. Volgens deze opgaven dan zouden de jaarlijksche kosten van de Kweekschool op ƒ 4700.— à ƒ 5000.— neerkomen; wanneer men nu een gelijk bedrag voor uitkeering aan de hulpbehoevende Gemeenten aanneemt, dan zou het geheel ƒ 9500.— à ƒ 10.000 beloopen, welk bedrag men door hoofdelijke bijdragen van leden der verschillende Gemeenten zou kunnen vinden, terwijl men in groote Gemeenten tot inschrijvingen kan overgaan; onmogelijk en ongeraden is het echter in dezen een algemeenen maatregel aan te bevelen. Gehoopt en vertrouwd wordt nu ten allerspoedigste te mogen vernemen welke maatregelen de verschillende Gemeenten genomen hebben, opdat men wete op welk bedrag men kan rekenen, en tevens de mogelijke bedenkingen die men tegen het concept-plan mocht hebben. Voor einde April wordt opgave en antwoord te gemoet gezien, terwijl men niet zal nalaten van den algeheelen uitslag der zaak kennis te geven. Eene zegenbede sluit het geheel. ——— Deze brief in behandeling genomen zijnde, werd als wenschelijk uitgesproken dat de zaak der Kweekschool van die der ondersteuning van behoeftige Gemeenten zal worden gescheiden; wegens de vermoedelijk geringe subsidie dezer Gemeente, hoogstens ƒ 50.—, stelt men zich echter niet voor, invloed op de wijziging in het conceptplan te zullen hebben. Den Dienenden Kerkeraad wordt opgedragen op dezen brief te antwoorden, dat wij ons tegen October tot ƒ 50.— verbinden, terwijl ieder der leden pogingen zal aanwenden om dat bedrag, waaronder ook het reeds voor dit doel gecollecteerde begrepen is, bijeen te brengen.

In de vergadering van den Grooten Kerkeraad op 2 Juni 1811 wordt wederom een brief van de Afgevaardigden uit de hiervoor genoemde Kerkeraden en Gemeenten der Doopsgezinden, gedagteekend 21 Mei 1811, ter tafel gelegd, waarin zij ditmaal mededeelen, dat van 78 Gemeenten antwoorden inkwamen, die over het geheel van hartelijke belangstelling en ijver voor de Doopsgezinde Sociëteit getuigden; slechts 2 of 3 waren alsnog niet genegen tot de Vereeniging toe te treden, terwijl een twintigtal, hoewel zeer genegen, verklaarden voor het tegenwoordige niets daartoe te kunnen bijbrengen. De eene gaf het bedrag op der bijdrage waartoe zij zich jaarlijks verbindt, eene andere de opbrengst van de voor de Sociëteit gehoudene collecte, terwijl er daaronder waren die meer of minder gewichtige bedenkingen hadden, wat echter haar dadelijk toetreden tot het plan der Vereeniging niet in den weg stond. De bijdragen, schoon ruimer gewenscht, wat aan de tijdsomstandigheden wordt geweten, zijn echter van dien aard bevonden dat ten minste aanvankelijk voor een deel in de behoeften der hulpbehoevende Gemeenten kan worden voorzien. Nu de zaak tot zoover tot stand is gebracht worden de Gemeenten, overeenkomstig art. 1 van afd. II, uitgenoodigd uiterlijk vóór 30 Juni aanstaande personen voor het Algemeen Bestuur te willen benoemen. — De aan de Afgevaardigden medegedeelde bedenkingen tegen het concept-plan zijn rijpelijk overwogen, waaruit eenige wijzigingen zijn voortgevloeid die vervolgens worden genoemd. ——— Deze vergadering besluit de keuze van een persoon uit ons midden voor het Algemeen Bestuur, volgens uitnoodiging in bovenstaanden brief, tot eene volgende bijeenkomst van den Grooten Kerkeraad uit te stellen. Uit de Notulen van den Dienenden Kerkeraad van 25 Juni 1811 blijkt echter dat deze de stemmen voor die verkiezing opnam, daar men, wegens de afwezigheid van eenige leden in de bedoelde

vergadering van den Grooten Kerkeraad bepaalde, dat ieder zijne stem per gesloten briefje zou uitbrengen en dat aan den Dienenden Kerkeraad toezenden. Ds. J. van Geuns werd benoemd, na eene stemming waarbij hij en Professor Siegenbeek evenveel stemmen verkregen en het lot hierin had beslist.

Ds. J. van Geuns meldde in een brief, ingekomen in de vergadering van den Dienenden Kerkeraad gehouden op 25 September 1811, dat hij een schrijven ontving van Professor G. Hesselink, inhoudende de mededeeling dat de vergadering uitmakende het Bestuur der Vereenigde Sociëteit hem „bij adnuntie uit een der nabij gelegene Gemeenten, overeenkomstig het plan van vereeniging verkozen heeft" tot medecurator van de Kweekschool en als zoodanig tevens tot medelid van bovengenoemd Algemeen Bestuur. Bij deze gelegenheid wordt besloten dien brief aan de leden van den Grooten Kerkeraad ter lezing te zenden, tegelijkertijd met een uit Amsterdam ontvangen schrijven en een verslag van de Handelingen van het Bestuur der Algemeene Doopsgezinde Sociëteit, en tevens om laatstgenoemd schrijven in de Notulen van de volgende vergadering van den Grooten Kerkeraad in te voegen.

De Groote Kerkeraad, op 17 November 1811 vergaderd zijnde, wordt daarin de ontvangst herinnerd der gedrukte missive uit Amsterdam, gedagteekend 31 Augustus 1811, welke vergezeld ging van het verslag der Handelingen van het Bestuur van de Algemeene Sociëteit der Doopsgezinden ter bevordering van den Predikdienst in de gehouden vergaderingen te Amsterdam op 21 en 22 Augustus. In die missive wordt met opgewektheid de goede uitslag van het in 't werk gestelde tot instandhouding der Kweekschool enz. in herinnering gebracht, terwijl tevens die Gemeenten die nog niet toetraden alsnog hartelijk tot toetreding worden uitgenoodigd. — Voorts worden de hulpbehoevende Gemeenten uitge-

noodigd mededeelingen betreffende hunnen toestand te doen, daarbij herhalende dat volgens art. 4 van afd. I van het plan geene gelden worden afgegeven tot onderhoud van Armen en Kerkgebouwen, terwijl wordt kennis gegeven dat in de volgende vergadering, te houden op den tweeden Woensdag na Pinksteren, vier nieuwe leden, in plaats van de aftredenden, moeten gekozen worden, waartoe de Gemeenten worden verzocht vóór dien tijd hare stembrieven in te zenden.

Vergadering van den Grooten Kerkeraad op 15 December 1811. Curatoren van de Kweekschool der Doopsgezinde Sociëteit berichten per brief van 23 November l.l. het overlijden van den Hoogleeraar G. Hesselink, terwijl men had gehoopt „van 's Mans uitgebreide kundigheden, en zonderling bevattelijke manier van onderwijzen, nog lang de vruchten, te mogen plukken". Reeds sedert de groote vacantie hebben de jongelieden bijna geheel de gelegenheid gemist zijne lessen bij te wonen; het College van Curatoren, volgens het Ontwerp en verslag van 21 en 22 Augustus 1811 door den Voorzitter van het Algemeen Bestuur beschreven zijnde, heeft zich echter gehaast zoodanige schikkingen te maken dat althans de geheele stilstand der lessen is voorkomen. — Daar nu om in zulk eene vacature te voorzien eene buitengewone vergadering moet worden uitgeschreven en aan alle stemhebbende Gemeenten verzocht een gelijk aantal leden te verkiezen als zij reeds ter vergadering van het Algemeen Bestuur hebben benoemd, worden zij thans uitgenoodigd daartoe te willen overgaan en uiterlijk vóór 31 December den uitslag mede te deelen, opdat daarna den 16 gekozenen nadere aanschrijving worde gedaan. ——— Hierop ging men tot de stemming over, en werd met geslotene briefjes gekozen de WelEerw. Hoog Gel. Heer M. Siegenbeek, die zich deze keuze liet welgevallen. Den Dienenden Kerkeraad werd de mededeeling van den uitslag dezer benoeming opgedragen.

In eene vergadering van den Grooten Kerkeraad op 21 April 1817 werd eene ontvangene missive van het Algemeen Bestuur der Doopsgezinde Sociëteit te Amsterdam, van 17 Februari van dat jaar, in behandeling genomen. Dit spreekt daarin zijn verlangen uit om door ruime bijdragen gesteund te worden bij zijn pogen tot het bijeenbrengen van een fonds, om daaruit zoowel de uitgaven die voor behoeftige Gemeenten noodig worden geacht als de jaarlijksche benoodigde gelden tot instandhouding der Kweekschool te vinden. —— De Voorzitter herinnert er aan dat in 1811 ons gevoelen was dat het wenschelijk ware de zaak der Kweekschool en die van den onderstand aan hulpbehoevende Gemeenten van elkander gescheiden te houden. Andere leden meenden dat de instandhouding der Doopsgezinde zaak grootendeels afhing van den uitslag der pogingen van het Algemeen Bestuur en vonden het voor haar verder bestaan zeer gevaarlijk om haar door het vragen eener subsidie van 's Landswege onder den dadelijken invloed van het Gouvernement te brengen. Zij begrepen daarom dat wij verplicht waren om die leden welke genegen zouden zijn in dezen bij te dragen daartoe, ter voldoening aan art. 3 van bovengenoemde missive, in de gelegenheid te stellen. De meerderheid besloot dat eene commissie, voorafgegaan door of voorzien van eene circulaire gericht aan de Leden, voor dat doel bij hen zal rondgaan. — Later blijkt dat voor deze zaak *f* 1050.— naar Amsterdam werd overgemaakt.

Onze verzameling jaarverslagen van de Algemeene Doopsgezinde Sociëteit is, van de oprichting af tot heden, voltallig.

Het is, meen ik, niet oneigenaardig aan de voorgaande geschiedkundige aanteekeningen die eener zaak te verbinden welke de Leidsche Kerkeraad een vijftigtal jaren later tot stand mocht brengen, namelijk de „Overeenkomst

betreffende de verkiezing van Bestuurders der Algemeene Doopsgezinde Sociëteit der te zamen stemhebbende gemeenten". Een en ander daaromtrent heeft zich als volgt toegedragen:

Vergadering op 30 December 1865. Bij het in behandeling nemen van de verkiezing van twee Bestuurders der Algemeene Doopsgezinde Sociëteit wordt, op voorstel van den Heer S. Vissering, besloten bij deze gelegenheid eene poging te doen, om bij de gezamenlijk stemhebbende Gemeenten meer deelneming aan en samenwerking bij deze verkiezingen op te wekken, en daardoor het doen van goede keuzen te bevorderen. Hieraan zal uitvoering worden gegegeven door aan alle stemhebbende Gemeenten eene circulaire te richten, waarin tevens, wegens de kortheid des tijds, bepaaldelijk twee candidaten voor de opengekomene plaatsen zullen worden aanbevolen, terwijl de andere Gemeenten zullen worden verzocht, zoo zij dat wenschen, ook harerzijds candidaten op te geven, opdat dan later uit eene op te makene lijst van aanbevolenen de verkiezing door alle stemhebbende Gemeenten zal kunnen geschieden.

23 Januari 1866. Verschillende brieven komen in op de door ons verzondene circulaire. In de meeste daarvan wordt goedkeuring aan den gedanen stap gehecht, terwijl in enkele brieven andere candidaten worden aanbevolen. Wordt besloten in eene tweede circulaire aan de stemhebbende Gemeenten den uitslag dezer briefwisseling mede te deelen, en daarin de vraag te behandelen op welke wijze eene duurzame regeling van het verkiezingswerk zou kunnen worden verkregen.

28 Februari 1866. Uit de antwoorden op deze laatste circulaire, gedagteekend 27 Januari, bleek dat de meeste Gemeenten zich met het daarin gedane voorstel tot eene duurzame regeling der verkiezingen vereenigden, terwijl door

enkele Gemeenten andere voorstellen werden gedaan. Eene derde circulaire zal nu aan de stemhebbende Gemeenten worden gericht, met uitnoodiging om bij de nu komende verkiezing, als proefneming, de wijze van stemmen te volgen die onzerzijds is voorgesteld, en ingevolge daarvan aan een vijftal Gemeenten (met name genoemd) te verzoeken de nominatie op te maken.

Op 30 Januari 1867 wordt door den Heer Vissering, ingevolge besluit van 25 April 1866, ingebracht een door hem ontworpen plan tot afdoende regeling der verkiezingen van Bestuurders der Algemeene Doopsgezinde Sociëteit door de stemhebbende Gemeenten, benevens eene daarbij behoorende nota van toelichting en het concept eener begeleidende missive aan die Gemeenten. Deze stukken zullen rondgaan en in eene volgende vergadering worden behandeld. Dit laatste geschiedde op 27 Februari 1867 en een en ander werd toen goedgekeurd.

5 Juni 1867 bericht de secretaris (de Heer Vissering), dat thans alle stemhebbende Gemeenten, behalve een drietal, op onze circulaire van 28 Februari l.l. hebben geantwoord, dat zij zich vereenigen met de door ons voorgestelde artikelen van Overeenkomst, zonder te verlangen dat deze in eene daartoe belegde vergadering worden behandeld. Wordt besloten, in afwachting van de antwoorden die nog kunnen inkomen, Voorzitter en Secretaris te machtigen deze zaak verder af te doen.

16 Juni 1867 bericht de secretaris dat thans alle stemhebbende Gemeenten, behalve één, zich met de artikelen van de Overeenkomst betreffende de verkiezing van Bestuurders der Algemeene Doopsgezinde Sociëteit hebben vereenigd. Mitsdien heeft hij in overleg met den Voorzitter aan alle Gemeenten eene formeele verklaring van toetreding tot die Overeenkomst toegezonden, met verzoek om deze onderteekend terug te zenden, opdat die gezamenlijke verklaringen van

hier aan het Bestuur van bovengenoemde Sociëteit kunnen worden opgezonden.

1 April 1868 deelt de secretaris mede dat de regeling van deze zaak thans geheel in orde is gebracht en legt de verschillende daarop betrekking hebbende stukken ter tafel, voorstellende die in het archief der Gemeente op te nemen. Daartoe wordt besloten met dankzegging aan den secretaris voor zijne bemoeiingen in dezen.

Oprichting van het Emeritaatfonds voor Doopsgezinde Leeraren, te Zaandam, in het jaar 1848.

Het voorstel tot oprichting van een Emeritaatfonds, door de commissie te Zaandam per missive van 1 Augustus 1848 gedaan, werd alhier in eene buitengewone vergadering, op 10 September 1848, behandeld. Na praeadvies van Ds. Doyer en bespreking daarvan werd besloten, wanneer de uitvoerbaarheid van het gemaakte plan mocht zijn gebleken, daarvoor de medewerking der Gemeente in te roepen.

Buitengewone vergadering op 22 October 1848 in tegenwoordigheid van Ds. Doyer. Laatstgenoemde deelt mede, dat hij eene missive van de commissie tot de oprichting van een Emeritaatfonds, gedagteekend Zaandam 6 October 1848, heeft ontvangen, waarin zij bericht dat de berekeningen, opgemaakt naar aanleiding van de van verschillende Gemeenten en Leeraren ingekomen berichten, aantoonen dat die oprichting mogelijk is, terwijl zij verder daarin de toegetredenen tot de bijwoning eener algemeene vergadering te Zaandam op 24 October aanstaande uitnoodigt. — Wordt medegedeeld dat de Amsterdamsche Kerkeraad genoemde commissie een weigerend antwoord heeft gezonden, daar hij oordeelt dat de zaak, op eene verkeerde berekening steunende, geen goed gevolg kan hebben, terwijl hij bovendien meent dat, door de ongunstige tijdsomstandigheden, het

tegenwoordig oogenblik geheel ongeschikt voor de oprichting is. — Men besluit dat de bijeenkomst te Zaandam door een lid van dezen Kerkeraad zal worden bijgewoond.

In de vergadering van 25 October 1848 werd verslag uitgebracht over bovengenoemde bijeenkomst, waaruit hoofdzakelijk blijkt dat de stemming daar ten opzichte van de oprichting van het Fonds gunstig was, en dat daaraan eene vrij uitgebreide deelneming werd toegezegd. De verslaggever, de Heer Tak, beval op grond van de daar welwillend en volledig gegevene inlichtingen de toetreding aan. — Bij eene daarop volgende beraadslaging werd twijfel geopperd of de grondslagen van de berekening der commissie, vooral wat den leeftijd van de aan dit Fonds deel te nemen Predikanten betreft, niet te gewaagd zijn, waaruit zou volgen dat de geraamde inkomsten spoedig ontoereikend zouden worden. Op grond dezer bezwaren werd besloten onze beslissing te verdagen en eerst nog te trachten op andere wijze in dezen meer licht te verkrijgen.

In de vergadering van 29 November 1848 werd besloten dat deze Gemeente aan het Emeritaatfonds zal deelnemen, daar men vond dat in ieder geval de daaraan verbondene voordeelen de mogelijke nadeelen zullen overtreffen.

Oprichting van de Vereeniging van Doopsgezinde Gemeenten, op 16 Augustus 1861.

Uit onze stukken en de Notulen van onzen Kerkeraad teeken ik daaromtrent het volgende aan.

In de vergadering van onzen Kerkeraad van 25 Juli 1860 werd in behandeling genomen eene circulaire onderteekend door Doopsgezinden uit verschillende plaatsen, waaronder ons kerkeraadslid Mr. D. Tiboel Siegenbeek, en gedagteekend Haarlem Januari 1860, waarin ook wij werden uitgenoodigd eene algemeene vergadering over het onderstands-

domicilie, te Amsterdam op 17 Augustus 1860, te komen bijwonen. Het lid van Heukelom verklaarde zich bereid daarheen te gaan.

5 September 1860. De Heer van Heukelom deelt mee, dat hij de vergadering te Amsterdam bijwoonde en dat daarop werd overeengekomen de zaak der Armenbedeeling in onze Gemeenten op gelijken voet te brengen. Na wisseling van gedachten was besloten aan eene nader te benoemen commissie de taak op te dragen hierin een bepaald voorstel te ontwerpen.

31 Juli 1861. Naar aanleiding der missive van de commissie benoemd in zake de regeling van het onderstandsdomicilie worden twee Afgevaardigden benoemd om ons op de vergadering te Amsterdam, op 16 Augustus aanstaande, te vertegenwoordigen. Zij worden tevens gemachtigd voor de oprichting van een fonds ten dienste van de Doopsgezinden in de verstrooiing te stemmen.

27 Augustus 1861. De Afgevaardigden, de Heeren Tiboel Siegenbeek en van Heukelom, deelen mede dat op genoemde vergadering, na langdurige discussie, met groote meerderheid werd besloten om de plaats van lidmaatschap als domicilie van onderstand aan te nemen, behoudens bijzondere bepalingen door iedere Gemeente vast te stellen. Tengevolge van ingekomen bedenkingen tegen het aanhangige voorstel betreffende maatregelen ten behoeve van de Doopsgezinden in de verstrooiing werd deze zaak voor een nader onderzoek en rapport naar de daarvoor bestaande commissie verwezen.

30 April 1862. Wordt ter tafel gelegd eene missive van de commissie belast met het uitbrengen van rapport betreffende het domicilie van onderstand. Na wisseling van gedachten wordt besloten op de daarin gestelde vragen het volgende te antwoorden: 1°. dat wij ons gaarne met andere Gemeenten vereenigen in het aannemen van de plaats van lidmaatschap als domicilie van onderstand. Het wordt echter

wenschelijk geacht hierin als regel aan te nemen, dat zij die van hier of elders naar eene zoodanige plaats vertrekken die in de nabijheid eener Zustergemeente gelegen is in die Gemeente als leden mogen worden aangenomen. 2°. zij die met behoorlijke attestatie van eene Zustergemeente herwaarts overkomen, om zich te dezer stede of in eene der aangrenzende plaatsen te vestigen, worden door ons als leden erkend. 3°. bij afgifte van attestatiën zijn wij sedert korten tijd gewoon, die aan de betrokken Gemeente rechtstreeks op te zenden, met verzoek van de ontvangst onderricht te mogen worden, terwijl aan den belanghebbende een afschrift ervan wordt uitgereikt. — Vertrekt iemand naar eene plaats waar geene Doopsgezinde Gemeente bestaat of in den omtrek wordt gevonden, dan wordt hem op zijn verlangen een bewijs van lidmaatschap afgegeven, onder voorwaarde echter dat zoodanig bewijs slechts twee jaren geldig blijft en de houder verplicht is, wanneer hij zich naar eene plaats begeeft waar eene andere Gemeente bestaat, dat bewijs door eene behoorlijke attestatie, daartoe aan te vragen, te vervangen.

Op de reeds vermelde bijeenkomst van Afgevaardigden van Doopsgezinde Gemeenten te Amsterdam, op 16 Augustus 1861, werd tevens besloten om de vijf jaren eene algemeene vergadering van die Gemeenten te houden ter bespreking van gemeenschappelijke belangen. Eene eerste dus bedoelde vergadering werd in 1865 te Amsterdam gehouden, waarop ook de Leidsche Gemeente, en later op volgenden, vertegenwoordigd was. Sedert 1870 hebben die vijfjaarlijksche vergaderingen te Haarlem plaats gehad, terwijl op die van het jaar 1895 de Haarlemsche Gemeente tot het uitoefenen van het Algemeen Bestuur der Vereeniging werd aangewezen.

Tot deze Vereëniging van Doopsgezinde Gemeenten behooren: de Vereeniging tot het aannemen van de plaats van lidmaatschap als plaats van Armlastigheid, opgericht 12

Augustus 1864. — De Vereeniging voor de zaak der Attestatiën, aangevangen op 1 Januari 1865. — De Vereeniging betreffende de Doopsgezinden in de Verstrooiing, aangevangen op 1 Januari 1866; deze heeft ten doel de zorg voor verstrooide behoeftige Doopsgezinden. ——— Verder behoorden tot haar het nu opgeheven fonds voor Doopsgezinde Weezen en het Doopsgezind Studiefonds, terwijl van haar uitgingen: de sedert 1896 zelfstandige Vereeniging tot ondersteuning van Doopsgezinde Weezen in onvermogende Gemeenten, te Haarlem, en de in 1900 opgerichte Vereeniging ter behartiging van de Godsdienstige belangen der Doopsgezinde broeders en zusters in de Verstrooiing.

Van al deze Vereenigingen, zoowel als van de Algemeene Doopsgezinde Sociëteit, het Fonds ter ondersteuning van Weduwen en Kinderen van Doopsgezinde Leeraren enz., en het Emeritaatfonds is de Leidsche Gemeente lid, terwijl zij ook eene jaarlijksche bijdrage geeft aan het Fonds tot verhooging van Doopsgezinde Leeraarstraktementen.

Laat mij hier nog bijvoegen dat in ons archief (zie Serie IV: „Doopsgezinde Vereenigingen", port. C, met den titel: „Vereeniging van Doopsgezinde Gemeenten") een aantal oudere stukken voorkomen betreffende de regeling van de zaken der Attestatiën en Armlastigheid tusschen de verschillende Gemeenten, waarvan het oudste van 1775 dagteekent. — De behandeling dezer zaken is dus niet nieuw onder ons, en zal wel, bij de onder ons bestaande zelfstandigheid van iedere Gemeente, aanhangig blijven. Want hoe gaat het? Toen in 1901 een onzer Gemeenten, die lid was van de „Vereeniging voor de zaak der Attestatiën", voor eigene Gemeente in dezen eene regeling maakte, die afweek van het Reglement van bovengenoemde Vereeniging, heeft zij het lidmaatschap daarvan opgezegd. — Wie aan de eene zijde de autonomie der Gemeenten waardeert, moet aan den an-

deren kant de gevolgen van het niet hebben van een „centraal Gezag" voor allerlei zaken aanvaarden.

De Gemeente Leiden is indertijd ook lid geworden van den in het jaar 1863 opgerichten Ring van Doopsgezinde Gemeenten in Zuid-Holland en Zeeland. De laatste vergadering van dezen Ring werd gehouden te 's Gravenhage in 1887; sedert verkeert hij in sluimerenden staat.

In October 1903 is Leiden ook nog toegetreden tot „de Zwolsche Vereeniging van Doopsgezinde Gemeenten".

De Nooden der Buitenlandsche Doopsgezinde broeders en zusters.

Omtrent het bovenstaande laat ik hier eenige aanteekeningen volgen, waarbij ook het in de eerste helft der 18de eeuw opgerichte, onder ons welbekende, Fonds voor Buitenlandsche Nooden onder de Doopsgezinden ter sprake komt.

1679, 7 November, vragen de Leeraren en Dienaren der Gemeente in het Groote Werder in Pruisen hulp aan, en dat door de Oudsten en Dienaren van de Vereenigde Gemeente Jesu Christi te Amsterdam, voor de Noodlijdenden door de overstroomingen van de Weichsel in het Groote Werder. Dit verzoek wordt door Amsterdam ook aan de Waterlandsche Doopsgezinde Gemeente alhier overgebracht, waarop in hare Kerk in Mei 1680 eene collecte voor dat doel werd gehouden, die ƒ 1039.1 opbracht.

1687. Op 13 April werd in deze Gemeente een bedrag van ƒ 855.11 gecollecteerd voor de noodlijdenden door den hoogwatervloed te Norden in Oost-Friesland.

1690. In Augustus van dit jaar hield men hier eene collecte voor de Paltssche broeders, waarvan de opbrengst ƒ 1179.10 bedroeg.

1697, 29 October. Werd, tengevolge van een verzoek om

hulp van de Vrienden en Broeders te Clausenburg in Zevenbergen, die door een zeer zwaren brand in 1696 in groote ongelegenheid waren gekomen, besloten eene inzameling te houden onder de vermogendste leden dezer Gemeente. Werd ingezameld ƒ 819.2.8.

1710. Gecommitteerden van de Dienaren der beide Doopsgezinde Gemeenten te Amsterdam overlegden ter Societeitsvergadering in de Kerkekamer bij den Toren op 24 Februari met Gecommitteerden uit andere Gemeenten: „hoe men de verdrukte Doopsgezinde Broederen in 't Canton Bern, die om de beleving hares geloofs aldaar zeer mishandeld werden, in die verdruckinge aller best zal redden". Werd besloten de Ed. Grootm. Heeren Staten van Holland en West-Friesland bij request te verzoeken om bij hare Hoogm. de Heeren Staten Generaal te verkrijgen een brief van aanbeveling aan de Regeering van het Canton Bern ten gunste van onze verdrukte Geloofsgenooten aldaar. Hierop namen de Gecommitteerden der verschillende Gemeenten aan, ieder in zijne stad de Ed. Achtb. Heeren Burgemeesteren daarover te spreken en te verzoeken, dat zij hare Gecommitteerden in de vergadering der Staten van Holland gelieven aan te bevelen de bovenvermelde aanbeveling bij Hare Hoogm. de Heeren Staten Generaal te helpen bevorderen. — De Gecommitteerden uit onze Gemeente, die zich in dezen tot de Heeren Burgemeesteren hadden gewend, verklaarden daaromtrent, dat zij „van haar E: zoo Liberaale en gunstige toezegging in dezen hebben verkregen als men zoude konnen verlangen". — De Vrienden te Amsterdam, door Heeren Burgemeesteren onderricht, hadden zich direct tot Hare Hoogmogenden gewend, en hebben op 15 Maart „van Haare Hoogmogende zodanig een ample en graatieuse voorschrijving aan de Regering van het Canton Bern ten voordele van onse geloofsgenoten bekomen, dat men sig daar over ten hoogsten

moet verwonderen". — Verder werd op de vertoogen omtrent den droevigen en hulpbehoevenden toestand der Noodlijdenden in Zwitserland, de Palts en elders door de Gecommitteerden der Amsterdamsche Gemeenten voorgesteld voor hen eene algemeene collecte te houden. Deze had hier op 23 November 1710 plaats en bracht *f* 1995.15 op, welk bedrag werd opgeborgen met het voornemen telkens daarvan zooveel uit te betalen, als bij de Sociëteits-vergadering zou worden besloten. — 18 Maart 1711 werd op de Sociëteits-vergadering bepaald dat van de *f* 50.000, die in het voorgaande jaar hier te lande en daar buiten ten behoeve van de noodlijdende Broederen in Zwitserland enz. werden gecollecteerd, 20% aan den Generalen Kassier te Amsterdam zouden worden afgedragen, waarop Leiden *f* 400.— aan den Kassier van de Classis der Zuid-Hollandsche Gemeenten overmaakte. — 20 October 1711 werd door Leiden aan dezen wederom 30% overgemaakt, terwijl op 24 Mei 1712 het overgebleven gedeelte werd afgedragen.

1714. Op 24 April besloot de Dienaarschap voor den nood der Behoeftigen in Pruisisch Polen *f* 200.— vanwege deze Gemeente bij te dragen.

1718, werd op 26 Juni besloten voor de Noodlijdenden door den watersnood te Norden *f* 150.— uit de Kerkekas af te zonderen, om dit bedrag weer daaraan terug te geven bij gelegenheid der eerstvolgende collecte voor Buitengemeenten die hier zou plaats hebben. — Op dezelfde wijze wordt op 14 Maart 1719 *f* 125.— (ditmaal met eene gift van *f* 25.— van een der Dienaren) daarheen gezonden.

1726. Op 27 October werd in deze Gemeente *f* 1660.— voor de noodlijdende Pruisische en andere broeders van Buiten (landsche) Gemeenten gecollecteerd.

Per missive van 12 April 1732 vernam het College van

de Vrienden te Amsterdam, dat de Koning van Pruisen bij patent van 22 Februari 1732 (waarvan hier een afschrift werd ontvangen) had bevolen dat de Mennonieten binnen drie maanden het Koninkrijk Pruisen moesten ontruimen. — 15 April brachten de Gecommitteerden van het College verslag uit van het verhandelde in dezen met Heeren Burgemeesteren dezer Stad, tengevolge waarvan besloten werd ook van hier zich te wenden tot de Hoogm. Heeren Staten Generaal. — In eene buitengewone vergadering op 13 Mei 1732 werd het gunstig gevolg daarvan medegedeeld, en besloten Heeren Burgemeesteren plechtiglijk te gaan bedanken voor hunne medewerking in dezen. — 21 Mei 1732 berichten de Amsterdamsche Vrienden dat de Koning van Pruisen, op advies van eenige zijner Ministers, het patent buiten „executie" zal laten; het blijkt echter later niet dat het geheel werd ingetrokken.

1733. Op eene algemeene vergadering der Sociëteit op 17 Maart behandelde men wederom zaken betreffende de Buitenlandsche Nooden.

Op 10 Mei werd in de voor- en namiddag-Godsdienstoefeningen in deze Gemeente *f* 1608.16 voor de Pruisische Vrienden gecollecteerd.

1735, collecteerde men in de beide Godsdienstoefeningen hier op Zondag 10 Juli *f* 1009.19 voor de Buitenlandsche Nooden.

1755. Een hier op 23 April ingekomen verzoek van de Geloofsgenooten te Dantzig om geldelijke hulp tot herstelling hunner vervallene Vergaderplaats werd beantwoord met de toezending van 150 gulden.

1756. In antwoord op een op 23 Maart ontvangen brief van de Vrienden te Haarlem over het zoo pas vermelde verzoek om hulp uit Dantzig spreken zij als hunne meening uit, dat in

den nood dier Broeders, als zijnde een gevolg van verdrukking, uit de Algemeene kas der Sociëteit had moeten worden voorzien, wat de Eerw. Gecommitteerden der Buitenlandsche Nooden te Amsterdam hadden ontkend, om welke reden men uit eigen middelen hulp had gezonden. Het College gaat dus mede met het voorstel van Haarlem om een afschrift van den lastbrief dier Gecommitteerden te vragen, opdat men in het vervolg zal weten welke verzoeken om hulp bij het Fonds voor Buitenlandsche Nooden behooren.

1767, 5 Mei, werd besloten *f* 100.— uit de Gemeente-kas te verstrekken voor den opbouw eener nieuwe kerk van de Doopsgezinde Gemeente te Neuwied.

1888. In Mei kwam eene circulaire in van eene commissie van Doopsgezinde broeders te Amsterdam en andere plaatsen, waarin deze ook onze hulp inriep voor onze Geloofsgenooten in Duitschland, die in genoemd jaar zwaar geleden hadden door de overstrooming waardoor de küstlanden aan de Oostzee, tusschen Däntzig en Elbing, geteisterd waren. De Kerkeraad zond tengevolge van dit verzoek eene inteekenlijst met begeleidend schrijven bij de leden der Gemeente rond, waarvan de opbrengst hem in staat stelde bovengenoemde commissie een bedrag van *f* 102,50 te kunnen overmaken.

HET FONDS VOOR BUITENLANDSCHE NOODEN ONDER DE DOOPSGEZINDEN.

Gedrukte brief van Gecommitteerden tot dit Fonds, gedagteekend Amsterdam 5 Mei 1802, ook aan dezen Kerkeraad gericht. — In herinnering wordt gebracht dat in de 1[ste] helft der afgeloopene eeuw een fonds is bijeengebracht door de Doopsgezinde Gemeenten en Broederschappen hier te lande en eenige elders gevestigde Doopsgezinde Gemeenten, om daaruit buitenlandsche Geloofsgenooten te ondersteunen, die door

vervolgingen ter wille van hun geloof en andere oorzaken in rampspoedige omstandigheden verkeerden. Door dit Fonds, met wat later daarvoor nog werd ingezameld, is men in staat geweest aan de bedoeling waarvoor het was samengebracht te voldoen, en wel zoodanig, dat daarvan een bedrag is overgebleven dat indertijd op rente is uitgezet. Daar deze gelden nu geene bestemming meer hebben, dachten de Gecommitteerden dat het 't beste zou zijn om tot de ontbinding en uitkeering van dit Fonds over te gaan en het overschot aan die Gemeenten en Broederschappen terug te moeten geven, die het hebben samengebracht, in evenredigheid van hetgeen ieder heeft bijgedragen. Zij verzoeken daarom binnen den tijd van vier maanden aan hen te willen berichten, of ook wij in deze verdeeling willen deelen, en dan tevens het juiste bedrag op te geven dat wij indertijd overzonden, waarna men ten spoedigste tot de ontvangst van zijn aandeel in de gelegenheid zal worden gesteld. ——— Gedrukte brief van dezelfden van 26 Januari 1803. — Zij deelen daarin mede dat aan de eene zijde algemeene bijval aan hun voorstel werd geschonken, terwijl aan den anderen kant onzekere en tegenstrijdige, en in het geheel geene, berichten werden ontvangen. Daarom besloten zij de boeken hunner voorgangers, die met het jaar 1726 aanvangen, te raadplegen, om een maatstaf voor de verdeeling te verkrijgen. Tengevolge daarvan geven zij nu kennis dat aan de Gemeente te Leiden 27½% van ƒ 4281.11 of ƒ 1177.8.8 toekomt. Zekerheidshalve zullen zij nu nog een termijn van zes maanden wachten, om na verloop daarvan, wanneer geene berichten inkomen, het er voor te houden dat elke Gemeente met hunne schikking genoegen neemt, waarna dan de afgifte der gelden aan belanghebbenden zal plaats hebben. ——— Augustus 1803 antwoorden zij ter opheldering van dezerzijds op 29 Maart 1803 gemaakte bezwaren, dat hunne aanteekeningen

betreffende dit Fonds met het jaar 1727 aanvingen, terwijl de giften van vóór dien tijd, ten behoeve der Buitenlandsche Nooden, geheel zijn uitbetaald. Daar Leiden in de jaren 1727, '33 en '36 ƒ 4281.11 bijdroeg, komt haar alzoo 27½% of ƒ 1177.8.8 toe. Zij twijfelen nu niet of het verschil der opgaven wordt hierdoor verklaard. ——— Met een gedrukten brief van 1 Mei 1804 voldoen bovengenoemde Gecommitteerden aan hunne vroegere belofte tot toezending eener blanco-quitantie om daarop, na behoorlijke onderteekening, in Juni van dit jaar de toegewezene gelden te ontvangen. — Uit eene kopie dezer quitantie blijkt dat op 29 Mei 1804 de Diakenen der Doopsgezinde Gemeente te Leiden verklaren ontvangen te hebben van Gecommitteerden tot het Fonds voor Buitenlandsche Nooden onder de Doopsgezinden, weleer te Amsterdam bijeengebracht en tot hiertoe aldaar bestuurd, de som van Acht honderd acht en negentig Gulden achttien st., zijnde zooveel als bij de verdeeling van het overschot van genoemd Fonds is bevonden geworden aan genoemde Gemeente, naar verhouding van hare oorspronkelijke toelage, te kunnen worden afgegeven, krachtens de goedgekeurde ontbinding en vereffening van dit Fonds enz. Daaronder staat verder: De 2de is geteekend door diaconen der Vlaamsche en Waterlandsche Gemeente en groot ƒ 278.10. Verder van den zelfden inhoud.

In de vergadering van den Kerkeraad op 29 Juni 1892 kwam eene circulaire in, van „Das Kuratorium der Vereinigung der Mennoniten-Gemeinden im Deutschen Reich", gedagteekend Berlijn Mei 1892, waarin ook wij werden uitgenoodigd den 21sten Zondag na „Trinitatis" van dat jaar tot eene **Gedachtenisviering voor Menno Simons** te bestemmen, zijnde het in dit jaar 4 eeuwen geleden dat hij te Wit-

marsum werd geboren. Dit verzoek werd gericht aan alle Zustergemeenten in het Duitsche Rijk die tot genoemde Vereeniging behooren, zoowel als aan hunne Broeders in Holland, Rusland, Zwitserland, Galicië en Amerika, opdat, allen hierin hunne broederlijke eenstemmigheid betoonende, deze Gedachtenisviering in alle Gemeenten van onze dierbare Gemeenschap over de geheele Aarde „als ein Dankfest für die Gnade Gottes gefeiert werde, die durch Menno Simons und die mit ihm verbundenen Männer das lautere Wort des Evangeliums unseren Gemeinden hat verkündigen lassen!"

Op deze circulaire zonden wij een gunstig antwoord aan Pastor H. van der Smissen te Hamburg-Altona, terwijl dan ook, zooals wij reeds zagen, die Gedachtenisviering op den genoemden Zondag, 6 November, in onze Gemeente heeft plaats gehad.

Hiermede zijn dan mijne mededeelingen uit ons archief ten einde. Alvorens echter dit boek te besluiten moet mij nog iets van het hart. Bij het verzamelen, rangschikken en toelichten mijner aanteekeningen kwam ik, hier meer daar minder in het oog vallende, herhaaldelijk met de oude Doopsgezinde beginselen en opvattingen in aanraking. En zoo bezig zijnde kwam de wensch bij mij op — en wellicht wordt die wensch ook door anderen gedeeld — dat er eens door eene bevoegde hand uit de rijke boekerij der Amsterdamsche Gemeente eene beredeneerde lijst werd opgemaakt van „onze Fondamentboeken", namelijk van de belangrijkste geschriften der vaderlandsche Vaders van onze Gemeenschap, van onze Belijdenisschriften en onze Liedboeken. Zulk eene lijst zou dan tevens een leiddraad zijn voor die Gemeenten, welke ten behoeve van haren Predikant en hare leden eene

kleine bibliotheek wenschen te vormen van de gewichtigste boeken waaruit ons verleden kan worden gekend.

Maar ik heb nog een anderen wensch, die het heden betreft. Behalve belangstellenden in het werk der Doopsgezinde Zendingvereeniging in onze Oost-Indische Koloniën, weten wij Nederlandsche Doopsgezinden weinig van onze Broeders buiten ons Vaderland. In de laatste jaren mochten wij in de Doopsgezinde Bijdragen met zorg bewerkte tweejaarlijksche statistische opgaven betreffende de vaderlandsche Doopsgezinde Gemeenten ontvangen. Zou het nu namelijk niet mogelijk zijn dat wij ook eens iets dergelijks kregen van alle plaatsen en plekjes over de geheele Aarde waar zich in grootere of kleinere getalen Doopsgezinden bevinden, met name in Duitschland, Frankrijk, Zwitserland, Galicië, Hongarije, Rusland, Siberië, Klein Azië, Argentinië, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika en Kanada? Die opgaven zouden natuurlijk niet zoo uitvoerig kunnen zijn, maar wij zouden dan toch onze Broeders daar wat nader, en tevens hunne getalsterkte, leeren kennen. — Verder maak ik er nog op opmerkzaam dat wij in vroegere jaargangen van genoemd jaarschrift, ik noem hier die van de jaren 1862, '72 en '73, belangrijke mededeelingen ontvingen omtrent den jongeren tak onzer oude Familie, namelijk de Baptisten, maar in de laatste jaren zoo in het geheel niet meer. Maar het is waar, het familie-zwak is aan beide zijden niet groot daar het familie-type van den jongeren tak — zij tellen bij millioenen, waar wij, de oudere, het nog niet tot een half millioen kunnen brengen — de eeuwen door een ander is geworden.

Aan het einde mijner mededeelingen en opmerkingen gekomen, is het mij of ik in gezelschap van een belangstellend vriend na jaren nog eens eigen Vaderland, Stad en Ouderlijk huis bezocht en bekeek, hier eens opmerkende dat het

zóó was, maar nu niet meer is, en soms, ook nog wel zóó kon zijn, en daar met aandacht stilstaande voor wat was en nog is. — Van eigen Vaderland gesproken gaan de gedachten ook verder dan eigen grenzen, en denkt men aan dat van zoovele andere Volkeren met den wensch, dat alle, ieder zich naar eigenen aanleg wel zelfstandig ontwikkelende, Bondstaten mochten vormen ter bevordering van het Groote doel. En zinnebeeldig gesproken, uit de vensters van eigen „Geestelijk Erfhuis" ziet men ook anderer Tempels, de een statiger, en de ander bescheidener dan de andere, maar alle toch als met zoovele vingers, die Omhoog! wijzen.

Ten slotte keer ik terug tot „de huisgenooten des geloofs!", om met dezen wensch te eindigen, dat al onze Zustergemeenten, waar zij zich ook bevinden, en de onze met haar, door alle wisselingen van tijden en denkwijzen heen, mogen staande blijven op het Fondament dat genoemd wordt in Menno Simons' lijfspreuk:

I Korinthe III, vers 11.

REGISTERS.

I. REGISTER DER BEHANDELDE ZAKEN.

II. REGISTER DER EIGENNAMEN.

NAMEN VAN PERSONEN.

NAMEN VAN PLAATSEN EN LANDEN.

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL. — LEIDEN.